

Ненад Благојевић / Никола Татар
УЧЕЊЕ У ПАНДЕМИЈИ – *SUMMA* УТИСАКА
Тематски зборник радова

DOI: <https://doi.org/10.46630/upu.2023>

Зборник са научно-стручног скупа „Учење у пандемији – summa утисака”,
одржаног 24. и 25. септембра 2021. године.

Уредници:
др Ненад Благојевић
мр Никола Татар

Програмски и организациони одбор скупа:

проф. др Весна Симовић	мр Милош Милисављевић
доц. др Тамара Костић Пахноглу	мр Наташа Живић
доц. др Мирјана Бојанић Ћирковић	мр Стефан Здравковић
доц. др Ненад Благојевић	мр Јелена Јаћовић
доц. др Ивана Митић	мр Емилија Јовић
доц. др Јелена Младеновић	мр Душица Љубинковић
доц. др Александра Јанић	мр Оливера Марковић
доц. др Јелена Стошић	мр Сара Немат
доц. др Александар Новаковић	мр Наталија Стевановић
доц. др Нина Судимац	мр Софија Филиповић
мр Никола Татар	мр Вања Цветковић
мр Ивана Шоргић	мр Василиса Цветковић
мр Христина Аксентијевић	мр Милица Ђорђевић

Секретар:
мр Оливера Марковић

Рецензенти појединачних радова са научно-стручног скупа:

проф. др Снежана Божић	доц. др Мирјана Бојанић Ћирковић
проф. др Весна Симовић	доц. др Александар Новаковић
проф. др Данијела Поповић Николић	доц. др Александра Јанић
проф. др Дејан Марковић	доц. др Јелена Младеновић
доц. др Нина Судимац	доц. др Јелена Стошић
доц. др Јелена Османовић Зајић	доц. др Невен Обрадовић
доц. др Ивана Митић	др Олга Трапезникова

Рецензенти:
др Јелена Османовић Зајић
др Ана Савић Грујић
др Олга Трапезникова

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

УЧЕЊЕ У ПАНДЕМИЈИ – SUMMA УТИСАКА
Тематски зборник радова

Niš, 2023.

САДРЖАЈ

УЧЕЊЕ У ПАНДЕМИЈИ – *SUMMA* УТИСАКА

ИЗАЗОВИ УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ

Аница М. Радосављевић ЕЛЕКТРОНСКА КЊИГА КАО ПОДРШКА НАСТАВИ НА ДАЉИНУ	11
Мирјана М. Бечејски НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19	21
Јелена С. Станковић ИСКУСТВО СА СНИМАЊА ЧАСОВА ЗА ПЛАТФОРМУ РТС-А <i>МОЈА ШКОЛА</i>	37
Сања Д. Стевановић ИСКУСТВО СТУДИЈСКЕ РАЗМЕНЕ У ПАНДЕМИЈИ	49
Наташа М. Лујић Новић УЏБЕНИК ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА НА ДАЉИНУ – <i>ПРИЧАЈ СРПСКИ ДА ТЕ ЦИО СВИЈЕТ РАЗУМИЈЕ!</i>	61

НАСТАВА У ПАНДЕМИЈИ ИЗ УГЛА УЧЕНИКА, СТУДЕНАТА И ПРЕДАВАЧА

Jasmina S. Veljković OBRAZOVANJE U OSNOVNOJ ŠKOLI U VREME PANDEMIJE	83
Јован Б. Ђорђевић, Јована И. Цакић, Тамара В. Аврамовић, Александра Д. Вукић ИЗАЗОВИ УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА ОАС СРБИСТИКЕ	95
Александар М. Новаковић ПОТЕНЦИЈАЛНА РЕШЕЊА ЗА ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА ОНЛАЈН УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА СРБИСТИКЕ	109
Viktor Bilan NASTAVA U PANDEMIJI IZ UGLA STUDENATA U AUSTRIJI, HRVATSKOJ I SRBIJI – MOTIVACIJA ZA UČENJE TIJEKOM PANDEMIJE KOVID-19 ..	123
Јована М. Дељанин ОНЛАЈН-НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ НА ТЈЕНЦИНСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ЗА СТРАНЕ СТУДИЈЕ	137

Ана З. Хубер
ИЗАЗОВИ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА БРУЦОШЕ: ЗНАЧАЈ
ИНДИВИДУАЛНОГ ПРИСТУПА У РАДУ 149

Предраг Барјактаровић, Катарина Барјактаровић
ТАКМИЧЕЊА ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ
ШКОЛИ У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19 161

**Снежана С. Радоичић, Исидора Д. Тамбурић, Даница С. Леповић,
Јасмина Рочкомановић**
ГОДИНА УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ 173

Александра С. Стошић
НАСТАВА У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА ФИЛОЛОШКИХ
ФАКУЛТЕТА ПЕТ ЗЕМАЉА 183

ШКОЛСКЕ/ВИСОКОШКОЛСКЕ СЕКЦИЈЕ У ПАНДЕМИЈИ

Марина Лабуд Ђорђевић
ЗНАЧАЈ МЕДИЈА У КРЕИРАЊУ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА МЛАДИХ У
ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19 195

Милица З. Живковић
УМЕТНОСТ ИМА РЕЧ – УПРКОС СВЕТСКОЈ ПАНДЕМИЈИ
Рад секција Основне школе „14. октобар” у време пандемије 207

Милица З. Живковић, Јелена Ђ. Ђорђевић
ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ НАСТАВЕ
(ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПРОЈЕКТА *ШКОЛОГРАМ*) 217

Мирјана Бојанић Ћирковић, Јелена Стошић
ФИЛОБЛОГ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ: ИЗМЕЂУ УЧЕЊА И ЕСКАПИЗМА . 231

МЕТОДИКА НАСТАВЕ ФИЛОЛОГИЈЕ У ПАНДЕМИЈИ

Олга А. Трапезникова
ИНТЕРНЕТ РЕСУРСИ ЗА УСАВРШАВАЊЕ ОНЛАЈН-НАСТАВЕ (НА
ПРИМЕРУ ЧАСОВА РУСКОГ ЈЕЗИКА) 249

Ненад Ђ. Благојевић, Милица Ђорђевић
О МОГУЋНОСТИ КОРИШЋЕЊА ПОДКАСТА У ОНЛАЈН-НАСТАВИ
КЊИЖЕВНОСТИ 257

**ПЕРСПЕКТИВЕ НАСТАВЕ КЊИЖЕВНОСТИ
У УСЛОВИМА ОНЛАЈН-ОБРАЗОВАЊА**

Миливој С. Бајшански, Јована С. Стевановић

ЕПСКА НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ: АНАЛИЗА
ПЕСАМА *ЗИДАЊЕ СКАДРА* И *ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА* 269

Јелена М. Павловић Јовановић, Данијела М. Милчић Ђошић

МЕТОД *ДАВАЊЕ ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ* У ЧЕТИРИ КОРАКА – РАЗ-
ВОЈ ИНОВАЦИЈЕ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ .. 283

**ИЗАЗОВИ УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ
У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ**

УДК 371.671:004.738.5
378.147:004.738.5

Аница М. Радосављевић¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у
Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност и језик

ЕЛЕКТРОНСКА КЊИГА КАО ПОДРШКА НАСТАВИ НА ДАЉИНУ

У овом раду бавићемо се развојем и достигнућима електронске књиге током времена, те тако размотрити како овај вид информацијско-комуникацијске технологије утиче на процес наставе на даљину. У раду истичемо потребу и примену електронског начина учења (е-учења) које је умногоме олакшало сам процес стицања знања и постало једно од најважнијих одлика савременог начина живота. Електронско учење можемо поједностављено дефинисати као вид учења који се одвија уз помоћ рачунара, док за многе ауторе оно представља електронске изворе информација (електронске књиге), структуриране тако да су њихови садржаји претворени у дигиталне форме. Електронске књиге временом су се показале као идеално решење у реализацији наставе на даљину, која је у нашој земљи у претходном периоду била неопходна због глобалне пандемије вируса корона.

Кључне речи: електронска књига, настава на даљину, информацијско-комуникацијска технологија, интернет, пандемија.

1. Уводна разматрања

Различити начини живљења условљавају и различите начине стицања знања. Образовање за сваког појединца један је од најважнијих животних продуката и од посебног је значаја како за његов индивидуални развој тако и за напредак и развој читавог друштва. Читав 20. век обележиле су промене у областима технологије и телекомуникације које су довеле до развоја информацијске технологије², а самим тим и до убрзаног напретка комуникационе технологије³.

С обзиром на чињеницу да се налазимо у ери прогресивног напретка дигиталне технологије, рачунари, таблети и паметни телефони постали су неизоставни део људске свакодневице, без којих човек данас не би могао да замисли живот. Због све убрзанијег ритма живота и потреба 21. века, који се одвија паралелно са развојем модерних технологија, све је чешћа примена другачијег начина учења. Тако је технолошки напредак довео до прогресив-

нијег развоја образовне технологије⁴ као једне од важнијих карика у образовном процесу.

У времену технолошког и научног прогреса учење на даљину⁵ постало је саставни део живота сваког појединца, што га чини врло важном ставком за успешно управљање друштвом модерног доба у целом свету. Потребна за стицањем знања поред традиционалног модела учења (путем класичне књиге) све више укључује коришћење електронске књиге⁶ и њену потпуну примену у наставном процесу. Употреба електронских књига постаје све нужнија потреба модерног човека како у свету тако и код нас – све чешће замењује традиционалну књигу и постаје важан елемент људске свакодневице.

Нема сумње, књиге су одувек биле главни носиоци информација. Нову форму писане речи представљају управо поменуте електронске књиге или е-књиге. Дигитална технологија и е-књига неретко су схваћени као непријатељи класичној књизи, па се тако развило страховање да ће због е-књига класично уживање у читању пасти у заборав. Владислава Гордић Петковић у тексту *Нови медији и писменост – поетика екрана и нове форме читања* анализира утицај новог технолошког и медијског окружења на књигу као штампани текст. Гордић Петковић сматра да дигиталне технологије само мењају дефиницију писмености, износећи следећи став:

„Учитељи, педагози и научници и даље заступaju тезу да је интернет непријатељ читања, tvrdeći da ovaj okean nehijerarhizovanih informacija predstavlja suštu suprotnost sistematičnom znanju jer podstiče na ekransku strategiju percepcije koja se svodi na slučajan izbor hiperlinkova koji unedogled raslojavaju ponuđene sadržaje. Sledeći bezbrojne staze koje se računaju, korisnik interneta na kraju će

⁴ „Образовна технологија – 1) систематски и организовани процес примене савремене технике и технологије у побољшању квалитета образовног процеса (ефикасност, оптималност, реалистичност итд.); 2) систематски начин конципирања извођења и вредновања образовног процеса, тј. учења и наставе, уз примену и помоћ савремене образовне наставне технике. Обухвата наставна средства, методе и организацију рада и односе, тј. понашање свих учесника у наставном процесу. Користи се и термин наставна средства, иако нису синоними” (Педагошки лексикон, 1996: 334).

⁵ Учење на даљину доживело је своју популарност у свету у последњих двадесетак година захваљујући убрзаном развоју информацијско-комуникацијске технологије. Такав облик учења од посебне је важности за земље које су због велике удаљености имале проблем при успостављању организације самог процеса образовања, а које су данас развиле завидан ниво рачунарске технологије. У те земље спадају: Канада, САД, Аустралија и Јужна Африка. Кључну улогу у тим, као и у многим другим земљама, одиграо је интернет који је савладао све препреке везане за географску удаљеност.

⁶ **Електронска књига** (*e-book*, *e-књига*, *екњига*, *дигитална књига* или чак *e-издање*) је публикација књиге у дигиталној, електронској форми која се састоји од текста и/или слика. Могуће ју је читати преко личних рачунара, на таблетима уз помоћ *e-читач* (*e-reader*) апликација, мобилних телефона (pametних телефона) или преко других електронских уређаја. Иако се е-књига понекад дефинише као електронска верзија штампане књиге, постоје многе електронске књиге које никад нису ни постојале у штампаној форми. (Преузето са: [https://sr.wikipedia.org/sr-ec/.](https://sr.wikipedia.org/sr-ec/))

dobijene podatke uklopiti u amorfnu celinu kojoj manjka kontekst i system” (GORDIĆ PETKOVIĆ 2011: 177).

Иако је интернет⁷ постао саставни део наше свакодневице, нужно средство комуникације у 21. веку, људима није лако да се одвикну од папира и могућности да књигу додирују рукама. У потрази за разлозима зашто људи више воле да читају са папира, Богдан Трифуновић у тексту *Електронска књига* износи мане електронских књига у односу на традиционалне, односно разлоге због којих се људи ипак одлучују за коришћење класичних. Трифуновић запажа да је:

„Брзина читања текста са монитора за трећину мања од брзине читања са папира. Недовољна резолуција савремених монитора велики је ограничавајући фактор. Мала резолуција екрана прави зупчаст прелаз између текста и позадине, које око несвесно региструје, што изискује већи напор приликом читања. Један од разлога је и тај што је за читање електронске књиге потребан спољни уређај, компјутер, лаптоп, мобилни телефон и сл. Истраживачи су утврдили и да су све електронске књиге визуелно сличне, те се губи оригинални доживљај читања, карактеристичан за штампане књиге” (ТРИФУНОВИЋ 2005: 9).

Пишући о новој методи читања и проблему нестанка традиционалне књиге, Горан Миленковић у тексту *Феномен читања у светлу промене носилаца информација* промишља да:

„Теоретичарске суптилности упозоравају нас да текст у типографском облику и текст у електронском облику изражавају ништа мање разлике него однос између двеју цивилизација, или двају времена са свим својим субјектима и међусобним односима. Трансформација средстава за комуникацију доводи до трансформације свести, ова нас мапира у смислу да одређује термине којима тумачимо свет, и накнадно нас одређује чак и у смеру реаговања. Једном речју, средства која смо створили постају наша когнитивна парадигма” (МИЛЕНКОВИЋ 2009).

Међутим, нужна потреба за дигитализацијом традиционалних књига је важан процес у осавремењивању сваке земље. Све оно што чини писано благо једне земље дигитализацијом се пружа на увид читавој светској јавности. Дигитализоване књиге поништавају тако све просторне и временске препреке и ограничености, превазилазећи некадашњи проблем: физичку присутност.

Испитујући карактеристике електронских књига у литератури, наилазимо на велики број дефиниција појма електронска књига. Све дефиниције

⁷ **Интернет** је светски систем умрежених рачунарских мрежа који је трансформисао начин на који функционишу комуникациони системи. Почети интернета се вежу за стварање ARPANET-а, 1969. године, мреже рачунара под контролом Министарства одбране САД. Данас, интернет повезује милијарде рачунара широм света на један нехијерархијски начин. Интернет је производ споја медија, рачунара и телекомуникација. (Преузето са: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/>.)

до којих смо дошли садрже једну исту компоненту, а која се огледа у схватању да су овакве књиге дигиталним путем (путем компјутера и паметних уређаја) доступне свима. Постоји такође и више назива за појам електронске књиге, која се често назива и само скраћено: *е-књига*, *онлајн-књига*, *дигитална књига*. Многе електронске књиге углавном су настајале као паралелна дигитална издања папирних публикација.⁸

Много је повољности које електронске књиге пружају корисницима. Њихову главну предност треба најпре тражити у могућности примене овакве врсте књига у реализацији наставе на даљину. Данас су многе књиге, уџбеници, монографије, дисертације и други облици писане речи доступни у е-формату и као такви постали су доступни широј читалачкој јавности. Дигитализација српског књижевног блага кроз пројекат *Викикњиге*, а у сарадњи са српским издавачким кућама, у последњим деценијама настоји да дигитализује велики број књига на српском језику.

Електронске књиге групишу се у електронске збирке или такозване репозиторијуме, које Татјана Брзуловић Станисављевић дефинише као „zbirke digitalnog materijala koje omogućavaju celovito upravljanje procesima, objavljivanje, pristup i pohranjivanje sadržaja” (BRZULOVIĆ STANISAVLJEVIĆ 2017: 29)⁹. Главни циљ дигиталног репозиторијума је да архивира и стави на увид јавности књиге, чиме оне постају стално доступне и заштићене од губитка. Често се називају и дигиталним библиотекама, што у основи и јесу – јер трајно чувају писане материјале. Постојање репозиторијума је веома важно како за кориснике тако и за оне институције чији су садржаји обједињени у њима.¹⁰

Истакли смо раније у раду да је једна од најважнијих примена елек-

⁸ Видети више у тексту *Електронске књиге* Богдана Трифуновића, а који износи занимљиве податке о самом процесу дигитализације књига.

⁹ Брзуловић Станисављевић додаје и то да: „Visokoškolske biblioteke imaju vodeću ulogu u uspostavljanju institucionalnih digitalnih repozitorijuma. Repozitorijumi mogu pohranjivati različite sadržaje: muziku, video, kompjuterske programe, preprintove, postprintove, članke, knjige, magistarske radove i doktorske disertacije. Prema vrsti građe koju prikupljaju mogu se podeliti na: institucionalne, nacionalne i tematske. Takođe, repozitorijumi mogu funkcionisati u otvorenom pristupu, besplatno ili na komercijalnom principu” (BRZULOVIĆ STANISAVLJEVIĆ 2017: 29).

¹⁰ Александра Брадић Мартиновић, Јелена Бановић и Александар Здравковић у тексту *Репозиторијуми – дигитални ресурси савременог образовања* износи податке да је „образовна и научна заједница Републике Србије препознала потенцијал дигиталних репозиторијума и да су највеће институције, Народна библиотека Србије, SANU, Универзитет у Београду, Универзитет у Новом Саду и Универзитетска библиотека »Светозар Марковић« регистроване у водећем светском регистру дигиталних репозиторијума у Отвореном приступу – OpenDOAR. Осим тога, очекује се да ће SER-DAC, репозиторијум скупова података у 2018. години, добити финансирање, чиме ће обезбедити чланство у организацији која окупља све европске дигиталне архиве података у друштвеним наукама CESSDA ERIC, чиме ће постати део Европског истраживачког простора (ERA), што ће му обезбедити могућност даљег развоја у служби образовања и науке у Србији” (BRADIĆ MARTINOVIĆ, BANOVIĆ, ZDRAVKOVIĆ 2018: 4).

тронске књиге у њеној подршци реализовању наставе на даљину, од тренутка када су настале па све до данас. У периоду глобалне пандемије значај електронских књига био је немерљив. Сведоци смо да је глобално ширење вируса корона (ковид-19) трансформисало свет. Брзо ширење вируса довело је до престанка или промене начина рада свих образовних институција и у нашој земљи. Настава у свим школама и високошколским установама морала је бити настављена и реализована на другачији начин – наставом на даљину. У стручној литератури налазимо на велики број термина који се често употребљавају као синоними овом термину: *настава на даљину*, *образовање на даљину*, *е-образовање* или *е-учење*.¹¹ Док неки сматрају да се ради о истим терминима, други их доживљавају као супротне појмове смастрајући како образовање на даљину представља шири појам од учења на даљину, јер под образовањем подразумевају наставу и учење који се одвијају на различитим местима.¹²

Образовни систем наше земље у доба пандемије вируса корона нашао се пред великим искушењима и захтевима. Наметнуло се питање како реализовати наставу на свим нивоима школовања? Настава на даљину представљала је велики изазов за наставнике и професоре, али и за ученике и студенте. У периоду пандемије вируса корона настава на даљину била је неопходна како просветно-образовни систем Републике Србије не би престао са радом и како би се школовање ученика и студентата несметано могло наставити. Настава на даљину реализована је путем информацијске и комуникацијске технологије, посредством електронских књига, све са циљем да се ученицима и студентима омогући даље несметано праћење наставе.

Настава на даљину коју је реализовало Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије у периоду пандемијевirusа корона реализована је преко ТВ уређаја и интернет сервиса. Савремено коришћење информацијске и комуникацијске технологије пружило је међусобну интеракцију наставника/професора и ученика/студената путем наведених платформи.

Појава електронских књига (е-књига), као што смо већ напоменули, не представља само замену за класичне, традиционалне књиге већ и допуну која пружа нову могућност за усвајање знања. Електронске књиге помажу у реализацији наставе на даљину тако што се њима лакше дистрибуира материјал за учење, а сви који желе да дођу до информација – једноставније приступају тим материјалима са било којег места у било које време.

¹¹ The Pennsylvania State University, Glossary of Distance Education Terms, доступно на: <https://courses.worldcampus.psu.edu/public/faculty/DEGlossary.shtml>.

¹² Дефиниција учења на даљину од стране Америчке асоцијације за учење на даљину, гласи: „Достизање знања и вјештина кроз достављене информације и упутства, примјеном различитих технологија и осталих форми учења на даљину” Америчка асоцијација учења на даљину (The United States Distance Learning Association) USDLA Distance Learning Definition. (Преузето са: <http://www.usdla.org/>.)

Страх од новог начина извођења наставе јавио се и код великог броја наставног кадра, нарочито код старије популације која се тешко уклапа у све оно што ремети и мења њихов традиционални начин предавања. Пишући о овом проблему, Петар Мандић промишља следеће:

„Dosta često javljaju se otpori uvođenju nove tehnologije zato što nastavnici ne razumeju dovoljno njen značaj i njene pedagoške mogućnosti; zato što njeno uvođenje pretpostavlja ulaganje posebnih napora, prilagođavanje novim oblicima rada i preuzimanje obaveza koje traže kompletniju pedagošku kulturu; zato što uvođenje nove pedagoške tehnologije nalaže dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i permanentno stručno usavršavanje nastavnika, a to su obaveze koje nastavnici nerado primaju u uslovima kad im nije materijalni položaj onakav kakav bi trebalo da bude s obzirom na poslove i zadatke koje obavljaju” (MANDIĆ, 1986: 4).

У наставку рада биће речи о неким карактеристикама реализације наставе на даљину на високошколским установама, као и о примени и предностима електронских књига у периоду ванредног стања.

2. Имплементација електронске књиге у настави на даљину на високошколским институцијама

Овај метод учења и преношења информација примењив је уз помоћ примене информацијско-комуникацијске технологије на факултетима и истраживачким центрима који у потпуности имају приступ интернету. Потребне савременог друштва и убрзани темпо живота не остављају превише слободног времена студентима.

Доба мултимедије првенствено започиње појавом CD-ROM-а, Windows-а, Macintosh-а и Power Point-а. Као последица тога јавља се велико „струјање” односно циркулисање информација путем медија и њихова велика доступност у изградњи веб-страница.¹³ Један од најпознатијих начина за удаљено учење је електронска платформа Moodle¹⁴ (Modular Object-

¹³ Зоран Станковић, разматрајући питање примене савремене образовне технологије на свим нивоима образовања, са посебним аналитичким освртом на савремено универзитетско образовање, истиче да „са педагошког аспекта (полazeћи од становишта да је право времена и validna информација imperativ razvoja) jedno od najznačajnijih dostignuća u savremenoj informatičkoj tehnologiji je upravo mogućnost elektronske multimedijalne prezentacije informacija. Istraživanja o medijima u nastavi pokazala su, na uverljiv način, superiornost predstavljanja materije uz pomoć više nosilaca u odnosu na predstavljanje putem jednog jedinog nosioca informacije” (STANKOVIĆ 2011:158).

¹⁴ „Moodle је бесплатни садржај отвореног типа који студентима служи за праћење наставе на даљину, али и као допуна класичном начину образовања. **Мудл** (енгл. *Moodle*) је слободни софтвер за електронско учење, учење на даљину, који је уједно и систем за управљање курсевима односно систем за управљање учењем односно виртуелно окружење за учење.” (Преузето са: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/>.)

Oriented Dynamic Learning Environment), успостављена 2001. године. Овај облик учења доприноси све већем и напреднијем развоју технологија, које олакшавају приступ наставним материјалима и побољшавају међусобну комуникацију наставника и студената приликом извођења наставе на даљину. Размењивање искустава и презентација на високошколским установама било је могуће путем поменуте платформе, али и посредством електронске поште.

Истражујући проблем технологија у учењу на даљину, Живојин Станковић наводи да је једно од могућих решења е-учења управо у појави и примени електронских књига. Станковић истиче да су оне најчешће „у формату са екстензијом **pdf** (AdobeAcrobat), али може да буде **.exe** или неки други препознатљив формат као што је **html**. У зависности од софтвера који је коришћен за реализацију е-књиге, постоје опције за претраживање и за заштиту е-књиге од копирања или штампања” (СТАНКОВИЋ 2006: 177).

Примена електронских књига у спровођењу наставе на даљину на високошколским установама показала се као најпогоднија за оне студенте који имају развијену унутрашњу мотивацију и жељу за усавршавањем и радо користе модерне технологије. На тај начин, електронска књига понудила је студентима даље усавршавање знања и вештина, уз несметано обављање својих уобичајених обавеза. Уместо традиционалне књиге и обавезних предавања, електронска књига пружила је могућност да образовање на овај начин не зависи од времена и простора.

Настава на даљину у време глобалне пандемије омогућила је студентима учење из места које сами одаберу, брзином примања информација која им одговара. Овакав модел учења усавршава их додатно у погледу оспособљавања за коришћење разних могућности модерне технологије, тражења и употребе електронске литературе.

Овакав модел учења заменио је традиционалне форме учења, које су на првом месту подразумевале физичко присуство слушаоца, док је електронска књига пружила могућност активног учења на било ком месту и у било које време. Како смо раније у раду истакли, суштина електронских књига је у њиховом дигиталном облику који је у времену у којем живимо доступан свима и са свих „ pametnih ” уређаја. Библиотеке су те које имају пресудну улогу у дигитализацији садржаја традиционалних књига. За наставу на даљину оваква издања књига су од изузетне користи. Данас многе издавачке куће на својим интернет страницама нуде бесплатне књиге за децу као и велики број стручне литературе. Оваква дигитална издања уџбеника, лектира и приручних и стручних књига олакшава извођење наставе на даљину.

Пројекат *GoogleBookSearch*, према речима званичника компаније, има једноставан циљ: олакшати корисницима да пронађу одговарајуће књиге, посебно оне које се више не штампају. Крајњи циљ је, у сарадњи са издавачима и библиотекама, створити „виртуелни каталог свих књига на свим

језицима”.¹⁵ Овакав вид дигитализације, који је свом јеку, умногоме ће олакшати студентима претрагу и коришћење литературе. Управо због актуализације наставе на даљину, академске установе у свету се повезују у јединствени библио-портал, који обухвата милионе студената и академских радника и небројено много релевантних текстова. Овакав начин доступности књига представља значајан подухват који су академске установе урадиле до сада у дигитализовању своје литерарне грађе, а који је великим делом условљен потребама академске јавности за научноистраживачким пројектима. Велики број научне литературе и часописа које студенти користе за учење и припрему својих радова налазе се у електронским каталозима у оквиру пројекта КоБСОН¹⁶. Многе библиотеке у нашој земљи, међу којима су: Народна библиотека Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Библиотека Матице српске, пружају свим својим члановима велики број публикација у електронском облику кроз претраживање електронских каталога. Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске као националне библиотеке, као и министарства за културу и науку, 2005. године су закључили да треба подржати пројекте дигитализације националне културне баштине.

3. Закључна разматрања

Како би образовни систем наше земље у време глобалне пандемије наставио несметано са радом, било је потребно наставу реализовати на даљину, подршком и применом електронских књига, које сваки дан све више утичу на живот појединца, али и целог друштва, те тако постају саставни део образовног процеса. У раду смо укратко истакли важност појаве рачунара (паметних уређаја) и интернет мреже који имају најважнију улогу када је реч о појави и примени електронских књига, јер управо они омогућују приступање потребним материјалима за учење.

Електронска књига у периоду глобалне пандемије пружила је студентима могућност читања и учења у удобности својих домова или на било којем другом месту где им је доступна интернет веза. Данас је готова сва литература доступна на интернету. Самим тим студенти користе електронску књигу за информисање и учење и приступају њеном садржају онда када

¹⁵ Преузето са: <http://print.google.com>.

¹⁶ Библиотеке у Србији се од новембра 2001. године удружују у конзорцијум – КоБСОН (Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку). Основни циљеви удруживања библиотека у овај конзорцијум су: оптимизована набавка страних научних информација, прелазак са папирних издања на електронска, унапређење приступа електронским информацијама и промоција домаћег научног издаваштва. КоБСОН се претплатио на 18 електронских сервиса, два агрегата са комплетним текстом у којима је могуће претражити како природне тако и друштвене науке.

они то желе, независно од простора и времена. Модернизација наставе у периоду глобалне пандемије, применом е-учења кроз коришћење електронске књиге, показала се као високо ефикасна.

Цитирана литература:

- BRADIĆ MARTINOVIĆ, BANOVIĆ, ZDRAVKOVIĆ 2018: Bradić Martinović, Aleksandra, Banović, Jelena, Zdravković, Aleksandar, „Repozitorijumi – digitalni resursi savremenog obrazovanja”, XXIV Skup *TRENDOVI RAZVOJA: DIGITALIZACIJA VISOKOG OBRAZOVANJA*, Kopaonik, 1–4. Dostupno na: <http://ebooks.iien.bg.ac.rs/1188/1/ABMartiovic%2C%20Banovic%2C%20Zdravkovic.pdf>.
- BRZULOVIĆ STANISAVLJEVIĆ 2017: Brzulović Stanislavljević, Tatjana, „Značaj institucionalnih repozitorijuma za diseminaciju naučnih informacija”, *BOSNIACA*, Journal of national and University Library od Bosnia and Herzegovina, 29–34. Dostupno na: <http://bosniaca.nub.ba/index.php/bosniaca/article/view/78>.
- GORDIĆ PETKOVIĆ 2011: Gordić Petković, Vladislava, „Novi mediji i pismenost – poetika ekrana i nove forme čitanja”, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, br. 133, 176–183.
- DELIĆ 2008: Delić, Nedim, *Informaciono-komunikacione tehnologije u obrazovanju*, Banja Luka: Panevropski univerzitet Aperion, 7–8. Dostupno na <https://www.scribd.com/document/476643150/NedimDelic-pdf>.
- MANDIĆ 1987: Mandić, Petar, *Savremena obrazovna tehnologija i savremeni udžbenik*, Sarajevo: SOUR „Svjetlost”, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- МИЛЕНКОВИЋ 2009: Миленковић, Горан. *Феномен читања у светлу промене носилаца информација, Бележница*, бр. 6, Народна библиотека Бор. Доступно на: <http://biblioteka-bor.org.rs/2009/05/fenomen-citanja>.
- Pedagoški leksikon* 1996: (ur. Petar Pijanović) Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 333–334.
- СТАНКОВИЋ 2006: Станковић, Жељко, „Развој технологије учења на даљину”, *Настава и васпитање*, 55(2), Београд: Савез педагошких друштава Србије. 169–181. Доступно на: <https://www.pedagog.rs/nastava-i-vaspitanje/#135-147-2006>.
- STANKOVIĆ 2011: Stanković, Zoran, „Образовна технологија – потреба и неминовност савременог универзитетског образовања”, *Образовање и савремени универзитет*, Ниш: Филозофски факултет. Dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/306318616/OBRAZOVNA-TEHNOLOGIJA-POTREBA-I-NEMINOVNOST>.
- ТРИФУНОВИЋ 2005: Трифуновић, Богдан, „Електронске књиге”, *Глас библиотеке: часопис за савремено библиотекарство*, бр. 12, Чачак: Градска библиотека, 5–19.
- ЋАЈИЋ 2014: Ћајић, Miroslav, „Metoda aktivnog sinhronog učenja na daljinu”, *Sinteza*,

484–487. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/269231720_METODA_AKTIVNOG_SINHRONOG_UCENJA_NA_DALJINU

The United States Distance Learning Association. USDLA Distance Learning Definition, Dostupno na: <http://www.usdla.org>, <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/>, <http://print.google.com>.

Anica M. Radosavljević

University in Priština, Kosovska Mitrovica

Faculty of Philosophy

Department of Serbian language and literature

ELECTRONIC BOOK AS A SUPPORT FOR DISTANCE EDUCATION/LEARNING

Summary

In this paper we will deal with development and achievements of the electronic book (e-book) over time, and thus consider in which way this type of information communication technology has the impact on the process of distance learning. We will emphasize the need and usage of the electronic way of learning (e-learning) which in so many ways made the process of learning easier and also became one of the most important features of the modern way of life. We can simply define e-learning as a way of learning which is carried out by the use of computer, while for many authors this type of learning represents electronic source of information (e-books) structured in a way that their contents are converted into digital forms. Over the time electronic books have been proven as a perfect solution for realization of the distance- learning, and it was necessary in our country because of the global pandemic caused by covid-19 virus.

Key words: electronic book, e-book, distance-education, distance-learning, information-communication technology, internet, pandemic.

Мирјана М. Бечејски¹⁷

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19¹⁸

У чланку је представљена *summa* утисака о научноистраживачком раду у области друштвених и хуманистичких наука током пандемије ковид-19. Кроз различите форме и фазе научноистраживачке делатности аутор разматра тешкоће и ограничења, али и предности нових облика радног ангажовања, те перспективе које су се указале. Закључци су изведени на основу непосредног искуства аутора, искустава других истраживача из различитих научних дисциплина, научних и стручних радова, новинских текстова и извештаја, доступне документације о упутствима и препорукама Завода за јавно здравље, Министарства здравља и других државних институција надлежних за спровођење заштитних мера за време пандемије, као и истраживања о раду највећих библиотека и архива у Србији у новонасталим околностима, спроведеног од краја септембра до краја новембра 2021. године. Премда се ово истраживање односи на Србију, на сличан начин пандемија је погодила све културне и научне институције и научне раднике у свету, те је њихов положај могао бити бољи или гори само у смислу „дигиталног јаза” (приватних и институционалних технолошких капацитета, квалитета интернет везе), односно способности руководиоца да организују рад појединачних установа и пројеката.

Кључне речи: научноистраживачки рад, пандемија ковид-19, литература, грађа, библиотеке, архиви, научни скупови, приређивачки рад.

Иницијатива за одржавање једног оваквог научног скупа, са аспекта филолога помало необичног по теми и карактеру, несумњиво је потекла из егзистенцијалне стварности – великих искушења пред којима се за протеклих годину и по дана нашло човечанство и из којих је, силом прилика, морало много тога да научи и о самом учењу. Управо то што се заснива на личном и колективном искуству и пружа могућност за њихову размену у несвакидашњој ситуацији за науку, образовање и културу, чини га изузетно важним, и то не само за методичаре наставе. Стога ће у овом реферату бити

¹⁷ becejskim@gmail.com

¹⁸ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

неизбежно присутно прво лице множине, уз опаску да савремена антропо-лошка изучавања нуде подстицај и за рехабилитацију из науке готово прогнаног првог лица једине.

Углови из којих се тема учења у доба пандемије може сагледати несумњиво су бројни. И сâм наслов овога рада сведочи о њеној ширини и подстицајности. Наше непосредно искуство везано је за науку о књижевности – књижевну критику и теорију, али будући да смо већ седамнаест година запослени у научноистраживачкој установи интердисциплинарног карактера, наше посредно искуство обухвата још неколико научних дисциплина, те је било логично да истраживачки фокус проширимо на подручје друштвених и хуманистичких наука; тим пре што у поднаслову теме научног скупа стоји „*summa* утисака”, а поднаслов је увек јак „индикатор”, како је истицао Никола Грдинић (2005: 101–111). Најчешће се у вези са поменутом темом говорило о тешкоћама и ограничењима, и ми их ни овом приликом не можемо заобићи, али ћемо кроз различите облике и фазе научноистраживачког рада¹⁹ размотрити и неке предности, те нове перспективе које су се указале.

До почетка пандемије рад од куће био је непознаница за већину радно активног становништва. Сматран је привилегијом све док и сами нису искусили замор услед свакодневног и целодневног гледања у мониторе, недостатка друштвено-емотивне комуникације с колегама и осцилације радног елана од адреналина до мелатонина, како је сликовито истакла библиотекарка Народне библиотеке Србије Тамара Бутинган Вучај (2020: 21–22). Међутим, овакав начин рада, са свим његовим предностима и манама, није био стран истраживачима запосленим у институтима и научним радницима које природа посла не везује непрекидно за терен и установе. Онима који нису били у прилици да обезбеде услове за рад од куће, као и онима које је пандемија затекла у почетној фази истраживања, ова „привилегија” је тешко пала – затварањем библиотека, архива и јавних читаоница остали су без грађе и радног простора.

Како је почетна, а многи сматрају и најважнија фаза у раду сваког истраживача набавка и проучавање грађе и литературе о одређеној теми – фаза која је несумњиво највише погођена пандемијом ковид-19 – највећу

¹⁹ У зависности од специфичности научних области и дисциплина, научноистраживачки рад у њима се различито и дефинише. Како расправа на ту тему завређује посебну студију, у овом чланку појам *научноистраживачки рад* узет је и у општијем смислу, у научној заједници самоподразумевајућем, као и у правном смислу, онако како је дефинисан Законом о науци и истраживањима (Службени гласник РС, бр. 49/2019-3) и Законом о научноистраживачком раду (Службени гласник РС, бр. 110/2005, 50/2006, испр. 18/2010 и 18/2015). Научноистраживачка делатност правно је одређена као „делатност од посебног значаја за Републику Србију”, „заснована на знању” и која је саставни део „међународног, научног, образовног и културног простора”, те као „систематски стваралачки рад који се предузима ради откривања нових знања, с циљем подизања општег цивилизацијског нивоа друштва и коришћења тих знања у свим областима друштвеног развоја” (Службени гласник РС, бр. 110/2005, 50/2006, испр. 18/2010 и 18/2015, чл. 2 и 3).

пажњу посветили смо раду библиотека и архива, као и раду научника у библиотекама и архивима за време вируса корона. Закључке смо извели на основу истраживања спроведеног у неколико највећих градова и универзитетских центара у Србији, уз консултовање јавних докумената, прописа и већ објављених чланака на ту тему. Истраживање је утемељено на подацима о радном времену и условима за научноистраживачки рад читаоница у доба пандемије, међубиблиотечкој размени, скенирању и електронском слању чланака, промоцијама књига, зборника и других публикација, као и искуствима истраживача за које су читаонице биле „радна места”.²⁰ Увидом у текстове и друга сведочанства о томе како су установе културе, науке и образовања радиле у другим земљама, показује се да се ни тамо ситуација није битно разликовала („Howpublic Libraries...” 2020; „Libraries intimes of Coronavirus...”, „Gallica...”; ЈАНКОВИЋ 2020: 59–60; МИЛУНОВИЋ 2020: 33).

У првим месецима ширења вируса корона већина библиотека у Србији физички није била отворена за кориснике.²¹ То не значи да су библиотеке престале са радом. Напротив: у настојању да испуне своју мисију и програме прилагоде ванредној ситуацији, многе од њих су тежиште делатности с корисницима пребацивале у виртуелни простор (нпр. интернет платформе Библиотеке града Београда: АВА документарни филмови, „Питај библиотекара” и сл.), уз активно учешће у културном животу грађана интензивнијим онлајн-промоцијама читања и културе и организовањем акција путем друштвених мрежа.²² Поред пружања општих информација на захтев, рад

²⁰ Детаљне информације о радном времену и организацији рада у овим установама током пандемије добили смо захваљујући љубазности надлежних и запослених којима смо се обратили лично, имејлом или телефоном: Драгани Д. Милуновић, заменику управника Народне библиотеке Србије, која нас је упутила на релевантну литературу; Бојану Кундачини, начелнику Одељења за рад са корисницима Библиотеке града Београда; Вери Петровић из Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду, као и управнику који је био расположен да одговори и на додатна питања; Андријани Стојановић из Информативно-позајмног одељења Универзитетске библиотеке „Никола Тесла” у Нишу, а по налогу управнице Снежане Бојовић; Татјани Богојевић, библиотекар-информатору у Библиотеци Матице српске у Новом Саду; Анђели Огњановић из Народне библиотеке „Вук Караџић” у Крагујевцу; Бојани Фемић запосленој у Центру за информације Државног архива Србије; Драгани Митрашиновић из Историјског архива Београда, као и надлежнима из Архива Југославије и Војног архива. О раду осталих установа податке смо пронашли на њиховим званичним сајтовима, а сведочанства о практичној организацији рада и условима за рад пружиле су нам колеге истраживачи током усмених разговора.

²¹ Један од изузетака представља Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду, где је професорска читаоница све време радила и није смањиван обим грађе која се може наручити у једном дану, али уз ограничен број присутних корисника и скраћено радно време, сходно прописаним мерама Владе – сведочи запослена Вера Петровић (тел. разговор од 26. 11. 2021).

²² Запажена је активност на друштвеним мрежама Одељења за културне програме Библиотеке града Београда: организација наградних конкурса *Читам, не скитам!* и *Читам, не скитам!*

библиотекара са корисницима на даљину подразумевао је и тематска претраживања базе података, као и упућивање на електронске изворе који су им тренутно доступни (МИЛУНОВИЋ 2020: 35). У свим библиотекама забележен је пораст посете дигиталним збиркама (МИЛУНОВИЋ 2020: 40), па су самим тим актуализована питања њиховог оформљења, али и заштите ауторских права и лиценци за приступ дигитализованим садржајима (БУТИНГАН ВУЧАЈ 2020: 25). Више него икада, запослени су се нашли пред изазовима савременог, дигиталног библиотекарства, које је у тренутку пандемије постало један од најзначајнијих извора научних информација. Публиковани стручни радови сведоче о томе како су се у ситуацији нужности у овој делатности указивале нове драгоцене перспективе.²³

Библиотеке које примају обавезни примерак, каква је Народна библиотека Србије, и током карантина континуирано су наставиле с радом у неким одељењима како би се примили и физички распоредили обавезни примерци и сачувале дневне новине (МИЛУНОВИЋ 2020: 34). Уз нешто измењен начин рада услед примене епидемиолошких мера, Одељење за заштиту, конзервацију и рестаурацију НБС морало је да настави научноистраживачки рад у лабораторији, како би заштитило угрожену писану баштину, првенствено стару и ретку библиотечку грађу (Милуновић 2020: 37). Пред конзерваторе се нашло и питање метода заштите здравља запослених и корисника у условима пандемије. У том циљу и уз консултације са колегама из других установа културе у земљи и иностранству, они су саставили упутство за руковање библиотечком грађом у време заразе вирусом корона (МИЛУНОВИЋ 2020: 37).

Након првог таласа пандемије, запослени су улагали огроман труд како би одговорили потребама корисника и рад у библиотекама колико-толико нормализовали (рад у једној смени у већини објеката услед смањења броја људи на радном месту, дезинфекција и одлагање враћених књига у „карантин”, где су исте морале да одлеже од три до седам дана пре враћања у фонд и сл. – ЈАНКОВИЋ 2020: 64). Неке библиотеке понудиле су спе-

Са књигом се сликам! реализованих уз подршку познатих личности из уметничког и културног живота, као и виртуелног читалишта Града Београда (што је постала пракса и других јавних библиотека у Србији), потом (од 20. јула 2020. године) и емитовање серијала разговора с писцима и песницима *Причам, не скитам* преко Фејсбук и Јутјуб профила библиотеке (РАДУЛОВИЋ, ВУКОВИЋ 2020: 75, 78; СТАНКОВИЋ, ЧИЧОВАЧКИ И ДР. 2020; КУНДАЧИНА, имејл од 23. 11. 2021) итд. Познати су и онлајн културни програми Градске библиотеке у Новом Саду (*Писци код вас, Можда вам је познато... и Књиге, поново!*), у којима су били ангажовани не само писци него и критичари (в. ЖИВКОВИЋ 2020: 97), као и серијал програма *Књижарење* Народне библиотеке у Крагујевцу.

²³ Видети бројеве часописа *Библиотекар* 2/2020 и 1/2021, који су цели посвећени раду библиотека у време пандемије. У том погледу посебно је интересантан први број у 2021. години, у чијем су фокусу дигиталне библиотеке и њихова изградња (портал *Претражива дигитална библиотека* Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић”), те област библиотечке информатике.

цијалне услуге корисницима.²⁴ Ипак, за научне раднике ситуација је и даље била ванредна, а читаонице углавном затворене све до 27. априла 2020.

У циљу опште безбедности, а према препоруци Завода за јавно здравље, све веће библиотеке су упућивале кориснике на резервацију књига имејлом, преко COBISS-а, телефоном, достављањем спискова и сл. и отвориле посебне пултове за њихово преузимање. Тиме је олакшано позајмљивање, а задржавање корисника у просторијама зграда сведено на минимум (в. Упутство 2020; МИТИЋ 2020). Недостатак је био тај што је у свим библиотекама корисницима онемогућен физички приступ слободним фондовима, те укинута многим незаменљива привилегија листања књига (ЈАНКОВИЋ 2020: 68). Међу истраживачима различитих научних дисциплина, ова одлука вероватно је највише утицала на оне који у слободним фондовима проналазе грађу (нпр. проучаваоци књижевности).

Од почетка до средине јуна 2020. године већина библиотека у Србији поново успоставља рад у две смене, укида се „карантин“ за књиге, а корисници могу сами да приступе слободном фонду. „Дозвољава се већи број корисника унутар просторија Библиотеке, али и даље је тај број ограничен према квадратури објекта. „На снази је мера од 4 м² по особи“, истиче Бојан Кундачина, начелник Одељења за рад са корисницима Библиотеке града Београда. Читаонице у овој установи, међутим, почињу са радом тек од друге половине октобра 2020. године, и то са 20–30% капацитета у односу на редовне околности, јер се број доступних места одређује према величини објекта (Кундачина, имејл од 23. 11. 2021).²⁵ Уз то, у другој половини новембра две највеће читаонице поново се затварају до друге половине марта 2021, сада због извођења радова (Кундачина, имејл од 23. 11. 2021). У том периоду унутар зграде се не одржавају промоције књига, нити други културни програми.

Читаонице Библиотеке и Архива САНУ биле су затворене за кориснике током ванредног стања, након чега су успоставиле посебан режим рада. Поред заштитних мера које не утичу непосредно на рад истраживача (обавезног проласка кроз дезобаријеру на улазу, коришћења заштитне маске у свим просторијама Палате САНУ, одржавања дистанце од 2 м између корисника и запослених и сл.), уведене су и оне због којих се истраживање одвија веома отежано, ако имамо у виду да из ове библиотеке није дозвољено изношење грађе. Библиотека тренутно ради у једној смени (читаоница од 9 до 15, каталог од 9 до 14 часова), а дозвољен број корисника смањен је за више

²⁴ Међу најинтересантије могу се уврстити достава књига на кућну адресу, тзв. услуга Библиотерапија Градске библиотеке „Владислав Петковић Дис“ у Чачку (РАДУЛОВИЋ, ВУКОВИЋ 2020: 75), и понуда матурантима путем COBISS-а да им се скенира и пошаље имејлом грађа неопходна за израду матурског рада (понуда који ниједан матурант није искористио, разочарано примећује библиотекарка Ана Јанковић – 2020: 61).

²⁵ Тако је, на пример, у две читаонице Библиотеке града Београда могло истовремено да борави највише по пет корисника (СТАНКОВИЋ, ЧИЧОВАЧКИ И ДР. 2020).

од две трећине (у читаоници на 15 од предвиђених 50 места, у каталогу на 3). Томе додајемо да, за разлику од COBISSANU (електронског каталога свих врста грађе, који се води од 2012. године и доступан је на интернету), SANUBIB (интерни електронски каталог свих врста грађе, вођен од 1990. до 2012. године) доступан је искључиво у Библиотеци САНУ.

Градска библиотека у Новом Саду затражила је по укидању ванредног стања информацију од Градског завода за јавно здравље о томе колико се дуго вирус задржава на папиру. Након два месеца, током којих нису примали изнајмљене књиге због могућности преноса вируса, добили су одговор да вирус на папиру опстаје 72 сата. Увели су враћање изнајмљених књига искључиво петком, како би исте викенд провеле у „карантину”, а потом биле дезинфиковане и од почетка недеље припремљене за поновно изнајмљивање, пишу репортери листа *Данас* (СТАНКОВИЋ, ЧИЧОВАЧКИ И ДР. 2020).²⁶ Књижевни сусрети и трибине углавном су отказани, а неки од њих организовани су на отвореном (СТАНКОВИЋ, ЧИЧОВАЧКИ И ДР. 2020). То што је након погоршања епидемиолошке ситуације у јуну ова библиотека отворила летњи огранак на дунавској плажи Шtrand заслужује сваку похвалу, али библиотека на отвореном истраживачима није могла да замени Научну читаоницу и Читаоницу штампе, које су током 2020. радиле само краћи период по укидању ванредног стања (ГРУЈИЋ 2020: 107).

У Библиотеци Матице српске запослени се враћају на радна места од 11. маја. 2020. године и до данас раде нормално са корисницима. Чак и ако је у неком периоду било скрећено радно време и део запослених је радио од куће, све несметано функционише, тврди библиотекарка Тајјана Богојевић:

„Ми смо радили и у периоду када ниједна факултетска библиотека није радила. У читаоницама је био ограничен број места, па би морали да сачекају да неко изађе ако је број био преко дозвољеног. Студенти нису били ускраћени за грађу. Књиге се све време нормално издају, претраживање се врши такође, показујемо и даље студентима и другим истраживачима како да пронађу оно што им је потребно, шаљемо скенове и копије у библиотеке и појединцима” (БОГОЈЕВИЋ, имејл од 23. 11. 2021).

Као и у осталим библиотекама у Србији, округли столови, трибине, промоције, књижевни сусрети и изложбе одржавали су се у зависности од тренутне епидемиолошке ситуације – у смањеном обиму и уз ограничен број присутних.

Универзитетска библиотека „Никола Тесла” у Нишу радила је током ванредног стања у минималном режиму: књиге су се издавале само у перио-

²⁶ У Упутству за рад библиотека у вези превенције COVID 19 које је објавила Република Србија / Градски завод за јавно здравље, Београд, под тачком 21 пак стоји: „Иако нема до краја научно потврђених података сматра се да се корона вирус у извесним случајевима може задржати на папиру до 24 сата од контаминације. Из наведеног разлога поново не издавати књиге најмање 24 часа од њиховог уласка у библиотеку” (Упутство 2020).

ду од 9 до 13 часова, а све остале услуге биле су обустављене. Од 27. априла успоставља се поново целодневни рад са корисницима, изузев читаоница, које су остале затворене до 1. јуна 2020. године, истиче библиотекарка Андријана Стојановић (имејл од 23. 11. 2021). Она сматра да су у њиховој установи пандемијом највише погођени културни догађаји и да су веће промене у начину рада доживели запослени него корисници.

Број корисника који истовремено могу да бораве у читаоницама библиотека и архива и сада зависи од њихове квадратуре, што већину истраживача успорава у научном раду. Пример позитивне праксе представља отварање још једне читаонице у Универзитетској библиотеци „Никола Тесла” у Нишу. Будући да је седење дозвољено на сваком другом месту, а да је сала за промоције и културна дешавања у периоду забране окупљања изгубила своју намену, иста је привремено преименована у читаоницу.²⁷ Тако су уважени и корисници (углавном студенти основних и докторских студија, универзитетски и научни радници) и епидемиолошка мера неопходне физичке дистанце. Делује једноставно, али су се тога сетили једино надлежни у овој библиотеци.

У Народној библиотеци „Вук Караџић” у Крагујевцу потпуна обустава рада трајала је током ванредног стања (од 16. марта до 26. априла). Након тог периода, културни програми уживо били су редуковани или пребачени у виртуелну димензију, али је Позајмно одељење радило без прекида и скраћивања радног времена. Научни фонд и читаоница били су доступни за кориснике (као и иначе) сваког радног дана од 8 до 19 часова, суботом од 8 до 14 часова, с тим да у периоду од 27. априла до 10. маја запослени нису услуживали кориснике. Спроведен је нови план седења у читаоници, тако да је свако треће место обележено и намењено за коришћење (ОГЊАНОВИЋ, имејл од 29. 11. 2021).

Дакле, рад у библиотекама за истраживаче и кориснике читаоница у већини случајева остао је ограничен. Овде не мислимо само на набавку литературе и позајмљивање књига у доба скраћеног радног времена за њихово издавање већ на чињенице да је добар део научног фонда иначе доступан само за читаоницу и да је у неким библиотекама, каква је Народна библиотека Србије, забрањено уношење и изношење грађе. Због обавезне физичке дистанце и ограничавања броја корисника по квадратном метру простора, у овој установи и број јединица грађе која се може наручити у једном дану сведен је на пет (МИЛУНОВИЋ 2020: 35). За научне и универзитетске рад-

²⁷ „С обзиром на то да смо дуго били једина високошколска библиотека чије су читаонице радиле, интересовање корисника је било огромно, и ми смо током друге половине 2020. године и првих месеци 2021. године оспособили и додатни простор да функционише као читаонички, то јест свечану салу на другом спрату, што је простор иначе намењен промоцијама, радионицама и сличним активностима. Када се у лето 2021. године епидемиолошка ситуација поправила, овом простору је враћена првобитна намена” (СТОЈАНОВИЋ, имејл од 23. 11. 2021).

нике који не живе у престоници, а који су на истраживање допутовали ионако редукованим јавним превозом, ова наредба изискивала је и додатно време и додатне трошкове, сведоче истраживачи. Уз то, термини за рад истраживача у читаоницама неких библиотека морали су да се заказују, ограничавали су се на једну радну недељу, након чега би уследила пауза и сл. Они који су били принуђени да испоштују задате рокове, своје научне радове завршавали би уз расположиву литературу и грађу, свесни њихове мањкавости. Други би одустајали.

Конкретни услови за научноистраживачки рад у библиотекама разликовали су се и још увек се разликују од града до града и од установе до установе, с тим да је стање посебно тешко за оне научнике који немају услова да посао обављају код куће и којима су читаонице библиотека једино радно место. Они су били принуђени да се и након набавке грађе и литературе боре за радни простор и тишину: да одлазе на село, у викендице и сл., где би их пак сачекивали други проблеми који се у развијенијим земљама света више и не постављају, попут недостатка или слабог интернета. Ако томе додамо и ношење заштитних маски током истраживања, разумљиво је зашто су истраживачи слабијег здравственог стања одлагали писање радова за које нису имали прикупљену грађу и литературу.

С друге стране, у појединим областима у којима је грађа дигитализована или је приступ грађи и иначе строго ограничен, истраживачи су могли несметано да наставе свој научни рад.²⁸ Ваља поменути и неке гране и огранке друштвенохуманистичких наука (педагогије, социологије, психологије, политикологије, методике наставе итд.) којима је пандемија донела обиље грађе за изучавање.

Међубиблиотечка позајмица, за којом се и у нормалним околностима ретко исказује потреба, функционисала је у складу са одлукама надлежних и са конкретним условима рада у свакој установи, па је у неким библиотекама обустављена током првих месеци пандемије, док се у другима одвијала редовно (ако изузмемо кашњења због преоптерећености брзе поште током 2020. године). Са чланцима који су доступни скенирањем и електронским слањем ситуација је била редовна, истиче Кундачина (имејл од 23. 11. 2021). Штавише, многи истраживачи сведоче, а и библиотекари потврђују, да им је у периоду ванредног стања то био једини извор грађе:

„Скенирање (најчешће периодике, али и остале грађе) све је чешћа међубиблиотечка услуга коју смо применили у време пандемије са многим библиотекама укљученим у COBISS систем Србије. Ово је, у периоду када поједине библиотеке нису слале своју грађу поштом, било најпрактичније решење за наше кориснике који другачије не би могли да дођу до жељених информација” (ОГЊАНОВИЋ, имејл од 29. 11. 2021).

²⁸ На пример, сарадници Одељења за археографију НБС током ванредног стања у потпуности су се посветили научном истраживању и остварили запажене резултате (МИЛУНОВИЋ 2020: 38).

Када је у питању дељење научних информација, могло би се закључити да је пандемија довела до њиховог убрзаног протока. На пример, Одељење за научне информације Народне библиотеке Србије несметано је наставило рад на КоБСОН-у и програму DoiSerbia, који је посвећен промоцији научних часописа објављених у Србији и њиховом укључивању у међународну размену, те су у оквиру покрета *Дигитална солидарност* послати подаци о сервисима DoiSerbia и DoiSerbiaPhD (МИЛУНОВИЋ 2020: 36–37). Нажалост, статистика је показала да и данас мали број корисника познаје предности COBISS-а (ЈАНКОВИЋ 2020: 65–69).

Током ванредног стања и сви архиви у Србији били су затворени за кориснике, тако да је прикупљање грађе у њима било потпуно онемогућено од средине марта до средине маја 2020. године. Међутим, и након тог периода рад истраживача у архивима остаје веома отежан због епидемиолошке мере физичке дистанце и заказивања термина, па су се у независном положају нашли сви они чије истраживање примарно зависи од архивске грађе – историчари, историчари уметности, поједине гране филологије итд. Таква ситуација траје до данас.

Највећа је гужва у Архиву Југославије, где су после потпуне обуставе рада са странкама (од 15. 3. до 11. 5. 2020. године) почели да раде у једној смени, од 9 до 14 часова. Истраживач који жели да изучава грађу у овом архиву може добити термин тек за четири месеца, сведоче доктори историјских наука. Од надлежних смо добили обавештење да због услова пандемије читаоница ради у посебном режиму у смислу скраћеног радног времена и ограниченог броја истраживача. Тренутно је отворена за кориснике у две смене, од 8.30 до 11 и од 12 до 15 часова. Дозвољено је истовремено присуство по четири истраживача у свакој смени, па је неопходно заказивање термина за истраживање (АЈ, имејл од 30. 12. 2021).

У читаоницама Државног архива Србије радно време и број присутних мењали су се у складу са новонасталим мерама и препорукама Кризног штаба, истичу у Центру за информације.

„Читаоница у Карнегијевој тренутно ради у две смене, од 8 до 13 сати и од 14 до 17 сати, са паузом од сат времена за дезинфекцију просторије. Број истраживача који може да прими у току смене је шест. Читаоница у Железнику ради у једној смени (од 8 до 14 сати) и број истраживача који може да прими је осам. Термин за истраживање се заказује након добијеног одобрења за истраживање. Истраживачима је омогућена услуга фотокопирања и скенирања, која се остварује у складу са прописаним епидемиолошким мерама” (ФЕМИЋ, имејл од 23. 11. 2021).²⁹

Као и Библиотека САНУ, Архив САНУ је по укидању ванредног стања успоставио посебну организацију рада читаонице за време епидемије. Чи-

²⁹ Од колега историчара сазнајемо да се на локацији Железник може добити термин у читаоници релативно брзо, а у зависности од ситуације, могуће је спровести истраживање и без заказивања термина.

таоница ради само у првој смени, од 8.30 до 14.30, дозвољени број истраживача је три дневно, а долазак је неопходно најавити раније (Архив САНУ). Фото-копирање, скенирање и фотографисање грађе најчешће су услуге које корисници захтевају.

Историјски архив Београда такође је начин истраживања у читаоници прилагођавао актуелној епидемиолошкој ситуацији. Током ванредног стања зграда је била затворена за кориснике, али су запослени, како истичу, настојали да услуже истраживаче:

„Комуникацију са корисницима обављали смо искључиво путем електронске поште. Наравно, када смо били у могућности вршили смо фотокопирање или скенирање грађе. Након укидања ванредног стања, рад са корисницима одвијао се измењено, био је ограничен број корисника који истовремено могу боравити у читаоници на четири. Како не би дошло до застоја у истраживању, вршили смо заказивање посета у зависности од времена које је потребно за истраживање. Сада се истраживање у читаоници одвија без застоја” (МИТ-РАШИНОВИЋ, имејл од 1. 12. 2021).

Истраживачи пак сведоче да су у Историјском архиву Београда имали додатни прекид у раду са корисницима и од краја новембра до 1. фебруара 2021. године, јер је један запослени био заражен вирусом корона. Будући да је читаоница могла да прими већи број истраживача, овде се пре могао добити термин за истраживање него у Архиву Југославије.

Из Војног архива добили смо само опште информације о начину рада и условима за истраживање током пандемије ковид-19,³⁰ али од корисника сазнајемо да су услови за истраживање били и остали веома лоши. Поред тога што Архив није радио у периоду ванредног стања, а потом је радно време скраћено, истраживање је могуће спровести само током заказаног дана у недељи. Тако истраживач који не борави у Београду мора да долази сваке недеље због неколико сати рада на прикупљању грађе у читаоници ВА.

Ако су услови за рад истраживача у библиотекама и архивима за време досадашњег тока пандемије ковид-19 били отежани, у оним научним областима које су утемељене на теренском истраживачком раду и живој речи (прикупљању лексичког блага, бележењу народних умотворина, обреда и обичаја, усменим анкетама) ситуација је била крајње ванредна. Лексикографи, стручњаци за народну књижевност, фолклористи, антрополози, историчари уметности и др. у току карантина нису били у могућности ни да изведу те почетне фазе научноистраживачког рада. На пример, етнолог, који се почетком 2020. припремао за праћење обичаја о Ускрсу, Ђурђевдану и другим верским празницима у неком подручју, морао је да одложи истраживање тек

³⁰ „Рад читаонице Војног архива регулисан је Упутством о начину коришћења архивске грађе. Услед новонастале епидемиолошке ситуације и наших текућих обавеза рад са истраживачима се заказује средом и четвртом од 8:30 до 14:00 часова. Имајући у виду да је Војни архив институција у склопу Министарства одбране нисмо у могућности да Вам доставимо друге информације” (ВА, имејл од 21. 12. 2021).

за наредну годину. И касније, након укидања ванредног стања, прикупљање грађе текло је веома успорено услед поштовања епидемиолошких мера.

Од других начина набавке литературе и поједине грађе споменућемо једну позитивну појаву солидарности и колегијалности међу истраживачима путем размене у групама на друштвеним мрежама (пдф књига, чланака, па чак и физичко слање материјала). Овакве групе свакако нису тековина вируса корона, али је пандемија допринела да се неке од њих спонтано ускостручно профилишу, да уз литературу неформално размењују и друге научне информације и искуства. С обзиром на то да већ две године није организован традиционални Београдски сајам на коме се одржи највећи број промоција и размена књига за текућу годину, и да је број појединачних промоција које су одржане у установама културе и образовања или на отвореном значајно смањен, аутори су се међусобно, као и са својим читаоцима, повезивали и упознавали путем имејлова и друштвених мрежа, те тако размењивали књиге, зборнике и радове. Једном покренута и подстакнута, оваква сарадња наставља да живи, на општу корист науке и уз афирмацију друштвених и хуманистичких вредности.

Ваља истаћи и отварање појединих онлајн-фондова великих светских библиотека, односно проширивање приступа дигиталним збиркама, тако да су се неке књиге, научни радови, па и цели зборници могли преузети бесплатно. Штета је само што се ниједан издавач, колико је нама познато, макар симболично није повео за овим примером. Новије стручне публикације могле су се купити у књижарама онлајн-поручбином, али се дешавало – то говоримо из личног искуства – да се због актуелних тема за зборнике научних радова и темата у часописима распрода баш она литература која је истраживачу у том тренутку неопходна.

Истраживачи које је почетак пандемије затекао у фазама сређивања грађе или завршним фазама писања радова, студија и књига, били су у много бољем положају, чак су могли да уживају у многим предностима рада од куће. За оне, дакле, који су имали среће да обезбеде радни простор и буду здрави, наступа затишје од јавног и друштвеног живота, од путовања на скупове, на промоције, састанке и предавања, затишје које је идеално за научну синтезу. Можда се идеје и рађају на научним скуповима и током дијалога, али тек у креативној самоћи људска мисао понире у дубине.³¹

Када су у питању научни скупови, округли столови и други видови стручних окупљања у циљу размене мишљења и идеја, на почетку пандемије сви поменути догађаји или су отказани или одложени, као и промоције књига. У жељи да се неки важни и дуго припремани скупови ипак физички одрже, најпре би се пролонгирани датуми, а потом би се прешло на онлајн-конференције, или би се једноставно штампали зборници реферата без одржавања се-

³¹ Да ли је ово виђење у ствари посебна врста ескапизма, питање је на које у овом тренутку не бисмо могли да одговоримо, али програм скупа „Учење у пандемији” пружа подстицај и за такво промишљање.

сија. У неким случајевима и то је изостало, тако да су поједини међународни скупови са традиционално великим бројем учесника услед пандемије изгубили периодичност.³² О детаљима око организације појединих скупова овом приликом неће бити речи, али са данашње временске дистанце може се извести следећи закључак: ма колико да је већина истраживача у почетку имала отпор према научним скуповима реализованим онлајн, у принудним условима одржавања они су открили и своје добре стране: уштеда времена, избегавање трошкова путовања, учешће и оних колега који из здравствених разлога физички не би могли да присуствују, боља презентација материјала и сл. Неки од њих изузетно су успешно организовани. Интересантна је чињеница да су се у Србији и околним земљама у првим месецима пандемије само они најодважнији организатори и са добром технолошком подршком (опремом и информатички образованим сарадницима) усуђивали да организују научне конференције онлајн, а данас су оне наша „нова нормалност” (БУТИНГАН ВУЧАЈ 2020: 29). У овим ситуацијама до изражаја су дошли креативност у презентацијама и технолошке способности млађих генерација научних радника, приправника, студената – генерација које су спремније да се одазову изазовима дигиталног света, које и не познају егзистенцијални свет без компјутера и интернета. Док смо у првим месецима самоизолације на научним скуповима одржаним путем платформи за видео-комуникацију (најчешће GoogleMeet и Zoom) могли завирити у приватност многих домова, већ у јесењим месецима 2020. и у 2021. већина излагача појављује се са позадинама намењеним конференцијама и јавном културном домену. То је један од сигнала да је овакав вид одржавања научног скупа и пословног састанка постао уобичајен и у области друштвенохуманистичких наука.³³ Ваља додати још и запажање многих учесника виртуелних научних скупова да се најживље дискусије обично одвијају у чету, током видео-излагања појединих реферата, а не у терминима након сесија који су формално предвиђени за разговор.

На приређивачки рад, који је одавно попримио електронску форму, најмање је утицала физичка дистанца у доба пандемије. Уколико је пак реч о редактури из посебних и рукописних фондова који се чувају у архивима, библиотекама или легатима и нису дигитализовани, и овај облик научне делатности одвијао се отежано. Дакле, услед затварања установа културе, науке и образовања, у многим сегментима појединачног и тимског научно-истраживачког рада континуитет је био прекинут.

Пандемија је повезала научне истраживаче на начин на који ниједна база то није успела и у том погледу указало се много нових перспектива, али је, с друге стране, у условима њиховог одсуства, потврдила непроцењиву

³² На пример, велики научни скуп који сваке друге године организује Универзитет „Св. Климент Охридски” у Софији.

³³ Накнадно сазнајемо да су неке од најкреативнијих позадина настале у оквиру Европаниних пројеката, која се у оквиру серије радионица „Култура од куће” бавила и темом организације онлајн-семинара (БУТИНГАН ВУЧАЈ 2020: 22–23; Видети: VAJTS 2020; HAZAN 2020).

вредност сусрета, емотивне комуникације и непосредне, живе људске речи. У тренутку када је физичко здравље људи било масовно угрожено, култура и уметност, а са њима и друштвенохуманистичке науке, нису ни захтевале приоритет за који се иначе безуспешно боре током читаве историје савременог друштва. Па ипак, њихов опстанак и деловање баш у том моменту одражавали су ментално и емотивно здравље једне људске популације.

Извори

- Архив САНУ: <https://www.sanu.ac.rs/jedinice/arhiv-sanu/informacije-za-korisnike/>, приступљено 20. 11. 2021.
- Библиотека САНУ: <https://www.sanu.ac.rs/jedinice/biblioteka-sanu/informacije-za-korisnike/>, приступљено 20. 11. 2021.
- Упутство 2020: Упутство за рад библиотека у вези превенције COVID 19, Београд: Република Србија / Градски завод за јавно здравље. <https://www.zdravlje.org.rs/filesnew/docs/Preporuke-kovid/Preporuke-za-rad-biblioteka.pdf>, приступљено 12. 10. 2021.
- Уредба Владе о организовању рада послодаваца за време ванредног стања, Службени гласник РС, 31/2020.
- Уредба о мерама за време ванредног стања, Службени гласник РС, 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 27/2020, 49/2020, 53/2020, 56/2020, 57/2020, 58/2020.
- Препорука Министарства културе и информисања установама заштите културног наслеђа, број 112-01-138/2020-07, од 21. 4. 2020.
- Закон о науци и истраживањима, Службени гласник РС, 49/2019-3.
- Закон о научноистраживачком раду, Службени гласник РС, број 110/2005, 50/2006, испр. 18/2010 и 18/2015.

Обавештења надлежних из библиотека и архива:

- Народна библиотека Србије: Др Драгана Милуновић, заменик управника, имејл од 23. 11. 2021.
- Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду: Вера Петровић, телефонски разговор од петка 26. 11. 2021.
- Библиотека града Београда: Бојан Кундачина, начелник Одељења за рад са корисницима, имејл од 23. 11. 2021.
- Универзитетска библиотека „Никола Тесла” у Нишу, Андријана Стојановић, Информативно-позајмно одељење, имејл од 23. 11. 2021.

- Библиотека Матице српске, Татјана Богојевић, имејл од 23. 11. 2021.
Народна библиотека „Вук Караџић” Крагујевац, Анђела Огњановић, имејл од 29. 11. 2021.
Државни архив Србије, Бојана Фемић, Центар за информације, имејл од 23. 11. 2021.
Архив Југославије, имејл од 30. 11. 2021.
Историјски архив Београда, Драгана Митрашиновић, имејл од 1. 12. 2021.
Војни архив (ВА), имејл од 21. 12. 2021.

Литература

- Библиотекар 2/2020: Библиотекар: часопис за теорију и праксу библиотекарства, 2/2020 и 1/2021*, Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- Библиотекар 1/2021: Библиотекар: часопис за теорију и праксу библиотекарства, 1/2021*, Београд: Библиотекарско друштво Србије.
- БУТИНГАН ВУЧАЈ 2020: Бутинган Вучај, Тамара, „Међународни пројекти у доба короне: једно лично искуство”, *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 21–31.
- VAJTS 2020: Vajts, Džolan, „Art Up Your Zoom: beautiful back grounds for your conference calls”, *Европеана Про блог*, 3. април 2020, <https://blog.europeana.eu/2020/04/art-up-your-zoom-beautiful-back-grounds-for-your-conference-calls/> (преузето 22. 9. 2021).
- Вебинар о е-књигама и електронској позајмици*, Библиотекарско друштво Србије, 28. 10. 2021, <https://bds.rs/2021/10/vebinar-o-e-knjigama-i-elektronskoj-rozajmici/>, (приступљено 5. 11. 2021).
- ГРДИНИЋ 2005: Грдинић, Никола, „Запажања о појмовима на пола пута”, *Жанрови српске књижевности: Порекло и поетика облика*, бр. 2, Нови Сад: Филозофски факултет – Орфеус, 101–111.
- ГРУЈИЋ 2020: Грујић, Ч. Бојана, „Пословање Градске библиотеке у Новом Саду у време епидемије ковида-19 – истраживање публике”, *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 105–130.
- ЖИВКОВИЋ 2020: Живковић, Р. Весна, „Културни програми Градске библиотеке у Новом Саду током пандемије ковида-19”, *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 97–103.
- ЈАНКОВИЋ 2020: Јанковић, Ана, „Јавне библиотеке и њихова делатност у време пандемијске кризе”, *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 57–72.
- МИЛУНОВИЋ 2020: Милуновић, Д. Драгана, „Народна библиотека Србије у условима ванредног стања проглашеног поводом пандемије заразне болести ковид-19”, *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 33–43.

- MITIĆ 2020: Mitić, N., „Biblioteke na jugu u doba korone – više se čita i više je članova”, *Južne vesti*, 17. 8. 2020, <https://www.juznevesti.com/Kultura/Biblioteke-na-jugu-u-doba-korone-vise-se-cita-i-vise-je-clanova.sr.html>, (приступљено 10. 10. 2021).
- РАДУЛОВИЋ, ВУКОВИЋ 2020: Радловић, В. Марија, Тања М. Вуковић. „Програмски искорак у онлајн свет: Рад градске библиотеке Чачак за време пандемије вируса корона.” *Библиотекар 2/2020*, Београд: Библиотекарско друштво Србије, 73–84.
- СТАНКОВИЋ, ЧИЧОВАЧКИ И ДР. 2021: Stanković, J., Т. Čičovački, К. Petrović, *Kako rade biblioteke u Srbiji za vreme korone*, 11. 8. 2021, <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/biblioteka-vukovog-zavicaja-u-loznici-za-vreme-korone/>, (приступљено 10. 10. 2021).
- How Public Libraries Are Responding to the Pandemic 2020: American Libraries Magazine*, April 9, 2020, <https://americanlibrariesmagazine.org/blogs/the-scoop/public-libraries-responding-pandemic/>, (приступљено 10. 10. 2021).
- Hazan 2020: Hazan, Suzan, *Culture from home – Connecting through webinars during the lockdown*, <https://pro.europeana.eu/post/culture-from-home-connecting-through-webinars-during-the-lockdown>, *Европеана Про блог*, 6. јул 2020 (преузето 22. 9. 2021), NAPLE Sister Libraries.
- Libraries in Times of Coronavirus: The Case of Public Library of Pitted (Belgium)*, <https://www.naplesisterlibraries.org/libraries-in-times-of-coronavirus-the-case-of-public-library-of-pitted-belgium/>, (приступљено 10. 10. 2021).
- Gallica: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65653101/>, Nacionalna biblioteka Francuske, (приступљено 10. 10. 2020).
- Novel Coronavirus Outbreak: <https://novel-coronavirus.onlinelibrary.wiley.com/novel-coronavirus-outbreak#>, (приступљено 17. 10. 2020).

Mirjana M. Večeski

SCIENTIFIC-RESEARCH WORK DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Summary

What is presented in the paper is the sum of impressions regarding the scientific-research work in the field of social studies and humanities during the Covid-19 pandemic. Through different forms and phases of a scientific research activity, the author considers the difficulties and limitations as well as the advantages of the new forms of engagement and the perspectives that have arisen. The conclusions were drawn on the basis of the author’s immediate experience, the experience of other researchers from different scientific disciplines, scientific and expert works, journalistic texts and reports, the available documents regarding the instructions

and recommendations of the Institute for Public Health, Ministry of Health and other state institutions responsible for the implementation of protective measures during the pandemic, as well as the research about the work of the largest libraries and archives in Serbia in these newly developed circumstances, conducted from the end of September till the end of November 2021. Although this research refers to Serbia, the pandemic has similarly hit all cultural and scientific institutions and scientific workers worldwide, making their position better or worse just in the sense of „the digital gap” (private or institutional technological capacities, the quality of the internet connection), that is the capability of managers to organise the work of individual institutions and projects.

Key words: scientific-research work, Covid-19 pandemic, literature and bibliography, libraries, archives, scientific conventions, editorial work.

УДК 371.68
371.3:621.397“2019/2021“

Јелена С. Станковић³⁴

Основна школа „Бранко Миљковић” Ниш

ИСКУСТВО СА СНИМАЊА ЧАСОВА ЗА ПЛАТФОРМУ РТС-А *МОЈА ШКОЛА*

У раду је представљен цео процес снимања часова који су емитовани на РТС-у од самог почетка онлајн-наставе до садашњег тренутка. Анализом онлајн-наставе у току школске 2019/2020. и 2020/2021. може се закључити да су снимљени часови на почетку пандемије ковид-19 били неизоставни и незаменљиви део наставног процеса. У раду је представљен развој самог поступка снимања. Аутор настоји да навођењем, описом и анализом свих сегмената у процесу снимања укаже на предности и мане оваквог вида реализације наставе. Бавећи се техничким, методичким и практичним тешкоћама у снимању и емитовању снимљених часова, аутор долази и до проблема примене снимљеног материјала. Посебна пажња је посвећена наставним јединицама које представљају прави изазов за наставнике првенствено због наставног садржаја који захтева интеракцију и који је готово немогуће реализовати без присутних ученика. Такве наставне јединице захтевале су додатно ангажовање креативних капацитета наставника, тако да снимање часова означава један облик стручног усавршавања и развоја компетенција наставника. У протеклом периоду снимљене су све наставне јединице предвиђене наставним планом и програмом за све разреде у основној школи. На тај начин снимљени часови постају својеврсно сведочанство о тренутном стању и думетима у области образовања и васпитања у основној школи.

Кључне речи: снимање часова, онлајн-настава, непосредна настава, наставне јединице, структура снимљених часова, значај и примена снимљених часова.

1. Увод

Ванредно стање у Републици Србији у циљу спречавања ширења епидемије вируса ковид-19 проглашено је 15. 3. 2020. године. Одлука о ванредном стању подразумевала је и обуставу непосредног рада предшколских, школских и високошколских установа од 16. 3. 2020.

Непосредна настава у школама замењена је онлајн-наставом, односно наставом на даљину путем РТС-а 3, РТС-ове платформе „Планета” и преко

³⁴ stankovic.jelena979@gmail.com

интернет платформи за учење. Емитовање наставе на РТС-овим сервисима почело је 16. 3. 2020. године. Преко ноћи је традиционалну наставу требало заменити онлајн-наставом, тако да је у самом почетку ТВ образовни програм био једини вид наставе. У складу са чињеницом да је за покретање свих других видова онлајн-наставе било потребно извесно време, може се закључити да је образовни ТВ програм емитован на РТС-у био од изузетног значаја у циљу одржавања континуитета у раду и учењу у школској 2019/2020. години.

Снимљени часови су од 16. марта 2020. године до краја те школске 2019/2020. године били од изузетног значаја како за наставнике тако и за ученике. У појединим срединама које технички нису могле да подрже коришћење образовних платформи, снимљени часови, уз упутства и смернице наставника, могу се посматрати као једини вид реализације наставе. У школама које су се са традиционалне наставе окренуле онлајн-платформама, снимљени часови до краја те школске године јесу били значајно наставно средство и велика помоћ, нарочито у оквиру обраде новог градива.

Почев од септембра школске 2020/2021, снимање часова је ушло у другу етапу. У овој фази снимања часова приступило се организованом снимању наставних јединица по јединственом наставном плану.

„На захтев Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Завод за унапређивање образовања и васпитања је припремио измене Плана реализације наставе у случају непосредне ратне опасности, ратног стања, ванредног стања или других ванредних ситуација и околности за основну школу, који је саставни део Правилника о посебном програму образовања и васпитања и представља полазну основу за планирање, организацију и реализацију наставе. Измене у школској 2021/22. години се односе на План реализације наставе за 4. и 8. разред основне школе, јер се од ове године примењују нови програми наставе и учења за ова два разреда. Поред тога, у 2. разред је додат план реализације за предмет Дигитални свет, који се од ове школске године уводи у 2. разред. Планови реализације за остале разреде нису измењени, јер се План реализације наставе не ради за сваку школску годину и наставници треба да их прилагоде школском календару за ову школску годину” (<https://zuov.gov.rs/plan-realizacije-nastave-os-skolska-2021-22-godina>).

Снимање часова у другој фази је индивидуализовано и из учионице премештено у неутрални простор. Наставници су онлајн-часове снимали користећи препоручене програме за снимање екрана уз детаљна упутства за коришћење тих програма.

У раду су детаљно описане фазе у снимању часова, као и сам поступак одабира наставних јединица и организације рада. Аутор истиче предности и мане два различита приступа снимању часова, анализира структуру снимљених часова и нуди методичка решења за поједине наставне јединице које су представљале изазов наставницима који су их припремали. У по-

следњем поглављу истиче се значај снимљених часова и даје предлог за примену тих часова у току непосредне наставе у школи.

2. Снимање часова у две фазе

Снимање часова реализовало се у две фазе, те се тако и мора посматрати. У првој фази, од марта 2020. до краја школске 2019/2020. године, часови су снимани у учионици, а у другој фази, од септембра 2020. до данас, наставници часове снимају у неутралном простору. Различит начин снимања часова узроковао је другачије практичне проблеме, другачији методички приступ и може се упоредно анализирати у многим сегментима самог процеса снимања, али и у домену резултата снимања.

Часове у учионици снимала су технички оспособљена и компетентна лица, а наставници су се бавили стручним делом у области предмета. У другој фази снимања, наставници су сами морали да овладају извесним знањем и вештинама у области коришћења програма за снимање екрана. За снимање су препоручена два програма – Camtasia и Flashbackexpress. Наставници су добили конкретна упутства за њихово инсталирање, подешавање и коришћење. Јасна и прецизна текстуална упутства била су поткрепљена и видео-упутствима. Ипак, појавили су се бројни текући технички проблеми у вези са уређајима на којима су часови снимани (меморијски простор рачунара, квалитет камере, квалитет звука и слике...). Велики број наставника био је приморан да часове снима више пута како би ти часови одговорили задатку и у техничком смислу. Требало је овладати вештинама подешавања детаља у вези са јачином и квалитетом звука, фокусирањем и квалитетом слике, пронаћи изоловану просторију у којој не постоје други извори звука...

Сам начин снимања носио је својеврсне изазове. У првом случају требало је у присуству техничких лица у заказано време превазићи страх од јавног наступа и бити спреман за снимање без понављања. Часови снимани у првој фази имали су због непонављања снимања већу дозу аутентичности и подражавања уобичајене школске ситуације. Наставници су се нашли пред камером, у једној новој улози, али су остали у истом, добро познатом, школском простору – у учионици. За разлику од ових часова снимљених, часови снимани у другој фази рађени су у потпуно другачијем окружењу. Присуство наставника у другој фази снимања је сасвим другачије. Снимак наставника представљен је сликом са камере на којој се наставник види, а коју је требало позиционирати у доњи десни угао екрана у назначеном формату, одвојено од ивице екрана (Слика бр. 1).

Слика бр. 1: Изглед екрана у другој фази снимања³⁵

Присуство наставника у другој фази снимања било је ствар њиховог избора. Препорука је била да наставници за време снимања укључе камеру, али су имали могућност да екран односно час снимају и без свог присуства. Већина часова снимљена је са укљученом камером, што је од изузетног значаја за сугестивност часа и ефекат који предавање оставља на ученике.

У тренутку када је настава потпуно променила свој облик и када је преко ноћи ученике требало пребацити из школске учионице у виртуелну учионицу, испред малог екрана, наставник је био спона са традиционалном наставом и са поимањем школе и учења уопште. У току реализације наставе у првој фази, наставник је био синоним за школу, неко ко је својим присуством у кадру чинио наставу уверљивијом. Наставник никада не образује само гласом, већ и својим гестовима, мимиком, самим својим присуством и појавом, тако да је са наставником у кадру, сваки снимљени час био комплетнији.

„Наставник и не слути колико ученици знају да осете сваку нијансу његових расположења, понашања, интересовања. У врло бурном периоду детињства и дечаштва у наставнику се често види идеал коме треба тежити. Ђаци осећају његове жеље, из изговорених и неизговорених речи, покрета, и др. Процењују колико чита, купује ли књиге, да ли одлази у библиотеку, на књижевне вечери, залаже ли се за књигу у средини” (МАРИНКОВИЋ 1995: 212).

У специфичној ситуацији пандемије и у околностима у којима су часови снимани, треба нагласити да су наставник у учионици у првој фази снимања, али и сам наставник у другој фази снимања, пружали ученицима и извесну дозу сигурности да је настава и даље персонализована и да то нису само неке снимљене лекције које треба пратити, записати и усвојити. Наставник и учионица су ипак специфична персонификација школе за ученике, а посебно за ученике у основној школи.

³⁵ Сlike су снимак екрана часа аутора рада, часа снимљеног у другој фази снимања часова.

3. Предности и мане два различита приступа снимању

Снимање у две фазе, може се поредити на више нивоа. Другачијем начину снимања од септембра 2020. приступило се управо након анализе свих часова који су снимљени у првом периоду наставе на даљину. Као највећи проблем праћења снимљених часова од марта 2020. наводи се неусклађеност наставних јединица. Наставници који су снимали у првој фази бавили су се углавном утврђивањем, обнављањем, систематизацијом, покушавајући да додатно подвуку циљеве и исходе које је требало остварити у току школске 2019/2020. године, у којој је непосредна настава прекинута и, силом прилика, без претходних припрема, пребачена на наставу на даљину.

Велика предност првог начина снимања јесте окружење наставника. Наставник је и даље био у учионици, са таблом, пројектором и свим наставним средствима који се користе у савременој настави у школи. Недостајао је само још ученик, као један од субјеката у образовању. Комуникација је била једносмерна, али је слика коју је ученик пратио била верна копија свакодневнoг часа у школи. У кадру је био наставник, са мимиком и гестовима, са књигом у руци, са таблом иза себе, са целокупном сценографијом учионице.

У другој фази снимања, почетак часа није био улазак у учионицу, већ покретање презентације која постаје замена за целокупну школску атмосферу. Наставник постаје водич кроз наставну јединицу и презентацију која, посматрано из угла мултимедије у настави, има своје предности.

„Уз помоћ интернета и мултимедија настава се модернизује, а наставно време се користи економичније, 'нема бесконачног писања на табли'. Уз бројне креативне подстицаје који долазе из ових извора, организацију часа и садржаје презентација могуће је лако мењати и допуњавати, као што се лакше успоставља и корелација са другим наставним областима и предметима” (БОЖИЋ 2014: 539–543).

Као што интернет и мултимедија традиционалну наставу чине креативнијом и ближом данашњем ученику из доба дигиталних технологија, тако су били од велике помоћи и у току снимања часова – наставници су имали прилику да користе веб-алате у многим сегментима часа. Снимљени часови су обogaћени бројним фотографијама, графиконима, шемама, аудио и видео записима, веб-квизовима, веб-асоцијацијама, временским линијама... Снимање је у том смислу било изазов и за наставнике, који су у току припрема презентација, проучавали веб-алате и детаљније овладали њиховом употребом, и трудили се да сваки од употребљених веб-алата буде и методички оправдан.

„Од знања, способности и креативности наставника зависи да ли ће савремену технологију у својој настави користити на продуктиван или непродуктиван начин” (БОЖИЋ 2014: 543).

У организацији снимања часова у другој фази значајну улогу имају супервизори. Концепт супервизије снимљених часова пре коначног одобравања и слања на емитовање подразумевао је два нивоа супервизије. Супервизори су биле колеге, наставници истог предмета или групе предмета који су супервизирани. Заједничка сарадња на припреми и снимању часова била је од великог значаја за крајњи резултат. Супервизори су се бавили и стручним и техничким питањима. Они су били контакт са техничким лицима телевизије и на тај начин су, као посредници, доста помагали око питања квалитета тона и слике, редног броја наставне јединице, начина на који фајл треба да се сними, именује, изведе и проследи даље. Што се тиче стручног дела, супервизори су били ту за сва питања, сугестије, размену идеја и мишљења.

Велика предност у току снимања часова у другој фази била је могућност понављања снимања. Све неправилности уочене од стране супервизора или самог наставника који је часове снимао, могле су бити исправљене и поново снимљене. У току процеса снимања било је корекција у презентацијама, организацији часа и у самом процесу снимања. Корак даље у корекцији свих неправилности била је монтажа на телевизији пре самог емитовања. Сугестије и предлоге за измену у монтажи могли су дати наставници који су снимали часове или супервизори након детаљног прегледа часова. Поменути измене биле су потребне код намерног понављања услед грешке која је исправљана понављањем, код неочекиваног звука који је требало уклонити, код погрешно откуцаног слајда који је требало исећи и убацити додатни снимак са исправним слајдом...

Посебна погодност за наставнике који су часове снимали у другој фази била је самостална организација времена и места за рад, јер су, за разлику од наставника који су у првој фази снимали у тачно одређено време, наставници у другој фази индивидуализовали свој рад и сами бирали када и где ће снимати, као и колико пута ће поновити снимање како би дошли до реализације своје идеје на начин како сматрају да треба. Важно је било час завршити у предвиђеном року и проследити телевизији најмање седам дана пре термина емитовања наставне јединице.

4. Структура снимљених часова

Снимљени часови су у потпуности пратили наставни план по коме је настава требало да се реализује на нивоу земље. Стручним упутством за снимање часова било је предвиђено трајање снимањених часова (краће од школског часа, односно 30 минута). Изузетно су часови могли да трају краће (али не краће од 25 минута) или дуже (али не дуже од 35 минута). Ово правило о дужини трајања часа у пракси није испоштовано у потпуности,

тако да је било и краћих и дужих часова који без обзира на поменуто нису у већој мери реметили програмску шему и планирано емитовање снимљених часова по предвиђеном распореду часова.

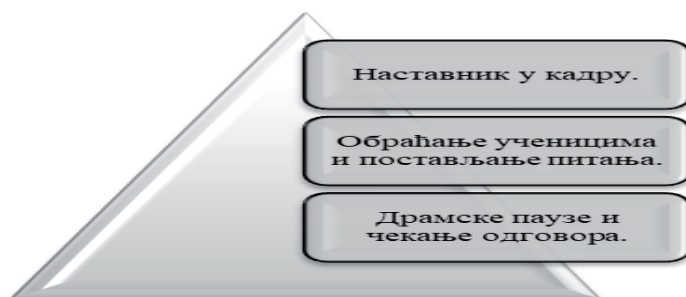
Снимљени часови припремани су у складу са прописаним планом и програмом наставе и учења одговарајућег предмета и разреда и требало је да остваре све планиране циљеве и исходе, па су самим тим имали структуру часа идентичну структури часа у непосредној настави. У структури снимљених часова можемо уочити уводни, главни и завршни део часа.

Уводни део снимљених часова подразумевао је обнављање градива и повезивање са претходно обрађеним наставним јединицама. Без обзира на чињеницу да исти наставник није снимао везане часове обраде исте наставне јединице, може се уочити да је готово у свим снимљеним часовима заступљено повезивање са претходно обрађеним градивом, јер наставници нису снимали своју наставну јединицу без уклапања у шири контекст, односно у целокупни план за одређени предмет за одређени разред. Уводни део снимљених часова био је прилика за употребу различитих веб-алата који се могу користити за кратке провере наученог.

Главни део часа углавном је сниман као монолог, као обрада градива која подразумева детаљну презентацију припремљеног материјала од стране наставника, уз додатне коментаре и усмена појашњења.

Завршни део часа подражава завршни део часа у непосредној настави и углавном је сниман кроз кратак осврт на садржај презентације и све речено у току часа, или употребом веб-алата за кратко пропитивање или обнављање градива. Веб-алати су овде коришћени као наставно средство за имитацију интеракције које у току снимања није могло бити.

Оно што је важно нагласити јесте то да је у свим структурним деловима снимљених часова било имитације интеракције, како би часови пружили илузију интерактивног часа у школској учионици у којој су ученици један од субјеката у образовном процесу.

Графички приказ брoј 1: *Поступци имитације интеракције у току снимљених часова*³⁶

³⁶ Графички приказ аутора рада представљен у оквиру онлајн-стручне конференције УЧЕЊЕ У ПАНДЕМИЈИ – SUMMA УТИСАКА.

Снимљени часови су и својом структуром и начином презентовања имали задатак да подражавају наставни процес који се одвија у школи и да ученицима пруже осећај присуства непосредној настави.

5. Наставне јединице као изазов за методички приступ

Сваки наставник припремао је одређене наставне јединице које су расподелом на нивоу земље биле предвиђене за школску управу којој наставник припада. Конкретна расподела и одабир наставних јединица прављени су на нивоу групе наставника који су се пријавили да снимају часове за одређени предмет. Наставници су бирали наставне јединице од оних које је требало снимити у оквиру њихове школске управе.

Планом снимања часова било је предвиђено снимање свих наставних јединица у наставном плану и програму за одређени предмет и одређени разред. Та чињеница довела је неке од наставника до правих професионалних изазова у области методике.

Требало је снимити часове за наставне јединице на којима се припрема, израђује и ради исправак писменог задатка, на којима се вежба усмено изражавање, на којима се усвајају и вежбају акценти, на којима се рецитије, на којима се ради тест... Сви наведени примери су само неки од проблема у вези са организацијом часова српског језика и књижевности, а таквих часова и сличних проблема било је у оквиру свих предмета.

Треба истаћи да су наставници били изузетно креативни у решавању свих ових проблемских задатака и да су мање или више успешно одговорили изазовима које је требало савладати за релативно кратко време.

6. Значај снимљених часова

Снимљени часови у садашњем тренутку представљају екранизацију једног вида реализације готово свих наставних јединица предвиђених наставним планом и програмом за одређене предмете и одређене разреде. Они су били од изузетног значаја у периоду онлајн-наставе од марта 2020. до краја те школске године, јер ни наставници ни ученици у том тренутку нису довољно овладали онлајн-платформама и нису их активно користили. У том почетном периоду снимљени часови су били неизоставни део виртуелне наставе, јер су предметни наставници путем Гугл учионица, вибер група, мејлова и сл. ученицима достављали упутства за рад у вези са емитованим снимљеним часовима. Ученици су имали обавезу да снимљене часове одгледају како би могли да раде задатке и вежбања која су добијали од својих предметних наставника. Наставници су снимљене часове

посматрали као главни део часа и важно наставно средство у реализацији наставе.

Међутим, од септембра 2020. онлајн-настава је у школама заживела на другачији начин. Од почетка школске 2020/2021. године већина школа се одлучила за онлајн-платформу на нивоу школе којој су приступили сви наставници и сви ученици. На овај начин, успостављена је активна двосмерна виртуелна настава чији су активни учесници били наставници и ученици. У том тренутку снимљени часови постају додатни, а никако обавезни материјал. С обзиром на све изазове и време које изискује онлајн-настава у комбинацији са непосредним радом у школи, не преостаје довољно времена за снимљене часове, тако да они у садашњем тренутку не налазе своју примену у реализацији образовно-васпитног рада и њихова публика је врло ограничена.

С обзиром на садржај и приступ наставним јединицама, снимљени часови се у великом броју могу позитивно оценити посматрано из угла креативних идеја и методичког приступа, те им стога треба наћи примену у реализацији наставе. Они би могли бити коришћени у уводном делу часа, као мотивација и почетни наставни материјал за даљи рад. Поједини сегменти снимљених часова могу се употребити у оквиру часова допунске и додатне наставе (вежбања, обнављање, веб-квизови, веб-асоцијације...), као и у оквиру часова и активности појединих секција (припрема, израда и исправак писменог задатка у оквиру литерарне секције, часови акцентовања и рецитовања у оквиру рецитаторске секције...).

Снимљене часове треба посматрати и као ризницу идеја за наставнике. У њима се може пронаћи инспирација и мотивација за нове методичке приступе наставним јединицама, а свакако у неком свом делу могу бити полазиште и додатни материјал за писање методичких припрема наставника.

7. Закључак

Снимљени часови тренутно не заузимају значајно место у реализацији редовне наставе, али се њихова примена може проширити на часове додатне, допунске наставе и ваннаставних активности, као и на период када се са непосредне наставе због актуелне епидемиолошке ситуације пређе на онлајн или комбиновани модел наставе.

Сви ови часови налазе се у бази снимљених часова и доступни су на РТС-овој платформи *Моја школа* тако да им се могу враћати и наставници и ученици онда када им је потребна додатна подршка у учењу и раду.

Општи значај снимљених часова јесте то да ова база сведочи о тренутним дOMETИМА наставе и у области познавања и употребе информационалних технологија у настави и учењу. Од важности је и то што они представљају трајно сведо-

чанство о актуелним наставним плановима и програмима, остварењу циљева и исхода у настави, као и о индивидуалном ентузијазму и креативности наставника који су активним учешћем постали део процеса снимања часова.

Литература

- БОЖИЋ 2014: Божић, Снежана, „Примена интернета у настави књижевности – ставови и поступања наставника”, *Philologia Mediana*, година VI, број 6, Ниш: Филозофски факултет, 529–546.
- Вебциклопедија*: каталог веб-алата, <http://vebciklopedija.zajednicausenja.edu.rs/>.
- ВИЛОТИЈЕВИЋ 2000: Вилотијевић, Младен, *Дидактичке теорије и теорије учења*, Београд: Научна књига – Учитељски факултет.
- ВИЛОТИЈЕВИЋ 2008: Вилотијевић, Младен, Вилотијевић, Нада, *Иновације у настави*, Врање: Учитељски факултет.
- ВИЛОТИЈЕВИЋ 2004: Вилотијевић, Младен, Мандић, Данимир. *Управљање променама-иновацијама у образовању*, Сарајево: Филозофски факултет, Министарство просвете Републике Српске.
- ГАБЕЛИЦА 2012: Габелица, Марина, *Потицање читања уз нове медије*, Загреб: Медији и технологија, Дијете школа обитељ, 2–8.
- ЂОРЂЕВИЋ 2004: Ђорђевић, Милентије, *Интернет у савременој настави књижевности*, Јагодина: Комуникација и медији, Учитељски факултет.
- ЂОРЂЕВИЋ 2004: Ђорђевић, Милентије, *Настава књижевности у савременој школи*, Београд: Театар За.
- ИЛИЋ 2003: Илић, Павле, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Нови Сад: Змај.
- МАРИНКОВИЋ 1995: Маринковић, Симеон, *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*, Београд: Креативни центар.
- МАНДИЋ 2003: Мандић, Данимир, *Дидактичко-информатичке иновације у школи*, Београд: Медиограф.
- МАНДИЋ 1997: Мандић, Петар, Мандић, Данимир, *Образовна информациона технологија – иновације за 21. век*, друго допуњено и измењено издање, Београд: ЦУРО.
- НИКОЛИЋ 1999: Николић, Милија, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: ЗУНС.
- ШИКЛ 2011: Шикл, Андријана, *Савремена образовна технологија: ефекти примене мултимедија у настави*, Чачак: 6. Међународни симпозијум, Технички факултет.

Jelena S. Stanković

EXPERIENCE FROM RECORDING CLASSES FOR THE RTS PLATFORM *MY SCHOOL*

Summary

The paper presents the whole process of recording classes that were broadcast on RTS from the very beginning of online teaching to the present moment. By analyzing online teaching during the 2019/2020. and 2020/2021. school year, it can be concluded that recorded lessons at the beginning of online teaching were an indispensable and irreplaceable part of the teaching process. The paper presents the development of the recording process itself. The author tries to point out, describe and analyze all segments in the recording process to point out the advantages and disadvantages of this type of teaching. Dealing with technical, methodological and practical difficulties in recording and broadcasting recorded lessons, the author also encounters the problem of applying the recorded material. Special attention is paid to teaching units that represent a real challenge for teachers primarily because of the teaching content that requires interaction and which is almost impossible to realize without the students present. Such teaching units required additional engagement of creative capacities of teachers, so that recording lessons is a form of professional development and development of teachers' competencies. In the past period, all teaching units provided for in the curriculum for all grades in primary school were recorded. In that way, the recorded classes become a kind of testimony to the current situation and achievements in the field of education and upbringing in primary school.

Key words: recording of classes, online teaching, direct teaching, teaching units, structure of recorded classes, significance and application of recorded classes.

Сања Д. Стевановић³⁷

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Основне академске студије Србистике и Немачког језика и књижевности

ИСКУСТВО СТУДИЈСКЕ РАЗМЕНЕ У ПАНДЕМИЈИ

У раду је представљено непосредно искуство студијске размене обављене за време пандемије. Аутор рада је пролећни семестар 2020/21. године провео у Аустрији, на Универзитету у Грацу (Universität Graz), те преноси искуства и запажања из угла иностраног студента на грачком Институту за славистику (Institut für Slawistik) у пандемијским условима. Највећи део рада бави се организацијом наставе на Универзитету у Грацу током периода одржавања размене и предностима и недостацима које такво учење има за гостујуће студенте. Једно поглавље посвећено је сагледавању метода коришћених у настави немачког језика као страног која се у исто време одржавала при Центру за језике, плурилингвалност и предметну дидактику (Zentrum für Sprache, Plurilingualismus und Fachdidaktik) исте високошколске установе. На крају рада аутор даје завршна разматрања у вези са изнетим аргументима и закључује да је и у условима пандемије могуће доживети аутентично искуство студентске размене и оптимално искористити онлајн-наставу за своју академску каријеру и лични развој.

Кључне речи: студентска размена, пандемија, ковид-19, Универзитет у Грацу, Основне академске студије словенских језика, књижевности и културе, онлајн-настава, немачки језик као страни.

1. Увод

Студентске размене већ дуго су значајан део студирања и велики број студената³⁸ сваке године добије могућност да преко неког од програма студијске мобилности проведе одређени период студија на академском и професионалном усавршавању у иностранству. Највећи и најзначајнији међу програмима који студентима пружају финансијску, али и остале видове

³⁷ ssanja2503@gmail.com

³⁸ Термини „студент”, „наставник” и слично у раду односе се на лица оба пола (студенте и студенткиње, наставнике и наставнице) – од коришћења родно осетљивог језика аутор рада из практичних разлога свесно одступа.

помоћи око мобилности јесте Еразмус+, „program namenjen povezivanju i saradnji u oblasti obrazovanja, mladih i sporta na osnovu finansiranih projekata”, а чија је „ključna aktivnost podržavanje projekata za međunarodnu kreditnu mobilnost, koja omogućava značajan broj studentskih razmena i stručnih praksi” (STIPENDIJE 2020, 5). Аутор овог рада био је током пролећног семестра 2020/21. године стипендиста Еразмус+ организације и провео је у Аустрији, на Институту за славистику у Грацу пет месеци, колико траје семестар. У овом раду покушаће да представи начин на који се настава у том периоду одржавала и истакне предности и мане тако организоване наставе. Осим на Институту за славистику, на коме је похађао предмете важне за своје студије србистике, аутор рада присуствовао је курсевима немачког језика као страног при Центру за језике, плурилингвалност и предметну дидактику грачког универзитета и тамо стекао компетенције релевантне за своје студије германистике, а на запажања са тих часова биће посебно скренута пажња на крају рада.

2. Начин реализације наставе

Настава је на Универзитету у Грацу током пролећног семестра 2020/21. академске године на већини студијских програма реализована онлајн, у реалном времену преко апликација Биг блу батн (енгл. Big Blue Button) и Зум (енгл. Zoom), а све материјале наставници су постављали на платформу Мудл (енгл. Moodle) у оквиру својих виртуелних учионица. Сваки предмет имао је своју виртуелну учионицу којој су помоћу својих имејл-адреса били придружени предметни наставник и студенти. Ту би наставник објављивао материјале са часова, снимке предавања, додатну литературу, али и делио обавештења, што је представљало својеврстан форум и писану интеракцију између студената и наставника. Од почетка семестра у фебруару, па све до краја јуна, колико је трајао наставни период, настава је организована на овај начин, према устаљеном распореду часова. Већина испита такође је била организована преко онлајн-сервиса, неки од њих студенти су полагали попуњавајући документе у које су наставници претходно унели питања, односно задатке које је требало урадити, а неки су били усмени, извођени као разговор у реалном времену између наставника и студен(а)та. Током следећа два поглавља аутор рада позабавиће се предностима и недостацима овако организоване наставе и испита, и истаћи своја размишљања и ставове о томе.

3. Предности онлајн-наставе из угла студента на размени на Универзитету у Грацу

Информационо-комуникационе технологије у настави нису новина, оне се већ дуго примењују у области образовања, али је епидемиолошка ситуација која је наступила у претходном периоду условила значајне промене у начину учења и подучавања и довела до тога да онлајн-настава (енгл. Distance Learning System)³⁹ преузме примат на свим образовним нивоима. У овој ситуацији, наравно, нису изузети ни студенти на размени, тако да су се и они у оквирима своје мобилности морали понашати према правилима која важе за остале студенте. Иако „mnogi smatraju da je obrazovna efikasnost onlajn nastave niža od tradicionalnog predavanja licem u lice” (МАТИЈАШЕВИЋ I DRUGI 2021: 167), у табели која следи биће прегледно наведене и објашњене предности онлајн-наставе, како их види аутор овог текста. Већина њих важи уопштено за онлајн-наставу, независно од тога где се одвија и ко су њени корисници, али ће бити посебно размотрено и како њене наведене предности користе студентима у периоду мобилности.

Рад у мањим групама	Према сазнањима до којих је аутор рада дошао, на Институту за славистику Универзитета у Грацу уобичајено је да се настава одвија у мањим групама (до 10 студената) и онда када се настава одржава уживо, тако да је то остала предност и у онлајн-условима. Када је на часу присутно мање студената, интеракција између њих и професора је боља и свако може да се истакне, да учествује у раду, односно дискусији и на тај начин више научи. Са укљученим микрофонима и камерама остварује се атмосфера слична оној у учионици, а да притом систем није преоптерећен и да се због тога не прекида интернет веза. Треба још једном нагласити да је аутор овог рада студент филологије и да у том смислу нема преке потребе за непосредним присуством у учионици, јер нема практичних радњи, извођења експеримената и сличних активности које подразумевају мануелни рад.
---------------------	--

³⁹ Овај појам обично се у литератури узима као „jedna od komponenata obrazovanja potpomognutog informacionim tehnologijama”, а остале две компоненте су: компјутерски подржано учење (енгл. Computer Assisted Learning) и компјутерски подржано истраживање (енгл. Computer Assisted Research) (МАТИЈАШЕВИЋ I DRUGI 2021: 165).

Доступан сав материјал	Све што наставници у току наставе користе и све што је студентима неопходно за припрему испита поставља се на платформе у виртуелне учионице и све то доступно је студентима у сваком тренутку за преузимање и уређивање. У условима пандемије ово је велика олакшица, јер студент не мора да физички иде до библиотека или копирница и на тај начин повећава број социјалних контаката, уколико то не жели. Наравно, студентима који желе да неку област детаљније изуче и искористе више извора наставници су вољни да наведу наслове којима се треба позабавити и смернице за приступање литератури.
Лакша организација	Студенту су материјали јасно организовани по виртуелним учионицама; све што му је потребно за појединачне предмете груписано је на одређеном месту и јасно одвојено од осталих материјала. Осим тога, ово омогућава „висок степен флексибилности и индивидуализације у раду” (ОНЛАЈН 2021, 2), као и „учење у сопственом темпу” (ОНЛАЈН 2021, 6). Ове предности изузетно су корисне за оне студенте који су навикнути на самосталан рад и оспособљени за њега, тако да они могу лако одредити колико им времена треба за одређени задатак и како да га најбоље одраде, а материјали су свакако груписани и јасно одређени.
Смањен обим градива	Ова ставка можда је само усамљено запажање аутора овог рада, али он је стекао утисак да се на онлајн-настави ипак пређе мање наставних садржаја и да се наставници више усредсреде на један проблем / једно питање, а и литература коју они пошаљу свакако је мања у односу на то што би студент у „нормалним” околностима требало сам да пронађе и научи користећи више извора. Осим тога, утисак који је аутор рада такође стекао јесте да наставници показују више разумевања за ситуацију у којој се сви, па и студенти налазе и постају за нијансу попустљивији, имајући у виду то у којим условима се учи. Ово се одражава у великој мери и на студенте на размени, с обзиром на то да наставници имају у виду да су ови млади људи променили средину, а да притом не могу да осете потпуно процес наставе на иностраном факултету.

<p>Рад на различитим апликацијама</p>	<p>Пандемијска ситуација наступила је непланирано и образовање је морало брзо да се преусмери на други медијум, али је то била добра прилика за наставнике, као и за студенте, да стекну важне компетенције рада на различитим апликацијама. Настава је обogaћена различитим софтверима и студентима је омогућено да раде на њима и организују одређене активности у виду квизова, игрица, мултимедијалних презентација и сл. Ово је студентима на размени омогућило да се боље упознају са својим колегама и забаве са њима. Такође, веб-алати и различите апликације чине наставу интерактивном у пуном смислу те речи и унапређују квалитет учења. Студенту на размени компетенције које на овај начин стиче корисне су и са те стране што касније може својим колегама на матичном универзитету пренети искуства и упоредити алате који се користе у њиховој земљи и у иностранству.</p>
<p>Снимци предавања</p>	<p>Свако предавање које је у семестру који је предмет овог рада одржано снимано је и сви снимци постављани су на платформе које су коришћене за наставу, тако да је за студенте било могуће да у сваком тренутку погледају, односно преслушају часове које су пропустили или да се још једном врате на часове којима су присуствовали и пронађу информације које су им евентуално промакле.</p>
<p>Могућност праћења више предмета</p>	<p>Ова ставка надовезује се на претходну. С обзиром на то да су сва предавања снимана и да су снимци били доступни студентима, њима је омогућено да лакше систематизовано прате већи број предмета и последично положи већи број испита, те на тај начин сакупе већи број ЕСПБ бодова који ће им бити урачунати у укупан збир ових поена на матичном универзитету. У зависности од тога које активности обавља и које још садржаје жели да укључи у свој дан, студент може сам да одреди када ће се и на који начин бавити одређеним предметом, не размишљајући о материјалима, јер су они доступни 24 часа.</p>
<p>Бржа комуникација са наставницима</p>	<p>Чињеница је да студенти на размени не познају никог од наставника пре него што семестар почне, за разлику од својих колега који већ неко време студирају на том универзитету, те је за њих веома важно да добију брзе одговоре на своја питања и објашњења која су им неопходна, а та комуникација ефикасније се одвија у време када су сви на интернету и ажурно одговарају на електронску пошту.</p>

4. Недостаци онлајн-наставе из угла студента на размени на Универзитету у Грацу

У овом одељку детаљно ће бити разматрана и негативна страна онлајн-наставе, односно њене мане и недостаци, јер она дефинитивно одузима настави међуљудску интеракцију коју је могуће остварити само „један на један”, током сусрета уживо. У литератури се наводи како „*nijedan pedagoški pristup ne može zameniti najveću prednost tradicionalnog formalnog obrazovanja – direktnu interakciju nastavnika sa studentima*” (JAKŠIĆ I DRUGI 2021: 181), са чиме је аутор овог текста сагласан. Стога ће у овом делу рада бити наведени недостаци онлајн-наставе које је аутор овог рада као студент на размени уочио, а притом ће бити објашњено како ови проблеми утичу на студенте који обављају своју мобилност.

Студентима недостаје „жива реч”	Сасвим је разумљиво да нам је као људима лакше да се сконцентришемо и разумемо излагање када нам неко говори обраћајући нам се директно, када можемо да пратимо његове изразе лица и мимику, просто је атмосфера другачија када су људи присутни у истој просторији. Док слушамо како нам неко говори из компјутера, не осећамо се довољно „прозванима” да се укључимо у дискусију и теже нам је да се сконцентришемо јер нас нико не „контролише”. Наставник се на часу доживљава као ауторитет и „ <i>prisustvo nastavnika motiviše studente, podstiče ih i podseća da završe posao</i> ” (JAKŠIĆ I DRUGI 2021: 182).
Смањена могућност упознавања са колегама	За студенте на размени ова ставка је веома важна, с обзиром на то да се подразумева да пре него што стигну у државу у којој ће провести период своје мобилности они не познају студенте са којима ће учити тог семестра. Како се настава одржавала онлајн, могућност упознавања са колегама била је мања и тиме смањен број склопљених пријатељстава, а то је једна од кључних ствари које студенти наводе као позитивне након што заврше своју мобилност. Упознавање са различитим новим људима из иностранства једна је од лепших страна размена, а посредством пандемије иностранци студенти на великом су губитку јер можда пропуштају прилику да успоставе однос са потенцијалним пријатељима за цео живот.

<p>Већи број задатака за самосталан рад</p>	<p>Искуство аутора овог рада са студентске размене показало је да су наставници били склонији томе да студентима задају већи број задатака за самосталан рад. Чинило се да су они имали осећај да студенти не учествују довољно у онлајн-настави и да нису били сигурни да су студенти разумели и научили наставне садржаје, пошто нису могли увидети колико и како су градиво савладали и јер нису имали повратне информације које би вероватно могли лакше прикупити у учионици.</p>
<p>Стриктнији рокови</p>	<p>Наставници који су предавали на грачком универзитету током семестра о коме је у раду реч били су, уопштено гледајући, стриктнији у постављању рокова за предају задатака или испуњавању обавеза у виду презентација и реферата, вероватно мислећи како је студентима лакше да се организују и брже одраде задатке пошто су највећи део времена код кућа и не троше време на превоз до факултета и сличне активности. Такође, наставницима је сигурно било битно да на време добију повратну информацију о томе како су студенти реципирали наставне садржаје, да би знали како да надаље организују наставу и шта да побољшају у свом приступу како би настава до краја семестра била успешнија.</p>
<p>Нередовност (асинхрони курсеви)</p>	<p>Аутор овог рада је током своје студентске размене похађао само један асинхрони курс који се одвијао тако што је наставник сваке седмице слао материјале и презентације са наснимљеним аудио-фајловима у којима он објашњава наставне јединице симулирајући екс катедра наставу уживо, али ту се јавља проблем нередовности, јер је прокрастинација у људској природи и увек се јавља нешто што нас наводи на то да обавезе одложимо. Тако се често дешава да студент не погледа баш сваке недеље по једну презентацију, већ се оне гомилају и на крају доведу до тога да студент буде под притиском и у жубри спрема испите, смањујући притом квалитет научног. За студенте на размени још је лакше да падну у искушење да одлажу своје обавезе, с обзиром на то да се налазе у новој средини и има толико много садржаја којима би се радије посветили.</p>

Измењен концепт испита	<p>Већ је поменуто да су се и испити на Институту за славистику у Грацу одржавали онлајн, па је и њихов концепт за те потребе промењен, пре свега када се говори о писаним испитима. Није било задатака који подразумевају репродукцију чињеница, пошто је студентима сав материјал доступан у виртуелним учионицама, а чак и када су камере укључене, наставник током испита не може да прати колико је страница на рачунару студент отворио. Како би се смањила могућност преписивања, задаци на испитима који су подразумевали писану продукцију (у Ворд (енгл. Word) документу или преко Мудл (енгл. Moodle) форме били су тако постављени да подразумевају решење неког проблемског задатка, помоћу претходног самосталног истраживања и логичког закључивања и повезивања појмова. Аутор рада сматра да је неопходно тако приступити, јер целокупни труд који је наставник у току семестра уложио у курс пада у воду уколико студенти ништа не науче, већ само препишу испит. Међутим, оним студентима који су навикнути на традиционални начин учења и испитивања, код ког се тражи репродукција чињеница, било би тешко да се прилагоде овом начину рада.</p>
------------------------	---

5. Курсеви немачког језика као страног

Како је у уводном делу рада напоменуто, део који следи биће посвећен курсевима немачког језика као страног које је аутор рада похађао на Универзитету у Грацу, у оквиру Центра за језике, плурилингвалност и предметну дидактику. Овим часовима присуствовала је већина студената који су у пролећном семестру 2020/21. били гостујући, односно студенти на размени на неком од факултета грачког универзитета. Један од курсева одвијао се током целог фебруара и био је осмишљен као припрема за период мобилности, а током тих часова требало је да студенти унапреде своје опште језичке вештине на немачком језику како би се лакше интегрисали у средини у коју долазе, али и како би се упознали са градом и државом у којој треба да проведу наредне месеце. Остала два курса које је аутор овог рада похађао одржавала су се током целог семестра и били сконцентрисани, први на вештину читања и писања различитих врста текстова (Deutsch Lese- und Schreibkompetenz), а други на вештину усмене комуникације на нивоу Ц1 знања језика (Deutsch Sprachkompetenz). Посматрајући сва три курса и упоређујући их, аутор може закључити да су они били изузетно значајни јер су повезали студенте из различитих земаља и омогућили им да стекну појам о томе у какву средину долазе и шта од размене могу очекивати.

Наставници који су држали наставу потрудили су се да максимално искористе предности које рачунар и интернет пружају и у највећој мери интегришу различите апликације које би студентима олакшале учење и у исто време учиниле тај процес занимљивијим. Осим квизова и игрица које су коришћене за проверу наученог, треба издвојити креативне задатке који су подразумевали да студенти помоћу интерактивних табли на којима могу уређивати текстове истовремено једни другима коригују писане задатке, да допуњавају своје текстове и враћају им се после неколико дана на пример (јер се у софтверима подаци неизмењени чувају неограничено време) или да уче помоћу кратких клипова, који са једне стране могу бити граматичка објашњења, а са друге кратки видео-прилози о одређеним темама релевантним за курс. Оно што је још било присутно, а не би га било могуће извести у учионици, јесте што би наставник при свакој говорној вежби задао тему, а онда поделио студенте у парове и „послао” их у такозване чет собе (енгл. chatrooms), тако да је било занимљиво сваки пут имати другог саговорника и притом не знати до тренутка повезивања ко ће то бити. Након првог месеца, када су се боље упознали, студенти су добијали задатке које је требало да ураде у паровима након наставе и тада су они почели да се састају уживо негде у граду. Овај потез са издвајањем само по двоје студената показао се као добра замисао јер је студентима представљало мањи проблем да се нађу са једном особом него са целом групом од 15 људи, а за студенте на размени је ово било посебно корисно јер су се могли уживо видети и кроз задатке које су радили боље упознати са колегама из најразличитијих земаља и култура – аутор рада имао је прилике да се ближе упозна и спријатељи са студентима различитих области природних и друштвених наука из Норвешке, Словачке, Јапана, Словеније, Аргентине итд. Без обзира на то што је било немогуће наћи се са свима њима уживо истовремено, наставници су осмислили начин да повежу своје гостујуће студенте и у условима пандемије им омогуће да се међусобно упознају и спријатеље.

6. Закључак

На крају рада, након што су непосредни утисци са студентске размене проведене у аустријском граду Грацу изнети, а предности и недостаци студијског боравка у иностранству у пандемијским условима аргументовани, аутор рада скренуће пажњу само још на следећи став Вима Гејбријелса: „While this is an acceptable solution to an unprecedented problem, we should keep in mind that online classes are not a proper substitute for a physical mobility experience⁴⁰” (2020: 22–23). Са овим ставом аутор рада је сагласан, али закључује како би без обзира на то што је у претходном периоду пандемија

⁴⁰ „Иако је ово прихватљиво решење за новонасталу ситуацију, треба имати на уму да онлајн-настава није адекватна замена за студентску размену и не пружа потпуно искуство размене” (прев. Сања С.).

вируса ковид-19 онемогућила уобичајено функционисање у целом свету, студенти који обављају своје мобилности требало би да се потруде да у ситуацији у којој се налазе остваре бенефите и од времена током ког бораве на студијама у иностранству прибаве најбоље за себе. Притом је веома важно поставити приоритете и организовати добро своје време и активности. Удео који у успешности размене имају наставници на прихватном универзитету велики је, а аутор овог рада у претходном тексту разматрао је један пример добре праксе који представља Универзитет у Грацу, чији се наставни колектив потрудио да у периоду пролећног семестра 2020/21. године буде максимално од помоћи иностраним студентима који су у то време боравили у том граду.

Литература

- GABRIELS 2020: Gabriels, WimiRasmusBenke-Åberg, *Student Exchanges in Times of Crisis*. Research report on the impact of COVID-19 on student exchanges in Europe. Erasmus Student Network, <https://esn.org/sites/default/files/news/student_exchanges_in_times_of_crisis_-_esn_research_report_april_2020.pdf>, 15. 12. 2021.
- JAKŠIĆ I DRUGI 2021: Jakšić, Anja, Ksenija Mitrović, Jelena Ćurčić i Danijela Gračanin, *Tradicionalna vs. onlajn nastava: prednosti i izazovi*. XXVII skup Trendovi razvoja: „Online nastava na univerzitetima”. Novi Sad: 2021, <http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2021/radovi/T1.3/T1.3-9.pdf>. 15. 12. 2021.
- MATIJAŠEVIĆ I DRUGI 2021: Matijašević, Jelena, Marko Carić i Sanja Škorić, *Online nastava u visokom obrazovanju – prednosti, nedostaci i izazovi*. XXVII skup Trendovi razvoja: „Online nastava na univerzitetima”, Novi Sad: 2021, <https://www.researchgate.net/publication/349394694_Online_nastava_u_visokom_obrazovanju_-_prednosti_nedostaci_i_izazovi>, 15. 12. 2021.
- ОНЛАЈН 2021: *Онлајн и хибридна настава – дугорочна стремљења и краткорочне смернице*. Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, 2021, <<https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/2021/03/SMERNICE-%D0%9EnlajnHibridnaPripremnaNastava.pdf>>, 15. 12. 2021.
- STIPENDIJE 2020: *Stipendije za studente i osoblje visokoškolskih ustanova iz Srbije, 2020*, <<http://obrazovanje.euinfo.rs/wp-content/uploads/2020/10/Stipendije-2020-2021.pdf>>, 15. 12. 2021.

Sanja D. Stevanović

ERFAHRUNGSBERICHT ÜBER EINEN STUDENTENAUSTAUSCH IN DER PANDEMIE

In der vorliegenden Arbeit wird den Erfahrungsbericht über einen Studentenaustausch, der während der Pandemie stattgefunden hat, dargestellt. Der Autor der Arbeit hat das Frühlingsemester des akademischen 2020/21 Jahres in Österreich an der Universität Graz verbracht und vermittelt gerade seine Erfahrungen und Beobachtungen aus Sicht eines internationalen Studenten auf dem Institut für Slawistik in Graz unter Pandemiebedingungen. Der größte Teil der Arbeit befasst sich mit der Organisation des Unterrichts an der Universität Graz während des Studentenaustausches und mit den Vor- und Nachteilen eines solchen Lernens für Gaststudierende. Ein Absatz ist der Auseinandersetzung mit den Methoden gewidmet, die bei dem DaF-Unterricht angewendet worden sind, der gleichzeitig bei dem Zentrum für Sprache, Plurilingualismus und Fachdidaktik an derselben Hochschulinstitution stattgefunden hat. Am Ende der Arbeit gibt der Autor abschließende Überlegungen zu den vorgebrachten Argumenten und kommt zu dem Schluss, dass man auch in einer Pandemie die Möglichkeit hat, einen authentischen Studentenaustausch zu erleben und Online-Unterricht optimal für seine wissenschaftliche Karriere und persönliche Entwicklung auszunutzen.

Schlüsselwörter: Studentenaustausch, Pandemie, covid-19, Universität Graz, Bachelorstudium Slawische Sprachen, Literaturen und Kulturen, Online-Unterricht, Deutsch als Fremdsprache (DaF).

Наташа М. Лујић Новић⁴¹

Универзитет у Нишу / Универзитет у Поатјеу

Филозофски факултет / Факултет за књижевност и језике

УЦБЕНИК ЗА УЧЕЊЕ СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА НА ДАЉИНУ – *ПРИЧАЈ СРПСКИ ДА ТЕ ЦИО СВИЈЕТ РАЗУМИЈЕ!*

У раду ће бити ријечи о уцбенику за учење српског као страног језика на даљину. Назив уцбеника је *Причај српски да те цио свијет разумије!*. Настао је као плод стручне праксе у оквиру мастер студија из Дидактике на Универзитету у Поатјеу (Француска), која је трајала укупно 300 сати. Од тога, током 54 сата, тестирали смо материјал са групом руских студената који уче српски у Центру за српски језик као страни и нематерњи на Универзитету у Нишу. У раду ћемо говорити о самом уцбенику (шта он заправо представља, коме је намијењен и сл.), о примарним циљевима, апсектима учења на даљину, апликацијама које смо користили у извођењу наставе и о пројектној настави по акционом приступу.

Кључне ријечи: дидактика, српски као страни језик, Центар за српски језик као страни и нематерњи, настава на даљину, e-learning, акциони приступ, пројектна настава.

1. Увод

Прије свега, потребно је рећи да настава српског као страног језика трпи, јер не постоје адекватни, полифункционални уцбеници који су створени према акционом приступу који у средиште учења поставља самог ученика. Током пандемије вируса корона, дошло је до великих промјена у извођењу наставе и на свим универзитетима уведена је настава на даљину, те је било потребно креирати дидактички материјал који би био прилагођен извођењу оваквог типа наставе. Стога смо одлучили да овај рад посветимо једном полифункционалном уцбенику намијењеном управо учењу на даљину. Примарни циљ је стварање уцбеника који ће бити примјењив у онлајн-настави, али и у условима у којима полазник треба да ради сам (без присуства наставника).

У средишту нашег истраживања је уцбеник за учење српског као страног језика на даљину, који је настао у оквиру стручног усавршавања и прак-

⁴¹ n.lujicnovic-18456@filfak.ni.ac.rs

тичне наставе са студентима. Наиме, у другом семестру на мастер студијама из Дидактике на Универзитету у Поатјеу у Француској, имали смо задатак да обавимо обавезну стручну праксу у области предавања језика као страног. То је подразумевало да студент током праксе сам креира материјал који ће тестирати са полазницима и да на крају направи уџбеник за циљани језик.

Узимајући у обзир чињеницу да за учење српског као страног језика недостаје одговарајућих едукативних материјала, поготово оних ствараних по модерним методама дидактике језика, одлучили смо да умјесто за француски, направимо уџбеник за српски језик и тиме допринесемо развоју те области. Жељели смо да направимо уџбеник који ће свакога ко учи по овој методи оспособити за комуникацију у српског говорном подручју, побољшати разумијевање и изражавање, помоћи да се што боље integriше у земље српског говорног подручја и научити да дјелује као прави друштвени актер. Наш циљ је био да оформимо модеран уџбеник који се служи аутентичним документима и који пред студенте поставља изазове израде пројеката, а све то прилагођено савременом медију, интернету током наставе на даљину.

Из наставног часа у час, креирали смо материјал који је био прилагођен Б1 нивоу.⁴² Потом смо га тестирали са групом руских студената који уче српски у Центру за српски језик као страни и нематерњи на Универзитету у Нишу. Са студентима смо обрађивали граматичке цјелине, лексику, радили пројекте и задатке и сл.

1. Методологија истраживања

Предмет истраживања

Као што је у уводу наведено, током стручне праксе одлучили смо да креирамо дидактички материјал за учење српског као страног језика који ће бити прилагођен учењу на даљину, с обзиром на то да један такав уџбеник недостаје настави српског као страног језика. Креирали смо двије наставне јединице уџбеника са циљем да примијенимо акциони приступ кога је замислио и представио *Заједнички европски референтни оквир за језике*. Поменути приступ се примјењује у учењу многих страних језика попут енглеског, француског и њемачког, а ми смо жељели да нашим радом допринесемо примјени акционог приступа у области методике српског као страног језика. Главна карактеристика нашег уџбеника је та да је студент сам актер учења и да задатке може да обавља чак и без присуства наставника. Ово студенту омогућава да буде самосталан, да сам може да оцијени своје знање помоћу теста и самооцјењивања који су приложени у уџбенику, те да знање стечено помоћу уџбеника примијени у конкретним, животним ситуацијама.

⁴² Ниво на коме су били студенти са којима смо радили.

Циљеви истраживања

Циљеви које смо поставили у оквиру истраживања имају више аспеката. Први циљ је да испитамо како смо поставили принципе акционог приступа у дидактици у настави српског као страног језика. Позабавићемо се тиме како је овај принцип конкретно примијењен на учење српског језика на средњем нивоу језика (Б1).

Друго, наш уџбеник има за циљ да освијетли улогу система и алата информационих технологија, и то оних које су предвиђене *Заједничким европским референтним оквиром за језике*, са аспекта учења на даљину. Овим истраживањем желимо да испитамо како су поменуте технологије биле коришћене у настави, али и да посматрамо реакцију студената на исте, будући да им појам учења на даљину није било довољно близак.

Задаци истраживања

У складу са циљевима истраживања, одредили смо сљедеће задатке истраживања:

1. Како и зашто дидактички принципи које смо примијенили одговарају захтјевима које је поставио *Заједнички европски референтни оквир за језике* и
2. Како је наша примјена акционог приступа уз помоћ нових технологија утицала на прогресију студената и какве су биле њихове реакције на тај нови тип и приступ учењу.

Хипотезе истраживања

У овом истраживању износимо претпоставку да ће примјена полифункционалног уџбеника створеног према акционом приступу у настави српског као страног језика дати значајне резултате у прогресији студената.

Узрок истраживања

Узрок овог истраживања је двојак. Први се односи на резултате наше стручне праксе на мастер студијама из Дидактике, која је од нас захтијевала креирање једног новог наставног средства. С друге стране, узрок истраживања у директној је вези са проблемима у извођењу редовне наставе изазване пандемијом вируса корона, када се појавила потреба за једним новим моделом извођења наставе уопште, а самим тим и наставе језика.

Метода и технике истраживања

За потребе овог истраживања, примијенили смо дескриптивну методу. Што се саме технике истраживања тиче, служили смо се анализом садржаја, односно анализом материјала и резултата које су студенти постигли уз коришћење истог.

Организација и ток истраживања

Наше истраживање спровели смо током другог семестра академске 2020. године. Током семестра, креирали смо наставни материјал који користи акциони приступ са пројектном педагогијом за наставу која се одвија на даљину, а потом анализирали сам материјал и продуктивност студената. У уџбенику *Причај српски да те цио свијет разумије!*, на крају једне наставне цјелине, налази се тест и самооцјењивање помоћу којих студент може да оцјени стечено знање, али и да процијени своју прогресију, односно знање стечено током лекције. Наведеним подацима ћемо се позабавити у дијелу посвећеном резултатима нашег истраживања.

3. Представљање групе студената

Истраживањем су обухваћена три студента из Русије који на Универзитету у Нишу похађају мастер студије из области дизајна и електротехнике. У овом раду користићемо њихова кодна имена : М25 (ж), Д25 (ж) и Д23 (м).

Први студент кога ћемо представити, М25, студенткиња је мастер студија Дизајна на Уметничком факултету Универзитета у Нишу, има 25 година, матерњи језику јој је руски, говори и енглески језик (А1/А2). Ријеч је о студенткињи која борави у Србији од октобра 2020. године, од када похађа часове српског језика у Центру за српски језик као страни и нематерњи. Потребно је нагласити да је студенткиња поред обавеза на мастер студијама и похађања часова српског језика, радила и као дизајнер ентеријера на даљину. Њен ниво српског језика је Б1. М25 је и прије доласка у Србију похађала часове српског у Русији, способна је да се без већих сметњи влада свим језичким компетенцијама у српском језику и има добро предзнање из граматике. У разговору са студенткињом сазнали смо да је доста пажње посветила учењу граматике из старијих граматичких приручника за руске полазнике. Са друге стране, и на овом нивоу код студента можемо да примијетимо одређене фонетичке потешкоће (нпр. честа замјена гласова *a* и *o*, *ч* и *ћ*), као и нестандардни акценат, који указују на утицај матерњег језика. Студенткиња је редовно похађала наставу, редовно радила задатке и активно учествовала у часовима.

Други студент је Д25, такође студенткиња мастер студија Дизајна на Уметничком факултету Универзитета у Нишу, има 25 година и њен матерњи језик је руски. Студенткиња учи и говори енглески језик на А2 нивоу. Она такође борави у Србији од октобра 2020. године, од када похађа часове српског језика у Центру за српски језик као страни и нематерњи и која, као и студенткиња М25, ради као дизајнер ентеријера. Што се конкретно српског језика тиче, из разговора смо могли да сазнамо да је и она похађала краћи

курс српског језика прије доласка у Центар. Њен ниво српског језика је А2/Б1. Може, али отежано, да влада језичким компетенцијама српског језика (нема превише развијен вокабулар и има потешкоће приликом конјугације глагола). Д25 није редовно присуствовала настави, али је нарочито била заинтересована за теме из лекције бр. 6 која говори о активизму. У разговору са студенткињом сазнали смо да има здравствене проблеме и да често мора код љекара. Могли смо такође да примидјетимо да је часове код колеге Новаквића посјећивала редовније и да је покушавала да се спреми за завршни испит. Што се фонетичких потешкоћа тиче, оне су идентичне као и код прве студенткиње, с тим што је Д25 била мање сигурна у своје говорне вјештине и било ју је теже навести да говори током часа.

Трећи студент наше групе је Д23, младић, 23 године. Ријеч је о студенту мастер студија из Електротехнике на Електронском факултету у Нишу. Матерњи језику му је руски, али говори и енглески језик (А1/А2). Ријеч је о студенту који борави у Србији од октобра 2020. године од када похађа часове српског језика у Центру за српски језик као страни и нематерњи. Он је једини у групи који је раније посјећивао Србију, када је волонтирао на Нишвил фестивалу током претходних година. Студент је имао мање обавеза на факултету у односу на М25 и Д25, и наставу српског језика похађао је, углавном, редовно. Његов ниво српског језика је А2 и прије доласка на студије у Србију није похађао часове српског језика. Он је уз мање потешкоће способан да разумије краће текстове и видео-снимке, може да говори о ономе шта ради у слободно вријеме и да укратко изрази своје мишљење. Понекад је било веома тешко навести га да говори током часа и увијек је било потребно да га прозивамо да би нешто рекао, устезао се да изрази своје мишљење. Често се дешавало да није разумио задатак који је био предвиђен уџбеником. Што се фонетичких потешкоћа тиче, веома су сличне као код његових колегиница, осим што му је недостајало више затегнутости код одређених гласова и често му је акценат падао на задњем слогу.

Такође, важно је нагласити да се овдје ради о студентима чија су стремљења усмјерена ка томе да остваре каријеру у Србији, као и да остану у овој земљи. Стога је било од кључног значаја да се на часу примидјени акциони приступ са пројектном педагогијом, као и да раде све четири језичке компетенције: разумјевање писаног и аудио текста, писмена и говорна продукција, интеракција са наставником и интеракција унутар групе студената.

4. Шта је заправо уџбеник: *Причај српски да те цио свијет разумије!*

Уџбеник *Причај српски да те цио свијет разумије!* плод је стручне праксе у оквиру мастер студија из Дидактике на Универзитету у Поатјеу која

је трајала укупно 300 радних сати. Од тога, током 54 сата имали смо прилику да тестирамо материјал са три руска студента, који уче српски у Центру за српски језик као страни и нематерњи (Филозофски факултет Универзитета у Нишу). Треба напоменути да се не ради о комплетном уџбенику, већ о двије довршене лекције и плану преостале четири наставне цјелине, односно лекције. Уџбеник прати књига за наставника у оквиру које се налазе и рјешења вјежби, као и УСБ стик и Гугл диск (Google Drive) са задацима и тестовима које полазник може да уради независно од присуства наставника.

Уџбеник је предвиђен за 162 сата наставе, састоји се од шест лекција које су подијељене свака у два досијеа повезана истом темом са аудио-визуелним и текстуалним документима, задацима и пројектима, стратегијама, страницама посвећеним култури и интеркултуралности. На крају сваке лекције налази се једна страница посвећена завршном тесту и стратегији самооцјењивања осмишљена тако да студенти могу да тестирају своје знање и сами оцијене свој напредак по завшетку једне наставне цјелине.

Уџбеник је намијењен одраслој публици, односно студентима који су на нивоу Б1 учења српског језика, што се одражава између осталог и кроз теме које се обрађују у самом уџбенику. Као на примјер: *Мој академски пут*, *Купујем одговорно*, *Активизам* (Графички приказ 1).

Ово наставно средство је припремљено у ПДФ формату, али је у потпуности прилагођено учењу на даљину, будући да се свим коришћеним документима може приступити преко паметног телефона или рачунара. Назив уџбеника је настао из анегдоте која се догодила на једном од наших часова.

САДРЖАЈ

Лекција 4 – Моја путовања – Страна 43-56

Комуникација Говорим о својим искуствима у студентским размјенама и путовањима Говорим о значају упознавања нових култура Пријављујем се за студентску размјену	Граматика Значење предлога уз глаголе кретања Временски и просторни прилози Кондиционалне реченице Изрази за писање биографије и мотивационог писма за учествовање у студентској размјени	Лексика Превозна средства Туризам Вокабулар биографије и мотивационог писма	Култура и интеркултуралност Студентске размјене на универзитетима у Србији и Републици Српској Важна културна и туристичка мјеста у Србији и Републици Српској	Пројекат Пишем свој блог путовања Упознајем се са локалним студентима
---	--	---	---	--

Лекција 5 – Купујем одговорно – Страна 57-70

Комуникација Купујем одговорно и еколошки освјештено Купујем код малих продаваца Купујем радим рекламацију одјеће	Граматика Изрази који означавају материјал, поријекло производа Кондиционал глагола "купити" и "вратити"	Лексика Дијелови одјеће Вокабулар сезона Вокабулар еколошких производа	Култура и интеркултуралност Концент куповања половне гардеробе и производа Куповина некад и сад Еколошки одговорни производи и марке у региону	Пројекат Водич за еколошки освјештен куповину Моја марка еколошки прихватљивих производа
---	---	--	--	---

Лекција 6 – Учествојем у активизму – Страна 71-84

Комуникација Девишишем доброту Говорим о актуелним проблемима Укључујем се у активизам у мом мјесту Разликујем говор у Србији од онога у Хрватској	Граматика Изрази за изражавање узрока, последице и погодбе Префорулисаше идеје Земљ, земља или обоје? Разлике између говора у Србији и Хрватској	Лексика Вокабулар активизма Ријечи "доброта", "хуманост", "гостопримљив"	Култура и интеркултуралност Веганизам и славе у Србији Дап планете Земље Лик и дело Светог Саве Међународни дап против насиља	Пројекат Мој веган изазов Како ја могу да допринесем добротити људи, животиња и Планете? Покрећем своју петицију
---	---	---	---	--

Графички приказ 1: Један дио садржаја уџбеника

1. Метода по којој је уџбеник креиран

Језгро нашег уџбеника чини акциони приступ са пројектном педагогијом. Прије свега, позабавићемо се дефинисањем овог појма. Наиме, према аутору (PERIŠON 2009 : 93) феномен педагогије пројекта срећемо још код Цона Дјуија⁴³, који је био амерички филозоф и васпитач. Његов лајтмотив

⁴³ Биографија Цона Дјуија (BIOGRAPHY OF JOHN DEWEY) : <https://www.britannica.com/biography/John-Dewey>

„учење кроз поступке”⁴⁴ утемељио је приступ настави – учењу оријентисаном на акцију, односно поступке. За Дјуија, учење није пасиван процес у коме наставник прича, а ученици раде оно што им наставник каже. Напротив, Дјуи нас учи да је то активан и конструктиван процес у коме ће ученици учити изводећи конкретне радње. „То образовање није ствар ‘причања’ и да нам неко нешто нареди, већ је то активан конструктивни процес, то је принцип скоро исто толико кршен у пракси као што се признаје у теорији”⁴⁵ (DJUI 1916. in ŠANK 1995: 1).

Били смо упознати са компетенцијама које су студенти жељели да стекну будући да су нам на првом заједничком часу казали да намјеравају да остану у Србији, да ту раде и живе. Управо из тог разлога смо се одлучили за акциони приступ који управо фаворизује аутономију студента. Студенти треба да усаврше знање из српског језика, али и да науче да дјелају као друштвени актери у земљи српског говорног подручја, конкретно у Србији, односно да се интегришу у друштвену заједницу.

Овакав приступ изабран је због његове главне карактеристике: пројектне наставе у којој учествује цијела група студената. Будући да током наставе на даљину поједини студенти могу стећи утисак да нису у истој учионици јер се не налазе физички у истој просторији, наставнику је важно да кроз интерактивне часове студенти осјете да заправо припадају једној истој групи и да раде заједно помажући једни другима. Овакав начин рада током пандемије не би био могућ да није било платформи за учење на даљину, о којима ће бити више ријечи касније у раду.

Према мишљењу Џона Дјуија, ученици треба да буду у стању да користе у свакодневном животу оно што су научили на часу, и обрнуто. Перишон (2009: 93) подсјећа да су фокус и извор наставе код Дјуија успостављање активности које се фокусирају на социјалну оријентацију. Овај аутор (PERIŠON 2009: 93) додаје да можемо посматрати исту праксу код Селестина Френеа⁴⁶. Штавише, аутор такође указује на то да ће, захваљујући поменутом, ученици развијати дух солидарности, узајамне помоћи и сарадње, преузимањем одговорности и оснаживањем себе. На овај начин ученици уче да користе своја знања у стварном животу. Приступ оријентисан на акцију, какав данас познајемо, рођен је на самом почетку 21. вијека, одобрењем *Заједничког референтног оквира за језике* који је развио Савјет Европе 2001. године.

„(Акциони) Приступ прије свега сматра корисника и ученика језика као друштвене актере који треба да изврше задатке (који нису само језички) у

⁴⁴ Наш превод термина *learning by doing*

⁴⁵ Наш превод цитата: „That education is not an affair of ‘telling’ and being told, but an active constructive process, is a principle almost as generally violated in practice as conceded in theory.”

⁴⁶ БИОГРАФИЈА СЕЛЕСТИНА ФРЕНЕА: <https://www.universalis.fr/encyclopedie/celestin-freinet>

одређеним околностима и датог окружења, у оквиру одређеног поља дјеловања. Ако се говорни чинови изводе у језичким радњама, они сами чине унутрашњи дио радње у друштвеном контексту који им једини даје њихово пуно значење. Употреба једног језика, укључујући и његово учење, подразумева да људи који су индивидуе али у исто вријеме и друштвени актери, извршавају радње, развијају јединство општих компетенција, а нарочито компетенцију да комуницирају на лингвистичком нивоу” (SAVJET EVROPE 2001: 15).⁴⁷

Сајди (2015: 17) такође инсистира на томе да у акционом приступу ученик користи циљани језик да би дјеловао у једној социо-културолошкој средини у којој се језик који уче користи у писаној и говорној форми. Акциони приступ тражи од студента не само да оцијени своје лингвистичке капацитете него и да се развије у особу на социоактивном плану, допуштајући му да употријеби своја практична знања језика стечена у учioniци и да их примијени у реалним околностима, а не симулираним (ISTO: 17, 18). Заиста, акциони приступ омогућава не само да посматрамо особу која учи језик већ и друштвену индивидуу – друштвеног актера који се понаша у складу са ситуацијама на које наилази и који је способан да прилагоди своје понашање тој ситуацији. Потребно је напоменути и то да овај метод подразумева „два кључна концепта која је управо овај приступ дао дидактици: активност – пројекат и технику транспарентног учења” (: 18). Данас, званични школски програми многих земаља, у складу са *Заједничким европским референтним оквиром за језике*, присталице су пројектне наставе (MIKIC 2017: 549). У складу с тим, активности са овим називом се појављују у модерним уџбеницима страних језика (ISTO). О самим пројектима у нашем уџбенику ће бити ријечи касније у овом раду.

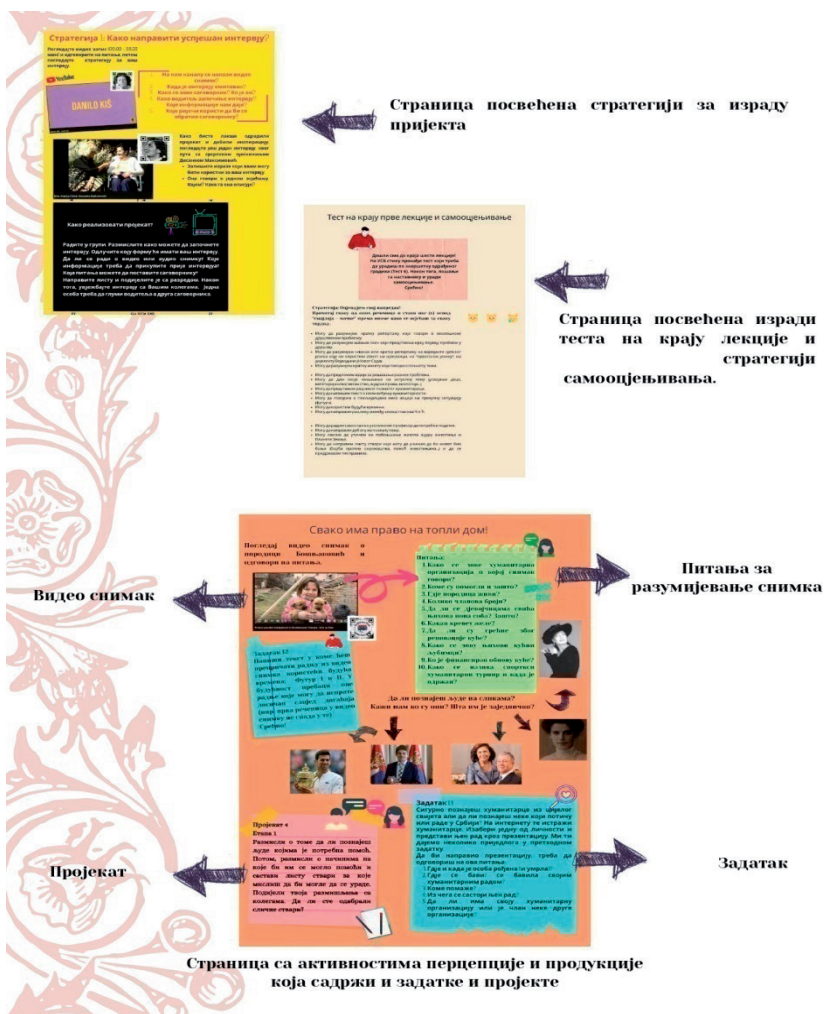
Што се самог материјала тиче, важно је нагласити да смо користили искључиво аутентичне документе (аудио и видео записе, новинске чланке, блогове и веб-сајтове, петиције и слично: Графички приказ 2). Сматрамо да се вриједност ових докумената посебно огледа у активностима и пројектима посвећеним култури и интеркултуралности. Како нас подсећа Веласкез Херера (2015), за наставу интеркултуралности треба фаворизовати употребу аутентичних материјала, јер управо они нуде велики дијапазон информација о култури. Током цјелокупног процеса креирања нашег уџбеника водили смо се том идејом.

Да бисмо покренули активности које се тичу културе и интеркултуралности, користили смо видео-документе као што су: кратке видео-репортаже, те-

⁴⁷ Наш превод са француског. Оригинална верзија гласи: „L’approche considère avant tout l’usager et l’apprenant d’une langue comme des acteurs sociaux ayant à accomplir des tâches (qui ne sont pas seulement langagières) dans des circonstances et un environnement donnés, à l’intérieur d’un domaine d’action particulier. Si les actes de parole se réalisent dans des actions langagières, celles-ci s’inscrivent elles-mêmes à l’intérieur d’actions en contexte social qui seules leur donnent leur pleine signification. L’usage d’une langue, y compris son apprentissage comprend des actions accomplies par des gens qui, comme individus et comme acteurs sociaux, développent un ensemble de compétences générales et notamment une compétence à communiquer langagièremment” (CECR, 2001 :15).

левизијске интервјуе, пјесме, анкете, писане текстове, прозу и поезију, одломке из романа, новинске чланке, слике итд. Њих су припремили изворни говорници српског језика и намијењени су управо изворним говорницима. Њихов циљ није учење језика као страног или нематерњег. Напротив, циљ оваквих докумената је да информишу или забаве говорнике српског језика. Стога сматрамо да су они много кориснији од дидактизованих или неаутентичних докумената.

Поред тога, наш избор оправдава и *Заједнички европски референтни оквир за језике* (SAVJET EVROPE 2018: 53, 56) који нам говори да је ова врста докумената прикладна на нивоу Б1. Документи које смо ми користили су актуелни документи, у прилично кратком и сажетом облику.

Графички приказ 2: Странице у уџбенику са видео и текстуалним материјалима, пројектима и задацима

5. Пројекти и задаци

О пројектима је и раније у овом раду било ријечи, али ћемо се у овом дијелу више посветити управо том аспекту нашег уџбеника. У складу са акционим приступом и пројектном педагогијом, предложили смо многе пројекте у нашем едукативном материјалу. Као што је раније поменуто, наш циљ је био да се студенти што боље интегришу у циљно друштво. Заиста, овај приступ поставља студента у центар учења и његова сврха је да оснажи студенте што је више могуће да развију разне вјештине код куће, како би постали прави друштвени актер (DIKURTJU 2016: 10). Пројекти који најбоље одражавају ову идеју су они представљени у лекцији шест, која говори о активизму. Наше главно настојање било је да ученике упознамо са различитим питањима, као и облицима активизма који постоје у Србији и земљама региона (Босна и Херцеговина, Хрватска), дозвољавајући им да постану друштвени актери у земљи домаћину. Аутори Хочајлд, Полтавтенко и Столер (2012)⁴⁸ примјећују да наставник може повећати интересовање ученика за проблеме савременика кроз интеграцију еколошког образовања. Поред тога, може показати ученицима како могу да допринесу здравијем и одрживијем свијету док промовишу учење језика и смислену комуникацију.

„Интегрисањем образовања о животној средини у часове језика, наставници могу код ученика повећати интересовање за савремене проблеме...; учити ученике како да допринесу здравијем и више одрживом свијету; промовишу смислено учење језика и комуникације” (HOČAJLD, POLTAVTENKO, STOLER, 2012).

У обје лекције нашег уџбеника може се уочити да су задаци подијелени на двије категорије: микрозадаци (подзадаци) и макрозадаци (пројекти). Према Дикуртјуу (2016: 78), управо пројекат представља тај крајњи циљ, сложени резултат ка коме ће сав рад бити усмјерен. Исти аутор додаје да ће овај задатак/пројекат, подијелен на разне једноставније задатке (микрозадатке) који дају предност употреби језика, на крају довести до реализације макрозадатка. Примиженили смо овај приступ при обрађивању граматике и лексике. Уз помоћ нашег уџбеника, студенти могу да савладају граматику, али и да обогате вокабулар радећи те мање задатке, како би на крају извршили један сложенији задатак, односно пројекат. На овај начин тежили смо да избјегнемо, што је више могуће, граматичке табеле и листе ријечи како би учење ових језичких цјелина било лакше и забавније.

У наведеним активностима које ће чинити наше макрозадатке (овдје пројекте)⁴⁹, **можемо да разликујемо оне који се односе на граматику и**

⁴⁸ HOČAJLD, POLTAVITENKO, STOLER 2012: Hauchild, Staci, Poltavthenko Elena, Stoller Fredricka L. „Going green: Merging environmental education and language instruction”, in: *English Teaching Forum Number 2* (2012): pp. 2–13.

⁴⁹ Дикуртјуу (2006: 57) подсјећа да су многи подзадаци заправо активности. Он разликује

лексику, на компетенције и алате помоћу којих студенти могу да реализују макрозадаке, односно финалне пројекте. Како би студенти остварили оно што се тражи у упутству, морали су да раде у групама, у паровима или сами да би пронашли одговоре или граматичка правила. На располагању су имали интернет, могли су да користе претраживаче, или да се послуже аутентичним документима које смо приложили у уџбенику. Овдје се заправо ради о активности документације.

Према ставу Бента (2019 : 2) ова „документација” омогућава студентима да извршавају активности захваљујући анализи или конституисању документарног досијеа. Подсећамо да је овај термин дефинисан као „активност истраживања, селекције и експлоатације скупа документа у циљу спровођења акције” (BONE , BENTO i RIKVA 2015. in BENTO, 2019 :2). Бенто (2019: 2) додаје да, када је ријеч о граматици, „документација” треба да води ка прикупљању докумената како би се пронашла граматичка правила неопходна да се обаве задаци. Управо то омогућава студенту да заузме положај друштвеног актера: он прави избор, истражује податке, анализира, повезује информације (ISTO).

Ово одговара стварним и свакодневним животним ситуацијама. Ми смо управо у уџбенику изабрали да користимо овај приступ за активности (граматичке и лексичке), да бисмо учинили учење ефикаснијим, оспособили студенте да буду самостални у учењу и да им оно буде занимљиво. Кроз наше задатке и пројекте, установили смо имплицитну и индуктивну граматику.

Такође, метода учења коју смо користили на часовима представљала је промјену за студенте, будући да су били навикли на традиционално, класично учење. Током обављања стучне праксе, могли смо да примијетимо утицај ове нове методе на продукције студената, на начин на који су се усмено и писмено изражавали, што је било евидентно боље него на почетку наше праксе.

Ипак, морали смо да додамо неколико граматичких оквира како бисмо помогли студентима да што боље савладају одређене граматичке цјелине. С обзиром на то да је српски језик богат различитим дијалектима, било је потребно да назначимо те разлике и да их покажемо студентима. Помоћу тих оквира, жељели смо да избјегнемо забуне на које студенти могу да наиђу током учења због различитости између стандардног језика и варијанте која се говори у окружењу у коме студенти могу да се нађу.

Што се тиче пројеката које смо предложили у уџбенику, ради се углавном о примјерима у којима студенти треба да науче да дјелају као друштвени актери (Лекција 6). Један од пројеката је креирање интернетске странице која би била корисна будућим страним студентима уколико би жељели да

задатак који нема експлицитни лингвистички циљ од активности која сама може укључивати лингвистичке циљеве. Наш исказ јасно указује на лингвистичке циљеве и стога ћемо, следствено томе, наше подзадатке називати *активности*.

академски пут наставе у Нишу, или странице намијењене туристима који желе да се информишу о граду и његовим знаменитостима. Други пројекат је, рецимо, интервју о срећи (Лекција 1) и слични садржаји.

Током израде материјала, увијек смо користили аутентичне документе чији је циљ да служе као покретачи, иницијатори пројеката и задатака. Поред тога, коришћењем ових материјала, једна од замисли била је и да студенти раде заједно на даљину или уживо, у зависности од околности.

6. Учење на даљину и платформе за учење на даљину

У дијелу који слиједи подробније ћемо се позабавити учењем на даљину и платформама које смо користили у настави, држали часове, радили на пројектима. Потребно је да подсетимо да смо због пандемије вируса корона праксу одржали на даљину, изузев неколико додатних часова које смо морали да одрадимо у кафеу. Одлучили смо се за овакво рјешење како бисмо са студентима могли да одрадимо вјежбе фонетске корекције, као и да им помогнемо при изради појединих пројеката, с обзиром на то да смо примијетили да студентима недостаје самосталности када радимо на онлајн-мрежи. Треба напоменути и то да су студенти почели да похађају часове српског на даљину у октобру и да раније нису похађали часове страног језика на тај начин. Током обављања праксе користили смо сљедеће платформе: Падлет (Padlet), Виск (Wix), Гугл учионица (Google Classroom), Гугл диск (Google Drive), Гугл мит (Google Meet). Будући да су се часови одвијали на даљину, било је неопходно да користимо ове платформе.

Рачунар је с годинама постао један нормалан, чак невидљив алат (DIKURTJU 2016: 47). Наставници, као и ученици, користе га у свакодневном животу – он је заправо постао уобичајено средство попут оловке, табле, нарочито у универзитетским салама. Исти аутор додаје да је појава интернета допринијела да рачунар пређе из статуса асистента у статус медијума. Управо је интернет својим развојем омогућио синхрону комуникацију кроз апликације ћаскања. Ово је развило могућност комуникације између ученика, али и између ученика и наставника (ISTO).

Што се тиче конкретно учења на даљину, односно *e-learning*, Дикуртју (2016: 49) подсјећа на то да је идеја учења на даљину путем нових технологија узела замаха током 2000-их година, када је приступ интернету за ученике полако постајао широко распрострањен. Аутор прецизира да је циљ те прве замисли таквог вида учења било то да ученицима омогући да користе све типове извора који су доступни и да *дематеријализује* учионицу која у ствари представља то физичко сједиште учења.

У вези са платформама за учење, можемо рећи да смо држали часове путем Гугл мита који већ користи цио факултет. Ова платформа омогућава:

комуникацију између свих учесника (ученик–ученик, наставник–ученик), дијелење садржаја, могућност креирања састанака који се понављају уз помоћ апликације Гугл календара (Google Calendar). Све ово допринијело је стварању једне блиске и пријатне атмосфере какву можемо да сретнемо у „материјалним учионицама”. Ипак, недостатак свих ових платформи је у томе што, уколико не постоји добра интернет конекција, коришћење апликације није могуће или је отежано због повремених или сталних техничких сметњи. Управо овај проблем смо могли да посматрамо током неколико часова, будући да студенти нису имали довољно добру конекцију у студентском дому, те смо морали да сви искључимо камере како би се успоставила барем аудио-комуникација.

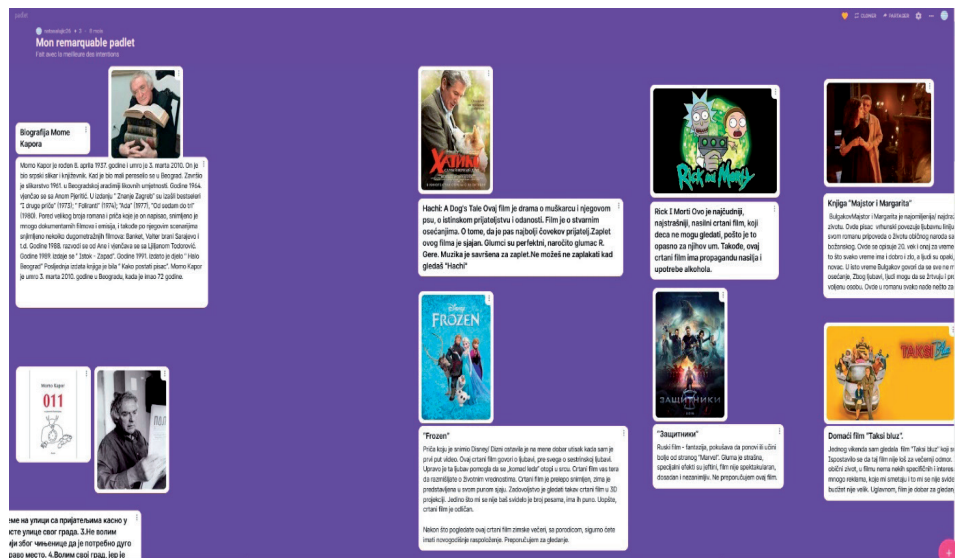
Осим поменуте платформе, користили смо и Гугл учионицу (Google Classroom), да бисмо са студентима подијелили материјале, али им и омогућили да тамо постављају своје пројекте, домаће задатке и сл. Ова апликација нам је послужила не само као мјесто за дијелење садржаја него и као простор за архивирање студентских радова. На овај начин, студенти су могли лако да приступе материјалу, својим ранијим продукцијама, да их упореде и тако прате свој напредак. Ипак, сматрамо да је овакав вид чувања материјала један од слабих тачака наше методе, с обзиром на то да линкови могу бити измијењени или чак обрисани. Баш из тог разлога уз уџбеник смо припремили и материјале за експорт, у форамтима мп3, мп4, ПДФ итд.

Такође, употребљавали смо и платформу Гугл диск (Google Drive), прецизније, Гугл документи (Google Documents) како бисмо анимирали студенте да сарађују, и у писаној форми стварају заједничке текстове. Ова платформа нам је омогућила да сачувамо све продукције и да их исправљамо користећи коментаре који су били видљиви свим студентима. Сматрамо да овакав начин корекције и стална доступност докумената могу помоћи студентима да исправе неке честе грешке које се јављају како у писаним тако и у говорним продукцијама, а што знатно доприноси њиховом напредовању. Управо смо на тај начин користили ову платформу у нашем раду. На примјер, једна од стратегија коју смо предложили тиче се баш исправљања грешака. Њен циљ је да студенти увиде своје најчешће омашке и да их поправе тако што ће у документу написати правилну форму.

Током праксе користили смо још једну платформу која се по свом функционисању разликује од претходних. Ради се о платформи Падлет (Padlet). Изабрали смо је зато што она обједињује креативно стварање са могућношћу да студенти раде заједно. Аргумент више за употребу овакве платформе био је тај што двије студенткиње студирају дизајн, а трећи студент воли да се бави визуелним умјетностима. Поред тога, често смо користили стратегију визуелног рјечника. Стога је Падлет био идеални простор у коме су студенти могли да праве свој рјечник са описним фотографијама. Такође, студенти су могли заједно да напишу биографију српског писца

Моме Капора и да је обогате фотографијама, да ураде приказ књиге, филма или серије и све пропрате неким визуелним садржајем, те да нам кроз слике прикажу шта воле или не воле у свом граду...

Ова платформа је једноставна и лака за коришћење и студенти не би требало да имају потешкоће служећи се њоме у раду.

Графички приказ 3: Примјер једне странице у Падлету коју су направили студенти

У уџбенику смо предвидјели да један од пројеката буде креирање и одржавање блога или интернетске странице. Међутим, ово нисмо успјели да реализујемо, јер студенти нису имали довољно времена поред обавеза које су имали на факултету, а осим тога, недостајало је и знања и способности да обаве овај задатак. Када смо први пут најавили овај пројекат, студенти су били мотивисани и неки од њих су рекли да су већ користили платформе Викс (Wix) и Блогер (Blogger). Међутим, када је дошло вријеме за реализацију пројекта, испоставило се да немају потребне вјештине и знања за руковање тим садржајима и алатима, нити довољно времена да науче да их користе. Стога је овај пројекат остао једна замисао коју намјеравамо да остваримо са неким другим студентима у будућности. Да би тај пројекат био реализован, потребно је издвојити више времена да се функционисање платформи као и циљеви пројекта објасне, евентуално да наставник покаже већ снимљен туторијал.

Овдје је потребно споменути и QR кодове које смо такође користили у уџбенику. Одлучили смо да у финалној верзији уџбеника употребимо овај алат упркос чињеници да га нисмо користили током наставе. Сматрамо да је примјена овог алата непрактична, јер се линкови QR кода могу отворити само на паметном телефону, а наши студенти су у настави и при изради

задатака користили преносне рачунаре. Узимајући у обзир ове околности, наше рјешење је било да све линкове поставимо у Гугл учионицу, како би студенти могли да им приступе путем рачунара.

7. Резултати истраживања

Током истраживања, дошли смо до следећих резултата:

Први је тај да смо кроз пројектну наставу могли да применимо акциони приступ који је студентима омогућио да кроз разне реалистичне пројекте и задатке уче како да буду активни актери у процесу учења страног језика, и да у исто вријеме буду друштвено ангажовани, односно да могу да се интегришу у друштвену заједницу. Овај приступ је објашњен у *Заједничком европском референтном оквиру за језике*. Иако српски као мање учен језик овдје није споменут, успјели смо да применимо дату педагогију на студенте који уче српски као страни језик.

Други резултат је уско везан уз први, јер смо дошли до закључка да је акциони приступ са педагогијом пројекта значајно утицао на напредовање и мотивацију студената. Редовно смо упоређивали напредак студената вреднујући продукције које су радили на часовима и пројекте које су радили као домаће задатке. Праћен је и ниво савладавања граматичких цјелина, успјех на тестовима и јасније разазнавање одређених гласова (нпр. гласа *a* и *o*). Стога смо могли да посматрамо како њихове језичке компетенције бивају све боље и боље. Навешћемо неколико примјера. У првој лекцији смо почели да говоримо о појму апстрактних именица кроз призму конкретних именица. Као документ у лекцији приложили смо дио интервјуа са књижевником Момом Капором у којем он говори о срећи кроз један конкретан примјер. Задатак студената био је да, поред разумјевања снимка, ураде пројекат тако што ће интервјуисати неког колегу или пријатеља и упитати га о његовом личном значењу среће. Након обављеног задатка, заједно са студентима, слушали смо снимке и коментарисали их. Потом смо од студената затражили да опишу своје виђење среће. У почетку им је било веома тешко да се изразе чак и уз помоћ конкретних именица. Када смо на самом крају наше наставе и пређеног уџбеника, у посљедњој лекцији, имали сличан задатак, овај пут на тему доброте, студенти су могли јасно да искажу своје мишљење и да са више самопоуздања у своје говорне вјештине објасне појам и значење апстрактне именице *доброта*. То се најбоље види из примјера продукције студенткиње М25 који је дат као Графички приказ 4. Можемо да уочимо да у тексту има граматичких грешака (подвучене жутом бојом), али студенткиња и поред тога износи своје виђење доброте које је јасно и разумљиво. Типови продукција који се појављују у првој лекцији били су писање критике на прочитану књигу, одгледани филм или серију и сл. и представљање своје земље кроз ствари које волимо / не волимо (Графички приказ 5). У посљедњој лекцији то су биле продукције типа: описивање апстрактних

именица, писање плана за петицију, идеја како створити бољи свијет и др. Овдје можемо такође да посматрамо напредак који су студенти остварили кроз теме које су могли да обрађују.

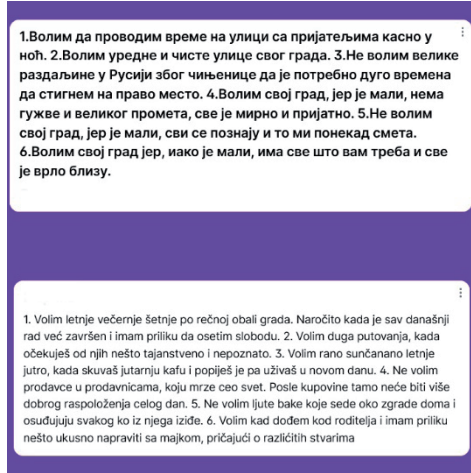
Друго, студенти су у почетку били чак и уплашени идејом рада на пројектима, мада им се то чинило занимљивим. Касније су почели више да се интересују за њих, будући да су увидјели да се ради о занимљивим и корисним вјежбама које су им знатно помогле у савладавању граматичких цјелина и вокабулара, на пример футура II, прилога, апстрактних именица. Студенти су обогатили свој рјечник и могли су боље да се изражавају, да слободно искажу мишљење и да се укључе у дебату или дискусију. Такође, уз помоћ нашег уџбеника, могли су и да се маштовито изразе кроз задатке креативног писања, истовремено богатећи свој вокабулар. Кроз пројекте које смо осмислили у уџбенику, студенти су имали прилику и да се боље упознају са културом Срба (пројекат креирања интернетске странице посвећене Нишу, истраживање и писање биографије књижевника Моме Капора – Графички приказ 3), посјете спомен-соби пјесника Бранка Миљковића, да побољшају своје комуникативне вјештине кроз пројекат израде интервјуа, те да допринесу граду и земљи у којој живе (пројекат писања петиције, помоћи сиромашним грађанима и сл.).

Студенте током часова нисмо оцјењивали „правим” оцјенама, али смо имали предвиђен тест на крају сваке лекције који су студенти одлично урадили. Ипак, можемо да приметијемо да су студенти који су редовно присуствовали настави, редовно радили задатке и пројекте, имали бољи резултат од оних који су се мање залагали. Такође, код студената који су били редовни на часовима, можемо већ на првом тесту уочити велики помак у односу на сличне вјежбе и задатке које су радили током лекције, што нам говори да су веома добро усвојили знање из уџбеника.

По завршетку друге лекције, знатан напредак био је евидентан код свих студената у односу на прве часове. Студенти су постали самосталнији, били способни да изводе имплицитне закључе када се ради о граматички, њихове продукције су биле дуже и комплетније, са мањим бројем грешака.

Šta je dobrota? Dobrota ima široki pojam. Ja razumem nju ovako. Dobrota je neki rad od srca, bez sebičnih namera i očekivanja zahvalnosti. Dodrota je uraditi sve domaće obaveze dok roditelji na poslu da bi oni imali vreme za odmor uveče. Ili spremati za nekoga neočekivani poklon da bi njegovo raspoloženje je postalo bolje. Još dobrota je znak pažnja za bliskog nam čoveka. Ljubav ne postoji bez dobrote. Kad umoran sam i želiš da odmoriš ali spremaš večeru za porodicu to je takođe dobrota. Možda, ona je pomoć starim ljudima ili dece koja nema roditelja. Nahraniti i maziti životinju isto može biti dobar postupak. Globalni smisl ovaj reči je spasenje nečega života. Jer ponekad mi možemo čak i rečom spasti čoveka, a ponekad dodirom okrenuti nekoga na autoputu ispod auto. Dobrota je ponašanje osobe, negove reči i radovi.

Графички приказ 4: Писана продукција студенткиње M25 (лијево)

Графички приказ 5: Писане продукције студента Д23 и студенткиње М25 (десно)

8. Закључак

Уџбеник у настави српског језика представља основно средство рада. За потребе наше стручне праксе, створили смо дио полифиног уџбеника за учење српског као страног језика који је направљен према акционом приступу са педагогијом пројекта. Током процеса стварања уџбеника, упоредо смо спровели истраживање о томе на који начин овај уџбеник и извођење наставе са једним другачијим дидактичким приступом могу да помогну студентима на путу учења српског језика. На основу горе поменутих резултата, сматрамо да је уџбеник и те како испунио своју сврху, када се ради о групи студената која је учила уз помоћ овог наставног средства. Осим тога, важно је нагласити да смо у настави тестирали и нове технологије које су биле кључне за извођењу наставе у току пандемије вируса корона.

Креирајући овакав уџбеник и истражујући његову примјену, жељели смо да допринесемо развоју наставе српског као страног језика и направимо наставно средство које је засновано на акционом приступу, а које у средиште учења ставља ученика.

Током стажа наишли смо на неке потешкоће, јер наши студенти никада нису учили страни језик по акционом приступу и никада нису имали прилику да се ангажују на разним пројектима на страном језику. Ово је представљало једну од значајнијих потешкоћа током рада, будући да се наш уџбеник управо заснива на учењу на даљину и пројектној настави. Уз предан рад, разне стратегије и методе за рад на пројектима, успјели смо да у већој мјери превазиђемо ове потешкоће и да реализујемо већину пројеката. Наш

крајњи циљ био је да се студенти што боље интегришу у друштво у Србији и постану његови активни чланови, те да у будућности могу својим радом и ангажманом да допринесу развоју друштвене заједнице у којој живе.

Литература

- BENTO 2019: Bento, Margaret, „Enseignement de la grammaire dans les manuels de français langue étrangère et approche actionnelle”, *Lidil Revue de linguistique et de didactique des langues* 59, 2019, Open Editions, 13. 8. 2020, <https://doi.org/10.4000/lidil.6465>.
- DJUI 1916: Dewey, John, „Democracy and Education”, in ŠANK 1995: Schank, Roger C., „What We Learn When We Learn by Doing”, *Technical Report*, No. 60, Evanston, Illinois: Northwestern University, Institute for Learning Sciences.
- DIKURTJU 2016: Ducourtieux, Sébastien, *La tâche multimédia dans un enseignement/apprentissage hybride de FLE en philologie* Warszawa: Instytut Romanistyki.
- HOČAJLD, POLTAVITENKO, STOLER 2012: Hauchild, Staci, Elena Poltavthenko, Fredricka L. Stoller, „Going green: Merging environmental education and language instruction”, *English Teaching Forum*, Number 2, 2–13.
- MIKIĆ 2017: MIKIĆ, Jovica, „Les tâches-projets dans les manuels de FLE pour débutants : Caractéristiques et enjeux”. ARSIC, I. (ed.) *Philologia Mediana*, 549–565.
- PERIŠON (PERRICHON) 2009: Perrichon, Emillie, „Perspective actionnelle et pédagogie du projet: De la culture individuelle à la construction d’une culture d’action collective”, *Synergies Pays Riverains de la Baltique*, N°6, 91–111.
- SAJDI 2015: Saydi, Tilda, „L’approche actionnelle et ses particularités en comparaison avec l’approche communicative”, *Synergies Turquie*, N° 8, 13–28.
- SAVJET EVROPE 2001: CONSEIL DE L’EUROPE, *Cadre européen commun de référence pour les langues: Apprendre, enseigner, évaluer*, Pariz: Didier.
- SAVJET EVROPE 2018: CONSEIL DE L’EUROPE, *Cadre européen commun de référence pour les langues: Apprendre, enseigner, évaluer*, Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs, Strazbur: Direkcija za komunikaciju.
- VELAZKEZ HERERA 2015: Velázquez Herrera, Adelina. „Diversité pédagogique et culturelle en classe de FLE: Vers une intégration contextualisée de la compétence interculturelle”, *Les Cahiers de l’Acedle*, 16. 8. 2021, <https://journals.openedition.org/rdlc/407>.
- „Selestin Frene (Célestin Freinet)”, Universalis, <<https://www.universalis.fr/encyclopedie/celestin-freinet/>>, 10. 7. 2021.
- „Džon Džui (John Dewey)”, Britannica, <<https://www.britannica.com/biography/John-Dewey>>, 10. 7. 2021.

Natasa M. Lujic Novic

University of Nis / University of Poitiers

Faculty of Philosophy / Faculty of Literature and Language

**TEXTBOOK FOR SERBIAN AS FOREIGN
LANGUAGE VIA E-LEARNING –
*SPEAK SERBIAN SO THE WHOLE WORLD
UNDERSTANDS YOU!***

Summary

The paper presents a handbook for Serbian as a foreign language for e-learning. The title of the manual is *Speak Serbian so the whole world understands you!* It was created during the internship as part of the master's studies in Language Didactics at the University of Poitiers (France). The internship lasted 300 hours. Out of this total, for 54 hours, we tested the material with a group of Russian students studying Serbian at the Center for Serbian as a foreign and second language at the University of Nis. In this paper, we will talk about the handbook itself (what it represents, to whom it is intended, etc.), the main objectives, aspects of the distance learning applications and platforms (Google Drive, Google Documents, Padlet, etc.) that we have used in teaching. The paper will discuss the action-oriented approach as well in the form of project pedagogy.

Key words: language didactics, Serbian as a foreign language, Center for Serbian as a foreign and second language, e-learning, action-oriented approach, project pedagogy.

**НАСТАВА У ПАНДЕМИЈИ ИЗ УГЛА
УЧЕНИКА, СТУДЕНАТА И ПРЕДАВАЧА**

UDK 373.3

371.3:004.738.5

616.98:578.834

Jasmina S. Veljković⁵⁰

Univerzitet u Nišu

Filozofski fakultet

Departman za pedagogiju

OBRAZOVANJE U OSNOVNOJ ŠKOLI U VREME PANDEMIJE

U današnjem, savremenom i malo izmenjenom svetu, mladi u procesu školovanja, njihovi roditelji i zaposleni u prosveti, izloženi su novim nastavnim okolnostima, kojima su prinuđeni da se prilagođavaju na unapred propisan način, koji sa druge strane svima njima pruža dovoljno vremena da o celoj situaciji mogu da razmisle. Sama reč govori da obrazovanje na daljinu podrazumeva sprovođenje obrazovnog procesa pomoću računara, pri čemu je prisutna fizička udaljenost između učesnika, odnosno nastavnika sa jedne strane i učenika osnovaca sa druge strane. Proučavanjem relevantne literature želi se utvrditi na koji način se odvija obrazovanje u osnovnoj školi u vreme pandemije, što ujedno predstavlja i osnovni cilj ovog rada. U radu je korišćena teorijska metoda, kao osnovna metoda teorijskih istraživanja, sa tehnikom analiza sadržaja. S obzirom na to da je reč o učenicima osnovne škole i da su oni manje samostalni i nedovoljno zreli u odnosu na starije generacije, veoma je važno u tim, za njih teškim i kriznim, trenucima pružiti im adekvatnu pomoć i podršku, najpre od strane roditelja, sa kojima provode najviše vremena kod kuće, a onda i od strane njihovih nastavnika, sa kojima rade i koji takođe predstavljaju njihove autoritete.

Ključne reči: obrazovanje na daljinu, učenik, nastavnik, roditelj.

1. Uvod

O onlajn-učenju i njegovom postojanju može se govoriti još od davnina; međutim, okolnosti se menjaju, samim tim se i ljudi menjaju, odnosno prilagođavaju se tim novonastalim okolnostima. Učenje na daljinu ili onlajn-učenje podrazumeva da se obrazovanje izvodi umesto redovnog pohađanja nastave u tradicionalnim učionicama, uz pomoć informaciono-komunikacione tehnologije, pri čemu su nastavnici i učenici fizički udaljeni. Da bi se učenje na daljinu moglo adekvatno odvijati, neophodna je mogućnost korišćenja računara. To znači da su učenicima dostupni sadržaji i putem interneta. Pojavom virusa kovid-19, situacija

se značajno menja u celom svetu, kako na polju ekonomije, industrije, zdravstva tako posebno kada je reč o obrazovno-vaspitnom radu. Nužne transformacije koje su se odvile u školstvu, nosile su sa sobom velike izazove i pritom izazvale različite reakcije aktera obrazovanja u pogledu načina prilagođavanja izmenjenim okolnostima rada. Pandemijski uslovi su se odražavali na celokupnu ličnost – i na fizičko (kretanje tela) i na mentalno zdravlje (socijalizacija, novine, učenje na drugačiji način). Kod većine se tada pojavljuje određena doza rizika, straha i nesigurnosti, posebno kod učenika osnovnoškolskog uzrasta, jer su neiskusniji i potrebna im je pojačana podrška prilikom privikavanja na novi način rada. Mnoge izmene odvile su se na polju uspostavljanja saradnje sa roditeljima, kao i na polju ponašanja samih učenika. Odnos između porodice i škole je pojačan, te se sa roditeljima razmenjuju smernice o tome na koji način mogu nadgledati, kontrolisati rad svoje dece, olakšati im i pomoći u radu kod kuće. Roditelji i njihovi stavovi se više uvažavaju i uspostavlja se obostrana komunikacija. Kada je reč o učenicima, mogu se uočiti određene poteškoće u različitim aspektima funkcionisanja (socijalnom, emocionalnom). No, sa druge strane, moguće je uočiti i određene dobrobiti pandemijskih uslova, među kojima je najpoznatija usavršavanje tehnologije, upoznavanje i upravljanje različitim računarskim alatima i programima, kakvi su Google Meet, Zoom, Viber, Google Classroom. Cilj rada jeste da se čitaocima detaljnije približi učenje na daljinu, da im se ukaže na jedan novi period sa kojim se školstvo suočava, na kakve je sve teškoće moguće doći, ko su bili akteri koji su sve preživljavali i da se na osnovu svega navedenog i uočenog izvuku pozitivne strane, kako bi se u budućnosti poboljšao kvalitet i nivo obrazovanja mladog naraštaja. Posebno je važno uticati na učenike u osnovnoj školi, jer od njih zavise dalji nivoi obrazovanja (šta će upisati, koliko će se interesovati, na koji način će prilaziti učenju materije). Teorijskom razradom se može uočiti gde su tu na lestvici nastavnici, kakva je njihova uloga u celokupnom procesu i ukazati na kvalitet njihovog rada, radi unapređivanja obrazovno-vaspitne prakse u budućnosti.

2. Osvrt na tradicionalno učenje

Tradicionalno učenje podrazumeva primenu različitih načina učenja, koje vodi nastavnik, i odvija se u učionici, uključujući didaktičko, praktično, kao i izlagačko učenje. Tradicionalne nastavne metode usredsređene su na nastavnika i uključuju upotrebu predavanja i diskusija, dok je element za rešavanje problema prezentovan od strane nastavnika. Nastavni plan i nastavne materijale određuje takođe nastavnik i prosleđuje ih učenicima na raznim predavanjima. Predavači (nastavnici) nemaju povratnu informaciju o napredovanju učenika, pa se njihovi zaključci zasnivaju na pretpostavkama da svi učenici uče istim tempom. Tradicionalno učenje ističe učenje putem slušanja, što je nedostatak za učenike koji

preferiraju drugačije stilove rada (JAKŠIĆ I SAR. 2021).

Tradicionalna nastava omogućuje prednosti kao što su:

- 1) kontrolisana i regulisana provera znanja;
- 2) veća interaktivnost učenika;
- 3) mogućnost održavanja različitih eksperimenata iz različitih predmeta (JAKŠIĆ I SAR. 2021: 182).

3. Pojmovno određenje učenja na daljinu

S obzirom na to da procenat pismenosti stanovništva nije na zadovoljavajućem nivou, odnosno da je jako nizak, razvoj obrazovanja na daljinu dobija sve veći značaj. U nastavku će biti objašnjeni sledeći pojmovi: *obrazovanje na daljinu*, *učenje na daljinu*, *e-obrazovanje*, odnosno *e-učenje*. Pod obrazovanjem na daljinu podrazumevaju se nastava i učenje, pri čemu se ovi procesi odvijaju na različitim lokacijama. Obrazovanje na daljinu, shvaćeno na ovaj način, predstavlja širi pojam od učenja na daljinu, jer pored učenja podrazumeva i izvođenje nastave i može se realizovati na svim nivoima obrazovanja. Ono može postojati kao dopuna klasičnom obrazovanju ili kao potpuno samostalno. Pored postojanja prostorne razdvojenosti, obrazovanje na daljinu može karakterisati i vremenska distanca, te tako, u zavisnosti od vida interakcije, postoje dve kategorije obrazovanja na daljinu: sinhrono i asinhrono. Sinhrono obrazovanje na daljinu podrazumeva da se interakcija između nastavnika i učenika odvija u realnom vremenu, što znači da u ovom slučaju postoji samo njihova prostorna, a ne i vremenska razdvojenost. Sinhrona komunikacija je od velikog značaja za motivaciju učenika: omogućava im da dobiju dodatna objašnjenja od nastavnika, da sa svojim drugarima u vidu komentara razgovaraju i razmene mišljenja, ali i direktno dobiju povratne informacije. Asinhrona komunikacija podrazumeva da u ovom slučaju učesnici u nastavnom procesu nisu istovremeno onlajn, već se sve poruke (komentari) dostavljaju na jednom mestu, gde se čuvaju, kako bi im ostali učesnici, koji na početku nisu bili prisutni, kasnije mogli pristupiti (ĆAMILOVIĆ 2013). Asinhrona interakcija učenicima takođe pruža određene prednosti, kao što su:

- 1) dodatno vreme za razmišljanje, u smislu da učenik, pre nego što se priključi da prokomentariše nešto, može dodatno da prouči temu i preciznije sredi, formuliše i koncipira svoje ideje;
- 2) anonimnost, koja je značajna iz razloga što mnogi učenici radije učestvuju u diskusijama u slučaju da im je zagarantovana anonimnost (ĆAMILOVIĆ 2013: 3).

Dakle, elektronsko obrazovanje podrazumeva realizaciju nastave (učenja) pri čemu se koriste informaciono-komunikacione tehnologije, dok obrazovanje

na daljinu predstavlja uži pojam, jer je uglavnom ograničen na fakultete i škole. Razlika koja se navodi između pojmova učenje na daljinu i elektronsko učenje, jeste da je prvo (učenje na daljinu) nastalo mnogo pre razvitka informaciono-komunikacione tehnologije, dok e-učenje koristi isključivo elektronske medije (ĆAMILOVIĆ 2013). Digitalne tehnologije postaju sve više zastupljene u životu ljudi i polako menjaju društvo, ali i čitav nastavni proces. Onlajn-nastava omogućuje veću usmerenost ka individualnim mogućnostima učenika, gde je sve zastupljeniji prelazak sa obrazovanja u kojem je u centru nastavnik na obrazovanje gde je centar nastave učenik (TRPOVSKI 2013).

Pedagoškim radom, od nastavnika se očekuje da pruži učenicima sledeće veštine:

- 1) da nauče kako da uče, pamte, pretražuju i koriste znanje;
- 2) razvoj individualnih prilaza nastavi i učenju;
- 3) snalažljivost, prilagodljivost i kreativnost u nastavnom procesu;
- 4) samostalnost u toku procesa učenja i intelektualnom radu;
- 5) sposobnost primene stečenih znanja u realnim i novim situacijama;
- 6) razvijanje samopouzdanja i lične odgovornosti za svoj rad;
- 7) osposobljavanje za doživotno učenje, korišćenjem raznovrsnih izvora i medija;
- 8) razvoj pozitivnog odnosa prema radu;
- 9) formiranje radnih navika;
- 10) izgrađivanje svestrane, kompetentne i kreativne ličnosti, osposobljene za život, rad i dalje obrazovanje i samoobrazovanje;
- 11) razvijanje kritičkog mišljenja (TRPOVSKI 2013: 232).

4. Istorijski put razvoja učenja na daljinu

Učenje na daljinu je vid obrazovanja koji je nastao još u prvoj polovini XIX veka. Prvi pionir bio je Englez, Isak Pitman. Svojom odlukom da dozvoli polaganje ispita bez prethodnog posećivanja predavanja, londonski univerzitet je 1858. godine utemeljio prvi zvanični oblik učenja na daljinu u vidu dopisnih kurseva. U to vreme, tehnologija je bila dosta jednostavnija u odnosu na današnju. Pisma su prenošena kočijama i u njima su bili sadržaji za učenje (nastavni materijali). Pojedinci su mogli da se prijave da dobijaju ta pisma. Generacije prosvetitelja su na ovaj način širile informacije i znanja. Pojavom radijskog, a kasnije televizijskog programa, otvorila se nova era učenja na daljinu. Od 1920. godine, radijski program je počeo da se koristi kao medij za učenje na daljinu, a njegovu ulogu je potom dopunila, čak i preuzela, televizija. Najveći pomak u učenju na daljinu donela je pojava interneta i tehnologija. To je omogućilo da se primenom savremenih komunikacionih tehnologija učenik ne oseća toliko „udaljen” koliko je to bio slučaj pre pojave interneta (ZENOVIĆ I BAGARIĆ, 2014).

5. Prednosti učenja (obrazovanja) na daljinu

Svaka novina ima svojih dobrih strana, odnosno prednosti, ali i onih lošijih, odnosno nedostataka. Onlajn-učenje omogućava pojedincu, u ovom slučaju osnovcu, da u situaciji kada nije u mogućnosti da dođe u školu zbog određenih opravdanih razloga (bolest, velika udaljenost), može učiti i nastavu pohađati sa bilo kojeg mesta u bilo koje vreme. Samim tim je učenje na daljinu znatno ekonomičnije, jer se smanjuju troškovi putovanja, što najviše pogoduje siromašnijim učenicima (ĐURICA I SOLEŠA 2017). S obzirom na to da su osnovci učenici mlađeg uzrasta, te tako da bi uspešno savladali određenu materiju važno ju je više puta ponoviti, što onlajn-nastava i dozvoljava. Ona pruža mogućnost neograničenog ponavljanja predavanja, kao i vraćanja na delove nastavnog sadržaja koji im nisu dovoljno jasni, onoliko puta koliko je to učenicima potrebno. Takođe, za vreme odvijanja nastave u učionici učenici nisu posvećivali dovoljno vremena niti svog interesovanja tehnologiji i „računarskom okruženju”. Sada, u novim pandemijskim uslovima, ukazala im se prilika da steknu nova znanja i iskuse novo multimedijalno okruženje. Učenici su u mogućnosti da uspešno ovladaju različitim alatima, audio i video snimcima na računaru, koriste raznovrsne programe. Način njihovog rada je opušteniji i fleksibilniji, sami određuju tempo rada koji su u stanju da isprate i postignu. Na raspolaganju im je mnoštvo slika i video-snimaka koje na Jutjubu i društvenim mrežama mogu da pronađu i odgledaju, a što je usko povezano sa nastavnom jedinicom za konkretno predavanje. Takođe, imaju tu mogućnost da analiziraju i iščitavaju različite tekstove u različitim formatima i tako se adekvatnije pripreme za nastavu, te samim tim bolje razumeju sadržaj koji je predviđen za učenje (OMERDIĆ I SAR. 2021). Učenici u onlajn-okruženju mogu da se upoznaju sa novim mogućnostima, sa kojima se nisu mogli u dovoljnoj meri upoznati u tradicionalnoj nastavi, kao što su nove platforme, načini pretraživanja i razni računarski alati (ĆAMILOVIĆ 2013).

6. Nedostaci učenja (obrazovanja) na daljinu

Gde ima prednosti, tu se pojavljuju i mnogobrojni nedostaci. Svi učenici su međusobno različiti, potiču iz različitih porodica, a svaka od njih je i priča za sebe. Tako, postoje učenici koji potiču iz siromašnijih i ugroženijih porodica, te ne poseduju odgovarajući uređaj, niti internet, pomoću kojeg bi mogli da nesmetano prate nastavu i obrazuju se zahvaljujući materijalu u elektronskoj verziji. Sa druge strane, nastavnici su ti koji su već izgradili staru naviku u vezi sa načinom rada u normalnim uslovima, te tako nemaju dovoljno razvijene digitalne kompetencije, pa se za potrebe učenja na daljinu od njih očekuje da koriste svoje lične

IT uređaje. Tokom procesa učenja izuzetno je važno redovno praćenje aktivnosti učenika, davanje povratne informacije o njihovom radu i predlaganje aktivnosti za dalji napredak. Međutim, u onlajn-okruženju nastavnici često nisu imali adekvatne uslove za nadgledanje svojih učenika. Oni ne znaju šta se zaista krije iza računara – da li su učenici prisutni, da li su pročitali obaveštenja, koliko su i kako navedeno razumeli i da li imaju određenih nedoumica u tom trenutku. Istovremeno je za same nastavnike demotivirajuće to što komuniciraju „sami sa sobom”, bez adekvatne verbalne i neverbalne povratne informacije (PEJIĆ 2021). Za razliku od tradicionalnog učenja, ovde se može vrlo lako odustati, jer se od učenika ne očekuje da se fizički pridruže razredu, grupi ili godini, odnosno da dolaze u obrazovnu ustanovu, gde ih susreću drugari i nastavnici, nego časove pohađaju najčešće od kuće, izolovani (ZENOVIĆ I BAGARIĆ 2014). Učenicima je smanjena mogućnost da od nastavnika dobiju više informacija i valjana objašnjenja uživo, već je ta uloga sada prepuštena računaru i internetu (OMERDIĆ I SAR. 2021). Dakle, učenicima posebno nedostaje neposredni kontakt sa nastavnicima. Tu vide osnovnu prednost tradicionalnog načina učenja, odnosno efikasnu priliku usvajanja nastavnog sadržaja (ĐURICA I SOLEŠA 2017). Istovremeno, za učenike-početnike, koji se tek susreću sa novinama u oblasti tehnologije, korišćenje računara može biti komplikovano, što zahteva dosta strpljenja i vremena kako bi se uspešno savladalo ono što je potrebno i što se očekuje od njih. Jedan od češćih problema sa tehnikom, a sa kojim se skoro svaka osoba susrela, jeste podložnost mnogim kvarovima, zastoјima, kao što su slabija internet konekcija, lošiji zvuk praćen seckanjem, kao i čestim, naglim prekidima sastanka, što ume da otežava i remeti praćenje nastave, te samim tim izazove kod učenika osećaj straha i panike. U takvim trenucima važno je pružiti im najveću podršku, pomoć i pažnju koji su im potrebni. Takođe, ukoliko se dogodi da jedna ista aktivnost malo duže potraje, u ovom slučaju izlaganje nastavnika, tada učenicima opada koncentracija, smanjuje se motivacija, njihova pažnja i saradnja u vidu eventualnog davanja traženog odgovora na postavljeno pitanje (NJEGOVIĆ I ŠIĐANIN 2021).

Uspostavljanje komunikacije pomoću računara znači da se prevazilaze barijere jedne vrste vremenske i fizičke distance, ali se zato stvaraju nove vrste barijera. Barijere u komunikaciji putem kompjutera mogu biti:

- 1) značenjske barijere – u slučaju da se ne ostvaruje razmena mišljenja među učenicima, onemogućeno je uzajamno razumevanje. Podeljeno znanje, struktura interakcije i motivacija su ključni u cilju uspešnog učenja;
- 2) barijere nepodeljenog znanja – ponekad učenici nisu dovoljno motivisani da dele znanje sa svojim drugarima i znanje ne vide kao javno dobro;
- 3) *common ground* barijera i epistemička barijera – *common ground* barijera odnosi se na nedostatak zajedničkog interesovanja za temu/problem, a koje je nužno za uspešnu komunikaciju bila uspešna; kao i na nemogućnost da se napravi veza između novog i postojećeg znanja.

Epistemička barijera odnosi se na nedostatak znanja i veština kod osobe koja uči na daljinu, što može da oteža proces prenošenja i usvajanja tih znanja;

- 4) motivacione barijere – prilikom onlajn-nastave i učenja, učenici mogu veoma lako da izgube pažnju, odnosno da se drže shvatanja da se ne moraju truditi i da drugi mogu za njih uraditi zajednički zadatak. Pogotovo za učenike osnovce, nedostatak fizičke interakcije i prisustva drugara može da vodi stvaranju osećaja izolovanosti;
- 5) strukturne barijere – veoma je važno da se tačno zna šta ko radi i ko sa kim radi, u slučaju timskog rada. Imajući u vidu to da učenici u „kompjuterskom okruženju” nemaju iskustva sa učenjem na daljinu, potrebne su im instrukcije da bi proces učenja bio uspešan;
- 6) tehničke barijere – odsustvo stabilne internet konekcije, neposedovanje adekvatnog računara i druge računarske opreme (kamera, slušalice);
- 7) vremenske barijere – loša organizacija ili nedostatak vremena kod osoba koje uče onlajn. Ovde je prisutan manjak motivacije da se zadaci završavaju na vreme i da se obezbedi kontinuirano učenje;
- 8) socijalne barijere – nemogućnost da se stvori onlajn-okruženje u kojem se učenik oseća dobro, prijatno i prihvaćeno, u kojem se podstiče društvena saradnja kroz zajedničke aktivnosti;
- 9) skrivene barijere – veliki broj učenika se uloguje ili uključi televizor, ali nije prisutan dok traje samo predavanje, što je stvaralo problem „gluvih telefona”, jer đaci nisu bili upućeni u to šta se dešavalo tokom predavanja i šta se od njih očekuje da urade. Učenici pasivno učestvuju u nastavi i teško se uspostavlja zajednička aktivnost (PEJIĆ 2021: 72–73).

Pokazivanjem saosećanja sa problemima i poteškoćama učenika, zatim podsticanje učenika da izraze svoje mišljenje, da učestvuju u diskusiji (putem komentara, pitanja), da podele svoja iskustva i sl., vodi stvaranju osećaja zajedništva i lakšem prevazilaženju barijera (PEJIĆ 2021).

7. Oblici komunikacije učenja na daljinu

Oblici onlajn-komunikacije koji se najviše izvode među učenicima su *čet* i *elektronska tabla*, dok u ostale oblike komunikacije, koji se koriste i od strane odraslih učenika i studenata, spada *telekonferencija*.

Čet je sinhrona komunikacija zasnovana na tekstualnim porukama preko interneta ili intraneta. Učenicima čet nije nešto nepoznato, jer su već u prilici da se sa tim susreću upotrebljavajući društvene mreže, najviše Fejsbuk (Mesindžer) i Instagram.

Elektronska tabla se koristi u svrhu kombinovanja teksta i vizuelnih elemenata u komunikaciji. Ona omogućava da učesnici dele „grafičku tablu”

u okviru koje mogu istovremeno pisati, crtati, stavljati slike, grafikone i skice (ĐURICA I SOLEŠA 2017).

Telekonferencija se koristi za sastanke, održavanje nastave na daljinu i stručno konsultovanje između više učesnika na zajedničkom projektu. Kada se učenje na daljinu kombinuje sa zahtevima fizičkog prisustva učenika (studenta), tada se naziva hibridno učenje.

Mudl (Moodle) je sistem za upravljanje procesom učenja, koji koriste univerziteta, škole i individualni instruktori radi unapređivanja nastave pomoću veb-tehnologija. Mudl je revolucionirao proces učenja. Danas se koristi u velikom broju zemalja i pruža mogućnost instaliranja na više od sto jezika. Na raspolaganju je i verzija na srpskom jeziku, ćirilica i latinična (ĐURICA I SOLEŠA 2017). Najveći broj škola sprovodi onlajn-nastavu sa osnovcima pomoću platformi kao što su Google Classroom, Viber (grupa) i slušanje predavanja na televiziji (KOVAČEVIĆ I SAR. 2021).

8. Obrazovanje, praćenje i ocenjivanje učenika osnovne škole u vreme pandemije

Učenje u otežavajućim okolnostima za nastavnike, ali i posebno za osnovce predstavlja jedan veliki izazov. Pored toga što se radi u izmenjenim uslovima, potrebna je dodatna energija, motivacija i volja da se učenicima na mlađem uzrastu detaljno pojasni svaki korak u pogledu novina i svega onoga što se od njih očekuje da urade, ali i samog načina ocenjivanja. Neosporno je to da je praćenje i ocenjivanje u nastavi i učenju na daljinu (posebno mlađih učenika) u pandemijskim uslovima kompleksnije u odnosu na isti proces u redovnim okolnostima. Prioritet bi trebalo da bude procesno orijentisano ocenjivanje (ĐERIC 2022). Dok je u redovnoj nastavi efikasnije sprovoditi ocenjivanje, pogotovo formativno koje zahteva konstantno nadgledanje učenika, u onlajn-nastavi je tako nešto otežano, pri čemu sumativna može dovesti i do nerealne slike i procene učenika. Osnovci zajedno sa svojim nastavnicima ulaze u virtuelnu učionicu koja je poprimila potpuno drugačiju boju i izgled. S obzirom na to da je potrebno pokazati dosta razumevanja i tolerancije, koja u najveću korist ide napretku najmlađih, tako je potrebno da i ti isti učenici pruže sve od sebe, da se i oni potrudu, jer jedino se zajedničkim snagama može uspeti. Ono što razlikuje niži od višeg nivoa obrazovanja jeste kombinovana nastava; međutim, ona takođe podrazumeva uključenost u virtuelni svet i upotrebu digitalnih alata. Upotreba digitalnih obrazovnih alata u podučavanju pretpostavlja višesmernu komunikaciju u kojoj su učitelj i učenici aktivno uključeni u stvaranje novih komunikacijskih sadržaja, uz određeno menjanje i prilagođavanje. Takođe, učenici imaju mogućnost da dobiju brzu povratnu informaciju, kako bi znali na čemu su i kako bi na taj način mogli da provere znanja i veštine koje su prethodno stekli, te

ista i nadograde. Govoreći o čitavoj atmosferi koja vlada, oslanjajući se na razna sprovedena istraživanja, uočljiva je znatna razlika između redovne i nastave na daljinu. U drugom slučaju je oslabio osećaj zajedništva, pružanja podrške, kao i posebnog doživljaja prilikom susreta uživo, naspram čega je prisutnija distanca, izolovanost, a moguća je i određena praznina u pogledu emocija.

9. Zaključak

I pored različitih poteškoća, prepreka i problema sa kojima su se susretali kako učenici, tako i nastavnici, a istovremeno su kroz istu situaciju prolazili i roditelji, učenici ipak pokazuju trud da se naviknu na učenje u digitalnom svetu i zainteresuju za njega. Takođe, vredno je spomenuti i njihovu samostalnost u korišćenju računara i interneta, pre svega u obrazovne svrhe, a ne samo radi društvenih mreža, kao i u pogledu upotrebe različitih obrazovnih programa, kao što su Zoom platforma, a najviše Google Classroom. Ispravno korišćenje tehnologije doprinosi postizanju ciljeva u onlajn-procesu. Jedan od njih je i da se izgrade i oblikuju ličnosti učenika koji će biti i više nego informatički pismeni, da se što više osamostale, nauče da pretražuju internet sadržaje i na taj način se informišu. Teži se ka tome da se vaspita učenik koji će biti kreativan, prilagodljiv, snalažljiv, odgovoran, saradljiv. Od njega se nakon onlajn-nastave očekuje da uspešno rešava probleme. Dakle, da se proizvede osoba koja će biti sposobna da odgovori na postavljene zahteve, ali koja će i pratiti korake savremenog društva.

Ipak, na osnovu brojnih nedostataka može se uočiti da je stepen zadovoljstva održavanja nastave na daljinu kod učenika manji nego kada bi se ta ista nastava izvodila uživo, u učionici. Učenje na daljinu predstavlja osnovu koja vodi ka doživotnom obrazovanju. Da bi se uspešno mogla ispratiti svaka promena, pa tako i ova, važno je prilagođavati joj se i primenjivati je u svakodnevnom životu. Trebalo bi onlajn-nastavu koristiti i u vreme normalnih okolnosti, i nakon pandemije, pogotovo u situaciji kada su deca zbog bolesti sprečena da dođu u školu. Takođe, ovaj vid nastave bi trebalo nastaviti primenjivati i zbog nadarene dece ili one koja imaju poteškoća u učenju, dakle, dece kojoj se ne može posvetiti dovoljno vremena u redovnoj nastavi. Onlajn-okruženje je takva okolnost na koju su svi prinuđeni, bez obzira na uzrast učenika, gde se „nema vremena” za davanje odgovora na pitanje da li su učenici dovoljno zreli i spremni da na takav jedan način uče i pohađaju nastavu. Svaka promena nailazi na velike otpore, koji proizilaze iz prethodno izgrađenih i ustaljenih navika pojedinaca. Navika predstavlja drugu prirodu čoveka i teško je odreći je se ili je promeniti. Učenici su navikli na nastavni proces u školi, koji se ponavlja i odvija rutinski, na njima dobro poznat način, te ih tako bilo kakva novina ili izazov remeti i stvara kod njih osećaj nelagodnosti. Učenje je mnogo više od samog zapamćivanja i ponavljanja naučenog, to je deljenje lepih, ali i stresnih trenutaka, slatkiša na odmorima

između časova, razgovor sa drugim učenicima, to je druženje. Kako bi i učenici i njihovi nastavnici bili zadovoljniji, ali i kako bi se postigla veća efikasnost onlajn-nastave, potrebno je da svi oni imaju odgovarajuću emocionalnu podršku, uključujući i određenu dozu humora. Istovremeno bi došlo do smanjenja straha, tenzija, anksioznosti, osećaja manje vrednosti i povećalo bi se interesovanje za trenutne aktivnosti. S obzirom na to da se na novi način rada – onlajn-nastavu prešlo veoma brzo i neočekivano, bez adekvatne i posebne pripreme, učenici su se vremenom kako-tako navikli i može se reći da polako počinju da je prihvataju, gde neki od njih i sami uočavaju prednosti takve nastave, ističući više pozitivan nego negativan stav prema učenju za vreme pandemije. Uporednim osvrtom na prednosti i nedostatke nastave na daljinu, najprihvatljivije i najefikasnije rešenje bilo bi da se predviđene nastavne aktivnosti izvode kombinacijom onog najboljeg koje pruža kako tradicionalna tako i onlajn-nastava.

Literatura

- ĆAMILOVIĆ 2013: Ćamilović, Dragana, „Visokoškolsko obrazovanje na daljinu”, *Vitez*, 15(31), 1–11.
- ĐERIĆ 2022: Đerić, Ivana, „Organizacija, praćenje i ocenjivanje učenika tokom nastave i učenja na daljinu”, *Obrazovanje u osnovnoj školi u vreme pandemije*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 30–40.
- ĐURICA, SOLEŠA 2017: Đurica, Nina, Dragan Soleša, „Percepcija i stavovi studenata prema obrazovanju na daljinu”, *Ekonomija, teorija i praksa*, 10(3), 1–15.
- JAKŠIĆ, MITROVIĆ, ĆURČIĆ, GRAČANIN 2021: Jakšić, Anja, Ksenija Mitrović, Jelena Ćurčić, Danijela Gračanin, „Tradicionalna vs. onlajn nastava: prednosti i izazovi”, *Trendovi razvoja: „on-line nastava na univerzitetima”*, 181–184.
- KOVAČEVIĆ, RADOVANOVIĆ, RADOJEVIĆ, KOVAČEVIĆ 2021: Kovačević, Jasmina, Vesna Radovanović, Tamara Radojević, Jelena Kovačević, „Efekti on-line nastave na visokoškolskim ustanovama za vreme pandemije Covid-19”, *Trendovi razvoja: „on-line nastava na univerzitetima”*, 35–38.
- NJEGOVAN, ŠIĐANIN 2021: Njegovan, Milica, Iva Šiđanin, „E-učenje: odnos virtuelnih studenata prema nastavi na daljinu”, *Trendovi razvoja: „on-line nastava na univerzitetima”*, 138–141.
- OMERDIĆ, RIĐIĆ, KERIĆ 2021: Omerdić, Nusreta, Mediha Riđić, Asmira Kerić, „Online nastava – novi izazovi u obrazovanju”, *Prozor u svijet obrazovanja, nauke i mladih*, 382–396.
- PEJIĆ 2021: Pejić, Sonja, „Razgovor sa samim sobom: komunikacioni izazovi on-line nastave”, *Trendovi razvoja: „on-line nastava na univerzitetima”*, 71–74.
- TRPOVSKI, GRUBIĆ-NEŠIĆ, DUĐAK, JAKOVLJEVIĆ 2013: Trpovski, Željko, Leposava Grubić-Nešić, Ljubica Duđak, Nikša Jakovljević, „Stavovi studenata o

ulozi digitalnih tehnologija u nastavnom procesu”, *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene*, 229–240.

ZENOVIĆ, BAGARIĆ 2014: Zenović, Ivona, Ivan Bagarić, „Trendovi u otvorenom učenju na daljinu u svetu i kod nas”, *Sinteza Internet i obrazovanje*, 379–384.

Jasmina S. Veljković

PRIMARY SCHOOL EDUCATION DURING A PANDEMIC

Summary

In today’s modern and slightly changed world, young people in the process of schooling, their parents and employees in education are exposed to new teaching circumstances, which are forced to adapt in a pre-prescribed manner, which on the other hand gives them all enough time so they can think about the whole situation. The word itself says that distance education implies the realization of the educational process using computers, where there is a physical distance between the participants, teachers on the one hand and primary school students on the other hand. By studying the relevant literature, we want to determine how education takes place in primary school during a pandemic, which is also the main goal. The paper uses a theoretical method, as the basic method of theoretical research, with the technique of content analysis. Given that these are elementary school students and that they are less independent and insufficiently mature compared to the older generations, it is very important in these, for them in difficult and crisis moments to provide them with adequate help and support, first by the parents, with whom they spend most of their time at home, and then by their teachers, with whom they work and who also represent their authorities.

Key words: distance education, student, teacher, parent.

Јован Б. Ђорђевић⁵¹

Јована И. Чакић

Тамара В. Аврамовић

Александра Д. Вукић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

ИЗАЗОВИ УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА ОАС СРБИСТИКЕ

У раду су представљени неки од основних проблема учења у пандемији из угла студената основних академских студија Србистике. Истраживачки тим чинили су студенти прве године Србистике на Филозофском факултету у Нишу, који су студије започели у онлајн-окружењу, и који су искуство учења на даљину стекли током завршне године средње школе. Истраживање је обухватило следеће групе испитаника: професоре, сараднике, асистенте, али и студенте, бруцоше Србистике. Упитником је праћено њихово прилагођавање онлајн-настави, евидентиране су промене у наставним методама и методама учења, а било је простора и за евалуацију и самоевалуацију учења у онлајн-окружењу. У завршном делу рада су представљене позитивне стране онлајн-наставе, али и препознати њени негативни аспекти, те понуђена решења која би допринела отклањању истих.

Кључне речи: учење у пандемији, ковид-19, студенти Србистике, позитивни и негативни аспекти онлајн-наставе, неадекватно усвојено знање, потенцијална уштеда времена

1. Увод

Проглашење ванредног стања у Републици Србији 17. марта 2020. године, услед пандемије изазване вирусом SARS-Cov-2, утицало је на многе промене на друштвено-економском, општем (колективном) и индивидуално-психолошком плану. Промене нису заобишле ни језички систем. Истраживања савременог српског језика показују да „реч *корона*, [...] не само што је успела да се удоми у српски језички систем са новим значењем, већ је на различите начине знатно увећала своју нову породицу” (МАРКОВИЋ

⁵¹ j.djordjevic-17201@filfak.ni.ac.rs, j.cakic-17204@filfak.ni.ac.rs, t.avramovic-17224@filfak.ni.ac.rs, a.vukic-17146@filfak.ni.ac.rs

2022: 163). Међутим, док је вирус, с једне стране, „богато” језичку породицу, он је уједно „сводио” комуникацију на виртуелни канал. Наведене промене у значајној мери нарушиле су васпитно-образовни и социјални аспект живота младих. Двогодишње искуство учења и „социјализације” у ванредним околностима, на лиминалној позицији преласка из средњошколског образовања на високошколско образовање, и изостанак важних „општих места” друштвеног живота средњошколаца/матураната (матурске екскурзије, матурске вечери, прославе пунолетства и сл.), мотивисали су овај истраживачки тим на покушај сумирања укупног утиска учења у пандемији, које шире захвата и друштвени аспект функционисања младих у ванредним околностима, где је простор учења (учионица) уједно и место њихове социјализације.

Анализа учења на даљину показује присуство фаза у којима се концепт оваквог учења дијаметрално различито вреднује. Испрва, учење на даљину је од стране учесника истраживања/испитаника перципирано позитивно, нарочито на индивидуално-психолошком плану, јер је допринело повећању слободног времена. Међутим, у фази појаве вишка слободног времена почиње промена у схватању околности учења на даљину. У трећој фази приметно је наглашено негативно перципирање учења на даљину које је каткад резултовало и практичном побуном младих писањем дописа, покретањем анкета и др., које ће допринети повратку на учење и функционисање пре ванредних околности изазваних пандемијом вируса SARS-Cov-2. У контексту самог процеса учења на даљину, из угла ученика, потоњих студената, приметно је наглашено смањење продуктивности. Напослетку, на психолошком плану испитаника приметно је преиспитивање не само сврхе учења у ванредним околностима већ и смисла живота уопште.

Припадајући управо генерацији која је у ванредним околностима функционисала у кључном животном раздобљу – задобијању пунолетства и преласку из средњег у високи ниво образовања, осмислили смо и спровели истраживање у којем ће се околности учења у пандемији, у ширем контексту, сагледати из угла баш те генерације, ускраћене за типичне ситуације које прате завршетак једне, а почетак нове васпитно-образовне и животне етапе. Узимајући у обзир и друге типове испитаника, отворили смо могућност за компаративно сагледавање утицаја учења у пандемији на више нивоа/генерација/чинилица васпитно-образовног процеса.

Методологија емпиријског истраживања, за коју смо се определили, представља сведени и прилагођени методолошки концепт текућих истраживања учења у пандемији, спроведених у оквиру научних пројеката (*Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу* Огранка САНУ у Нишу бр. О-25-20, чији је руководиоца проф. др Марина Јањић), научних огледа (МАРКОВИЋ 2022, МИТИЋ 2021) и психолошких студија (БОГОСАВЉЕВИЋ 2020).

Категорија младих испитаника односи се на становнике узраста од петнаест до тридесет година, уз евентуалну флексибилност до тридесет и пете године, за коју се махом залажу социолози.

2. Околности истраживања

2.1. Факултетски живот у пандемији изазваној вирусом SARS-Cov-2

Већина младих говори о проблему студирања у пандемијским околностима, психичким последицама са којима морају да се носе услед студирања у оваквим условима, али и о многим изазовима са којима су били приморани да се суоче. Међу младима нарочито је заступљен страх од одлагања испита услед болести, што за собом повлачи и могућност губитка године; потом, можемо истаћи недостатак, односно мањак радне навике, пораст непродуктивности и незаинтересованости студената, нестручност руковања интернетом, као и проблеме са конекцијом и концентрацијом. Ипак, иако гласно говоримо о овом проблему, још увек већи део нас није успео да пронађе адекватан модел за његово решавање, те можемо уочити јасне контрадикторности.

Након доласка вакцине у нашу земљу, многи су сматрали да ћемо успети да се вратимо старом начину студирања. И поред многобројних кампања и велике жеље студената за традиционалним начином образовања, према подацима јавног медијског сервиса, одзив за вакцинацију био је веома мали. Млади имају низак степен поверења у државне институције, велики јаз се ствара између удружења грађана, неформалних група, омладинских задруга и њих самих. То са собом повлачи сумњу у информације које долазе до њих, а та сумња за собом оставља страх.

2.2. Позитивни аспекти онлајн-наставе

У овом делу рада представљамо позитивне аспекте онлајн-наставе у време пандемије.

Као први и можда најзначајнији аспект овог типа наставе можемо издвојити развој интернет сајтова. Као што је већ свима нама добро познато, због специфичног начина живота у пандемији развио се велики број интернет портала, а виртуелна врата светских библиотека, галерија и музеја била су нам широм отворена. Многи професори, као и студенти, добили су прилику да се опробају у до тада неистраженим областима.

Самим тим, ово је проузроковало и већу доступност материјала, која је за собом оставила и боље резултате студената. Због свих расположивих средстава може се створити лажна слика о усвојеном знању, а студенти и да, услед повећане доступности материјала, остваре боље резултате.

2.3. Негативни аспекти онлајн-наставе

Поред користи и развоја дигиталне писмености, пандемија је са собом, за двадесет месеци њеног владања, донела и многобројне негативне аспекте, на које свакако не смемо заборавити. Неки од нас пропустили су пријаве испитних рокова, студијске размене, као и такмичења. Давно заборављени студентски живот подразумева читаонице и међусобну колегијалност и дружење, који су, нажалост, многим од нас са прве године били ускраћени. Поред развоја дигиталне писмености и интернет сајтова, заборављен је осећај правог студентског живота. У остатку рада ближе ћемо говорити о овим аспектима.

Главни негативни аспект учења у пандемији дефинитивно јесте недовољна комуникација. Колико год да нам ова тврдња делује парадоксално, она је ипак истинита, јер овакав вид студирања доводи до смањеног колективног духа међу студентима прве године, те тако слаби колегијалност, осећај припадања одређеној друштвеној групи, међусобна повезаност и социјализација међу бруцошима.

Чини се да након развоја писмености у интернет свету све иде олакшано, међутим, у пандемији смо ипак схватили да нам ништа не може пружити тај доживљај као разговор који водимо уживо. Због одређених мера током ванредног стања у Републици Србији, студенти нису ни успели да упознају једни друге, те се тако и међусобна интеракција смањила, као и заинтересованост за студентске активности.

Присуство студената настави се такође доводи у питање. Неки од нас су се заиста трудили да испрате све, док су се неки само пријавили на одређену сесију, те су самим тим пропустили могућност не само слушања предавања/вежби него и учествовање у истим, као и разговор са колегама.

Примећене су потешкоће у извођењу наставе због техничких проблема на које нису навикли ни професори ни студенти. Када говоримо о техничким проблемима, веома је важно још једном се осврнути на проблеме са интернетом, рачунаром, лаптопом или немогућност набављања опреме попут микрофона и камере.

Учење од куће доноси ослабљену продуктивност, што касније доводи и до урушавања радних навика, док је недисциплина бруцоша свакако производ недостатка правог студентског живота и колективног духа, који је у вези са одсуством комуникације. Да бисмо се осећали као студенти, није довољно само уписати факултет.

У разговору са вршњацима, који је претходио истраживању и формирању упитника, сазнали смо да су неки од студената прошли незапажено од стране професора само због тога што им је било непријатно разговарати са непознатом особом са друге стране лаптопа. Укључивањем камера и микрофона многи од нас су део свог личног кутка, породице или живота учинили доступним свима, те се недостатак приватности издваја као још један од главних аспеката овог типа.

2.4. Колико су позитивни аспекти заправо негативни?

У овом делу рада упоредићемо позитивне и негативне чињенице, са циљем да одговоримо на питање колико су заправо позитивни аспекти негативни и обрнуто.

Један од кључних чинилаца свакако јесу бољи резултати студената због шире доступности разноврсног материјала. Међутим, ово производи лажну слику о усвојеном знању. Затим, стручност професора и студената за онлајн-наставу била је у порасту током пандемије због појачаног усавршавања дигиталне писмености.

Потенцијална уштеда времена, која се јавља због обавеза које завршавамо од куће, изазива ослабљену продуктивност и наглашену пасивност, док из лакше и брже комуникације између професора, асистената и студената, коришћењем интернет платформи, долази до недостатка приватности.

На основу прецизно и јасно изведених аспеката, можемо закључити да ма колико да нам је студентски живот био тежак, препун обавеза и испита, све потешкоће се лакше превазилазе када сте део заједнице. Пандемија нас је многим стварима научила, али постоје и оне ствари које нам је одузела, а једна од њих јесте основно људско право на школовање у нормалним околностима. И ма колико лепо изгледало слушати предавања из својих фотеља, не постоје ништа што може заменити контакт уживо.

3. Методолошки оквир истраживања

3.1. Предмет истраживања

Предмет нашег истраживања јесу студенти старости од 19 до 25 година, као и схватање наше тренутне ситуације, размишљање о будућности и њихово виђење решења овог проблема.

3.2. Циљ истраживања

Циљ овог истраживања је да емпиријски истражимо проблеме у онлајн-настави, као и могућности њеног унапређивања. У обзир ћемо узети релевантна филолошка, психолошка и социолошка истраживања о овом проблему приликом конципирања упитника и анализе истраживања.

3.3. Хипотезе

У овом раду полазимо од **хипотеза** да свеопшта ситуација у Србији, изазвана пандемијом вируса ковид-19, ствара погодно тло за изазове у онлајн-настави.

Хипотеза бр. 1: Бољи резултати због веће доступности разноврсних средстава пружају нам неадекватну слику о усвојеном знању студената.

Хипотеза бр. 2: Потенцијална уштеда времена проузрокује ослабљену продуктивност студената и њихових радних навика.

3.4. Узрок, методе и технике, време и ток истраживања

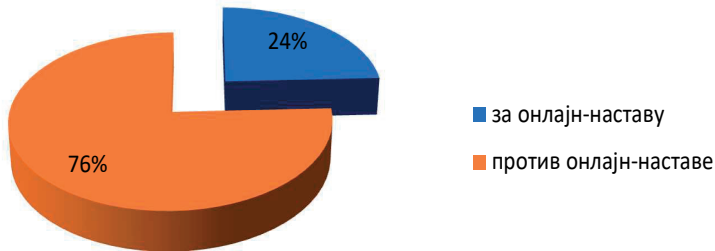
Подаци су прикупљани помоћу онлајн-анкете. У истраживању је учествовало 57 особа, од тога 37 студената Србистике и 20 професора истог департмана. Истраживање је спроведено у времену од 19. новембра 2021. године до 22. новембра 2021. године.

4. Резултати истраживања

4.1. Општи подаци о истраживању

Прво питање упућено испитаницима гласило је: „Да ли вам више одговара онлајн-настава или настава уживо?”. Укупан број студената који су учествовали у истраживању био је 37, од којих је њих 9 било за онлајн-наставу, а 28 против.

За/против онлајн-наставе

На питање: „Зашто вам више одговара настава уживо, а зашто онлајн-настава?”, студенти који су се определили за опцију наставе уживо изразили су мишљење да су предности исте: боља пажња и концентрација, квалитетније усвајање знања, дружење и упознавање са колегама, као и прави дух студентског живота.

Студенти који су за опцију онлајн-наставе навели су следеће предности: мањак додатних трошкова, уштеда времена, шири приступ литератури и праћење наставе из топлине дома.

4.2. Изазови учења у пандемији

Изазове учења у пандемији истражили смо путем следећег питања: „Да ли вам је онлајн-настава помогла приликом усвајања нових знања или постизања бољих резултата? (по квалитету наставе гласајте од 1 до 5)”

Табела број 1:

Када је реч о томе колико је онлајн-настава помогла у усвајању новог знања, из табеле бр. 1 можемо јасно извући закључке да се већина студената колеба између свог усвојеног знања, чак 32,4%, а само се 10,8% слаже са овом претпоставком.

Да ли вам је онлајн-настава помогла приликом усвајања нових знања или постизања бољих резултата? (по квалитету наставе гласајте од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
13,5%	13,5%	32,4%	29,7%	10,8%	100,00%

Табела број 2:

Из ове табеле можемо уочити да се у највећој мери студенти слажу са овом претпоставком. Њих скоро 50% је сагласно, док свега 8,1% има опречан став.

Да ли је настава у пандемијским околностима омогућила већу доступност материјала, развој дигиталне писмености, као и потенцијалну уштеду времена? (оцените оценом од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
8,1%	10,8%	13,5%	45,9%	21,6%	100,00%

Табела број 3:

Нажалост, већина студената је имала мањак продуктивности и повећан осећај стидљивости током онлајн-наставе у пандемији. Њих скоро 40% је одговорило потврдно, док нас охрабрује чињеница да је њих 45% само понекад доживело ове осећаје праћене недостатком приватности.

Јесте ли икада имали осећај стидљивости, мањак продуктивности или недостатак приватности током онлајн-наставе?			
да	не	понекад	Укупно
37,8%	16,2%	45,9%	100,00%

Табела број 4:

Однос према онлајн-настави истражили смо и путем питања: „Јесте ли икада имали осећај стидљивости, мањак продуктивности или недостатак

приватности током онлајн-наставе?” и „Да ли сте се током онлајн-наставе осећали инфериорно у односу на активније студенте?”

Из табеле бр. 4 можемо на нашу тврдњу добити охрабрујуће одговоре студената. Свега се њих 27% осећало мање вреднима у односу на активније чланове њихове групе. У прилог томе такође иде и чињеница да њих 40,5% није уопште имало овај осећај.

Да ли сте се током онлајн-наставе осећали инфериорно у односу на активније студенте?			
да	не	понекад	Укупно
27%	40,5%	32,4%	100,00%

Након процентуалних анализа, у раду такође можемо приложити и неке од одговора, које су студенти давали на отворена поља у анкети. На питање „Шта бисте ново предложили у настави?”, највише студената било је опредељено за опцију креативних истраживања и практичних задатака, њих 24 од 37. За опцију квизова гласало је 20 студената. Мање одговора било је за укључивање камера, свега 8. За већу учесталост презентација у настави било је опредељено њих 11. Два студента су предложила да би опција снимања предавања била корисна за онлајн-наставу.

Студенти су такође записали своја запажања позитивних, односно негативних аспеката оваквог вида студирања. Међу најфреквентнијим негативним аспектима издвајају се: отежано праћење предавања, смањена социјализација, недостатак (практичног) усвајања знања и ослабљена међусобна сарадња међу колегама. Док неки мисле да су факултет и образовање личили на онлајн-курс, други сматрају да су извукли најбоље из студената и професора.

Поред негативних, испитаници су ипак успели да издвоје и оне позитивније стране, као што су: вишак слободног времена, смањена опасност од заражавања, као и дигитално усавршавање.

У остатку овог поглавља сагледаћемо резултате питања на која су одговарали професори, сарадници и асистенти на факултету.

Укупан број професора, сарадника и асистената који су учествовали у истраживању био је 20, а као најчешће коришћену платформу у онлајн-настави наводе Гугл учионицу и Гугл мит.

Табела број 5:

Прво питање постављено овој групи испитаника гласило је: „Примећујете ли већу активност студената на онлајн-настави у односу на наставу уживо?” Из приложених одговора професора и сарадника, можемо закључити да су били сагласни око тврдње да је активност студената значајно ослабила током оваквог вида наставе.

Примећујете ли већу активност студената на онлајн-настави у односу на наставу уживо? (оцените од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
35%	30%	30%	5%	0%	100,00%

Табела број 6:

На основу резултата наведених у Табели број 6 можемо уочити да је већина професора и њихових сарадника сагласна са тврдњом да је настава у пандемији допринела развоју дигиталне писмености.

Да ли је настава у пандемијским околностима омогућила већу доступност материјала, развој дигиталне писмености, као и потенцијалну уштеду времена? (оцените од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
5%	0%	30%	30%	35%	100,00%

Табела број 7:

Иако се ова претпоставка испоставила као тачна приликом анализе одговора студената, овде уочавамо јасну разлику у одговорима професора. Заправо, свега 5% испитаника имао је осећај мање продуктивности или стидљивости током онлајн-наставе.

Јесте ли икада имали осећај стидљивости, мањак продуктивности или недостатак приватности током онлајн-наставе? (оцените од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
35%	25%	25%	25%	10%	100,00%

Табела број 8:

Затим, овој групи испитаника (професори, сарадници и асистенти на факултету) постављено је питање: „Мислите ли да је овакав вид наставе зближио студенте са професорима услед недостатка уживог контакта?”

На основу добијених података, може се извести закључак да већина професора и асистената не заступа ово полазиште.

Мислите ли да је овакав вид наставе зближио студенте са професорима услед недостатка уживог контакта? (оцените од 1 до 5)					
1	2	3	4	5	Укупно
40%	15%	30%	15%	0%	100,00%

На питање: „Да ли је учење на даљину могуће и у којој мери?” добили смо опречне одговоре. Са једне стране издвајају се професори који сматрају да је учење на даљину и те како могуће уз обострану сарадњу, а уз добру организацију може бити чак и ефикасније од наставе на факултету.

Насупрот оваквим ставовима издвајају се и одређени професори који заступају тврдњу да је на настави уживо могуће квалитетније усвајање знања, те се самим тим развија већа љубав према датом предмету. Ипак, постоје и они који сматрају да нема разлике између ова два вида наставе.

Професори су такође изнели своја позитивна запажања кроз неколико реченица у којима су издвојили примере попут: веће доступности материјала и могућност приступања истом у Гугл учионици, као и упознавање са савременим технологијама. На овај начин поједини студенти могу се борити са анксиозношћу, јер се могу скривати иза угашених камера и слободно говорити без икаквог притиска околине.

Када је реч о негативним аспектима, од одговора професора и њихових сарадника можемо издвојити следеће: недостатак критичког размишљања, а тако и развијања истог, настава губи свој дијалогски облик, рад у библиотеци је онемогућен, слабији резултати студената на испиту, изостаје природна реакција студената и њихов дојам, мешање јавног и приватног живота.

5. Закључак

Основна претпоставка да свеопшта ситуација у Србији, изазвана пандемијом, ствара тло „погодно“ за изазове у онлајн-настави, испоставила се као тачна након анализе истраживања, јер већина испитаника, како студената тако и професора, сматра да у оваквом виду студирања ипак преовладавају негативни аспекти. Када се пак упореде позитивни и негативни аспекти, позитивне стране онлајн-наставе ипак губе на свом значају наспрам свих негативних чинилаца које нам је донело учење у пандемији.

Мишљења студената, професора и њихових сарадника свакако су се поклопила у једној равни, а то је да су околности које је онлајн-настава изазвала подједнако тешке како за будуће академске грађане тако и за већ усавршене стручњаке.

На крају овог истраживања можемо рећи да су у доба пандемије препознати веома озбиљни психолошки и социјални проблеми, не само наше полазне генерације него и шире, на регионалном нивоу. Сматрамо да просвета треба предузети озбиљне и планиране мере, како би омогућила младима што квалитетнији начин стицања знања у оваквим околностима.

Колико год живот једног студента био тежак, препун обавеза и испита, све потешкоће лакше се превазилазе колективно и осећајем припадности једној заједници. Пандемија нас је многим стварима научила, али постоје и оне ствари које нам је одузела, а једна од њих јесте основно људско право на школовање у нормалним околностима.

Прилог: Упитник

А) Питања намењена студентима

1. Да ли вам више одговара онлајн-настава или настава уживо?
 - а) онлајн
 - б) уживо
2. Зашто вам више одговара уживо, а зашто онлајн?
3. Да ли вам је онлајн-настава помогла приликом усвајања нових знања или постизања бољих резултата? (по квалитету наставе гласајте од 1 до 5)
4. Јесте ли икада имали осећај стидљивости, мањак продуктивности или недостатак приватности током онлајн-наставе?
 - а) да
 - б) не
 - в) понекад
5. Да ли сте се током онлајн-наставе осећали инфериорно у односу на активније студенте?
 - а) да
 - б) не
 - в) понекад
6. Шта бисте ново предложили у настави? (Можете означити више одговора.)
 - а) квизови
 - б) више практичних задатака
 - в) више презентација
 - г) коришћење табле на Гугл миту
 - д) укључивање камере професора/студената
 - ђ) активније учествовање студената у настави
 - е) креативна истраживања
 - ж) Ваш одговор:
7. Да ли мислите да је теже професорима или студентима?
 - а) студентима
 - б) професорима
 - в) и једнима и другима подједнако
8. Да ли је настава у пандемијским околностима омогућила већу доступност материјала, развој дигиталне писмености, као и потенцијалну уштеду времена? (оцените оценом од 1 до 5)
9. Наведите Ваша запажања позитивних, односно негативних страна онлајн-наставе.

Б) Питања намењена професорима, асистентима, сарадницима

1. Које платформе користите у онлајн-настави?

2. Примећујете ли већу активност студената на онлајн-настави у односу на наставу уживо? (оцените од 1 до 5)

3. Да ли је учење на даљину могуће и у коликој мери?

4. Мислите ли да је овакав вид наставе зближио студенте са професорима услед недостатка уживог контакта? (оцените од 1 до 5)

5. Јесте ли икада имали осећај стидљивости, мањак продуктивности или недостатак приватности током онлајн-наставе? (оцените од 1 до 5)

6. Мислите ли да је теже професорима или студентима?

а) студентима

б) професорима

в) и једнима и другима подједнако

7. Да ли је настава у пандемијским околностима омогућила већу доступност материјала, развој дигиталне писмености, као и потенцијалну уштеду времена? (оцените од 1 до 5)

8. Наведите Ваша запажања позитивних, односно негативних страна онлајн-наставе:

Литература

БОГОСАВЉЕВИЋ: Богосављевић, Владимир, „Психоаналитичка студија пандемије”, *Филоблог*, 13. мај 2020, <https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/psihologija/item/158-psihoanaliticka-studija-pandemije>, [приступљено 2. 8. 2021].

МАРКОВИЋ 2021: Марковић, Јордана, „Улазак короне у српски језички систем”, *Исходишта/Originations*, бр. 7, 163–176.

МИТИЋ 2021: Митић Ивана, „Синтаксичка средства у насловима на тему вакцинације против вируса ковид 19 – новине *Бујановачке*”, *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима: програм скупа и књига резима*, стр. 25.

Jovan Đorđević
Jovana Cakić
Tamara Avramović
Aleksandra Vukić

CHALLENGES OF LEARNING IN THE PANDEMIC IN THE CONTEXT OF STUDENTS OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Summary

The paper presents some of the basic problems of learning in the pandemic from the point of view of students of Serbian Language and Literature. The research team consisted of students of the first year of Serbian Studies at the Faculty of Philosophy in Niš, who began their studies in an online environment, and who gained the experience of distance learning during their final year of high school. The research included the following groups of respondents: professors, associates, assistants, but also students, freshmen of Srbistika. The questionnaire monitored their adaptation to online teaching, recorded changes in teaching and learning methods, and there was room for evaluation and self-evaluation of learning in the online environment. In the final part of the paper, the positive sides of online teaching are presented, but also its negative aspects are recognized, and solutions offered that would contribute to eliminating them.

Key words: learning in a pandemic, covid-19, students of Serbian Studies, positive and negative aspects of online teaching, inadequate acquired knowledge, potential time saving.

Александар М. Новаковић⁵²

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за србистику

ПОТЕНЦИЈАЛНА РЕШЕЊА ЗА ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА ОНЛАЈН УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА СРБИСТИКЕ

У раду се анализирају ставови студената Србистике Филозофског факултета Универзитета у Нишу о важним питањима онлајн универзитетске наставе и износе препоруке за побољшање њеног квалитета, с обзиром на предвиђања да ће до 2025. године постати доминантан вид подучавања. Истраживање је реализовано у периоду од 30. јула до 5. августа 2021. године и том приликом су коришћене метода теоријске анализе са техником анализе садржаја и дескриптивна метода са техникама анкетаирања и скалирања. У истраживању је учествовало укупно 96 студената основних академских студија Србистике, и то: 26 студената прве године, 16 студената друге године, 26 студената треће године и 28 студената четврте године. Спроведено истраживање нам је показало промену става студената према онлајн-настави од позитивног (забележеног на почетку њене имплементације у студији НОВАКОВИЋ, БОЖИЋ 2021) до делимично негативног (са тенденцијом апсолутног негирања) у периоду од годину и по дана. Са једне стране, студенти имају позитиван став према интеракцији са наставницима и њиховом сналажењу у онлајн-окружењу, док, са друге стране, примећују да постоје делови овог вида наставе о којима би посебно требало повести рачуна, а тичу се свих учесника наставног процеса – наставника, сарадника и студената, као и организатора универзитетске наставе. На основу сугестија студената у раду смо издвојили четрнаест препорука за побољшање онлајн-наставе, како квалитет универзитетске наставе и мотивисаност студената у блиској будућности не би били доведени у питање.

Кључне речи: ставови студената, онлајн универзитетска настава, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, квалитет интеракције, препоруке, Србистика

1. Увод

Досадашњи историјски развитак образовања сведочи у корист чињеници да су промене у наставном процесу увек биле у складу са објективним околностима у једној друштвеној заједници. Некада су те промене биле споре, а некада релативно брзе, што је директно било условљено потребама и циљевима образовног

⁵² aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

система. Под брзим променама подразумевале су се промене до којих би долазило у регуларним временским интервалима – месец дана, три, шест, дванаест месеци итд. Таква врста промена обично је била видљива само стручњацима из педагошких, дидактичких и методичких области, а подразумевала је спровођење детаљних припрема и поштовање унапред утврђених процедура. У новије време највећи број промена проузрокован је имплементацијом савремених информационо-комуникационих технологија, које су препознате као прилика за осавременивање наставе и њено прилагођавање актуелном тренутку у развоју цивилизације. Међутим, проглашење пандемије изазване појавом и ширењем вируса корона у марту 2020. године директно је утицало на промене у образовним системима готово свих земаља на свету. За свега неколико дана наставници/професори и ученици/студенти били су принуђени да се из својих традиционалних учионица преместе у виртуелне, креиране путем е-платформи (какве су: *Microsoft Teams*, *Zoom*, *Google Hangouts Meet*).

Непланирана промена означила је почетак изазова ради успостављања поретка у измењеном образовном систему. „Прелазак са традиционалног начина на онлајн вид подучавања био је брз – преко ноћи су наставници били принуђени да се прилагоде новим околностима, без обзира на то да ли су пре појаве пандемије заговарали примену рачунара и мобилних телефона или су се њој оштро противили” (НОВАКОВИЋ 2021: 106). Ни ученицима, са друге стране, није било једноставно да прихвате промену и навикну се на ново наставно окружење иако припадају генерацији *дигиталних урођеника*. Врло брзо су се показале добре, али и оне слабе стране онлајн начина подучавања и учења. Наиме, искристалисала су се важна педагошка, социјална и економска питања оправданости овог вида реализације наставног процеса, због чега се у пракси врло често чују повици против функционалности онлајн-наставе због одређеног броја недостатака које са собом њена реализација носи. С обзиром на предвиђања да ће до 2025. године постати доминантан облик наставе (ШАИЛЕНДРА И САР. 2018), изузетно је важно сагледати ставове и мишљења свих учесника у наставном процесу – наставника и ученика, као и професора и студената, јер је то једини начин да се донесу у пракси применљива решења ради побољшања њеног квалитета и степена задовољства запослених и ученика/студената. Стога ћемо у овом раду настојати да изнесемо потенцијална решења ради превазилажења недостатака онлајн-наставе из угла студената Србистике Филозофског факултета Универзитета у Нишу, који представља једну од институција у Републици Србији која је дан након проглашења ванредног стања свој рад прилагодила новим условима, прешавши на онлајн-наставу.

Рад садржи шест поглавља. Након уводних разматрања дат је преглед претходних истраживања у вези са питањем ставова студената о онлајн-настави у доба пандемије. У трећем поглављу детаљно је објашњена методологија истраживања, док се у четвртном поглављу квантитативно и квалитативно анализирају добијени резултати и износе препоруке за побољшање онлајн-наставе. У шестом поглављу су изведени најважнији закључци.

2. Претходна истраживања

Током трајања пандемије изазване појавом и ширењем вируса корона настао је већи број радова у којима се аутори баве питањем ставова студената према онлајн начину подучавања. На српском говорном подручју питање ставова студената Србистике према онлајн-настави отворили су Александар Новаковић и Снежана Божић својим радом „Ставови студената србистике према платформама за електронско учење (*GoogleClassroom* и *HangoutsMeet*)”. У средишту пажње аутора је испитивање степена задовољства студената Филозофског факултета Универзитета у Нишу према платформама за електронско учење непосредно по проглашењу пандемије. Резултати показују да су студенти изузетно задовољни Гугловим платформама, али уз напомену да се комуникација у онлајн-окружењу делимично осиромашује. Сличан став према онлајн-настави након три месеца имали су и студенти англистике Универзитета Сингидунум у Београду. Маријана Продановић и Валентина Гаврановић су у раду „Онлајн настава – ставови студената англистике у вези са новим образовним околностима наметнути пандемијом вируса ковид 19” дошле до резултата да, начелно, студенти имају позитиван став према онлајн начину подучавања, примећујући да постоје лоше стране онлајн-учења које би требало отклонити: смањена интеракција, недостатак концентрације и директног контакта, проблеми са интернетом, нелагодност на мрежи. До идентичних резултата дошли су и Данијела Ђорђевић, Зоран Павловић, Тијана Весић Павловић у раду „Мишљења студената о онлајн настави енглеског језика – могућности и ограничења”. На узорку од четрдесет студента Пољопривредног факултета Универзитета у Београду, аутори долазе до запажања да су испитаници испојили завидан ниво мотивисаности за овај вид наставе енглеског језика, високо оцењујући готово све аспекте онлајн-наставе: рад од куће, олакшана комуникација и радна атмосфера у онлајн-окружењу. Под добру страну овог вида подучавања студенти су сврстали и могућност презумања „мање активне улоге тако што ће искључити камеру и/или микрофон” (ЂОРЂЕВИЋ И САР. 2020: 134). Ипак, студенти су приметили и одређене лоше стране: слаб интернет, прекиде звука, слике и смањену интеракцију. Управо се питањем побољшања интеркације у онлајн-окружењу баве Јелена Спајић, Ксенија Митровић и Ања Јакшић у своме раду „Подстицање интерактивности у онлајн настави”. Аутори долазе до закључка да квалитет и степен интеракције између наставника и студената зависи од знања, искуства и креативних наставних вештина, као и од наставничког додатног ангажовања коришћењем различитих наставних метода, додатних онлајн-платформи и дигиталних алата. Александар Новаковић у раду „Функционалност електронских интерактивних платформи у онлајн настави” сагледава корисност три е-платформе за креирање виртуелног окружења у онлајн-настави (*HangoutsMeet*, *Zoom*, *MicrosoftTeams*), закључујући да међу платформама нема разлика на плану општих карактеристика, док до њих долази на подручју интегрисаних функција које наставници и ученици могу користити.

Аутор издваја платформе *Zoom* и *Microsoft Teams* као прилагођенија средства за реализацију онлајн-наставе.

Већи број интернационалних аутора се у својим радовима на енглеском језику бави питањем ставова студената према онлајн-настави у доба пандемије. Ђина Бутунару и сарадници у раду „*The Effectiveness of Online Education during Covid 19 Pandemic – A Comparative Analysis between the Perceptions of Academic Students and High School Students from Romania*” на узорку од седамсто осамдесет и четири студента износе мишљење да онлајн-настава може бити ефикасна као традиционална, али да њихов став зависи од наставниковог умећа да организује часове, као и од тога колико се користе онлајн-алати. Мутупрасад и сарадници у раду „*Students’ Perception and Preference for Online Education in India during COVID-19 Pandemic*” на узорку од три стотине и седам испитаника долазе до занимљивих резултата – студенти преферирају унапред снимљене лекције са квизом на крају, што, према њиховим речима, представља начин за повећање ефикасности и смањење напетости. До сличног закључка долазе и Чакраборти и сарадници у своме раду „*Opinion of Students on Online Education during the COVID-19 Pandemic*”. Одговори три стотине и педесет осам студената у Индији показали су да испитаници примећују побољшање квалитета онлајн-наставе из месеца у месец, при чему сматрају да употреба софтвера и онлајн-материјала представља одличну подршку развоју ове врсте наставе.

Преглед дела доступних истраживања о ставовима студената према онлајн-настави сведочи да овај вид подучавања изазива велику пажњу истраживача широм света. Резултати великог броја испитивања се поклапају и показују да су студенти задовољни онлајн-наставом у условима ванредне ситуације (каква је пандемија), издвајајући више добрих него лоших страна овог начина подучавања. Уколико би се недостаци онлајн-наставе неутрализовали, онлајн-настава би могла добити на квалитету. Међутим, пракса нам показује да недостају конкретни савети о томе на који начин их можемо отклонити. Зато ћемо у наредним поглављима настојати да понудимо конкретне савете ради побољшања њеног квалитета и то на основу запажања и препорука студената који дужи временски период наставу похађају путем електронских интерактивних платформи.

3. Методолошке поставке истраживања

3.1. Предмет и циљ истраживања

Анализа радова у којима су се истраживачи бавили питањем квалитета онлајн-наставе нам је показала да постоје опречна мишљења. Са једне стране су истраживачи који сматрају да онлајн-настава има позитиван утицај на квалитет наставе и постигнућа ученика (БАБУ, СРИДЕВИ 2018; ЛЕПИТАН И САР. 2020), док, са друге стране, има истраживача који износе мишљење да онлајн-учење

не доприноси остваривању истих или бољих резултата у односу на традиционални (учиоички) тип наставе (ГАЛИ И САР. 2011; ТОМАС, РОЦЕРС 2020; ОМОДАН 2020; ХОЏС И САР. 2020; КУЛИКОВСКИ И САР. 2021). У таквим студијама отварају се бројна технолошка, педагошка и социјална питања (ФЕРИ И САР. 2020), каква су функционалност електронских интерактивних платформи и интегрисаних алата, смањење интеракције између наставника и студената (ЈУСУФ, АЛ-БАНАВИ 2013; СИНТЕМА 2021), недостатак искуства рада у онлајн-окружењу (ХАСАН, ХАН 2020), провођење великог броја сати испред рачунара, доступност интернета, приступачност уређаја (ЛОКИ 2021), економска и психолошка питања живота студената, као и недостатка социјалног контакта са вршњацима и потребног знања за рад у виртуелном окружењу (КОЛМАН И САР. 2020). Имајући у виду чињеницу да ће се до 2025. године онлајн-настава успоставити као доминантан вид подучавања (ШАИЛЕНДРА И САР. 2018), неопходно је пронаћи конкретна решења ради превазилажења наведених недостатака, како би и наставницима и ученицима/студентима рад у виртуелном окружењу био пријатнији, сврсисходнији и функционалнији. До решења би ваљало доћи кроз анализу недостатака из перспективе наставника и ученика/студената, који су од проглашења пандемије наставу изводили и похађали путем интернета. Стога је предмет овога рада сагледавање мишљења студената Србистике на Филозофском факултету Универзитета у Нишу о могућим начинима превазилажења недостатака онлајн-наставе. Циљ рада је изналажење најбољих решења и смерница које би допринеле побољшању квалитета (универзитетске) онлајн-наставе.

3.2. Задаци истраживања

На основу постављеног предмета и циља истраживања, издвојили смо неколико задатака:

- 1) Испитати мишљење студената о могућим начинима побољшања интеракције између наставних субјеката (наставника и студената, односно студената међусобно).
- 2) Сагледати мишљење студената о могућностима превазилажења ограничења електронских интерактивних платформи.
- 3) Открити узроке неактивности студената током онлајн универзитетске наставе.
- 4) Испитати мишљење студената о начину на који наставник треба поступати током онлајн-наставе.

3.3. Методе, технике, инструменти и узорак истраживања

У складу са одређеним предметом, циљем и постављеним задацима истраживања, у теоријском делу рада смо користили методу теоријске анализе са техником анализе садржаја. У емпиријском делу рада користили смо дескриптивну методу са техникама анкетирања и скалирања. Захваљујући побројаним методама спровели смо детаљна квалитативна и квантитативна

истраживања ради испитивања мишљења студената о могућим начинима превазилажења недостатака онлајн-наставе.

За потребе овог истраживања конструисали смо специјалан упитник са скалом процене (скр. ONSS – *Онлајн настава и студенти Србијске*). Инструмент је подељен на три дела. Први део упитника је намењен прикупљању основних социо-демографских података о испитаницима – година студија и пол. Други део упитника чини скала процене Ликертовог типа са двадесет и осам ајтема (1 – уопште нисам сагласан, 5 – у потпуности сам сагласан) и коришћен је ради испитивања мишљења будућих наставника српског језика о важним сегментима онлајн-наставе. Избором одговарајуће тврдње студенти су износили своје мишљење у вези са наведеним проблемима и изазовима онлајн универзитетске наставе. Трећи део упитника чини једанаест питања отвореног типа ради стварања јасније слике о мишљењу студената према онлајн-настави. За утврђивање статистички значајних разлика у одговорима испитаника с обзиром на независне варијабле истраживања користили смо следеће параметре: фреквенција (f) и проценат (%). Све прикупљене податке квантитативно смо анализирали употребом софтвера SPSS 24.0, дескриптивно објаснили и представили помоћу табела и графикана.

3.4. Начин прикупљања података

Истраживање је спроведено од 30. јула до 5. августа 2021. године. Упитник је достављен студентима све четири године основних академских студија Србијске Филозофског факултета Универзитета у Нишу путем имејла. Предвиђено време за решавање упитника износило је 15 минута. У истраживању је учествовало укупно 96 студената ОАС Србијске (10 особа мушког пола и 86 особа женског пола), који су од почетка пандемије наставу похађали путем *GoogleMeet* виртуелне учионице. Имајући у виду одговоре студената у вези са похађањем наставе, 81,3% испитиваних студената било је редовно на часовима предавања и вежби, што представља важан показатељ квалитета добијених одговора.

Табела 1. Број испитаника према години студија

I година	II година	III година	IV година
26	16	26	28

4. Анализа резултата

Анализа добијених резултата је показала да највећи број студената сматра да онлајн-настава није адекватна замена за традиционални учионички вид наставе. Са таквим мишљењем углавном је сагласно 26 студената (27,1%), односно у потпуности сагласно 28 студената (29,2%). Међутим, има и оних који имају другачије мишљење, верујући да онлајн-настава успешно одговара захтевима савре-

меног образовања у време пандемије – 22 студента (22,9%) је углавном сагласно, односно њих 10 (10,4%) у потпуности сагласно са наведеном тврдњом. Десеторо студената је неодлучно у вези са овим питањем. Уз то, чак 45,8% студената није сагласно са тврдњом да је онлајн-настава позитивно утицала на постигнућа – 20 студената (20,8%) у потпуности није сагласно, односно 24 (25%) углавном није сагласно. На другој страни налазе се они, у нешто мањем проценту, који верују да се овај вид подучавања позитивно одразио на њихова постигнућа – 22 студента (22,9%) је углавном сагласно, док је 12 студената (12,5%) у потпуности сагласно. Чак 18 студената (18,8%) није било у могућности да дефинише свој став у вези са ефикасношћу онлајн-наставе. Интересантно је да 62 студента (64,6%) је у потпуности сагласно, односно 14 (14,6%) углавном сагласно са тврдњом да се онлајн-настава разликује од традиционалног (учиоичког) вида наставе. Успостављање разлике између ових врста наставе довело је до таквог начина размишљања да би се 72 студента (75%) радо вратило на часове који се реализују уживо, док свега 8 студената (8,4%) има другачије мишљење (в. графички приказ 1). Студенти онлајн-наставу, након годину и по дана похађања, почињу да доживљавају као „видео-запис на Јутјубу о томе како треба нешто урадити”, губећи „осећај студирања” и „духовне блискости са вршњацима”. Уз то, услови у којима прате наставу („од куће”) манифестују се кроз „смањење концентрације” и „константна ометања укућана” проузрокована животом у заједници, због чега 80% испитаника сматра да би између часова требало да постоји дужа пауза.

Графички приказ 1. Став студената о повратку у традиционалну учионицу

Спроведена анализа нам је показала да је 58 студената (60,4%) углавном сагласно, односно њих 18 (18,8%) у потпуности сагласно са тврдњом да су коришћене електронске интерактивне платформе, функционална наставна средства за креирање виртуелних учионица и реализацију наставе. Реч је о веома важном фактору који предодређује квалитет наставе, о чему је већ писано у претходном периоду (в. НОВАКОВИЋ 2021). Имајући у виду да се 86 студената (89,6%) изјаснило да је користило *GoogleHangoutsMeet*, није нам тешко да изведемо закључак да наведена платформа није утицала на

промену става студента од изразито позитивног ка делимично негативном за нешто више од годину дана (в. НОВАКОВИЋ, БОЖИЋ 2020). Оцењујући квалитет интеракције са професорима, асистентима и колегама, студенти имају, за разлику од претходно анализираних студија и резултата истраживања, изразито позитивно мишљење – више од 65% испитиваних студената сматра да је интеракција са свим учесницима наставног процеса била на високом нивоу (в. табелу 1).

Табела 1. Став студената о квалитету интеракције са учесницима наставног процеса

Став	Интеракција са професорима		Интеракција са асистентима		Интеракција са колегама и колегиницама	
	N	%	N	%	N	%
У потпуности нисам сагласан.	6	6,3%	4	4,2%	10	10,4%
Углавном нисам сагласан.	14	14,6%	8	8,3%	10	10,4%
Неодлучан сам.	16	16,7%	6	6,3%	10	10,4%
Углавном сам сагласан.	40	41,7%	40	41,7%	32	33,3%
У потпуности сам сагласан.	20	20,8%	38	39,6%	34	35,4%

Један од узрочника добре интеракције са професорима свакако је искуство које су стекли током једноипогодишњег рада у онлајн-окружењу, због чега је 44 студента (45,8%) углавном сагласно, односно 18 студената (18,8%) у потпуности сагласно са тврдњом да су наставници имали довољно искуства у реализацији онлајн-часова. Наравно, 16 студената (16,7%) сматра да наставницима недостаје искуство, док међу њима има и 12 неодлучних (12,5%). Студенти су се изјаснили позитивно према тврдњи да се активно укључују у рад током онлајн-часова – 42 студента (43,8%) је углавном сагласно, односно 18 студената (18,8%) у потпуности сагласно. Управо од студентског ангажовања на онлајн-часовима директно зависи и квалитет интеракције са професорима, асистентима и осталим колегама. Студенти не праве разлику између часова предавања и часова вежби у погледу свога ангажовања – на тврдњу да су активнији на часовима вежби него на часовима предавања 42 студента (43,8%) углавном није сагласно, односно 20 студената (20,8%) у потпуности није сагласно, због чега можемо извући закључак да у поступању професора и асистената нема посебне разлике.

Важан сегмент ради успостављања квалитетне интеракције представља визуелни контакт, који је у условима онлајн-наставе сведен на минимум, због чега, како истичу студенти, долази до „губитка енергичности на часовима”. Чак 85,4% анкетираних студената се изјаснило да не укључује камеру током часова, док свега 10,4% то редовно чини. Могући узроци не-

укључивању камере, према речима студената, су: анксиозност, лоша интернет веза, незаинтересованост, недостатак личног простора и недостатак опреме. Такође, још један узрок таквом чињеничном стању може представљати поступање наставника и сарадника, с обзиром на податак да 51% испитаника углавном није сагласно, односно 29% у потпуности није сагласно са тврдњом да наставник/сарадник редовно укључује своју камеру. Неукључивање камере студенти компензују укључивањем микрофона (72,9%), односно употребом текстуалне размене порука (87,5%), али и сами признају (61%) да би укључивање камере знатно допринело „стварању осећаја студирања” и „побољшању квалитета интеракције на часовима”.

Како смо у претходном делу текста запазили, квалитет интеракције зависи и од поступања наставника. Студенти високо вреднују квалитет часова на којима наставници и сарадници употребљавају различите онлајн-алате, при чему је 62,5% студената сагласно са тврдњом да им је њихова употреба током часова помогла да боље разумеју градиво. Међутим, студенти учевају да наставници не користе рад у мањим групама (енг. *BreakoutRooms*), односно сматрају да интегрисана електронска Гуглова табла није функционална као традиционална („зелена” или „бела”). Чак 43,8% је у потпуности сагласно, односно 25% углавном сагласно са таквим ставом. Такође, важно место у оцени квалитета наставе има и мотивисање студената да директно учествују у настави. Више од 79% испитаних студената сматра да их асистенти мотивишу на својим часовима вежби, док 50% студената истиче да их и професори мотивишу да учествују на часовима предавања. Наравно, разлика у ставу студената лежи у природи самих часова предавања и вежби; природно је очекивати да ће часови вежби бити интерактивнији, с обзиром на практичне задатке који се на њима реализују. Као позитивне стране рада професора и асистената студенти истичу прилагођавање метода рада и поступака онлајн-окужењу (83,3%), односно прозивање „по имену” ради директног укључивања у рад (66,7%). Готово сличан проценат студената (70%) сматра да би „вођење евиденције о активности на часовима” знатно допринело њиховом укључивању у рад. Но, студенти такође сматрају да би наставници могли више да се потруде у прибављању интересантних материјала, односно да користе разноврсне апликације како би наставу учинили занимљивијом. Наиме, студенти су приметили да наставници и сарадници преферирају коришћење Гугл учионице ради дељења материјала, али да не употребљавају друге онлајн-алате (осим Гуглових упитника) који би омогућили сврсисходније представљање градива.

4.1. Препоруке ради побољшања квалитета онлајн-наставе

Анализа добијених резултата пружила нам је увид у ставове студената према онлајн-настави након годину и по дана. Приметно је да се став студената српског језика и књижевности за годину и по дана променио од

позитивног ка негативном, упркос заједничком интезивном раду наставника, сарадника и студената на унапређењу њеног квалитета. Студенти онлајн-наставу виде као функционалну замену традиционалног вида наставе, али са недовољно „енергије” и „непостојањем таквог степена квалитета интеракције као што је поседује традиционална настава”. С обзиром на објективне околности у којима тренутно живимо, можемо бити убеђени да ће се онлајн-настава још дуго одржати као доминантан вид подучавања. Зато је потребно обликовати конкретне препоруке ради побољшања њеног квалитета. Анализирајући ставове студента Србистике и њихове упуте, издвојили смо неколико корисних савета који би наставницима помогли у настојању да своје часове учине интерактивнијим.

- 1) Изабрати електронску интерактивну платформу за креирање виртуелних учионица у складу са потребама предмета и његовом природом. С обзиром на чињеницу да постоји више платформи које сходно својим интегрисаним алатима нуде различите могућности имплементације у наставни процес (НОВАКОВИЋ 2021), од наставника се очекује да изабере ону која ће му у датом тренутку донети највише користи.
- 2) Редовно пратити развој софтвера који би могао бити употребљен на сопственим часовима, процењујући његову функционалност у реализацији конкретних наставних задатака. У ту сврху наставнику могу помоћи специјализовани веб-сајтови за унапређење квалитета наставе или часописи из ај-ти области (какав је *Свет компјутера*).
- 3) Користити разноврсне онлајн-алате који би помогли у сврсисходнијем представљању (дела) градива, укључујући и електронске интерактивне табле. Веома је важно да наставник избегне коришћење идентичних алата из часа у час, јер такво поступање може довести до појаве монотоније и незаинтересованости.
- 4) Инсистирати на визуелном контакту помоћу веб-камере. Како би својим студентима дао позитиван пример, од наставника се очекује да користи камеру током својих часова, као и да студентима предочи све користи које комуникација „очи-у-очи” има по квалитет интеракције и наставе уопште.
- 5) Организовати наставу тако да се студенти у сваком тренутку могу путем микрофона или текстуалних порука укључити у разговор. Студенти деле став да им је подршка у току самог часа изузетно драгоцену за боље разумевање градива.
- 6) Припремити материјале у електронском облику и ажурно их делити са студентима путем асинхроних виртуелних учионица. Студенти у онлајн виртуелном окружењу преферирају употребу пе-де-еф формата, интерактивних форми и мултимедијалних садржаја.
- 7) Наставу организовати у мањим групама, користећи интегрисане функције е-платформи (функција *BreakoutRooms*).

- 8) Прилагодити методе и поступке раду у виртуелном окружењу на начин који ће довести до остварења унапред постављених наставних циљева. Посебно је важно да наставник на било који начин избегне „читање са пауерпоинт презентације”, што студенти препознају као изузетно нефункционалан поступак. Од наставника се очекује да својим предавањима и вежбама мотивише студенте да се активно укључе у рад, постављајући проблемска питања и организујући округле столове.
- 9) Директно укључивати студенте у рад простим прозивањем „по имену”.
- 10) Водити евиденцију о активности студената на часовима и право-времено их наградити за ажурност и посвећеност.
- 11) Реализацији својих часова приступити што енергичније, како би се неутралисала ограничења која онлајн-настава неминовно са собом носи. Студенти од наставника очекују ведар дух и добро расположење, којим ће на тренутак заборавити сурову реалност изазвану појавом и ширењем вируса корона.
- 12) Понашати се одговорно према пословним обавезама, поштујући распоред часова и време које студенти имају на располагању.

Веома важна улога у побољшању квалитета наставе припада и студентима, од којих се очекује да савесно, ажурно и активно приступају извршавању својих студентских обавеза, како на самим часовима тако и код својих кућа. Наравно, незаобилазна улога у успостављању квалитетније наставе припада и организаторима наставног процеса, који би посебну пажњу требало да обрате на формирање распореда у коме постоје дуже паузе између часова – студенти би требало да имају довољно времена да се одморе и припреме за нове часове.

5. Закључак

Дешавања у вези са константним ширењем вируса корона читавом планетом наводе нас на размишљање да ће онлајн-настава још дуго бити доминантан вид подучавања. Досадашње искуство рада у виртуелном окружењу истраживачима је омогућило да уоче њене добре и лоше стране. Отворила су се бројна питања педагошке, економске, социјалне и психолошке природе. Иако многобројна истраживања говоре у прилог њеној функционалности, учесници наставног процеса (наставници и ученици) нису у потпуности сагласни са тврђњом да може бити адекватна замена за традиционални (учионички) тип наставе, наводећи нижи степен квалитета интеракције, присуство техничких проблема и неприродност таквог начина подучавања. У циљу изналажења конкретних решења за унапређење овог вида наставе (у складу са најавама да ће постати доминантан до 2025. године), потребно је спровести истраживања којим би се сагледали ставови учесника наставног процеса о важним питањима ове врсте наставе.

Анализирајући мишљење студената Србистике на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, запазили смо промену у њиховом ставу према онлајн-настави од позитивног (што је забележено на почетку њене имплементације у студији НОВАКОВИЋ, БОЖИЋ 2020) до делимично негативног (са тенденцијом апсолутног негирања). Студенти примећују да овај вид наставе иде ка „монотonoј репетицији часова”, где „предмети у потпуности личе један другом”, упркос чињеници да имају позитиван став према интеракцији са наставницима и њиховом сналажењу у онлајн-окружењу. Одговори студената нам показују да постоје делови овог вида наставе о којима би посебно требало повести рачуна, а тичу се свих учесника наставног процеса – наставника, сарадника, студената и организатора универзитетске наставе. Зато у овом раду износимо четрнаест препорука за побољшање квалитета подучавања у виртуелном окружењу. Препоруке се одnose на поступање у складу са концептом целоживотног учења, одговорног и ажурног понашања свих учесника, при чему је највећи број оних које су упућене самим наставницима (као креаторима и реализаторима наставног процеса). Како би се створила још конкретнија слика о потреби прилагођавања онлајн-наставе захтевима универзитета у XXI веку, а савети умножили, било би добро да будућа истраживања у средиште своје пажње ставе анализу мишљења и ставова универзитетских наставника и сарадника.

Литература

- БАБУ И САР. 2018: Babu, Suresh D. B., D. K. Sridevi, „Importance of E-learning in Higher Education: A study”, *International Journal of Research Culture Society*, 2(5), pp. 84–88.
- БУТНАРУ И САР. 2021: Butnaru, Gina I., Valentin Niță, Alexandru Anichiti, Geanina Brînză, „The Effectiveness of Online Education during Covid 19 Pandemic – A Comparative Analysis between the Perceptions of Academic Students and High School Students from Romania”, *Sustainability*, 13(9), pp. 5311, DOI: <https://doi.org/10.3390/su13095311>.
- ГАЛИ И САР. 2011: Galy, Edith, Clara Downey, Jennie Johnson, „The Effect of Using E-Learning Tools in Online and Campus-Based Classrooms on Student Performance”, *Journal of Information Technology Education* 10(1), pp. 209–230.
- БОРЂЕВИЋ И САР. 2020: Đorđević, D. D., Pavlović, Z. M., Vesić-Pavlović, T. S. „Mišljenja studenata o onlajn nastavi engleskog jezika – mogućnosti i ograničenja”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 50(4), str. 117–140.
- ЈУСУФ, АЛ-БАНАВИ 2013: Yusuf, Nadia, Al-Banawi, Nisreen, „The Impact of Changing Technology: The Case of E-Learning”, *Contemporary Issues in Education Research* 6 (2), pp. 173–180.
- КОЛМАН И САР. 2020: Coman, Claudiu, Laurențiu G. Țîru, Meseșan-Schmitz, Luiza, Stanciu, Carmen, Bularca, C. Maria, „Online Teaching and Learning in

- Higher Education during the Coronavirus Pandemic: Students' Perspective", *Sustainability* 12(24), pp. 1–24, DOI: <https://doi.org/10.3390/su122410367>.
- КУЛИКОВСКИ 2021: Kulikowski, K., Przytuła, S., Sułkowski, Ł., „The Motivation of Academics in Remote Teaching during the Covid-19 Pandemic in Polish Universities – Opening the Debate on a New Equilibrium in e-Learning”, *Sustainability*, 13, pp. 2752, DOI: <https://doi.org/10.3390/su13052752>.
- ЛЕПИТАН И САР. 2021: Lapitan, Lorico D. S., Cristina Tiangco E., Divine Angela G., Sumalinog, Noel S., Sabarillo, Joey, Diaz Mark, „An Effective Blended Online Teaching And Learning Strategy During The COVID-19 Pandemic”, *Education for Chemical Engineers*, 35, pp. 116–131, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jcce.2021.01.012>.
- МУТУПРАСАД И САР. 2021: Muthuprasad, T., Aiswarya, S., Aditya, K. S., Jha, G. K. „Students Perception and Preference for Online Education in India during COVID-19 Pandemic”, *Social Sciences & Humanities Open*, 3(1), pp. 1–11.
- НОВАКОВИЋ 2021: Новаковић, Александар, „Функционалност електронских интерактивних платформи у онлајн настави”, *Настава и васпитање* 70(1), стр. 105–125.
- НОВАКОВИЋ, БОЖИЋ 2020: Новаковић, Александар, Божић, Снежана. „Ставови студената србистике према платформама за електронско учење (Гугле учионица и Хангоутс Меет)”, *Методички видици* 11(1), стр. 13–28.
- ОМОДАН 2020: Omodan, Bunmi Isaiah. „The Vindication of Decoloniality and the Reality of Covid-19 as an Emergency of Unknown in Rural Universities”, *International Journal of Sociology Education, Special Issue: COVID-19 Crisis and Socioeducative Inequalities and Strategies to Overcome them*, pp. 1–26, DOI: <http://doi.org/10.17583/rise.2020.5495>.
- ПРОДАНОВИЋ, ГАВРАНОВИЋ 2020: Prodanović, Marijana, Gavranović, Valentina, „Onlajn nastava: stavovi studenata anglistike u vezi sa novim obrazovnim okolnostima nametnutim pandemijom virusa kovid 19”, *Collection of Papers of the Faculty of Philosophy L*(3), стр. 231–248.
- СИНТЕМА 2020: Sintema, Edgar John, „Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: Implications for STEM education”, *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education* 16(7), pp. 1–6, DOI: <https://doi.org/10.29333/ejmste/7893>.
- СПАЈИЋ И САР. 2021: Spajić, Jelena, Mitrović, Ksenija, Jakšić, Anja, „Podsticanje interaktivnosti u onlajn nastavi”, *Trendovi razvoja: Onlajn nastava na univerzitetima*, Naučni skup održan od 15. do 18. februara 2021. godine, стр. 75–78.
- ТОМАС, РОЏЕРС 2020: Thomas, S. Michael, Rogers, Cathy, „Education, The Science Of Learning, And The Covid-19 Crisis”, *Prospects* 49, pp. 87–90, DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09468-z>.
- ХАСАН, ХАСАН 2020: Hasan, Naziya, Khan, Naved Hasan, „Online Teaching-Learning During Covid-19 Pandemic: Students' Perspective”, *The Online Journal of Distance Education and e-Learning* 8 (4), pp. 202–213.
- ХОЏС И САР. 2020: Hodges, Charles, Moore, Stephanie, Locke, Barb, Trust, Torrey, Bond, Aaron, „The Difference between Emergency Remote Teaching and Online Learning”, *Educause Review* 27, pp. 1–12.

- ЧАКАРБОРТИ И САР. 2021: Chakraborty, P., Mittal, P., Gupta, M. S., Yadav, S., Arora, A., „Opinion of students on online education during the COVID-19 pandemic”, *Hum Behav & Emerg Tech.*, 3, pp. 357–365, DOI: <https://doi.org/10.1002/hbe2.240>.
- ШАИЛЕНДРА И САР. 2018: Shailendra, Palvia, Prageet Aeron, Parul Gupta, Diptiranjan Mahapatra, Ratri Parida, Rebecca Rosner, and Sumita Sindhi, „Online Education: Worldwide Status, Challenges, Trends, and Implications”, *Journal of Global Information Technology Management* 21(4), pp. 233–241, DOI: 10.1080/1097198X.2018.1542262.

Aleksandar M. Novaković

POTENTIAL SOLUTIONS FOR IMPROVING THE QUALITY OF ONLINE UNIVERSITY TEACHING FROM THE POINT OF VIEW OF SERBIAN STUDENTS

Summary

The paper analyzes the attitudes of students of Serbian studies at the Faculty of Philosophy, University of Nis on important issues of online university teaching and makes recommendations for improving its quality, due to the predictions that by 2025 it will become the dominant type of teaching. The research was conducted in the period from July 30 to August 5, 2021, and on that occasion, the method of theoretical analysis with the technique of content analysis and the descriptive method with the techniques of surveying and scaling were used. A total of 96 students of basic academic studies in Serbian studies participated in the research: 26 first-year students, 16 second-year students, 26 third-year students and 28 fourth-year students. The conducted research showed us a change in students' attitude towards online teaching from positive (recorded at the beginning of its implementation in the study, NOVAKOVIĆ, BOŽIĆ 2021) to partially negative (with a tendency to absolute denial) in a period of a year and a half. On the one hand, students have a positive attitude towards interaction with teachers and their coping in the online environment, while, on the other hand, they notice that there are parts of this type of teaching that should be taken into account, and concern all participants in the teaching process – teachers, associates and students, as well as organizers of university classes. Based on the suggestions of students in the paper, we have selected fourteen recommendations for improving online teaching, so that the quality of university teaching and student motivation in the near future would not be questioned.

Key words: student attitudes, online university teaching, Faculty of Philosophy, University of Nis, quality of interaction, recommendations, Serbian studies.

UDK 159.947.5-057.875
378.147
616.98:578.834

Viktor Bilan⁵³

Univerzitet u Beču, Austrija

Centar za prevodilačke nauke

Preddiplomski program „Međunarodna komunikacija”

Smjer: bosanski/hrvatski/srpski, njemački i francuski jezik

NASTAVA U PANDEMIJI IZ UGLA STUDENATA U AUSTRIJI, HRVATSKOJ I SRBIJI – MOTIVACIJA ZA UČENJE TIJEKOM PANDEMIJE KOVID-19

U ovome radu autor nastoji proučiti na koji način studenti vide utjecaj pandemije kovid-19 na kvalitet nastave. Autor polazi od vlastitog iskustva i opažanja na Univerzitetu u Beču, te tematizira svrsishodnost hibridne nastave. Primarni način naučnog istraživanja je anketiranje sudionika iz Austrije, Hrvatske i Srbije metodom otvorenih i zatvorenih pitanja. Istraživanje pokazuje da većina anketiranih smatra kako je utjecaj pandemije na motivaciju za učenje pretežito negativan. Kao najbolšije strane navode nedostatak kontakta s kolegicama i kolegama, te prekid rutine odlaženja na fakultet. Autor na kraju dolazi do zaključka da se ne može paušalno reći kako je nastava u pandemiji bila „dobra” ili „loša” – potrebno je naime sabrati sve dobre i loše strane koje proizlaze iz ovog rada.

Ključne riječi: pandemija kovid-19, anketa, motivacija za učenje.

1. Uvod

Pandemija novog virusa kovid-19 započela je krajem 2019. godine. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) službeno je uvrstila ovaj virus na listu bolesti 31. prosinca (decembra) 2019⁵⁴, a u sljedećih nekoliko mjeseci naš se život značajno promijenio. „Lockdown” je u Austriji proglašen već u ožujku (martu) 2020. god., te se posljedično rad Univerziteta u Beču (u daljnjem tekstu: Univerzitet) prebacio na onlajn-način. Budući da se na Centru za prevodilačke nauke (u daljnjem tekstu: Centar) nikada ranije nije koristio onlajn-način nastave, ovi su novonastali uvjeti rada pred studente i profesore postavili značajne prepreke.

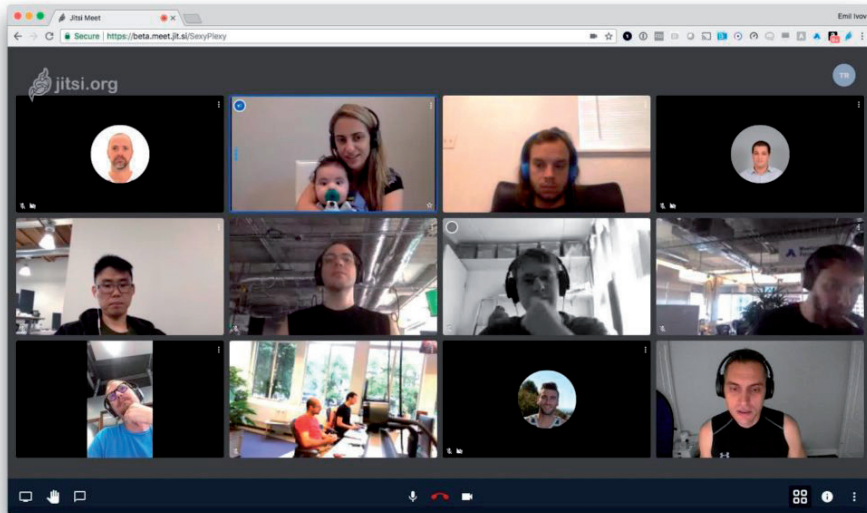
⁵³ a11910024@unet.univie.ac.at

⁵⁴ <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/coronavirus-disease-covid-19>

2. Poteškoće na početku pandemije

Situacija je u ožujku (martu) 2020. bila potpuno neočekivana, ni studenti ni profesori nisu ranije iskusili ništa tomu slično. Univerzitet je bio informatički nepripremljen i nije raspolagao dovoljnim informatičkim sredstvima održavanja nastave. Nedostajalo je centraliziranog planiranja uz dopuštanje lokalnih prilagodbi (usp. TONKOVIĆ I DR. 2020). Još jedan od problema je bio i austrijski strogi Zakon o zaštiti osobnih podataka (potpuni tekst dostupan na njemačkom jeziku⁵⁵), koji tada nije dozvoljavao uporabu platforme Zoom na univerzitetima.

Onlajn-platforme za učenje koje su bile korištene na Centru u prvom „koro-na-semestru” (od ožujka/marta do lipnja/juna 2020) jesu Jitsi i BigBlueButton (u daljnjem tekstu: BBB). Nijedna od ove dvije platforme nije zadobila povjerenje studenata, niti je bila dočekaana s oduševljenjem. Problem platforme Jitsi leži u njenoj nestabilnosti, veza je često pucala, često nije bilo moguće čuti osobu koja priča, zvuk je bio isprekidan ili je video nestajao. Platforma radi u redu ukoliko na onlajn-sastanku sudjeluju samo dvije ili maksimalno tri osobe, čim je prisutno više osoba, platforma postaje vrlo nestabilna. Zbog toga je nemoguće održavati kurs sa dvadesetak polaznika na toj platformi.

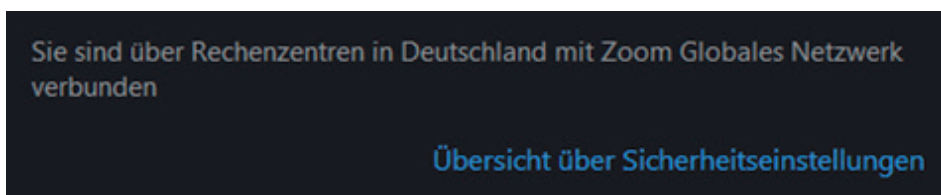

Grafički prikaz 1. *Korisničko sučelje platforme Jitsi*⁵⁶

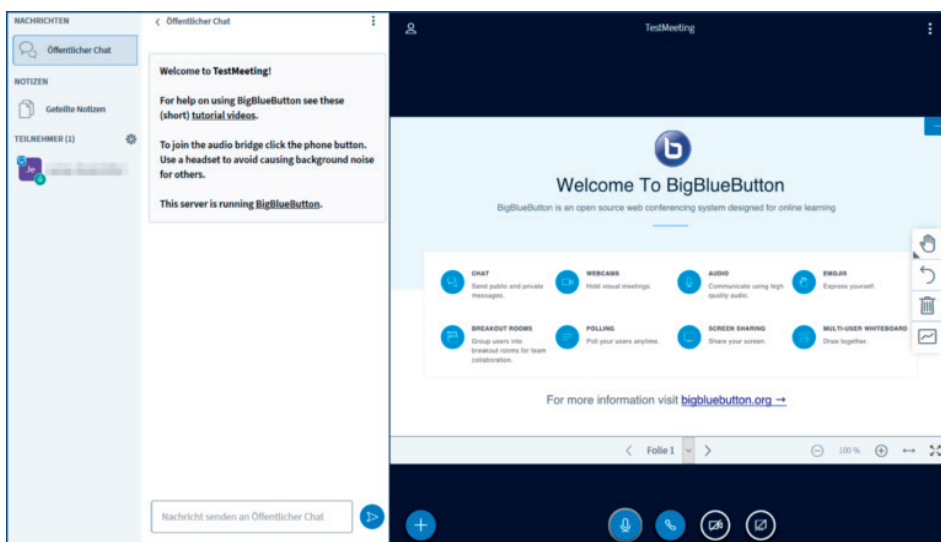
BigBlueButton dočekan je s malo više entuzijazma. Ova je platforma prikladna za predavanja – profesor može podijeliti svoju sliku i ekran, ali studenti ne mogu. Ako mnogo ljudi dijeli svoju kameru istovremeno, platforma pada. Jedna od zamjerki koju je moguće postaviti radu s BBB-om jest to da je nastava poprilično impersonalna, kada se studenti međusobno ne mogu vidjeti, niti ih profesor

može vidjeti. Ipak, pozitivna je stvar to što predavanja s više od stotinu učesnika funkcioniraju vrlo dobro putem ove platforme. Također je moguće snimiti lekciju i kasnije je gledati u dobroj kvaliteti, što je važno za studente kojima se primjerice termin predavanja poklapa s nekim drugim predavanjem.

Apsolutna većina studenata može se složiti da rješenje ovih poteškoća predstavlja uporaba nadaleko raširene i poznate platforme Zoom. Da bi ova platforma bila korištena na našem Centru, Univerzitet je prvo trebao otkupiti licencu u svrhu zaštite podataka. Na taj način korisnički podaci nisu dijeljeni sa serverima u Sjedinjenim Američkim Državama, već komunikacija ide preko Njemačke, što je u skladu s pravilima i zakonima Europske unije.

Grafički prikaz 2. Povezani ste sa Zoomovom globalnom mrežom putem računalnih centara u Njemačkoj – poruka koja se pojavljuje u licenciranoj verziji Zoom-a

Grafički prikaz 3. Korisničko sučelje platforme BigBlueButton⁵⁷

3. Hibridna nastava

Jedan od načina ublažavanja mjera apsolutne onlajn-nastave bila je i tzv. hibridna nastava. Radi se o načinu rada prilikom kojeg studenti svaki drugi tjedan dolaze

na nastavu u zgradu, a preostalim tjednima se nastava održava onlajn. Primjerice, u srijedu 8. prosinca (decembra) nastava je onlajn, a u srijedu 15. prosinca (decembra) studenti se sastaju s profesorom u zgradi. Zanimljivo je da su posebice profesori bosanskog/hrvatskog/srpskog (također u daljnjem tekstu: B/H/S) jezika na Centru bili skloni ovoj ideji – nisu željeli posve izgubiti ljudski kontakt sa studentima, koji je na našim prostorima toliko važan. Ipak, ljubav prema hibridnoj nastavi među studentima nije zaživjela iz dva razloga. Prvi je razlog to što studenti smatraju nepotrebnim dolaziti u zgradu zbog jednog jedinog predavanja. Primjerice, ako netko srijedom ima tri predavanja, a za samo jedno od njih mora doći u zgradu, stvara se frustracija zbog gubljenja vremena. Drugi je razlog to što je poslije ionako proglašen opći „lockdown”, pa nije bilo moguće niti otići u knjižnicu (biblioteku) posuditi knjigu, a kamoli sastajati se osobno s profesorom i drugim studentima u zgradi.

4. Anketa: Motivacija za učenje tijekom pandemije

U svrhu ovog istraživanja, autor je proveo onlajn anketu putem platforme Google Forms. Pitanja su bila postavljena na B/H/S i na njemačkom jeziku. Sudionici su bili primarno stanovnici Austrije, Hrvatske i Srbije, ali u manjem broju i drugi govornici njemačkog jezika (primjerice iz Njemačke i Švicarske), te B/H/S jezika (državljeni Bosne i Hercegovine, te Crne Gore). Valja naglasiti kako je anketa bila anonimna i ni od jednog učesnika nije bilo traženo vlastito ime ili ime fakulteta.

Kako bi dobio što je moguće veći broj odgovora od studenata iz ciljane skupine, autor je podijelio link za anketu u različitim Facebook grupama: studentskim grupama fakulteta iz Austrije, Hrvatske i Srbije. Neki su također dijelili link svojim prijateljima. Na kraju su prikupljena 42 odgovora.

Na anketi su bila postavljena tri pitanja: 1. „Gdje studirate?”, 2. „Biste li rekli da je pandemija imala pretežito pozitivan ili negativan utjecaj na Vašu motivaciju za učenje?”, 3. „Što mislite da je razlog za takav odgovor? Molimo također napišite odnosi li se Vaš odgovor na pad ili porast motivacije za učenje.”

Sada ćemo pobliže promotriti i analizirati odgovore na svako od pitanja.

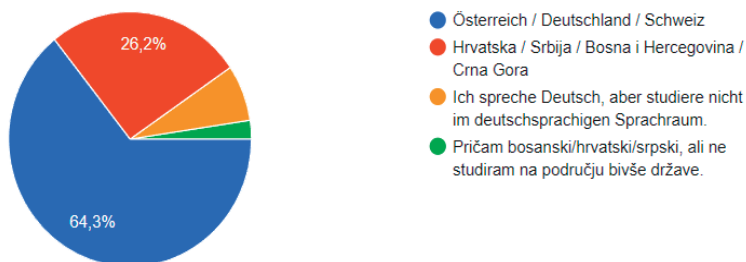
4.1. Prvo pitanje ankete: „Gdje studirate?”

Na ovo pitanje su bile ponuđene četiri opcije za odgovor:

1. Austrija/Njemačka/Švicarska;
2. Hrvatska / Srbija / Bosna i Hercegovina / Crna Gora;
3. Pričam njemački, ali ne studiram u njemačkom govornom području;
4. Pričam bosanski/hrvatski/srpski, ali ne studiram na području bivše države.

Više od dvije trećine ispitanika, njih 27, odnosno 64,3%, odabralo je prvu opciju. Možda je uzrok tome što je njemačko govorno područje mnogo veće od B/H/S govornog područja, pa se zato anketa brže proširila i stigla do većeg broja zainteresiranih ispitanika. Drugu je opciju izabralo 11 ispitanika, odnosno 26,2%.

Tri osobe navode da pričaju njemački, ali studiraju izvan tog govornog područja, a samo jedna osoba navodi da priča B/H/S, ali studira izvan tog govornog područja.

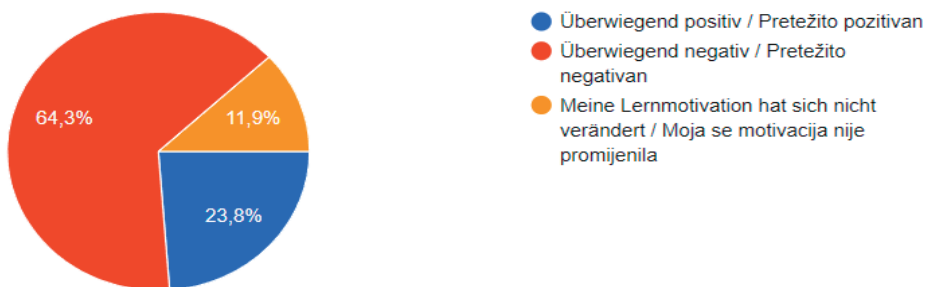
Grafički prikaz 4. Tortni grafikon prvog pitanja

4.2. Drugo pitanje ankete: „Biste li rekli da je pandemija imala pretežito pozitivan ili negativan utjecaj na Vašu motivaciju za učenje?“

Na drugo pitanje bile su ponuđene tri opcije za odgovor:

1. Pretežito pozitivan;
2. Pretežito negativan;
3. Moja se motivacija nije promijenila.

Iz ankete proizlazi da skoro dvije trećine ispitanika smatra kako se njihova motivacija za učenje zbog pandemije promijenila nagore. Od 42 ispitanika 27, dakle 64,3%, navodi upravo to. Preostala trećina ispitanih ne vidi negativan utjecaj. Za njih 10, ili 23,8%, pandemija je imala pozitivan utjecaj na motivaciju, a za njih upola manje (petero ili 11,9%) pandemija ne predstavlja nikakvu promjenu motivacije za učenje. U sljedećem paragrafu bit će predstavljeni njihovi odgovori i moguća tumačenja istih.

Grafički prikaz 5. Tortni grafikon drugog pitanja

4.3. Treće pitanje ankete: „Što mislite da je razlog za takav odgovor? Molimo također napišite odnosi li se Vaš odgovor na pad ili porast motivacije za učenje.”

Treće je pitanje najvažnije za razumijevanje ove ankete i izvlačenje zaključaka. Stoga će autor izabrati neke odgovore za koje smatra da su najbitniji i najmjerodavniji. Valja naglasiti da su odgovori bili pisani na njemačkom, hrvatskom i srpskom jeziku, tako da su svi njemački odgovori prevedeni na hrvatski jezik od strane autora. Također valja napomenuti da su neka razmišljanja bila vrlo slična i samim tim nekoliko puta ponovljena. Ovdje su izvučeni samo najreprezentativniji primjeri.

Započet ćemo s odgovorima koji se odnose na tvrdnju da je pandemija pozitivno utjecala na porast motivacije.

1. „Zato što nisam bio u kontaktu sa drugim kolegama, a to me motiviše” (odg. iz Srbije).

Iz ovog se odgovora jasno dâ zaključiti da se mnogi studenti na fakultetu susreću sa stresom, lošim odnosima sa kolegama i moguće neprijatnom atmosferom učenja i rada. Važno je da svi fakulteti rade na ovom području. Ukoliko na fakultetu postoje problemi, studenti bi trebali imati osobu od povjerenja koja bi uvijek bila dostupna u slučaju pitanja. Primjerice, pomoglo bi da svaki fakultet ima psihologa ili drugoga stručnog suradnika kompetentnog na polju psihe i osjećaja studenata. Austrijsko savezno ministarstvo za znanost i istraživanje studentima u Austriji stavlja na raspolaganje besplatno psihološko savjetovanje u čak šest austrijskih gradova⁵⁸: osim u Beču, postoje savjetovašta u Gracu, Innsbuku, Klagenfurtu, Lincu i Salzburgu. Studenti termin kod psihologa mogu zakazati onlajn, te je savjetovanje (po želji) također moguće provesti anonimno.

2. „Imao sam više vremena za sebe, budući da sam putnik, pa sam ga i bolje rasporedio” (odg. iz Hrvatske).

Studenti i učenici koji ne žive u mjestu studiranja ili žive u nekom mjestu izvan granica grada u kojemu studiraju u Dalmaciji se nazivaju „putnicima”. Za takve je studente onlajn-nastava bila izvrstan način raspoređivanja vremena – puno je manje vremena odlazilo na prijevoz iz mjesta stanovanja do mjesta obrazovanja i natrag. I sâm autor je uveliko tomu svjedočio: iako ne živim daleko od svog fakulteta, svejedno mi na prijevoz podzemnom željeznicom i autobusom odlazi sat vremena dnevno. Vrijeme „za sebe” je posebice važno: mišljenja smo da je česta tvrdnja kako studenti „imaju puno vremena” u stvari zabluda – zbog stalnog učenja, pripremanja ispita, pisanja referata, studentima preostaje uistinu malo vremena za vlastite hobije; bilo da je to kava i druženje s kolegama, teretana ili neki sport. Važno je prije svega sačuvati zdravlje. Izgleda da je pandemija kao posebna zdravstvena nepogoda u stvari nekima koristila za poboljšanje zdravlja; npr. zbog „viška” slobodnog vremena, moglo se vježbati kod kuće.

⁵⁸ <https://www.studierendenberatung.at/standorte/wien/ueberblick/>

3. „Pandemija mi je dala toliko mogućnosti: biti s mojom obitelji, studirati kada imam vremena, zaustaviti video onda kada nešto ne razumijem. Dakle sveukupno sam bio/-la vrlo sretna i imao/-la bolju motivaciju za učenje” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog).

Original [bez promjena od strane autora]: „Die Pandemie hat mir so viele Möglichkeiten gegeben: mit meine Familie zu sein, studieren wenn ich der Zeit habe, halten das Video an, wenn ich irgendwo etwas nicht verstehe. Also insgesamt ich war sehr glücklich und davon hatte bessere Lernmotivation.”

Ova osoba u svom komentaru iznosi dvije vrlo važne strane onlajn-nastave na našem Centru. Prije svega, studiranje na fakultetu je koncipirano na način da student nakon završavanja StEOP-faze (*Studieneingangs- und Orientierungsphase* = Faza početka studiranja i orijentacije), koja obuhvaća prvi semestar preddiplomskog studija, skoro sve ispite može pisati kada želi. Malo je ispita uvjetovano (uslovljeno) pisanjem drugog ispita. Za vrijeme pandemije, studenti su mogli pripremiti više ispita i ostvariti više ECTS bodova iz čistog razloga što je mnogo lekcija bivalo snimano i postavljano na Moodle platformu. Da nije bilo pandemije, studenti ne bi imali pristup tim lekcijama. Snimanje videa također se pokazalo vrlo produktivnom metodom za studente: moguće je da dođe do slučaja da se dva ili čak više predavanja preklapaju. Ukoliko je lekcija snimljena, tada to ne predstavlja problem, budući da je moguće pogledati je kasnije. Ipak, s pedagoške strane se postavlja pitanje koliko ozbiljno će student shvatiti predavanje ako zna da se nastava „ionako snima” i može je kod kuće pogledati koliko puta želi; primjerice započeti s učenjem pet dana prije ispita iako nijednom nije nazočio nastavi uživo. Snimanje predavanja nije bilo obavezno, tako da su se neki profesori odlučili protiv toga kako bi studenti redovito dolazili na predavanja.

4. „Generalno sam više introvertiran i za vrijeme pandemije sam se mogao/-la puno bolje usredotočiti na svoje misli” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog).

Original [bez promjena od strane autora]: „Ich bin generell eher introvertiert und konnte mich in Zeiten der Pandemie viel besser auf meine Gedanken konzentrieren.”

Ovaj nas odgovor dovodi do sljedeće točke koja je bitna za motivaciju tijekom pandemije, a to je vlastita osobnost (sopstvena ličnost). Osobe koje su, kako navodi autor/-ica, „generalno više introvertirane”, sigurno se lakše i bolje snalaze u situaciji kada su ispred svojih ekrana i nisu u kontaktu s velikom masom drugih studenata. Ako je u sali više od 200 drugih osoba, introvertnim osobama to može stvoriti iznimnu nelagodu. To nas dovodi do zaključka da će po prirodi otvorene osobe preferirati regularnu nastavu licem u lice u zgradi fakulteta, a po prirodi zatvorene osobe tendiraju onlajn-nastavi bez osobnog kontakta. Samim tim, argument da je onlajn-nastava „beskontaktna” i obezličujuća može biti korišten kao podrška negativnoj, ali i pozitivnoj tezi – ovisno o stajalištu i osjećajima osobe.

Sada prelazimo na odgovore koji se odnose na pad motivacije za učenje zbog pandemije kovid-19.

1. „Pandemija kovid-19 ima pretežito negativan utjecaj na moju motivaciju za učenje, jer sam deprimiran/-a i anksiozan/-a” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog).

Original [bez promjena od strane autora]: „Die Covid-19-Pandemie hat überwiegend negativ Einfluss auf meine Lernmotivation, weil ich deprimiert bin und ich Angst davon habe.”

Ovaj se komentar djelimično odnosi na već ranije spomenute osjećaje studenata koji ih nekada priječe u izvršavanju osnovnih zadaća (v. komentar 1, pozitivne strane). Ovaj komentar također iznosi na vidjelo strah od pandemije, od zaraze i virusa, koji je kod nekih osoba veći, a kod nekih manji. Autor iz osobnog iskustva može reći da je prva dva tjedna otkako je proglašena pandemija stalno dezinficirao ruke i nosio rukavice, ali nakon toga je strah jednostavno splasnuo jer je vidio da se ne radi o bolesti koja ubija svakoga tko se zarazi. Na neke je osobe, naime, ova pandemija ostavila značajno ozbiljnije posljedice koje dovode do depresivnih misli. Grad Beč je i za takve osobe otvorio „hotline”, odnosno telefonsku liniju s izravnom vezom sa hitnom službom socijalne psihijatrije (01 31330)⁵⁹. Austrija je na saveznoj razini otvorila i zdravstvenu liniju 1450, putem koje se osobe mogu informirati o bilo kakvim zdravstvenim pitanjima, ne samo vezanim za virus korona. Pod brojem 0800 555 621 moguće je dobiti stručne odgovore na bilo kakva pitanja vezana uz ovaj virus.⁶⁰

2. „Motivacija je pala jer je lako varati i ne moraš uopće slušati nastavnika dok predaje lekciju. Motivacija za stvari koje me zanimaju je ostala ista, ali na sve ostalo uopće ne obraćam pažnju” (odg. iz Hrvatske).

Jedan od fenomena koji je obilježio nastavu za vrijeme pandemije definitivno je i porast učestalosti varanja na ispitima. Ukoliko se ispit piše onlajn, bez video-nadzora i bez dijeljenja ekrana, velika većina studenata, pa i u Austriji, neće uopće ni razmisliti o tome hoće li ispit „pisati pošteno”. Budući da na taj način nikakva zapreka ne stoji na putu k varanju, ono se događa i predstavlja normalan dio studentskog života. Metode borbe protiv varanja u onlajn-radnom okruženju su različite, ali većina profesora se odlučila za „open book” ispit. Dakle, studenti za vrijeme ispita smiju imati pristup svim dostupnim materijalima, a metoda vrjednovanja je esej koji treba napisati u zadanom vremenskom okviru. Ako netko uopće nije pratio predavanja i ne zna o čemu se uopće radi, logično da ni na ovaj način neće moći dobiti pozitivnu ocjenu. Ipak, očigledno je da je ovakva evaluacija mnogo jednostavnija nego klasičan ispit u učionici. Jedan od oblika „open book” ispita je i „take home exam”, praktički isto kao „open book”, ali opsežnije i s mnogo duljim rokom predaje rada. Samo je jedan profesor na

⁵⁹ <https://www.univie.ac.at/ueber-uns/weitere-informationen/coronavirus/>

⁶⁰ <https://www.1450.at/>

Centru provodio usmene ispite s obavezno upaljenom kamerom, te su svi studenti prije ispita kamerom morali pokazati sobu i stol. Takav je ispit definitivno bio najteži i najstresniji.

Jasno je da je porast varanja doveo do pada motivacije, jer kada postane očigledno da „ionako svi varaju” na onlajn „multiple choice” ispitu bez kamere, pošto „tko ne vara je nesnalažljiv”, čak i najbolji studenti izgube volju za učenjem. S druge strane, strogi ispiti s kamerom dovode profesora u nezgodnu situaciju policajca i kontrolora. Smatramo kako su se „open book” i „take home” ispiti ispostavili kao najbolja privremena metoda vrjednovanja.

3. „Nema dinamike, samo si za laptopom, prilično malo kretanja i svježeg zraka (vazduha). To stvara velik umor i smanjenje učinkovitosti, ne da ti se ništa raditi, sve ti je vrlo naporno” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog).

Original [bez promjena od strane autora]: „Keine Abwechslung, nur am Laptop, eher wenig Bewegung & Frische Luft, daher viel Müdigkeit und Verlust von Produktivität, wenig Lust irgendetwas zu tun, alles sehr anstrengend”

Gubitak dinamike i prekid svakodnevnog odlaženja na fakultet može se očitovati ne samo pozitivno (više vremena) nego i negativno. Neke osobe jednostavno nisu mogle pronaći druge aktivnosti osim fakulteta niti su se mogle zabaviti ili razonoditi kod kuće. Direktno na to se nadovezuje i sljedeći komentar.

4. „Stalno si u istom okruženju, demotivirajuće je stalno biti kod kuće” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog).

Original [bez promjena od strane autora]: „Keine Abwechslung der Umgebung; nur zu Hause sein ist demotivierend.”

Kao što proizlazi iz prethodnog pasusa, ostanak kod kuće neki doživljavaju pozitivno, a neki negativno. Sve ovisi o osobnim preferencijama i osjećajima. To posebice dolazi do izražaja ako se neki studenti bolje osjećaju na fakultetu nego kod kuće, ako imaju loše odnose s roditeljima i sl. Kao što je već navedeno, studenti bi u svakom slučaju trebali zatražiti stručnu psihološku asistenciju, čim vide da se njihovo psihičko stanje negativno očituje na djelotvornost i uspjeh.

5. „Nema više osobnog kontakta, nikog tko ti gleda preko ramena, sveučilišta i studenti su potpuno zaboravljeni [od strane austrijske vlade]” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog, s nadopunom od strane autora).

Original [bez promjena od strane autora]: „Kein persönlicher Kontakt mehr, niemand der einem über die Schulter schaut, Universitäten und Studenten wurden total vergessen.”

Jedna od čestih studentskih kritika u Austriji uperena je protiv Savezne vlade i Saveznog ministarstva za obrazovanje, znanost i istraživanje. Skoro ni u jednom obraćanju javnosti studenti i univerziteti nisu bili spomenuti. U preporukama za održavanje nastave tijekom pandemije covid-19 uvijek je bilo govora o osnovnim školama, ali skoro nikad o studentima. Studenti su imali osjećaj da nitko ne vodi računa o njima i kako Saveznu vladu uopće nije briga za njih. U neovisnom

istraživanju uglednog lista *Der Standard*, 22% od 991 ispitanog studenta navodi kako su se uvjeti studiranja na univerzitetu značajno pogoršali, 20% navodi da su se u neku ruku pogoršali; 17% navodi da su se u neku ruku poboljšali, a tek 8% da su se značajno poboljšali.⁶¹ U svom istraživanju, *Der Standard* također dolazi do poraznog rezultata da se svaki treći student u Austriji zbog pandemije virusa korona susreće s finansijskim poteškoćama. S druge strane, u anketi koju je provelo Savezno ministarstvo za obrazovanje, znanost i istraživanje, 60% studenata navodi kako onlajn-nastavu ocjenjuju „dobrom”.⁶² Njihov je uzorak ipak bio značajno manji – 517 ispitanika.

Na samome kraju, proučit ćemo i dva odgovora koji podupiru tvrdnju da se motivacija za učenje tijekom pandemije nije promijenila.

1. „Nešto mi je teže učiti, ali nije da više nemam motivacije ili da mi se motivacija smanjila. Samo je jednom postojala faza kada mi se stvarno uopće nije dalo [učiti], ali pokušavam ostati motiviran/-a i biti što je više moguće aktivan/-a i dinamičan/-a. Puno mi se manje sviđaju onlajn-predavanja i teže mi je, ali svejedno pokušavam ostati motiviran/-a i jednostavno prihvatiti ovu činjenicu, jer ionako ne znam koliko će dugo sve ovo trajati...” (odg. iz Austrije, preveden s njemačkog, s nadopunom od strane autora).

Original [bez promjena od strane autora]: „Für mich ist es etwas schwieriger zu lernen aber es ist nicht so, dass ich keine Motivation mehr habe oder dass ich weniger Motivation habe. Es gab nur einmal eine Phase, wo ich wirklich keine Lust hatte. Aber ich versuche, motiviert zu bleiben und möglichst mehr Abwechslung zu haben und aktiv zu sein. Online Vorlesungen gefallen mir viel weniger und es ist schwieriger für mich, aber trotzdem versuche ich, motiviert zu bleiben und diese Tatsache einfach zu akzeptieren, weil ich ja nicht weiß, wie lange all das dauern wird...”

Mišljenja smo da se većina studenata može makar donekle poistovjetiti s ovom izjavom. Jedan od najvećih problema pandemije jest to da nitko ne zna dokle će cijela posebna situacija s posebnim mjerama i onlajn-studiranjem trajati. Takva neizvjesnost sama po sebi stvara stres, a stres može voditi do depresije i do pada produktivnosti i motivacije. Cijeli svijet je suočen s neizvjesnošću, ali kao što ova osoba navodi u svom komentaru, moramo pokušati zadržati nekakvu vrstu pozitivnosti i brinuti se sami o sebi i svom zdravlju.

2. „Pravi student uči u svim uvjetima” (odg. iz Hrvatske).

Ova izjava koju smo i prije pandemije znali vrlo često čuti, često nam se doimala poput floskule i isprazne tvrdnje. Međutim, za vrijeme pandemije, istinitija je no ikad prije. Ova osoba svojim komentarom jasno daje do znanja da život i studij ne mogu i ne smiju prestati zbog pandemije i kovid-mjera. U ne

⁶¹ <https://www.derstandard.at/story/2000131239586/umfrage-bei-studierenden-pleite-durch-die-pandemie>

⁶² https://www.bmbwf.gv.at/Themen/HS-Uni/Aktuelles/corona/corona_online-befragung_studierende.html

tako davnoj prošlosti, uvjeti mnogo gori od pandemije utjecali su na studiranje na prostorima bivše Jugoslavije. Brojni su ljudi uspješno završili fakultet i postali priznati stručnjaci unatoč ratnim razaranjima koja su pogodila skoro sve države bivše Jugoslavije. U Austriji pak tako velika nesigurnost i posljedično siromaštvo nisu poznati širem narodu. Zbog toga možemo reći da su i reakcije drugačije – i od strane vlade, i od strane studenata.

Überwiegend negativ, weil mir ein geregelter Ablauf an Terminen, für die ich mich fertig machen und die Wohnung verlassen muss, gefehlt haben.

Mehr Zeit und Konzentration nur auf das Studium (keine Wegzeit)

Zato sto nisam bio u kontaktu sa drugim kolegama, a to me motiviše

Meine Motivation würde dadurch negativ beeinflusst dass mir Präsenzlernen um einiges leichter fällt, da ich mich bei digitalem Lernen schlecht konzentrieren kann.

Motivacija je pala jer je lako varati i ne moras uopce slusati nastavnika dok predaje lekciju. Motivacija za stvari koji me zanimaju je ostala ista ali na sve ostalo uopce ne obracam paznju

Negativer Einfluss: Ich war in meinem 2. Semester als Corona Teil unseres Alltags geworden ist, ich war mir noch nicht bewusst, worauf ich bezüglich der Planung meines Studiums achten muss. Diese Situation war völlig neu, deshalb könnte ich sie nicht gut behandeln.

Für mich ist es etwas schwieriger zu lernen aber es ist nicht so, dass ich keine Motivation mehr habe oder

Grafički prikaz 6. *Odgovori dobiveni putem platforme Google Forms*

5. Zaključak

Temeljem prikupljenih odgovora, možemo zaključiti da je nemoguće paušalno reći kako se pandemija kovid-19 na motivaciju za učenje očitovala pozitivno ili negativno. To ovisi o broju različitih faktora koje ćemo ovdje zaključno proučiti:

- osobni osjećaj studenata na fakultetu – kako studenti doživljavaju studiranje na fakultetu – radno okruženje;
- lokacija mjesta stanovanja naspram mjesta obrazovanja;
- uvjetovanost pisanja nekih ispita nekim drugim ispitima – mogućnosti pisanja ispita onlajn;
- introvertiranost / ekstrovertiranost studenata;
- deprimiranost / anksioznost – generalna tendencija k depresivnom raspoloženju;

- f. modaliteti polaganja ispita onlajn;
- g. sposobnost organizacije vremena;
- h. stav i ponašanje državnih institucija, npr. Ministarstva prema studentima i univerzitetima.

Također je moguće da se mišljenje o onlajn-nastavi, a samim time i motivacija za nastavu u tijeku semestra promijeni, ako se promijeni neki od navedenih faktora. Primjerice, moguće je da netko na početku nije volio onlajn-nastavu i nije se dobro snalazio, ali poslije toga je pronašao posao i shvatio da mu onlajn-nastava zapravo bolje odgovara zato što ima više slobodnog vremena.

Uostalom, Stepanović (2020) navodi da „Pandemija primorava nastavnike, učenike i roditelje da razmišljaju kritički, rešavaju probleme, budu kreativni, da komuniciraju, saraduju i budu ažurni.” Samim tim nastavu u pandemiji treba shvatiti kao dinamičan proces podložan promjenama tijekom njegovog trajanja.

Zaključno bismo istakli da trebamo razmisliti o svemu čemu nas je pandemija naučila i gledati na pozitivne strane koje su iz nje proizašle. Naučili smo služiti se brojnim onlajn-platformama i materijalima kojima inače ne bismo imali pristup. Naučili smo bolje organizirati vlastito vrijeme i razbiti rutinu na koju smo se navikli. Vjerojatno smo imali vremena i za neke nove hobije koji su nam pomogli zadržati zdravlje u pandemiji.

Kako ističu Pavlović i dr. (2020): „Digitalizovano učenje treba postati normalna praksa u redovnim okolnostima”, čemu je pandemija kovid-19 zasigurno doprinijela.

Očigledno je da je nemoguće da sve bude svima optimalno. Niti regularna nastava u zgradi ne može svima odgovarati, s obzirom na raspored sati i moguća vremenska preklapanja među predavanjima. Iz svake situacije treba izvući ono najbolje i pokušati se prilagoditi novonastaloj situaciji – kao što navode Stepanović (2020) i Tonković i dr. (2020).

Literatura

- Pavlović, Aleksandra, Ivanišević, Andrea, Radišić, Mladen, Lošonc, Alpar, 2021, *Uticao Covid-19 i on-line učenja na visoko obrazovanje u Srbiji*. XXVII Skup Trendovi razvoja: „On-line nastava na univerzitetima”, Novi Sad/MS Teams platforma, 15–18. 2. 2021, Novi Sad.
- Stepanović, Saša, 2020, *Uticao pandemije virusa korona na obrazovanje*. Časopis Nastava i vaspitanje 2020, vol. 69, br. 2, str. 183–196, Beograd.
- Tonković, Aleksandra, Pongračić, Luka, Vrsalović, Predrag, 2020, *Djelovanje pandemije Covid-19 na obrazovanje diljem svijeta*, Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama (2623-9426) 4 (2020), 4, 121–134, Slavonski Brod.

Viktor Bilan

University of Vienna, Austria

Centre for Translation Studies

Bachelor's Programme in Transcultural Communication

Working languages: Bosnian/Croatian/Serbian, German, French

**TEACHING DURING THE PANDEMIC FROM THE
POINT OF VIEW OF STUDENTS IN AUSTRIA,
CROATIA AND SERBIA – LEARNING MOTIVATION
DURING THE COVID-19 PANDEMIC**

In this paper, the author seeks to explore how students see the impact of the covid-19 pandemic on the teaching quality. The author starts from his own experience and observations at the University of Vienna and focuses on the convenience of hybrid teaching. The primary method of scientific research is to survey participants from Austria, Croatia and Serbia using open and closed questions. The research shows that most respondents believe that the impact of the pandemic on their learning motivation is predominantly negative. As the worst sides, they state the lack of contact with colleagues and the interruption of the daily university routine. Finally, the author comes to conclusion that it cannot be said in a general way that the teaching during the pandemic was „good” or „bad” – it is moreover necessary to collect and analyse all the advantages and disadvantages that arise from this paper.

Key words: covid-19 pandemic, survey, learning motivation.

Viktor Bilan

Universität Wien, Österreich

Zentrum für Translationswissenschaft

Bachelorstudium Transkulturelle Kommunikation

Sprachkombination: Bosnisch/Kroatisch/Serbisch, Deutsch, Französisch

**LEHRE WÄHREND DER PANDEMIE AUS DEM
BLICKWINKEL DER STUDIERENDEN IN
ÖSTERREICH, KROATIEN UND SERBIEN – DIE
LERNMOTIVATION WÄHREND DER COVID-19-
PANDEMIE**

In diesem Paper versucht der Autor zu untersuchen, wie Studierende die Auswirkungen der COVID-19-Pandemie auf die Qualität der Lehre betrachten. Der Autor geht dabei von seinen eigenen Erfahrungen und Beobachtungen an der Universität Wien aus und thematisiert die Zweckmäßigkeit der hybriden Lehre. Die primäre Methode der wissenschaftlichen Untersuchung ist die Befragung von

Teilnehmern aus Österreich, Kroatien und Serbien mittels offener und geschlossener Fragen. Die Umfrage zeigt, dass die meisten Befragten die Auswirkungen der Pandemie auf die Lernmotivation als überwiegend negativ einschätzen. Die größten Nachteile seien der fehlende Kontakt zu Kollegen und die Unterbrechung der täglichen Routine in Zusammenhang mit der Universität. Schließlich folgert der Autor, dass man nicht pauschal sagen kann, dass die Lehre während der Pandemie „gut“ oder „schlecht“ gewesen ist – es ist darüber hinaus notwendig, alle Vor- und Nachteile, die sich aus diesem Papier ergeben, in ihrer Gesamtheit zu betrachten.

Schlüsselwörter: COVID-19-Pandemie, Umfrage, Lernmotivation.

Јована М. Дељанин⁶³

Тјенцински универзитет за стране студије

Факултет за европске студије

Катедра за српски језик

ОНЛАЈН-НАСТАВА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ НА ТЈЕНЦИНСКОМ УНИВЕРЗИТЕТУ ЗА СТРАНЕ СТУДИЈЕ

Предмет овог рада је активност Катедре за српски језик на Тјенцинском универзитету за стране студије у НР Кини, са фокусом на онлајн-наставу у току пандемије вируса корона. Задаци рада су сагледавање коришћених програма и њихових предности и недостатака у спречицијној ситуацији са приступом интернету у Кини. Циљ је да укажемо на разноврсне могућности програма за извођење наставе онлајн, које омогућавају наставницима који не могу да користе прегршт онлајн-алата да своју наставу учине занимљивом и ефикасном, као и приказивање решења за учинковитију наставу ван платформе, могућности за прегледање тестова и задатака и начине за комуникацију са студентима ван часова и дељење материјала.

Кључне речи: Тјенцински универзитет за стране студије, настава за време пандемије вируса корона, српски језик као страни, онлајн-настава, онлајн-настава у Кини.

1. Увод

Имајући у виду *алармантно стање српских лектората* (КРАЈИШНИК 2014: 221)⁶⁴, као и њихов све мањи број у свету, отварање нове катедре за српски језик на Тјенцинском универзитету за стране студије може се сматрати кораком ка бољем положају и бољој будућности српских лектората, ширењу српског језика и културе и успостављању културних веза са иностранством. Док у периоду након Другог светског рата српскохрватски језик изучава око 10.000 студената (КРАЈИШНИК 2014: 218), распадом заједничке државе у последњој деценији двадесетог века смањује се интересовање за српски језик, катедре се гасе и нове независне државе се боре за своје место на славистичким катедрама. У тој ситуацији број српских

⁶³ jovana.d@outlook.com

⁶⁴ Више о историјату и узроцима садашњег стања у КРАЈИШНИК 2014.

лектората драстично се смањује, а њихова будућност је неизвесна (БРБО-РИЋ 2018: 23–24). У оваквој ситуацији можемо рећи да је сваки новоотворени лекторат од изузетног значаја за наш језик и нашу земљу. У последњих неколико година у научним и стручним круговима примећује се отварање нових лектората у Кини, о којима, колико нам је познато, није писано у литератури. Један од њих је лекторат на Катедри за српски језик Тјенцинског универзитета за стране студије.

Катедра се убрзо по свом отварању и пријему прве генерације студената суочила са великим изазовом – преласком на онлајн-наставу услед пандемије вируса корона. Предмет овог рада су изазови и могућности у онлајн-настави из перспективе особености овакве наставе у високошколској установи у Кини. Знајући колико је сваки лекторат српског језика данас драгоцен, сматрамо да је веома значајно осветлити изазове и понудити решења за лекторе са кинеских универзитета, а можда и ван њих, који се суочавају са специфичностима наставе у доба пандемије вируса корона. Задатак овог рада је да прикаже све могућности у погледу платформи и њихових функционалности, као и друга средства која могу допринети квалитету онлајн-наставе, а циљ је да се наставницима приближе конкретне могућности за извођење онлајн-наставе, са посебним освртом на оне који у раду имају ограничења попут оних са каквима се суочавају предавачи високошколских установа у Кини.

2. Изазови у извођењу онлајн-наставе у Кини

О изазовима у извођењу онлајн-наставе у Кини говоримо из перспективе лектора на Тјенцинском универзитету за стране студије на Катедри за српски језик. Тјенцински универзитет за стране студије у Кини је универзитет специјализован за студијске програме језика и културе. То је једна од најстаријих високообразовних институција у овој области у Кини. Катедра за српски језик Тјенцинског универзитета за стране студије почела је са радом у септембру 2019. године, примивши прву генерацију од десеторо студената на основне студије српског језика у трајању од четири године. Нова генерација се уписује на сваке две године, а српски се студира као главни језик. У првом семестру наставу су уживо изводили лектор српског језика и хонорарно ангажован професор. Међутим, следећег семестра, од фебруара до јуна 2020. године, цео Универзитет потпуно прелази на онлајн-наставу због пандемије вируса корона, а чак се и испити одржавају онлајн. Академске 2020/2021. године студенти се враћају у универзитетски кампус и имају наставу уживо са својим кинеским професорима. Ипак, настава свих предмета са Катедре за српски језик изводи се онлајн зато што катедра још увек нема професора српског језика из Кине и због немогућности преда-

вача из Србије да се врати у Кину услед рестриктивних мера уласка у ову државу и политике нула случајева ковида. Катедра по завршетку академске 2020/2021. године добија професора српског језика из Кине, па се настава у јесењем семестру 2021. године одвија уживо са професором из Кине и онлајн са професором из Србије. Нова генерација студената уписана 2021. године броји једанаесторо студената.

Студенти прве године у оба семестра имају три предмета са Катедре за српски језик: Основни српски у трајању од шест двочаса недељно (један двочас траје 100 минута) и по један двочас недељно предмета Аудиосрпски и Српска граматика. У другој години студенти у оба семестра имају пет предмета са матичне катедре: четири двочаса предмета Основни српски и по двочас предмета Аудио-српски, Српска граматика, Говоримо српски и Упознај Србију. У трећој години студенти имају следеће србистичке предмете: Средњи српски, Напредни аудио-српски, Српска књижевност и Превођење, а од изборних предмета: Српска политика и дипломатија, Српски медији, Пословни српски и Савремена Кина. У четвртој, завршној години, од предмета са своје катедре, студенти у првом семестру од обавезних предмета похађају: Напредни српски, Српско академско писање и Основе усменог превођења, а од изборних Српски филм и Предавање српског као страног језика. Током последњег семестра на основним студијама студенти пишу дипломски рад. С обзиром на то да је катедра нова и још се развија, коначни списак литературе по предметима још увек није закључен.

Малтене на самом почетку рада суочили смо се са ширењем пандемије вируса корона и били смо приморани да пређемо на онлајн-наставу. Током извођења онлајн-наставе суочили смо се са многобројним изазовима. Изазови у извођењу онлајн-наставе у Кини могу се поделити на оне који су специфични за Кину, као и на оне који су типични на глобалном нивоу. Као изазов који је карактеристичан за Кину издвојили бисмо ограничен приступ одређеним сајтовима на интернету. Наиме, у Кини важи забрана приступа одређеним сајтовима из политичко-безбедносних разлога, због чега онлајн-настава и коришћење онлајн-алата представљају изазов за предаваче. Као изазове који се могу јавити глобално издвојили бисмо квалитет интернета предавача и студената (ово је посебно изражено у Кини, где се примећује да је интернет спорији за стране сајтове), учинковитост и динамичност наставе у онлајн-окружењу, прегледање испита, колоквијума и домаћих задатака, као и комуникација са ученицима ван часова и дељење наставних материјала. Осврнућемо се на избор платформи, имајући у виду специфичну ситуацију са интернетом у Кини, а затим ћемо се позабавити функционалностима платформе и дати практичне савете како их искористити у настави. Онда ћемо се позабавити решењима ван платформи за бољу наставу, као и проблемом прегледања задатака. На крају ћемо представити решења која користимо у комуникацији са студентима и дељењу материјала.

3. Платформе за извођење онлајн-наставе

За извођење онлајн-наставе у реалном времену као најпрактичније решење показале су се платформе за видео-комуникације засноване на *клауд технологији*. Међу оваквим платформама као најчешће бирано решење препознате су: *MicrosoftTeams*, *GoogleHangoutsMeet* и *Zoom* (НОВАКОВИЋ 2021: 106)⁶⁵.

Како се приступ платформи *MicrosoftTeams* или плаћа или је бесплатан само уколико постоји договор образовне институције и компаније *Microsoft*, она није била погодна за онлајн-наставу српског језика на нашем Универзитету. Ни *GoogleHangoutsMeet* није био одговарајућа опција за онлајн-наставу из разлога што *Google* сервисима није могуће легално приступити са територије Кине. На срећу, платформа *Zoom* нуди бесплатан четрдесетоминутни групни час и не потпада под рестрикцију приступа из Кине, тако да је то био наш почетни избор за онлајн-наставу.

Иако добро почетно решење, *Zoom* је за стотинутни факултетски час требало покретати три пута, што није најидеалније јер доводи до дисконтинуитета. Осим тога, многи студенти нису имали добар интернет и умели су да имају потешкоће са конекцијом, као и са праћењем самог часа због прекидања слике и звука.

Због тога смо прешли на кинеску платформу *TencentMeeting*, а касније и на интернационалну верзију ове платформе *VoovMeeting*.

Коришћење платформе *TencentMeeting* на кинеском језику може бити веома изазовно за страног предавача који не влада овим језиком. Ипак, овој платформи смо дали предност у односу на *Zoom* због неограниченог трајања часа, лаког приступа путем интернета из Кине, без прекидања слике и звука, као и корисничког интерфејса на њиховом матерњем језику. Учинило нам се да ове предности надвлађавају мане несигурности предавача и коришћења само најосновнијих функција платформе.

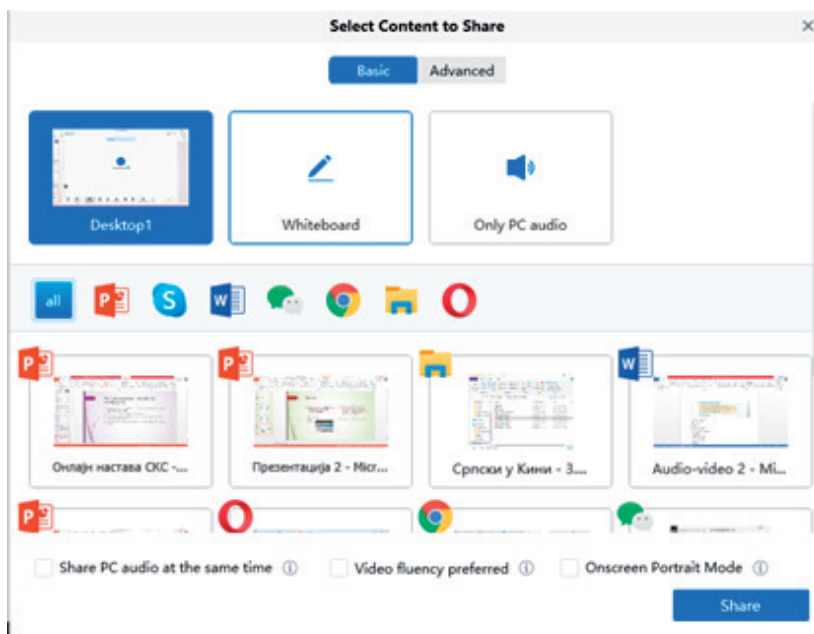
Крајње и најбоље решење, које је и тренутно актуелно у нашој онлајн-настави јесте платформа *VoovMeeting*. Ова платформа је повезана са *TencentMeeting*-ом, тако да предавач може истовремено користити платформу *VoovMeeting* са интерфејсом на енглеском језику док студенти могу наставити да користе *TencentMeeting*. Увођењем ове платформе у наставу добили смо могућност да, тестирајући и користећи њене разноврсне функционалности, онлајн-наставу учинимо динамичнијом и занимљивијом.

4. Функционалности платформе *VoovMeeting*

Платформа *VoovMeeting* има сличне функционалности као и поменуте најчешће коришћене платформе. У наставку ћемо представити неке од њих уз савете како их искористити у настави.

⁶⁵ Више о функционалностима и поређењу поменутих платформи у НОВАКОВИЋ 2021.

а. Дељење екрана. Дељење екрана „представља врло корисну функцију која омогућава успостављање принципа очигледности кроз представљање мултимедијалних презентација или 'школске табле'” (НОВКОВИЋ 2020: 112). Помоћу ове опције можемо са студентима поделити наставни материјал, што олакшава рад јер студенти не морају да штампају све наставне материјале или пак да гледају у два екрана. Ова могућност је такође значајна ако у току часа студенти питају за неку реч коју је најлакше објаснити визуелно – приказом слике, коју наставник лако може наћи на претраживачу и потом поделити екран са студентима. Користећи ову опцију, наставник може поделити и видео, што је посебно значајно у ситуацији када ученици не могу да приступе одређеном садржају на други начин. Осим тога, може се поделити и звук, невезано за то да ли је на екрану већ подељен наставни материјал. Ова опција вам омогућава и да уживате у слушању музике са својим студентима, као и израду звучних вежбања када је на екрану подељен одговарајући материјал.

Фотографија 1. Дељење екрана на платформи VoovMeeting

б. Анотација. Коришћење анотације омогућава наставнику и студентима да пишу по подељеном екрану. Наставник може писати планирана или додатна објашњења по наставним материјалима, а опције куцаног текста, оловке или маркера дају могућност да се текст визуелно прилагоди за учење. Мана опције куцаног текста је то што не препознаје латинична слова са дијакритикама, као и што ћирилична слова пише сувише размакнуто, па се малтене ћирилица и не може користити за писање, док се проблем са латиницом може

решити коришћењем оловке за додавање дијакритика. Ипак, и то је много zgodније него само усмено објашњење или писање у прозору за ћаскање, имајући у виду поготово то да се на крају такав екран може сачувати, и то на два начина: помоћу снимка екрана или коришћењем опције за директно чување на рачунару. Први начин може се користити ако се слика студентима шаље у току часа у групно ћаскање⁶⁶ или ставља у презентацију или документ, док се други може користити да предавач накнадно убади слику у презентацију или документ за студенте. Студенти коришћењем анотације могу радити кратке вежбе на подељеном наставном материјалу и тако активније учествовати на часу. Осим овога, анотација се може користити и на табли.

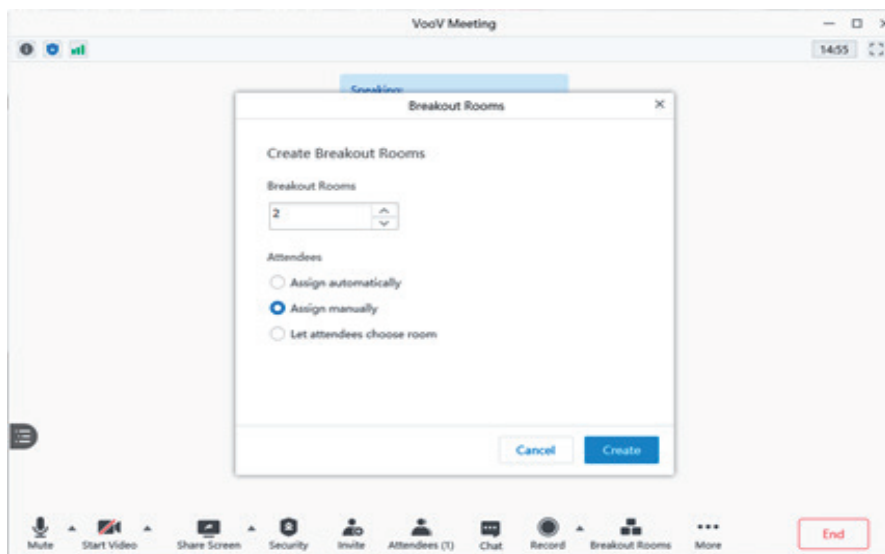
в. Табла. За разлику од дељења екрана, табла представља белу површину за писање помоћу опције анотација. Може се користити да се накнадно допише неко објашњење мимо наставних материјала ако се створи потреба за тиме. Такође се може користити да студенти напишу решења вежбања попут диктата, активирајући се на тај начин додатно у учешћу на часу.

Фотографија 2. Табла и анотације на платформи VoovMeeting

г. Засебне собе. Још један од начина да се студенти активирају на часу, који је наишао на изузетно позитивне реакције током часова српског језика, јесте подела студената у засебне собе. Студенти се у засебне собе могу поделити из главне собе или током подељеног екрана. У другом случају, екран ће бити приказан у свим засебним собама. Наставник одређује број соба у складу са бројем присутних студената и задатком за групни рад, а студенти се распоређују по собама аутоматски или их ручно распореди наставник. У току трајања групног рада наставник остаје у главној соби и по потреби посећује ученике у њиховим собама и пише поруке намењене свим студентима у групним собама. По истеку договореног времена наставник користи опцију затварања соба и ученици имају један минут да се врате у главну собу.

⁶⁶ Више о комуникацији и дељењу наставних материјала са студентима у б. поглављу овог рада.

Фотографија 3. Засебне собе на платформи VoovMeeting

Представљене опције могу бити корисне за ефикасну и разноврсну наставу онлајн, али не треба заборавити ни на друге технолошке факторе који чине онлајн-наставу успешнијом, као ни на традиционална решења која се примењују у учионици, а могу се применити и у настави на даљину.

5. Онлајн-настава – решења ван платформе

У наставку ћемо представити нека од технолошких и традиционалних предуслова решења која могу допринети квалитету онлајн-наставе.

а. Брзина и стабилност интернета. Велика брзина и стабилност интернет конекције су две компоненте које умногоме доприносе бољем квалитету онлајн-наставе. Иако нису неопходне за одржавање часа онлајн, требало би их размотрити уколико постоје финансијске и техничке могућности. Интернет велике брзине омогућује брже читавање екрана, а посебно аудио и видео садржаја, што штеди драгоцено време за наставу, док су при коришћењу стабилног интернета мање шансе да дође до прекида конекције, а то утиче на шум у комуникацији, што може реметити наставни процес. Увођењем стабилне и брзе интернет конекције успешно смо решили проблем прекида и успоравања, тако да сада наши онлајн-часови неометано теку.

б. Хардверске компоненте. Неодговарајући хардвер може бити узрок смањеног квалитета или неискоришћавања пуног потенцијала онлајн-наставе. Хардверске компоненте рачунара би требало да буду релативно нове и у складу са захтевима програма који се користе за извођење онлајн-наста-

ве да не би долазило до превеликог успоравања рачунара, што може негативно утицати и на квалитет часова. Од екстерних компоненти за наставу могу бити важни микрофон и камера. Микрофон и камера у склопу лаптоп рачунара могу подмирити основне потребе, али се куповином слушалица са микрофоном знатно побољшава звук, што је веома важно за учење језика, док боља слика на камери може приближити наставника студентима. Наши студенти су позитивно реаговали на коришћење квалитетних слушалица и микрофона од стране предавача, приметивши да је звук знатно јаснији и квалитетнији.

в. Смењивање активности. Смењивање активности, битно и у настави живо, од изузетне је важности у онлајн-настави. Наиме, ученици су током онлајн-наставе у кућном окружењу, коме недостају атмосфера из учионице и контрола и ауторитет наставника. Ученицима, на пример, тако могу одвући пажњу садржаји на мобилном телефону, чију употребу наставник не може да надзире у онлајн-окружењу. Због овога наставник треба да води рачуна и да смењује активности током часа, као и да се труди да ученици буду што укљученији како им пажња не би лутала више него што је неопходно. Наши студенти из искуства знају да увек могу бити прозвани, тако да нема простора за веће периоде деконцентрације.

г. Коришћење покрета. Један од примећених недостатака онлајн-наставе јесте сужена могућност невербалне комуникације, која се углавном своди на израз лица. Међутим, освешћено коришћење покрета лица, главе и руку од стране наставника, као и подстицање ученика да покреће главу и руке током часа могу утицати како на динамизацију наставе тако и на боље усвајање градива. Наставник може, у мери у којој се осећа пријатно, наглашавати покрете лица и тако учврстити елемент невербалне комуникације. Он такође може потврдне и одричне одговоре додатно нагласити климањем и одмахивањем главом. Осим тога, могу се користити и покрети шака и руку да се потцрта оно о чему говоримо. На пример, величина се може дочарати ширењем односно скупљањем руку, путања се може исцртати и рукама у ваздуху, набрајати се може на прсте (РОКСАНДИЋ 2020: 78). Ученицима се могу задати задаци у којима се од њих тражи да дају одговор користећи покрете руку. На пример, могу се одлучивати са тачан од понуђена два одговора подизањем леве или десне руке.

д. Прегледање домаћих задатака. У кинеском систему образовања домаћи задаци чак и на универзитетском нивоу чине важан део процеса учења. Када је почела онлајн-настава, један од изазова са којим смо се суочили био је прегледање домаћих задатака студената. Програм *MicrosoftWord* даје добре могућности за исправљање, али графичка решења која ће студентима јасно указати на грешке захтевају додатно улагање времена и труда. Притом приликом организације домаћих нисмо желели да студентима укинемо могућност да пишу руком и тако им онемогућимо да користе мишићну мемор

рију током учења. Међутим, прегледање тих домаћих задатака изискивало је коришћење опција за измену фотографија у програму *WeChat*, које је веома незгодно користити, одузимају доста времена и такође је понекад тешко графички истаћи грешку. Решење за ову ситуацију нашли смо у коришћењу таблета са паметном оловком. Уз таблет са паметном оловком домаћи се прегледа исто као на папиру, с тим да када направите неку грешку, можете је лако избрисати и написати поново оно што желите, уз потпуну слободу при графичком обликовању.

Ђјанга за корупцију и мито, па је ушао у затвор. Након што је ослобођен, не само да је живео од поправке сатова, већ је боловао од рака плућа. Он је био пун очаја због ђивота. У исто време, добио је кључне криминалне доказе. Дакле, је позвао пријатеље који су са њим истраживали случај, као што су полицајас Дђу Веј, свој професор права Дђанг Ђао (Касније је постао адвокат.) итд. Ђјанг је им говорио свој план. Он је одлучио да изврши самoubиство и планирао инцидент на станици метроа након његове смрти. Сврха плана је да изазове друштвену сензацију, да осигура да докази не буду компромитовани и да се могу објавити на суду. Коначно, зли ђуди су изведени пред лице правде.

Плакала сам када је на суду пуштен снимак пре самoubиства Ђјанга. Рекао је, " Ове године су претешке, као бескрајна ноћ, безброј пута жедећи за доласком зоре." Дао је свој живот да казни зло и унапреди добро, и да одржи правичност и правду закона. Поред Ђјанга, други likови у серији и су веома шармантни. Они нас терају да верујемо да иако је се дуга ноћ тешко разведати, неки ђуди су вољни да запале лампу за њу.

POGLEDAJ KADA KORISTIMO SVIĐ, A KADA MOĐ TIĐOĐ, NJEGOV. –

Слика 4. Узорак прегледаног домаћег уз помоћ таблета и паметне оловке

6. Комуникација и слање материјала

Када се бавимо онлајн-наставом, можемо говорити о њена два аспекта: о самом извођењу наставе и ономе што се одвија ван часова – о комуникацији са ученицима и слању материјала за учење и домаћи рад.

Неке од платформи посебно намењене дељењу наставних материјала, *GoogleClassroom*⁶⁷ и *Moodle*⁶⁸ могу бити добра решења за дељење наставних материјала, али због поменуте специфичне ситуације са интернетом у Кини, као и због ненавикнутости студената на интернационалне платформе и програме, нисмо се окренули овим опцијама.

Као платформу за комуникацију са студентима и слање материјала одабрали смо *WeChat*, платформу која нуди могућност групног и индивидуалног ћаскања, као и многе друге функције које олакшавају живот у Кини, због чега је веома популарна међу кинеским становништвом. Одлучили смо се за *WeChat* зато што смо сматрали да студенти у новим и неизвесним околностима треба да користе нешто што им је познато и што смо већ, наравно

⁶⁷ Више о платформи *GoogleClassroom* у НОВАКОВИЋ И БОЖИЋ 2020.

⁶⁸ Више о платформи *Moodle* у СУБОТИЋ И ДРАЖИЋ 2011.

у знатно мањем обиму, користили за комуникацију током првог семестра и наставе уживо.

Комуникацију смо организовали у групним ћаскањима, по једном за сваки предмет, уз једну групу која је служила за све оне информације које се не тичу конкретних предмета, а и предавачи су расположиви да им се студенти обрете слањем индивидуалне поруке.

Мањкавости платформе *WeChat* тичу се дистрибуције наставних материјала и слања домаћих задатака. Наиме, материјали се не могу окачити прегледно на једно место, већ се изгубе у групном ћаскању, што може бити незгодно за праћење. Синхронизација подељених материјала међу различитим уређајима (паметни телефон, компјутер, таблет) није идеална, што може довести до тога да и наставници и студенти не уоче послати материјал. Сви материјали (документи, слике и презентације) имају ограничен рок трајања, после чега их је немогуће отворити. Осим тога, ако се мења уређај, пре свега мобилни телефон као примарни уређај за ову платформу, губи се приступ свим претходним документима који нису посебно сачувани као фаворити.

Због ових недостатака увели смо правило за слање домаћих задатака путем имејла како бисмо избегли грешке услед сопствене ненавикнутости на ситуацију с материјалима, док студентима и даље све шаљемо у групна ћаскања, јер је њима тако лакше за рад. Иако понекад ни имејл не функционише идеално, у смислу да послат имејл професор не прими или да студенти не могу ни да га пошаљу, то се лакше решава и боље функционише него претходно решење.

7. Закључак

Пандемија вируса корона убрзала је процес прихватања и увођења информационо-комуникационих технологија у наставу, о којима се писало у научним радовима и слушало на стручним наставничким семинарима, али њима део наставника можда није у довољној мери овладао, и увела је онлајн-часове у образовну свакодневицу.

Поред глобалног изазова прилагођавања онлајн, Катедра за српски језик Тјенцинског универзитета за стране студије суочила се са додатним потешкоћама услед специфичне ситуације са интернетом, као и са навикама коришћења интернета, када смо само делимично могли да се ослонимо на позната решења, а више смо морали да испробавамо и трагамо како бисмо дошли до оних погодних.

Као најбоље решење за извођење часова показало нам се комбиновано коришћење платформе *VoovMeeting* од стране предавача и *TencentMeeting* од стране студената уз комбиновање основних методичких принципа и хардверских решења, док нам је за комуникацију са студентима најбоље комбиновано коришћење платформе *WeChat* и комуникације путем имејла.

Литература

- БРБОРИЋ 2018: Брборић, Вељко, „Будућност лектората српског језика са освртом на прошлост и садашњост”, МСЦ, саопштења, 48/1. Београд, 2018, 21–30.
- КРАЈИШНИК 2014: Крајишник, Весна, „Лекторати српског језика”, *Зборник Института за српски језик САНУ II, Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Београд, 217–226.
- НОВАКОВИЋ 2021: Новаковић, Александар, „Функционалност електронских интерактивних платформи у онлајн настави”, *Настава и васпитање*, Београд, 105–125.
- НОВАКОВИЋ и БОЖИЋ 2020: Новаковић, Александар и Божић, Снежана, „Ставови студената србистике према платформама за електронско учење (*GoogleClassroom* и *HangoutsMeet*)”, *Методички видици*, Нови Сад, 13–28.
- РОКСАНДИЋ 2020: Роксандић, Слободан, *Проговори да видим ко си*, Нови Сад: Удружење за развој излагачке писмености Изражајност.
- СУБОТИЋ И ДРАЖИЋ 2011: Суботић, Љиљана и Дражић, Јасмина, „Информатичко-програмска решења за конципирање онлајн курса српског језика”, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, Београд, 297–303.

Jovana Deljanin

TEACHING SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE ONLINE AT TIANJIN FOREIGN STUDIES UNIVERSITY

Summary

In this paper we have introduced the work of the Department of Serbian Language at Tianjin Foreign Studies University in People's Republic of China, focusing on online teaching during the covid-19 pandemic. We have discussed the programmes we used as well as their advantages and disadvantages in the specific situation related to internet access in China and we have addressed various possibilities of the programmes for online education that would have enabled teachers who cannot use many different online tools to make their classes interesting and efficient. We have presented the solutions for more productive education out of the platform, possibilities for checking tests and assignments, as well as means of communications with students outside online classroom and possibilities for sharing materials.

Key words: Tianjin Foreign Studies University, education during covid-19 pandemic, Serbian as a Foreign Language, online education, online education in China.

УДК 378.147:004.738.5
371.311.1

Ана З. Хубер⁶⁹

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за иберијске студије

ИЗАЗОВИ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА БРУЦОШЕ: ЗНАЧАЈ ИНДИВИДУАЛНОГ ПРИСТУПА У РАДУ⁷⁰

У овом раду представљени су различити изазови са којима се суочавају професори књижевности на факултетском нивоу у раду са бруцошима (студентима прве године основних студија) у доба пандемије вируса корона. Изазови су класификовани у три групе: технички, психолошки и методички. Класификација је сачињена на основу искуства у раду на Катедри за иберијске студије Филолошког факултета Универзитета у Београду са студентима уписаним на основне академске студије школске 2020/2021. године, у време када се настава већ увелико одвијала онлајн. Као највећи изазов истакнута је чињеница да бруцоши немају никакво искуство из факултетског живота осим концепта онлајн-наставе, уз који су започели своје академско образовање услед епидемиолошки неповољне ситуације у Србији у јесен 2020. године. Посебан је изазов држати часове вежби из књижевности, који захтевају висок ниво интеракције и бројне групне задатке. У раду смо понудили неколико креативних решења за потенцијално превазилажење набројаних изазова, уз жељу да се још подробније осмисли одговарајући концепт наставе књижевности за бруцоше у условима пандемије, заснован првенствено на индивидуалном приступу у раду, како студената, тако и професора.

Кључне речи: настава књижевности, бруцоши, вирус корона, онлајн-настава

1. Увод

Избијање пандемије вируса корона у марту 2020. године приморало је целокупан светски образовни систем на моменталну промену начина рада и прилагођавање новим околностима. У року од неколико дана већина образовних институција престала је са радом и наставом уживо и започела деловање по неком од бројних модела онлајн-наставе. Просветне власти у Републици Србији брзо су организовале снимање телевизијске наставе за ученике основних, а потом и средњих школа (бар из главних, заједничких

предмета). Међутим, у тако комплексној ситуацији универзитетски ниво образовања остао је делимично скрајнут, а потешкоће у организовању наставе и предиспитних обавеза за студентску популацију прошле су *испод радара*. Рачунало се на зрелост и одговорност будућих академских грађана и њихових предавача, као и на њихову (претпостављену) бољу дигиталну писменост и опремљеност, што није увек одговарало реалној ситуацији.

Говорећи о разликама између традиционалне и онлајн-наставе, Јакшић и др. (2021) наводе да је онлајн-настава флексибилнија у смислу категорија времена и простора, доприноси уклањању страха од јавног наступа, смањује путне трошкове и укључује више мултимедијалних садржаја. С друге стране, недостаје јој компонента људског односа, не подстиче развој комуникационих вештина, а и теже се организују провере знања (чешћа су варања и плагијати). Традиционална настава подразумева фигуру наставника као контролора, утиче на социјализацију, омогућава добру контролу над проверама знања и подстиче колективну интеракцију. Мане су јој што се одвија у строго задатом временско-просторном оквиру (није флексибилна), доводи до мањка пажње слушалаца и не користи много мултимедијалних садржаја. Сви ови фактори додатно отежавају рад са студентима прве године студија, који тек треба да се адаптирају на ново окружење и систем рада, и то у условима пандемије.

На Катедри за иберијске студије Филолошког факултета Универзитета у Београду већ дуго низ година користи се платформа за учење Мудл (Moodle), али искључиво као помоћно средство уз наставу уживо, најподесније за постављање материјала за учење, дељење линкова и других мултимедијалних садржаја са студентима, бржу комуникацију путем форума и директних порука. Као велика предност ове катедре у ванредној ситуацији показала се већ устаљена пракса да се и одређене предиспитне обавезе, које улазе у састав коначне оцене, реализују путем ове платформе. Најчешће су у питању предаје есеја или семинарских радова, колоквијуми или кратки тестови са питањима са вишеструким избором (multiple choice), постављање клипова или презентација. Осим Мудла као сервиса за асинхрону наставу, са избијањем пандемије јавила се потреба за употребом платформе или апликације која омогућава извођење синхроне наставе путем видео-позива, у облику састанка са студентима. У ту сврху најчешће су коришћене платформе Зум (Zoom) и Гугл Мит (Google Meet), чиме је испуњен принцип да су најпогодније за коришћење бесплатне и лако доступне апликације које обједињују могућности синхроне и асинхроне наставе (ШКОБО 2021: 103, 106).

На часовима вежби из предмета Шпанска књижевност 1, за прву годину основних академских студија, предавачица и ауторка овог текста суочила се са многобројним и разноликим изазовима. Студенти су се на факултету окупили уживо свега два пута⁷¹, на уводним часовима почетком октобра,

⁷¹ Школска 2021/2022. година почела је чак и без уводних часова књижевности са присуством

након чега се епидемиолошка ситуација у Србији нагло погоршала, што је довело до већинске одлуке о преласку на онлајн-режим рада. До краја школске 2020/2021. године, бруцоши су предавања и вежбе из књижевности (касније Шпанске књижевности 2 у летњем семестру) пратили путем апликација Зум и Гугл Мит, уз коришћење Мудла као складишта релевантних материјала и информација. Било је неопходно осмислити у целини план рада који одговара условима виртуелне наставе.

О онлајн-настави књижевности у Србији у доба пандемије најдеталније је писала ауторка Милена Шкобо, фокусирајући се на употребу дигиталних алата, друштвених мрежа и интернета (ŠKOBO 2020; ШКОБО 2021). Ова ауторка исказала је потребу за креирањем модела организације и реализације књижевног курса на даљину у Србији, са акцентом на обради књижевних текстова (ШКОБО 2021: 107). Као иновативне методе за читање и тумачење књижевних текстова, наводи отварање студентских форума за питања и дискусије о прочитаном, употребу електронских књига и праћење објава савремених аутора на друштвеним мрежама⁷² (ŠKOBO 2020: 87–89). Овим радом покушаћемо да се надовежемо на ову линију истраживања и понудимо конкретна решења у вези са наставом књижевности за бруцоше.

Фокус наставе књижевности за бруцоше у онлајн-формату био је на подстицању студената на што редовнији и интензивнији индивидуални рад. Персонализација учења (СТЕПАНОВИЋ 2020: 184) показала се као добар приступ на коме још треба радити. Прилагођавање потребама студената, као и инсистирање на што већем индивидуалном залагању, представљају темељ за успешно онлајн извођење наставе књижевности, што ћемо покушати да образложимо у наставку рада.

2. Класификација и превазилажење изазова у настави књижевности за бруцоше

Ауторка овог рада започела је рад у настави у јесен 2019. године, као замена одсутне професорке. Своју прву генерацију студената којој је предавала целе године у оба семестра примила је управо у јесен 2020. године, у отежаним специфичним условима рада. За младог предавача без великог претходног искуства додатно је озбиљан и сложен задатак држати наставу

студената. Одржан је заједнички састанак бруцоша и професора са Катедре за иберијске студије, где су студенти упућени да се пријаве на Мудл и одатле приступе линковима за уводне онлајн-часове књижевности. У новембру 2021, када тече писање овог рада, вежбе из књижевности и даље се реализују путем Гугл Мита и Мудла.

⁷² Такви форуми се користе на Мудлу у оквиру предмета из области књижевности на Катедри за иберијске студије. Електронске књиге су такође у редовној употреби, а тумачење текстова аутора за које постоје доступни аудио или видео-записи (интервјуи, блогови, налози на друштвеним мрежама) увек је пропраћено мултимедијалним материјалима.

онлајн, нарочито бруцошима, који су и сами почетници у свету студирања.

На основу рада са бруцошима у доба короне, могуће је поделити изазове у настави књижевности у три велике групе. Тако се изазови могу поделити на: техничке, психолошке и методичке. Сви су једнако значајни и међусобно утичу на комплексност рада у онлајн окружењу.

Свима су познати уобичајени технички изазови попут неуједначене техничко-технолошке опремљености студената, слабе и нестабилне интернет конекције и сл. Међутим, у раду са бруцошима јавља се низ посебних изазова. Наиме, бруцошима из 2020. године апсолутно је непознат било каква други вид факултетског рада осим онлајн или хибридне наставе у условима пандемије. Они не знају како функционише факултетска настава нити факултетски живот генерално. У том смислу, много је теже приступити раду путем онлајн-платформи за учење некоме ко раније није уопште имао прилике да учи факултетско градиво. Самим тим, бруцоши нису упознати ни са функционисањем Мудл платформе (за разлику од студената Катедре за иберијске студије са виших година), а она од првог дана постаје неопходан и практично једини извор информација и средство за рад, које даље упућује студенте на приступ платформама попут Гугл Мита. Овај проблем је био посебно уочљив током израде колоквијума, једне од две предвиђене предиспитне обавезе на Шпанској књижевности 1, или током онлајн-пријаве теме за групну презентацију на Шпанској књижевности 1 и 2.

Уколико се у наредној школској години настави са оваквим режимом рада, било би корисно организовати свеобухватну и темељну обуку бруцоша за употребу Мудла још током лета, како би почетак школске године дочекали спремни за рад. Потешкоће са платформом ауторка овог рада решавала је у ходу, уз стрпљење за оне којима је било потребно више времена да савладају употребу Мудла.

Психолошки изазови у настави књижевности за бруцоше огледали су се у два важна аспекта: отежаној мотивацији и иницијацији (увођењу) студената у материју, и личним потешкоћама студената изазваним пандемијом вируса корона. Прелазак на онлајн-режим рада изазвао је велики психички притисак на свим странама (БЛАТЕШИЋ И БОРЉИЊИЋ 2021: 27). У условима глобалне и здравствене неизвесности, веома је тешко подстаћи младе људе, чији први дани студија протичу у изолацији, да нађу смисао у бављењу књижевношћу и да не одустану од првобитних циљева. С обзиром на то да је књижевност дисциплина која не може у практичном смислу допринети искорењивању или побољшању епидемиолошке ситуације⁷³, код многих студената јавила се упитаност о смислу наставка школовања и сврси изучавања књижевности у тренутку када се све око њих *распада*⁷⁴. После-

⁷³ Али може духовно олакшати њено подношење, на чему је ауторка инсистирала у разговору са студентима. Више речи о томе биће у наставку рада.

⁷⁴ У питању су запажања настала кроз разговоре са студентима током часова вежби,

дице изолације услед пандемије вируса корона показале су се као један од главних узрока стреса који утиче на академско функционисање (ЖИВЧИЋ БЕЋИРЕВИЋ И ДР. 2020: 291).

И пре саме пандемије, настава књижевности се најтеже приклањала употреби модерних технологија (ЅКОВО 2020: 87). Увођење у материју и суштину науке о књижевности током пандемије било је силом прилика лишено веома корисних спона са стварношћу и другим видовима уметности и културе. На пример, током 2019. године студентима који су проучавали књижевно дело *Селестина* Фернанда де Рохаса (*La Celestina*, 1499) предложено је да погледају позоришну представу рађену по том делу, у Југословенском драмском позоришту у режији Милана Нешковића. Овакав вид интердисциплинарног и интермедијалног повезивања није био могућ у околностима делимичне или потпуне обуставе рада позоришта услед ширења вируса корона, те су бруцоши остали ускраћени за шири поглед на књижевно дело из лектире.

У свим околностима предавачи морају имати разумевања и за одређене личне и приватне потешкоће студената, које могу утицати на њихов учинак на факултету. Пандемија је донела читав низ нових и озбиљних потешкоћа, које истовремено погађају далеко већи број студената него што је то случај у регуларним условима. Тежи облици заразе вирусом корона самих студената или њихових чланова уже породице, па чак и смртни исходи чланова породице, постали су, нажалост, све чешћа оправдања за нечију одсутност у одређеном периоду. Овакве околности лоше утичу на свакога, без обзира на године, а поготову на младу особу на почетку студија и самосталног живота. Готово сваки час вежби почињао је и завршавао се апелом да се треба чувати и жељом да сви буду здрави наредне недеље. Укључивања из самоизолације, док су у суседној соби болесни чланови породице, постала су редовна.

Поред ових најдрастичнијих тешкоћа, јавили су се и проблеми у вези са лошим материјалним условима, због којих су неки студенти и одустали од студија или су привремено направили паузу. Питање изнајмљивања стана у Београду уз одржавање онлајн-наставе било је и медијски пропраћено (КУРИР 2021). Наиме, када би бруцоши схватили да ће већину времена провести у стану слушајући предавања, закључили би да им се више исплати да остану у родном месту и избегну високе трошкове живота у Београду. Неки бруцоши су дошли до таквих закључака након што је настава почела, а стан већ био изнајмљен, што их је доводило у неповољну ситуацију и често демотивисало од учења и усавршавања.

Као одговор на психолошке изазове, најефикасније је било држати се хуманог приступа и показати емпатију за проблеме кроз које бруцоши пролазе. На крају крајева, књижевност јесте област која се дотиче емоција и најтананијих људских мисли, те такво становиште треба применити у одно-

су са будућим младим проучаваоцима књижевности. Часови књижевности имали су тенденцију да постану уточиште и бег од непријатних вести из стварног света, бар током тих деведесет минута часова вежби једном недељно.

Са становишта организације и реализације наставе, за професора књижевности највећи су методички изазови. Није увек лако наћи одговор на питање како прилагодити онлајн-формату наставу једне тако интерактивне и нетехнолошке дисциплине као што је наука о књижевности. Ипак, једна од предности књижевности јесте управо њена могућност временске и просторне дислокације, односно флексибилности да се она тумачи и да се о њој говори и на даљину. Онлајн-час вежби, уз добро вођење професора, може да поприми форму динамичне и живе књижевне трибине, каквих је безброј одржано и пре корона кризе.

Онлајн-настава доказала је важност и неопходност постојања што већег броја књига у електронском формату, као и њихову доступност путем званичних библиотечких портала, а не преко илегалних сајтова. Говорници већих светских језика попут енглеског и шпанског неће у толикој мери осетити овај проблем, али говорници српског језика хоће. Наиме, и даље се многе књиге могу наћи искључиво у штампаном издању у оквиру традиционалних библиотечких фондова. Организована, системска и планска дигитализација у некомерцијалне сврхе, нарочито старих књига које не подлежу Закону о ауторским правима, представљала би велики корак у олакшавању онлајн-студија, како за студенте, тако и за предаваче, који би могли да понуде релевантна и проверена онлајн-издања преко платформи за учење. Ограничен бесплатан приступ за студенте једном таквом фонду био би више него драгоцен.

На пољу континуиране евалуације студената, која представља један од темеља Болоњског система студирања, јавила се дилема како вредновати активност на часу и присуство уколико оно није обавезно. Већина професора у школској 2020/2021. години није инсистирала на обавезном присуству настави, што је довело до тога да су одређени студенти увек учествовали на вежбама и присуствовали часовима, а неки никада. И поред разумевања за ситуацију, на неки начин је било потребно и праведно наградити активне студенте и тиме их одвојити од неактивних, како се не би изгубила ионако тешко успостављена мотивација за даљи рад. Несклад између вредновања активности на часу и необавезног присуства решен је у школској 2021/2022. години тако што је на појединим предметима уведено обавезно присуство, јер онлајн-настава улази у четврти семестар трајања. Онлајн-настава мора се схватити једнако озбиљно као и настава уживо како би имала жељени ефекат и допринела образовању студената (БРУКС 2020).

Израда групних предиспитних обавеза на часовима вежби из Шпанске књижевности такође је била отежана из више разлога. Циљ је био да се у

групама од три до пет студената припреми кроз Power Point презентацију анализа задатог књижевног дела са списка лектире. Овакав вид усменог излагања постао је одавно доминантан у академском окружењу и један је од елемената у формирању оцене (МИРОВИЋ И ДР. 2021: 44; РАТКОВИЋ ЊЕГОВАН И ДР. 2021). Прво, студенти нису имали времена да се међусобно живо упознају и формирају пријатељске групе, у којима се обично израђују факултетски задаци. И поред њихове навикнутости на онлајн-комуникацију, успостављање контакта ради договора око израде задатака није увек једноставно и бруцоши често траже посредничку помоћ предавача. Недостатак живог контакта са колегама био је уочљив у почетној збуњености студената при формирању онлајн-група за рад. Друго, комуникација око презентација и њихова израда махом се одвијала путем друштвених мрежа, а не уживо, што је такође отежавало групну динамику. Ипак, крајњи исходи презентација били су генерално позитивни и бруцоши су добили високе оцене на наведеној предиспитној обавези.

Као алтернативна опција наметало се увођење већег броја самосталних обавеза, али се дошло до закључка да би у том случају студенти били ускраћени за усвајање комуникационих и организационих компетенција, које су такође важне ставке у силабусу предмета, нарочито у кризној ситуацији попут пандемије.

Ипак, индивидуалност се показала као неопходна у самом ангажовању студената. Ауторка рада наглашавала је бруцошима да је самостално учење и залагање увек неопходно за постизање добрих факултетских резултата, а нарочито у околностима делимично редуковане наставе. Стога је, у мери у којој временска ограничења то дозвољавају, важно приступити студентима индивидуално. У ту сврху идеалне су онлајн-консултације *један на један* или рад у мањим групама, који студентима даје слободу да отвореније говоре и износе ставове. Овакав облик рада могућ је искључиво са активним студентима који редовно присуствују вежбама и показују иницијативу и заинтересованост. Они се морају подстицати да не одустају и не демотивишу се. У овом контексту, долази се до школске теме често помињане у доба короне, а то су искључене камере. Више аутора је већ скренуло пажњу на ово питање (БРУКС 2020; МИРОВИЋ И ДР. 2021: 44). Наиме, већина студената током предавања искључи камеру и чак упоредо ради нешто друго, укључујући ту активности као што је вожња аутобусом или одлазак на пијаци (БРУКС 2020). То резултира изостанком било какве повратне информације (*feedback*) за предавача јер не види изразе лица, климање или одмахивање главом, а често не добије ни вербалне одговоре јер студенти не осећају да је неко опште питање упућено њима, већ се стапају у *мрак и тишину* искључених камера и микрофона. Проблем црних екрана на часовима књижевности са бруцошима решен је увођењем обавезне укључене камере за све учеснике, као и насумичним прозивањем студената да се укључе у дискусију и тако

се покрену из летаргије и пасивног праћења наставе. Књижевност се у овом контексту поново показала као захвална дисциплина јер укључује и животне теме и може се повезати са актуелним друштвеним процесима, што је студентима увек инспиративно.

У онлајн-окружењу за студирање много већа одговорност за управљање над академским напредовањем лежи на самим студентима, који су дужни да успоставе саморегулацију (ГРУБИЋ НЕШИЋ И ДР. 2021: 54). У том смислу, предавачи треба да подстакну студенте да што интензивније раде индивидуално⁷⁵. Истраживања су показала да студенти који генерално прихватају одговорност за сопствени живот ангажованије приступају и онлајн-настави (НЕШИЋ ТОМАШЕВИЋ И ДР. 2021: 169).

Студенте је могуће индивидуално покренути уз организовање више непосредних дискусија у мањим групама, изношење анегдота у вези са епохом, писцем или делом које се обрађује, па чак и кроз позивање на животне примере који потврђују неки став или околност која је приметна у књижевности. Часови вежби из књижевности свакако су замишљени као сушта супротност *ex cathedra* методици и треба да служе за практичну анализу и примену књижевних принципа обрађених на часовима предавања уз што активније укључивање бруцоша.

Лично искуство наставника може имати пресудан утицај и на његове студенте. БЛАТЕШИЋ И БОРЉИН (2021: 28) наводе да ученике треба посматрати као будуће наставнике, који ће једног дана и сами примењивати стечена технолошка искуства онлајн-наставе. Управо се том методом служила и ауторка текста. На бруцоше је остварен позитиван мотивациони ефекат тако што су им се преносила лична искуства са почетка студија, као и чињеница да су одређени видови онлајн-наставе, попут употребе Мудла, имплементирани у програм Катедре за иберијске студије много пре пандемије. Неки аутори саветују да се дистанца између предавача и студената може премостити и употребом мобилног телефона као средства најближе комуникације (РАУТ И ДР. 2021: 85), али се треба држати и принципа очувања приватности и ограничене доступности. Контакт путем мејла и Мудла показао се као сасвим довољан за редовну комуникацију са бруцошима.

Мудл омогућава да студентима буде представљен велики број интерактивних садржаја, који се могу довести у везу са књижевношћу. На курс Шпанске књижевности на Мудлу постављани су филмови рађени по књижевним делима из лектире, интервјуи са писцима, снимци позоришних представа, књижевне критике савременика, додатна литература доступна онлајн, помоћу које се може боље разумети шири друштвени и културни контекст настанка неког дела. Овакви садржаји подстичу критичко миш-

⁷⁵ Предавачи као пандан индивидуалном раду студената и сами могу у онлајн-окружењу да се посвете личном континуираном усавршавању. Многобројни онлајн-курсеви за наставнике јављају се као део процеса целоживотног учења (ЛУНГУЛОВ И ДР. 2021: 267).

љење и помажу бруцошима да од првих дана студирања науче да херменеутички сагледавају културно-уметничке феномене.

Онда када план и програм то дозвољавају, корисно је и пожељно модификовати наставне јединице у складу са околностима живота. Наиме, у силабусу предмета Шпанска књижевност 2 предвиђено је да се чита један роман колумбијског нобеловца Габријела Гарсије Маркеса по избору предавача. До сада су се читали романи *Сто година самоће* или *О љубави и другим демонима*. Године 2020. одлучено је да се чита роман *Љубав у доба колере*, који тематски савршено одговара атмосфери у којој читав свет живи већ скоро две године. Прича о немогућој љубави Фермине Дасе и Флорентина Арисе, који се у позним година поново зближавају захваљујући епидемији колере, подстакла је студенте на врло мудре и живе дискусије. Задатак је био да се припреми презентација на тему *Актуелност романа Љубав у доба колере Габријела Гарсије Маркеса у контексту пандемије вируса корона*. Кроз тумачење овог романа бруцоши су схватили да је могуће и пожељно учавати паралеле између актуелног времена и књижевности и да управо у томе и јесте трајна вредност великих уметничких дела – универзална су и увек се могу успешно реконтекстуализовати (свима су током часа пале на памет фразе које су заживеле и у медијима као варијације референце на ову књигу – *Љубав у доба короне*, *Млади у доба короне*, *Организација времена у доба короне*, *Лечење у доба короне* итд.).

Једно добро решење, које би конкретно у настави књижевности за бруцоше било лако изводљиво, јесте држање наставе на отвореном кад год временске прилике то дозвољавају. У тексту Пауле Адамо Идоете (АДАМО ИДОЕТЕ 2020) покренута је тема некадашње организације наставе на отвореном у доба епидемије туберкулозе. Тај концепт и данас постоји у неким земљама на северу Европе, а подразумева наставу у двориштима и парковима. У случају Филолошког факултета у Београду, то би било могуће спровести на више оближњих локација: Студентски парк, Калемегдан, парк у згради Ректората. На свим овим местима се и иначе повремено организују трибине и културни догађаји, па би и настава књижевности могла добити нову динамику уколико се дискусија о књижевним делима поведе под ведрим небом.

3. Закључак

Јасно је да међу студентима постоји велика жеља за одвијањем наставе живо (БЕТА 2021), али је тренутно неизвесно када ће бити могућ потпуни повратак традиционалним предавањима. Прелазак на онлајн-наставу услед избијања пандемије коронавируса трајно ће преобликовати школске институције, идеју о образовању, као и концепт образовања у 21. веку (СТЕПА-

НОВИЋ 2020: 184). Те промене видљиве су у свим научним дисциплинама, па тако и у науци о књижевности.

Целокупна онлајн-настава књижевности за бруцоше представља велики изазов, како за предаваче, тако и за студенте. Заједничким радом и залагањем тај облик наставе може ваљано заменити живу реч професора. У прилог томе иде и чињеница да су бруцоши генерације 2020/2021. на Катедри за иберијске студије на предиспитним обавезама из књижевности, које се извршавају у склопу часова вежби, остварили добре резултате. Најбоље су се показали студенти који су активно радили целе године, присуствовали онлајн-вежбама и пратили савете предавача о самосталном, индивидуалном раду. Уз квалитетне и прецизне инструкције предавача, чија је кључна улога да мотивише и адекватно уведе бруцоше у свет изабране науке, студент који жели да научи много и постигне добре резултате мора развити индивидуални програм рада. Континуирано читање и анализа примарне и секундарне литературе, радозналост за консултовање додатних извора, истраживање академских извора на интернету, доприносе суштинском усвајању темељног и трајног знања.

На професору књижевности који ради са бруцошима почива задатак да у највећој могућој мери превазиђе техничке изазове и помогне студентима да ураде то исто, да буде подршка у савладавању психолошких изазова, и пре свега, да студиозним радом на осмишљавању методике наставе за своје часове, превазиђе што већи број методичких изазова које онлајн-настава намеће. Читање и анализу књижевних дела треба представити као истовремено учење, али и чување мира и духовности у тешким временима попут пандемије вируса корона. Такав приступ бруцошима и усађивање таквог погледа на књижевност морају донети добре резултате. Наставници књижевности треба да имају на уму да се налазе у далеко лагоднијој позицији од, рецимо, професора и студената медицине или стоматологије, којима онлајн-настава апсолутно не може да замени нити надомести кључне аспекте учења, а то је пракса. Наука о књижевности се у том смислу, упркос својој привидној одвојености од технолошких достигнућа, показала као захвална дисциплина за изучавање у онлајн-режиму. Свакако, остаје да се још детаљније конципира модел наставе књижевности на факултетском нивоу, како за бруцоше, тако и за студенте виших година студија. Као и до сада, потреба за оваквим истраживањима настајаће кроз саму праксу извођења онлајн-наставе, која, чини се, још неко време, а можда и за стално, остаје део наше свакодневице.

Литература

- АДАМО ИДОЕТА 2020: Адамо Идоета, Паула. „Корона вирус и школе: Учење на отвореном као одговор на смртоносну болест пре 100 година”, *BBC News*, 30. октобар 2020. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54159875>

- БЕТА 2021: Бета. „СКОНУС: Бруцоши и студенти друге године да прате наставу уживо”, *Данас*, 25. јул 2021. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/skonus-brucosi-i-studenti-druge-godine-da-prate-nastavu-uzivo/>
- БЛАТЕШИЋ И БОРЉИН 2021: Блатешић, Александра и Јелена Борљин. „Е-настава страних језика на Мудл платформи у универзитетском контексту”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 27–30.
- БРУКС 2020: Брукс, Дарио. „Корона вирус и школа: Који су све проблеми онлајн предавања и шта каже један професор”, *BBC News*, 27. новембар 2020. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-54985218>
- ГРУБИЋ-НЕШИЋ И ДР. 2021: Грубић Нешић, Лепосава, Бојана Милић и Силвија Томић. „Мотивација студената у онлајн наставном процесу”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 54–57.
- ЖИВЧИЋ-БЕЋИРЕВИЋ И ДР. 2020: Живчић Бећиревић, Иванка, Сања Смојвер-Ажић, Тамара Мартинац Дорчић и Горана Бировљевић. „Извори стреса, депресивност и академско функционирање студената за вријеме пандемије КОВИД-19”, *Друштвена истраживања: часопис за опћа друштвена питања*, 30/2, 291–312.
- ЈАКШИЋ И ДР. 2021: Јакшић, Ања, Ксенија Митровић, Јелена Ћурчић и Данијела Грачанин. „Традиционална vs. онлајн настава: предности и изазови”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 181–184.
- КУРИР 2021: Курир. „’Нећу да плаћам кирију кад имам онлајн наставу’: Све мање се издају студентски станови због короне, бруцоши не желе ризик, а ево за колико су пале цене”, *Блиц*, 28. септембар 2021. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/necu-da-placam-kiriju-kad-imam-onlajn-nastavu-sve-manje-se-izdaju-studentski-stanovi/5bmw6zb>
- ЛУНГУЛОВ И ДР. 2021: Лунгулов, Биљана, Наташа Папић Благојевић и Мирко Савић. „On-line курсеви у високом образовању као могућност целоживотног учења наставника”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 265–268.
- МИРОВИЋ И ДР. 2021: Мирковић, Ивана, Весна Булатовић и Андријана Берић. „Изазови студентских on-line презентација у настави страног језика”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 43–46.
- НЕШИЋ ТОМАШЕВИЋ И ДР. 2021: Нешић Томашевић, Ана, Бојана Јокановић и Виолета Зубанов. „Социјални аспекти онлајн наставе: ангажовање студената у наставном процесу”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 169–172.
- РАТКОВИЋ ЊЕГОВАН И ДР. 2021: Ратковић Његован, Биљана, Маја С. Вукадиновић и Лепосава Грубић-Нешић. „Моћ и немоћ Power Point презентације”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 395–398.
- РАУТ И ДР. 2021: Раут, Јелена, Славица Митровић Вељковић, Бобан Меловић и Ђорђе Ћелић. „Примена иновативних метода и техника у извођењу online наставе”, *Зборник радова Тренд 2021*. Нови Сад, 2021, 83–86.
- СТЕПАНОВИЋ 2020: Степановић, Саша. „Утицај пандемије вируса корона на образовање”, *Настава и васпитање*, 69/2, 183–196.

ШКОБО 2020: Škobo, Milena. „Modern Technologies in Teaching Literature”, *Sinteza 2020-International Scientific Conference on Information Technology and Data Related Research*. Belgrade, 2020, 86–92.

ШКОБО 2021: Шкобо, Милена. „Организација и спровођење онлајн језичког и онлајн књижевног курса на факултетима и у средњим школама у Србији”, *Баштина*, 53, 93–110.

Ana Z. Huber

THE CHALLENGES IN TEACHING LITERATURE FOR FIRST YEAR UNDERGRADUATE STUDENTS: THE IMPORTANCE OF INDIVIDUAL APPROACH

In this paper, we will present different challenges that literature professors at universities face while working with first year undergraduate students during the COVID-19 pandemic. The challenges are classified into three groups: technical, psychological and methodical. The classification is based upon the working experience at the Department for Iberic Studies (Faculty of Philology, University of Belgrade) with the students enrolled in school year 2020/2021, when the classes have already been gone online. The fact that first year undergraduate students have no previous university experience, besides online learning, which has been on air when they have begun their studies due to the bad sanitary situation in Serbia in the autumn of 2020, is pointed as the greatest challenge. It is especially challenging to teach literature because it demands a higher level of interaction and many group tasks. In this work we are offering some creative solutions for the possible overcoming of the mentioned challenges, with the hope to figure out more meticulously the proper concept of literature classes for first year undergraduate students in the circumstances of the pandemic, which should be primarily based on the individual approach in students', as well as in the professors' work.

Keywords: teaching literature, first year undergraduate students, COVID-19, online classes, challenges.

УДК 371.27:811.163.41

373.3

616.98:578.834

Предраг Барјактаровић⁷⁶

Наставник српског језика у ОШ „Иван Вушовић” Ражањ

Катарина Барјактаровић⁷⁷

Ученица првог разреда филолошког одељења Прве нишке гимназије
„Стеван Сремац”

ТАКМИЧЕЊА ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19

У раду је представљена *summa* утисака о такмичењима из српског језика и књижевности у основној школи у организацији Друштва за српски језик и књижевност Србије током пандемије ковид-19, и то из две перспективе – ученичке и наставничке. Аутори разматрају тешкоће и ограничења, али и предности које су донели нови облици припреме и учествовања ученика на такмичењима из српског језика и књижевности. Закључци су изведени на основу непосредних искустава аутора, познавања методичких принципа, искустава других наставника српског језика и књижевности, упутстава и препорука Кризног штаба, Министарства здравља и других државних институција надлежних за спровођење заштитних мера за време пандемије, као и упутстава, одлука и обавештења Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Друштва за српски језик и књижевност Србије.

Кључне речи: настава на даљину, учење, ученик, наставник, такмичења из српског језика и књижевности у основној школи, пандемија ковид-19, Друштво за српски језик и књижевност Србије

1. Увод

Рад је настао из потребе да се сагледају такмичења ученика основне школе из предмета Српски језик и књижевност у две школске године које је обележила пандемија вируса корона. Циљ нам је да испитамо шта је то што је било неопходно, шта се морало, затим да укажемо на пропуштене

⁷⁶ predragbarjaktarovic@gmail.com

⁷⁷ barjaktarovickatarina@gmail.com

прилике и неке пропусте до којих је долазило, али и да истакнемо примере добре праксе и нове могућности које је донела настава на даљину. Припремање ученика за такмичење као и сама такмичења сагледана су у два одвојена поглавља, засебно из ученичке и наставничке перспективе, да би се на крају ове две перспективе објединиле и упоредиле. Приликом израде рада коришћена је релевантна методичка литература, као и обавештења Друштва за српски језик и књижевност везана за такмичења, упутства и препоруке Кризног штаба, Министарства здравља и других државних институција надлежних за спровођење заштитних мера за време пандемије и упутства, одлуке и обавештења Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Закључци су изведени на основу непосредног искуства аутора, искустава других професора Српског језика и књижевности и коришћене литературе.

2. Перспектива наставника

Припремање ученика за такмичење и учешће на њима представља важан сегмент целокупног наставног процеса. Овај вид наставе најчешће је присутан на часовима додатне наставе или за време редовне наставе, када се за такмичаре припремају посебни задаци. Зато је важно да ученици буду мотивисани и да се за учешће пријаве само они који то заиста желе.⁷⁸ За такмичења се бирају надарени ученици који показују афинитете и остварују изузетне резултате из појединих области или предмета како би унапредили своја знања и вештине и на тај начин усмерили своја будућа, често и професионална интересовања. Приликом припремања доминантан је принцип индивидуализације, којим се уважавају особености сваког ученика и који се заснива на подешавању наставних захтева и поступака према способностима и склоностима појединаца (НИКОЛИЋ 1999: 126). Облици рада треба да буду привлачни и афирмативни за све ученике у групи, те је препоручљиво да и они сами учествују у креирању програма наставе (НИКОЛИЋ 1999: 135).

У околностима које је наметнула пандемија вируса корона није било једноставно организовати квалитетну додатну наставу. Ученици и наставници били су мање мотивисани за такмичења, принцип индивидуалности је било теже остварити, а многи облици класичне наставе постали су недоступни. Зато се морало посегнути за алтернативним решењима и припрему ученика за такмичење готово у потпуности пренети у дигитално окружење.

Ваља истаћи то да процес дигитализације целокупног образовног система и едукације наставника за рад на различитим платформама за учење на даљину није условљен пандемијом, већ је трајао најмање једну деценију пре појаве вируса корона. Време пандемије је само убрзало овај процес и

⁷⁸ „Додатна настава је намењена посебно мотивисаним и надареним ученицима и обавља се уз њихов добровољни пристанак” (НИКОЛИЋ 1999: 135).

открило многе слабости дотадашњих обука за рад на платформама за учење. Програми едукација били су добро осмишљени, али се у пракси наилазило на велики број непремостивих препрека – од тврдоглавог одбијања једног броја наставника за учење и примену нових технологија у настави, преко техничке неопремљености и наставника и ученика, до проблема са интернет везом или њеног непостојања, како у школама тако и у домовима – те су врло ретко имплементирани у наставни процес. Силом прилика, у марту 2020. године наставници су се морали услужити новим технологијама, били вични томе или не. Данас, годину и по дана од почетка пандемије, настава на даљину постала је наша реалност, којој смо се прилагодили у различитој мери, у складу са сопственим могућностима, хтењима и знањима.

Прелазак на наставу на даљину био је нагао. Са њеним извођењем почело се свега два дана по увођењу ванредног стања, па су сви учесници у наставном процесу били у потпуности неприпремљени. Ученици су упућени на часове приказиване на РТС-у, који су се показали као лоше прелазно, али ипак *некакво* решење, а наставници су путем својих профила на друштвеним мрежама или преко Вибера почели ученицима да шаљу материјале за наставу. Толика журба није била потребна, чак је била и контрапродуктивна: нити је ученицима било потпуно јасно шта треба да раде, нити су наставници могли да их упуте, будући да ни сами нису успевали да достигну задовољавајући ниво наставе и да се снађу у мору порука које су им свакодневно пристизале. Један од разлога несумњиво је тај што је само мали проценат наставника имао своје учионице на онлајн-платформама. Имајући у виду паничну ситуацију која је тих дана владала у свим сферама друштвеног живота услед проглашења ванредног стања, те и то да су просветни радници од надлежних институција очекивали конкретнија решења и препоруке за новонасталу ситуацију, са данашње тачке гледишта можемо закључити да је пропуштена прилика да се образовни систем постави на колико-толико здраве темеље у тих првих 7–10 дана, колико сматрамо да би било довољно да се формирају учионице, и ученици и наставници припреме за извођење наставе на даљину. Овако је конфузија трајала све до краја школске године, а постојећи проблеми су решавани у ходу, често једнократно.

Из свих наведених разлога није било реално очекивати ни да се организује било који други вид наставе сем редовне, нити је било могуће реализовати такмичења за школску 2019/2020. У организацији Друштва за српски језик и књижевност Србије одржани су једино општински ниво такмичења „Књижевна олимпијада” за ученике основних и средњих школа и општински ниво такмичења из Српског језика и језичке културе за ученике средњих школа, који су били на програму пре проглашења ванредног стања. Остала такмичења су најпре одложена (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 16. март 2020), а затим отказана. Ученицима основне школе су приликом уписа у 1. разред средње школе вредновани резултати које су постигли на такмичењи-

ма у школској 2018/19. години као ученици 7. разреда (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 25. мај 2020).

Следећу школску годину смо дочекали припремљенији у сваком погледу. Школе су одабрале јединствене платформе за учење на даљину, формиране су онлајн-учионице, наставници су додатно едуковани, а ученици су већ били упућени у начин функционисања дигиталне наставе. Све то, уз искуство извођења наставе на даљину из другог полугодишта претходне школске године, те јаснија и прецизнија упутства надлежних институција, створило је добре полазне основе за извођење наставе на даљину. Ипак, смењивање различитих модела наставе током целе школске године и стална неизвесност око начина њеног извођења отежавали су одржавање континуитета наставног процеса. Часови редовне наставе били су током целе године скраћени на 30 минута, а сви остали облици наставе су реализовани на даљину.

Припремна настава за такмичење у околностима наставе на даљину имала је своје специфичности услед којих је произашао низ потешкоћа, али је са собом носила и бројне предности. Кључно је то да је у питању рад са ученицима са снажном унутрашњом мотивацијом, које покреће жеља за знањем и такмичарски дух. Самим тим је организација овог вида онлајн-наставе била нешто лакша, јер је вољни моменат код ученика био израженији него у редовној настави. Не треба занемарити ни чињеницу да говоримо о ученицима са значајним интелектуалним потенцијалом и радозналешћу, које је било много једноставније упутити на коришћење нових технологија. Они се веома лако крећу у дигиталном свету, чак се може рећи да су у том домену потпуно равноправни са наставницима, ако не и испред њих.

Због свега тога одговорност наставника била је велика. Живу реч ваљало је надокнадити текстом, сликом, квизом, презентацијом, објашњењем, наћи начина да се допре до ученика на квалитетан начин. Треба имати у виду и то да се такмичари не могу задовољити свакодневним примерима и школским знањем, већ им је потребно припремити задатке који су им интересантни, односно који за њих представљају изазов. То у условима наставе на даљину није било једноставно испунити. Захтевао се свакодневни додатни рад наставника, упознавање нових технологија и целодневно учење. Ко није био спреман на то, није могао да допре до ученика нити да им понуди адекватне материјале за припрему за такмичења. Није неопходно да задаци за овај вид наставе буду технички савршени, шарени и лепршави (ако јесу такви, ученици ће то приметити, али томе неће придавати нарочиту пажњу), па наставник не мора да буде посебно обучен за рад на неком од компјутерских програма. Довољно је одабрати праве примере и послати их као најобичнији текст.

Настава на даљину је код ученика ефикасније развијала истраживачки дух, чешће су били упућени на себе саме и на проблем који их обузима. Ри-

там њихове младости и енергије дозвољавао им је да вежбају и уче у време које њима највише одговара, често ноћу. Можда су теже савладавали баријеру која увек постоји између ученика и наставника, али кад би је једном премостили, са наставником би комуницирали опуштено и отворено. То је знало да донесе нека нова добра решења језичких и књижевних дилема са којима су се сусретали.

Највећи проблем и за наставнике и за ученике представљала је неизвесност која је владала у вези са одржавањем такмичења, што је несумњиво утицало и на квалитет припреме самог такмичења. Ни људима са доста животног искуства и зрелости није лако да крену у неки посао за који није извесно да ће моћи да доврше, а камоли деца. Овде је била пресудна педагошка и психолошка улога наставника, јер је морао да бодри ученике да се за такмичење припремају као да ће га бити и да то стално понавља са пуним уверењем. Ученици су се усмеравали тако да свој део посла ураде најбоље што могу и да занемаре све оно на шта не могу да утичу. Сваки други приступ био је погрешан. Ако би код наставника уочили сумњу, ученици би јој се у потпуности предали и за такмичења се не би квалитетно припремили или би од њих одустајали. Стога су наставници који имају позитиван животни став били у предности и успевали су да ученике мотивишу и растерете психолошког притиска.

Календар такмичења се током школске године више пута мењао и усклађивао са препорукама надлежних институција и тренутном епидемијском ситуацијом. На почетку школске 2020/21. године Друштво за српски језик и књижевност Србије проследило је обавештење о такмичењима: „Такмичење из српског језика и језичке културе и Такмичење из књижевности Књижевна олимпијада планирају се у овој школској години, а њихова реализација зависиће од епидемијске ситуације у нашој земљи” (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 29. септембар 2020). Предлог календара такмичења послат је Министарству просвете, науке и технолошког развоја.

Међутим, у складу са епидемијском ситуацијом, током школске године доношене су нове одлуке и тражена су решења у ходу. Најпре, након анкете спроведене међу наставницима (до 7. фебруара 2021) и састанка који је одржан са представницима Министарства просвете, науке и технолошког развоја 17. фебруара 2021. године (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 18. фебруар 2021), уважавајући мишљења и ставове наставника и интересе ученика чији пласман на такмичењима може утицати на успешност при упису на виши образовни ниво, Управа Друштва за српски језик и књижевност Србије донела је 22. фебруара компромисну одлуку да се према раније усвојеном календару оба такмичења (Такмичење из српског језика и језичке културе и „Књижевна олимпијада”) одрже само за ученике осмог разреда основне школе и ученике четвртог разреда средњих школа (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 22. фебруар 2021а). Сва остала планирана такмичења у организацији Друшт-

ва за српски језик и књижевност Србије су одржана.⁷⁹ Три дана касније Друштво дозвољава и такмичење ученицима 3. разреда средњих школа како би конкурисали за ученичке стипендије (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 25. фебруар 2021). Овакву одлуку сматрамо грешком јер верујемо да су такмичења могла бити изведена уз поштовање постојећих мера заштите од вируса корона у свим разредима на исти начин. Истог дана објављена је и одлука о праву директног пласмана на такмичењима које организује Друштво, на основу које су права стечена у школским 2018/19. и 2019/20. пренета на 2020/21. годину (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 22. фебруар 2021). Ипак, неизвесност око одржавања такмичења није у потпуности отклоњена, па се Друштво још једном огласило обавештењем којим је после консултација са Школском управом Београд и Министарством просвете, науке и технолошког развоја потврдило одлуку о одржавању такмичења (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 5. март 2021б).

Општинско такмичење „Књижевна олимпијада” одржано је 7. марта за ученике 8. разреда основне и 3. и 4. разреда средњих школа. Међутим, само пет дана пре Општинског такмичења из српског језика и језичке културе, због погоршања епидемијске ситуације и преласка школа на онлајн-наставу, одлучено је да се исто одложи (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 15. март 2021), да би до новог одлагања свих такмичења дошло још једном (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 6. април 2021). Коначно, 13. априла је Министарству просвете, науке и технолошког развоја послат предлог за нове термине такмичења, који су потврђени свега три дана пре такмичења – општински ниво такмичења из српског језика и језичке културе и за основне и за средње школе 24. априла, док је окружни ниво такмичења „Књижевна олимпијада” заказан за 25. април (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 21. април 2021).

Због свих ових околности дошло се у ситуацију да ритам такмичења буде неприлагођен и исцрпљујући. Такмичења су даље одржана по следећем распореду: **Окружно такмичење** из српског језика и језичке културе 16. маја; **Републичко такмичење из књижевности „Књижевна олимпијада”** 23. маја; **Републичко такмичење из српског језика и језичке културе** 30. маја (ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 29. април 2021). Када на то додамо пријемне испите у специјалистичким одељењима средњих школа, завршни испит за ученике основних школа и пријемни испит на факултете за ученике средњих школа, те и паралелно одржавање појединих такмичења из других предмета (за наш рад посебно су важна такмичења из страних језика, за која се неретко пријављују и такмичари из српског језика), закључујемо да је оптерећеност ученика била огромна, педагошки и методолошки недопустива.

⁷⁹ Такмичење ученика из књижевности (најбољи писмени задатак) – теме за други школски писмени задатак; такмичење литерарних секција основних и средњих школа; такмичење лингвистичких секција основних и средњих школа; такмичење за најбоље основношколске и средњошколске листове и часописе; такмичење из методике наставе српског језика и књижевности наставника основних и средњих школа.

О квалитетним финалним припремама за такмичења није било ни говора. Најважнији корак за наставника била је психолошка припрема ученика за исцрпљујући ритам, правилан педагошки однос према њиховим успесима и неуспесима како се не би разочарали и демотивисали за даље учење и како би на наредном нивоу такмичења могли дати најбоље од себе. Ученицима који се припремају за републички ниво резултати такмичења су веома битни, они преживљавају сваку грешку и обично су задовољни само максималним бројем поена, што је стварало додатни притисак и код њих самих и код њихових наставника.

На све ово треба додати и недопустиво преклапање Окружног такмичења из српског језика и језичке културе са пријемним испитом за специјализована филолошка одељења гимназија у 2021. години. Наиме, тог 16. маја ученици који су желели да упишу поменута одељења пре подне (у 10.00 часова) радили су тест из енглеског језика на пријемном испиту, а већ у недељно поподне, готово увече (17.30 часова) решавали су задатке на Окружном такмичењу из српског језика и језичке културе.

Бројност учесника такмичења и резултати на њима указују на значајно више награђених ученика. У односу на пет последњих школских година, које смо узели као релевантан податак за поређење, у 2020/21. било је убедљиво највише награђених ученика на републичком такмичењу. Број награђених ученика осмог разреда на такмичењу из Српског језика и језичке културе чак је два пута био на граници једноцифреног броја (за пет година свега 169 ученика), а у години пандемије било их је чак 129, уз 89 ученика награђених на такмичењу из књижевности, што указује на то да су организатори схватили тренутак у коме су такмичења одржана и прилагодили и ускладили тежину задатака са наставним процесом, али су за нијансу и претерали. Задаци треба да задрже такмичарску компоненту како би најбољи, најспремнији и најталентованији ученици дошли до изражаја, иначе такмичења губе смисао.

Свесни свих ограничења која су условила околности везане за пандемију вируса корона, морамо истаћи да понекад нису бирана најбоља решења, нарочито стога што смо школску 2020/21. дочекали са више искуства и довољно времена за организацију и осмишљавање такмичења. Ипак, када сумирамо утиске, закључујемо да је настава на даљину отворила нове, потпуно неистражене хоризонте за све учеснике у настави, посебно за методичаре наставе, и понудила нека добра решења и искуства која треба баштинити. Једно од најважнијих јесте неопходност да се спектар могућности које нуде нове технологије угради у наставни процес, пре свега у додатне активности, којима припада и припрема ученика за такмичење.

3. Перспектива ученика

Као ученица основне школе учествовала сам на свим нивоима такмичења из српског језика у организацији Друштва за српски језик и књижевност, а пре пандемије и на државној смотри рецитатора. За мене је велика част што ми је омогућено да са учесницима једног стручног и научног скупа поделим своје искуство о такмичењима из српског језика и књижевности у доба пандемије ковид-19 и ја вам на тој прилици срдечно захваљујем. Такође се надам да ће моје речи посредством струке имати одјек и у оним круговима који се баве организацијом такмичења.

Пошто сам одувек имала потребу да своје знање проверим, одмерим и потврдим на такмичењима, тешко ми је пала одлука о њиховом обустављању у школској 2019/20. години, када је одржан само општински ниво „Књижевне олимпијаде”, где сам освојила прво место. У школској 2020/21. дозвољени су сви нивои такмичења, али само за ученике завршних разреда основних и средњих школа. Учествовала сам на општинском, окружном и републичком такмичењу из српског језика и језичке културе, као и на окружном и републичком нивоу „Књижевне олимпијаде”. На оба републичка такмичења освојила сам другу награду.

У условима пандемије додатна настава и припремање за такмичења одвијали су се искључиво на даљину јер је у школи реализована само обавезна настава по различитим моделима (најчешће комбинованом), и то са часом који је трајао 30 минута, па су наставници и ученици морали да се прилагоде постојећим условима. Непостојање јединственог модела наставе упутило их је на сналажење у складу са сопственом технолошком опремљеношћу, знањима из области коришћења технологије и постојећих онлајн-платформи. То је захтевало додатно учење и труд пре свега наставника, који су припремали онлајн-материјале (предавања, презентације, тестове, објашњења итд.), али и ученика, који нису били навикнути на тај облик наставе. Једна од лоших страна оваквог припремања за такмичење је та што је ученике довела у неравноправан положај. Поједини моји вршњаци нису имали наставнике који су били технолошки опремљени и способни да држе онлајн-наставу, те су због тога били ускраћени за учешће на такмичењима. Морам да истакнем да припадам онима који су у том погледу, као и у погледу посвећености наставника, имали много среће.

У школској 2020/21. припрема за такмичења је почела још у октобру. Моја наставница српског језика је свакодневно припремала тестове које је слала електронским путем до касних вечерњих часова, неуморно их прегледала и пружала додатна објашњења. Није се обазирала на неизвесност организовања и одржавања такмичења, већ само на извесност учења и знања – што се показало као једини могући пут. Задаци које смо добијали били су проблемски и усмерени ка такмичарском знању, па нам је и онлајн-рад био

занимљив и изазован. Најтеже нам је падала неизвесност да ли ће такмичења уопште бити, која је трајала готово до почетка априла.

Мени није било напорно да се за такмичење припремам на овај начин и верујем да се не бих квалитетније припремила ни да је настава била редовна и нормализована. Ништа није неизводљиво када ученика покреће потреба за знањем и када је спреман да учи и истражује. Такмичари у завршним разредима основне школе и средњошколци навикнути су на учење и способни да уче самостално. Довољно је да имају наставника који ће их водити и усмеравати, што је лакши део посла, али и наћи пут до њих – разумети њихове тежње и страхове – што је свакако веома тешко.

Настава на даљину нам је одузела живу реч наставника која је надокнадива, али није спречила развој здравог такмичарског духа. Недостајао нам је тимски рад на часовима додатне наставе, из ког најчешће изађу најбоља заједничка решења. С друге стране, онлајн-настава нам је донела више времена за припрему. Могли смо да одаберемо када ћемо вежбати, нисмо били везани за одређени термин. Објашњења смо могли добити готово увек: на питање постављено на било којој од платформи за учење на даљину или на Виберу, брзо је стизао одговор. Уз то морам да признам да смо се ми, ученици, осећали равноправно, ако не и супериорно у односу на наставнике када је у питању кретање у дигиталном свету. Многи наставници, међу њима и они које сматрамо најбољим предавачима и педагозима, уопште се нису стидели да од нас потраже објашњење како се употребљавају дигитални алати, мења позадина на онлајн-платформи и сл.

Ритам такмичења је био исцрпљујући: из недеље у недељу током пролећа 2021. године смењивали су се нивои такмичења, тако да није било много времена за завршне припреме. Уз то, пријемни испит за посебна филолошка одељења, која уписују управо такмичари из матерњег и страних језика, одржани су у истом дану кад и такмичења из српског језика. Сматрам да би организатор убудуће морао да усклади календар и поведе рачуна о динамици одржавања такмичења. То се у условима које је наметнула пандемија ковид-19 показало као додатна тешкоћа за нас ученике, а и за наше родитеље.

Тестови су услед пандемије били мање захтевни, понекад чак и на нивоу школског контролног задатка. Тај недостатак такмичарске компоненете у мени је будио сумњу и несигурност, па ми се понекад чинило да се од ученика захтева нешто чега у тесту нема. Дешавало се да, тражећи *замку*, погрешим и на релативно лако питање. Због тога мислим да су такмичења била прилагођенија ученицима са просечним такмичарским знањима, те нису била одраз припремљености и знања такмичара, а поготово не права слика њиховог талента за решавање тананих језичких заврзлама и дубине њиховог промишљања књижевних дела и књижевнотеоријских дилема.

Епидемијске мере су током одржавања такмичења дисциплиновано поштоване, па су оба републичка нивоа одржана на Филолошком факултету

у Београду, уместо у Тршићу и Сремским Карловцима. То није утицало на резултате такмичења, али смо сви ми – и ученици и наставници – подједнако жалили што нам је пандемија ускратила задовољство такмичења у колевкама српске писмености.

Сматрам, а и моји вршњаци такмичари деле то мишљење, да нема оправдања за одлагања или обуставу такмичења, јер је и на њима могуће спровести мере заштите од вируса корона које важе за редовну наставу у школи. Иако прижељкујемо нормализовање свих облика наставе, па и наставе припремања ученика за такмичење, надамо се да ћемо наставити и са коришћењем знања, вештина и искустава које су наставници и ученици стекли у време извођења наставе на даљину. На тај начин настава би добила на квалитету и коначно ухватила корак са временом у коме живимо.

4. Закључак

Сагледавањем обе перспективе може се уочити да се мишљења и ставови ученика и наставника ни у чему битно не разликују. Ученици су ти који очекују смернице од наставника, па су стога наставничка улога и одговорност велике. Посебно је потребно истаћи да су за време пандемије најефикаснији контакт са ученицима остварили наставници који су добри педагози и психолози, који су се осећали комотно у дигиталном окружењу и који нису ограничавали време у које су ученици могли да шаљу одговоре и постављају питања. За припремање ученика за такмичење више није било довољно познавање градива и методике, већ је била кључна способност наставника да ученике растерети притиска који је наметнуло окружење изазвано пандемијом вируса корона и неизвесност одржавања такмичења. Посебно су наглашена три проблема: неизвесност око одржавања такмичења, ритам такмичења који је био исцрпљујући и недопустиво преклапање такмичења са пријемним испитом за специјалистичка одељења. Охрабрује што се ниједан од ових проблема не тиче самог наставног процеса, што имплицира да је сама настава припремања ученика за такмичења на даљину била успешна.

На крају можемо истаћи да је пандемија вируса корона убрзала и наметнула дигитално окружење као простор у коме се одвија део наставног процеса. Са собом је донела проблеме као што су неприпремљеност и неопремљеност готово свих учесника наставног процеса (од непостојања одговарајућих апарата и интернет везе до непознавања дигиталног света и немогућности кретања у њему). Институције су најпре затајиле, али су касније успоставиле ред и омогућиле квалитетну наставу на даљину.

Један од ефикаснијих видова наставе на даљину свакако је припремање ученика за такмичење, што због саме природе ове наставе, што због

ученика који јој добровољно приступају у дигиталном окружењу у коме се осећају потпуно слободно. Сматрамо да је настава на даљину најпре била нужно зло, али је данас саставни и неодвојиви део успешног наставног процеса. Ако желимо да одржимо корак са временом у коме живимо и наставу прилагодимо тренутку, наставићемо да баштинимо, негујемо и унапређујемо искуства која смо стекли у доба пандемије вируса корона као примере добре праксе.

Литература

- НИКОЛИЋ 1999: Николић, Милија. „Методика наставе српског језика и књижевности”, *Завод за уџбенике и наставне средств.*, 1999, Београд.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 16. март 2020: Важно обавештење (Ковид-19) <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2020/03/16/vazno-obavestenje-kovid-19/>, приступљено 17. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 25. мај 2020: Вредновање резултата са такмичења при упису у средње школе <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2020/05/25/vrednovanje-rezultata-sa-takmicenja-pri-upisu-u-srednje-skole/>, приступљено 17. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 29. септембар 2020: Обавештење у вези са такмичењима <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2020/09/29/obavestenje-u-vezi-sa-takmicenjima/>, приступљено 17. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 18. фебруар 2021: Такмичења у школској 2020/2021. години <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/02/18/takmicenja-u-skolskoj-2020-2021-godini/>, приступљено 18. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 22. фебруар 2021а: Одлука о одржавању такмичења у 2020/2021. школској години <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/02/22/odluka-o-odrzavanju-takmicenja-u-2020-2021-skolskoj-godini/>, приступљено 18. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 22. фебруар 2021б: Право директног пласмана – такмичења Друштва за српски језик и књижевност Србије школске 2020/2021. године <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/02/22/pravo-direktnog-plasmana-takmicenja-drustva-za-srpski-jezik-i-knjizevnost-srbije-skolske-2020-2021-godine/>, приступљено 18. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 25. фебруар 2021: Такмичење за ученике трећег разреда средњих школа <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/02/25/takmicenje-za-ucenike-trecjeg-razreda-srednjih-skola/>, приступљено 19. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 15. март 2021: Одлагање Општинског такмичења из српског језика и језичке културе <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/03/15/odlaganje-opstinskog-takmicenja-iz-srpskog-jezika-i-jezicke-kulture/>, приступљено 19. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 5. март 2021: Обавештење поводом нових мера борбе против епидемије <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/03/05/obavestenje-povodom-novih-mera-borbe-protiv-epidemije/>, приступљено 19. 10. 2021.

- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 6. април 2021: Одлагање свих такмичења у организацији Друштва <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/04/06/odlaganje-svih-takmicenja/>, приступљено 19. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 21. април 2021: Нови термини такмичења <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/04/21/novi-termini-takmicenja/>, приступљено 20. 10. 2021.
- ОБАВЕШТЕЊЕ ДРУШТВА, 29. април 2021: Допуна календара преосталих такмичења <https://drustvosj.fil.bg.ac.rs/2021/04/29/dopuna-kalendara-preostalih-takmicenja/>, приступљено 20. 10. 2021.
- Одлука о обустави извођења наставе у високошколским установама, средњим и основним школама и редовног рада установа предшколског васпитања и образовања – избор прописа из „Службеног гласника РС”, број 30 од 15. марта 2020. године
- Решење о обављању послова ван просторија послодаваца за време ванредног стања Уредба Владе о организовању рада послодаваца за време ванредног стања. *Сл. гласник Републике Србије*, 31/2020.
- Уредба о мерама за време ванредног стања. *Сл. гласник Републике Србије*, 31/2020, 36/2020, 38/2020, 39/2020, 43/2020, 27/2020, 49/2020, 53/2020, 56/2020, 57/2020, 58/2020.

Predrag Barjaktarovic
Katarina Barjaktarovic

SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE COMPETITIONS FOR PRIMARY SCHOOLS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Summary

This paper presents the sum of impressions about Serbian language competitions organized by the Serbian Language and Literature Society of Serbia during the COVID-19 pandemic, as viewed from two perspectives: students' and teachers'. The authors discuss the difficulties and limitations, but also the advantages that new forms of preparation and participation of students in Serbian language competition have brought. The conclusions were based on the direct experiences of the authors, the experiences of other Serbian language teachers, instructions and recommendations of the Crisis Staff, The Ministry of Health and other state institutions responsible for implementing protection measures during the pandemic, as well as the instructions, decisions and notifications of the Ministry of Education, Science and Technological Development, and the Serbian Language and Literature Society of Serbia.

Keywords: teaching, learning, Serbian language competitions, COVID-19 pandemic, Serbian Language and Literature Society of Serbia

Снежана С. Радоичић⁸⁰

Исидора Д. Тамбурић⁸¹

Даница С. Леповић⁸²

Проф. Јасмина Рочкомановић⁸³

Гимназија у Куршумлији

ГОДИНА УЧЕЊА У ПАНДЕМИЈИ⁸⁴

У борби са пандемијом изазваном вирусом SARS-Cov-2 сведоци смо тога да се велике промене могу одвијати брзо. И сама настава, и учесници у наставном процесу (наставници, ученици) морали су се брзо асимилovati новим околностима учења. Истраживање и сумирање искуства нашег одељења (трећи разред Гимназије у Куршумлији, смер природно-математички) у вези са годином учења у пандемији, спроведеног поводом истоименог научног скупа „Учење у пандемији – summa утисака”, одржаног 24. и 25. септембра 2021. године на Филозофском факултету у Нишу (у онлајн-формату) указало је на недостатке онлајн-наставе с циљем да се школски систем, однос између професора и ученика, као и генерално функционисање таквог (али и традиционалног) начина школовања унапреди. У оквиру истраживања испитивано је и колико су се промене у аспекту школства (конкретно у начину одвијања наставе), а у оквиру нашег одељења, показале ефикасним.

Кључне речи: пандемија, школа, онлајн-настава, ученици, домаћи задаци

1. Увод

Користећи Гугл Формс (Google Forms) платформу сачињен је упитник, тј. анкета од седамнаест питања, која су се већинским делом тичала личног поимања и доживљавања онлајн-наставе и учења у виртуелном окружењу. Захваљујући овој анкети, омогућен је целокупни увид у ставове једног одељења према учењу у пандемији.

⁸⁰ snezandaradoicic055@gmail.com

⁸¹ isi04dora@gmail.com

⁸² lorkina21@gmail.com

⁸³ jasmyna.rockomanovic@gmail.com

⁸⁴ Рад је настао у оквиру научног скупа „Учење у пандемији – summa утисака”, који је одржан од стране Центра за савремена филолошка проучавања младих истраживача Филозофског факултета у Нишу.

Апликације и онлајн-платформе које су испитаници (у даљем тексту ученици) користили током учења у пандемији су: Гугл учионица, Вибер, Гугл Мит, Зум, Цимејл и Моја школа (РТС).

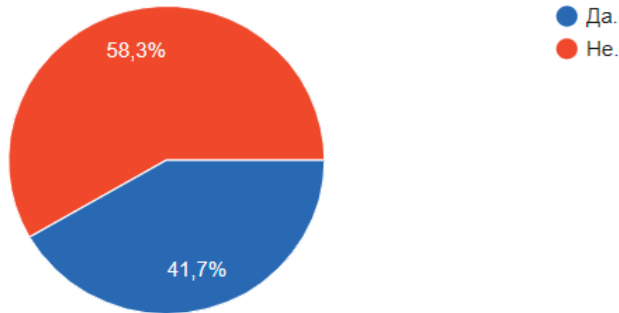
У наставку ћемо анализирати одговоре анкете, у којој је учествовало двадесет четворо ученика из Куршумлије.

2. Привикавање на онлајн-наставу и сумирани утисци о онлајн-настави

У наставку рада анализираћемо одговоре ученика на питања из анкете и сумирати њихове утиске о онлајн-настави. Ученици су исказали личне ставове о настави и упоредили традиционални, комбиновани и онлајн-модел.

Било ми је тешко да се навикнем на онлајн-наставу.

24 одговора

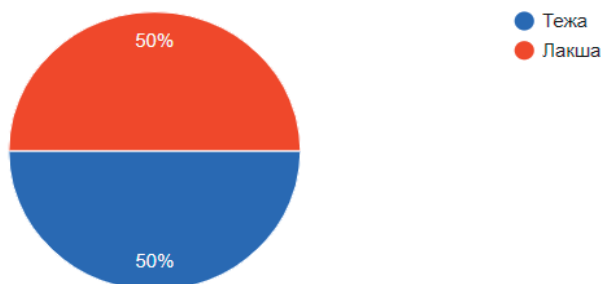

Графички приказ 1. Ученици потврђују или оспоравају тезу: Било ми је тешко да се навикнем на онлајн-наставу.

Више од половине ученика (58,3%) оспорило је тезу *Било ми је тешко да се навикнем на онлајн-наставу*, док је преосталих 41,7% ученика ову тезу потврдило. Закључујемо да већини ученика није било тешко да се навикне на онлајн наставу.

Генерално гледано, онлајн-настава је у поређењу са уобичајеном:

24 одговора

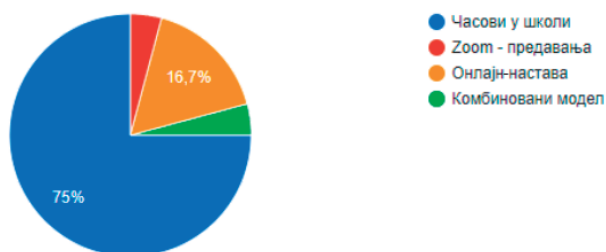

Графички приказ 2. Ученици употпуњују тврдњу: Генерално гледано, онлајн-настава је у поређењу са уобичајеном са тежа или лакша.

Код недовршене тврдње *Генерално гледано, онлајн-настава је у поређењу са уобичајеном*, ниједна страна није преовладала (50% њих је онлајн-наставу окарактерисало као *тежу* у поређењу са уобичајеном, а других 50% као *лакшу*).

Који ти се модел наставе највише допада?

24 одговора

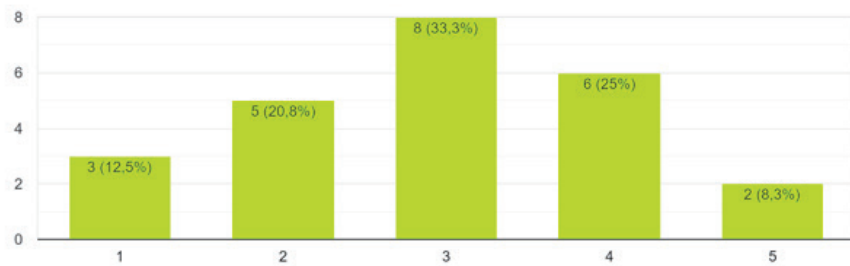
Графички приказ 3. Ученици бирају модел наставе који им се највише допада.

Највећи проценат ученика (75%) часове у школи, тј. традиционалну наставу наводи као модел наставе који им се највише допада. Комбиновани модел и предавања преко платформе Зум су најмањим делом заступљени међу одговорима, док се за онлајн-наставу определило 16,7% ученика. Дакле, ученици су (процентуално) часове у школи окарактерисали као модел наставе који им се највише допада.

3. О градиву

Истраживање је било усмерено ка процени степена усвајања градива током пандемије, у онлајн-условима. Треба напоменути да је овде заиста пресудан фактор личног ангажовања, поред онога што је изван наше контроле (недостатак интеракције између професора и ученика, редовног испитивања, подстицајног окружења које ће више мотивисати ученике). Иако је наредно питање заиста дискутабилно, јер ученици сами процењују своје знање (и шупљине у знању), сматрали смо га релевантним за наше истраживање.

Колико се сећаш градива из периода онлајн-наставе?
24 одговора

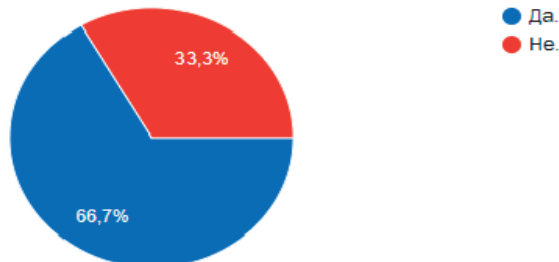

Графички приказ 4. Ученици процењују колико се сећају градива које су учили у доба пандемије у онлајн-условима, на скали од 1 до 5.

Најмање је ученика (8,3%) који се сећају свега, док је нешто више (12,5%) оних који се не сећају градива уопште. Оних који се више не сећају него сећају градива је 20,8%, а оних који се више сећају него не сећају градива је 25%. Највише (33,3%) је оних који су на средини између ове две супротности.

Сматрам да сам пропустио/ла много градива током пандемије.

24 одговора

Графички приказ 5. Ученици оспоравају или одобравају тезу: Сматрам да сам пропустио/ла много градива током пандемије.

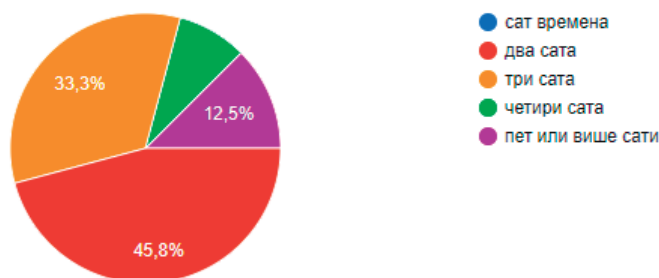
Више од половине ученика (66,7%) је потврдило тезу *Сматрам да сам пропустио/ла много градива током пандемије*, док је преосталих 33,3% њих исту тезу оспорило. Закључујемо да ученици сматрају да је онлајн-настава један од главних криваца за њихове *шупљине* у знању.

4. О домаћим задацима

Истражили смо и колико је времена било потребно ученицима да одраде домаће задатке у периоду пандемије. Ученици су у отвореном делу анкете (где сами уписују одговоре на питања; дакле, немају понуђене одговоре) наводили како иначе, док се одвија уобичајена настава у школи, имају знатно мање домаћих задатака него када је у току онлајн-настава. Такође, говоре и како разумеју да је то ипак један од начина на који професори могу утврдити напредак ученика током онлајн-наставе.

Колико времена дневно си проводио/ла радећи домаће задатке?

24 одговора

Графички приказ 6. Ученици дају оквиран одговор на питање: „Колико времена дневно си проводио/ла радећи домаће задатке?“

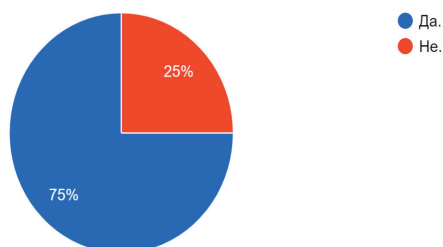
Највећи број ученика (45,8%) је на питање које се односи на време које им је било потребно да одраде домаће задатке одговорило *два сата*; онда следи одговор *три сата* (33,3% ученика), *пет или више сати* (12,5% ученика) и *четири сата* је био одговор преосталих ученика. Закључујемо да је било немогуће урадити домаће задатке за сат времена, јер ниједан ученик није одабрао ту опцију као одговор. На овај резултат анкете може утицати фактор снажљивости на интернету или конкретно одређеним платформама.

5. О професорима

Следећи аспект нашег истраживања тицао се мере и начина варирања квалитета онлајн-наставе од професора до професора и питања: да ли су професори захтевнији током онлајн-наставе или традиционалне наставе у школи.

Сматрам да су професори захтевнији током онлајн-наставе.

24 одговора

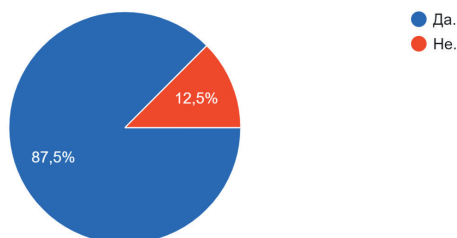

Графички приказ 7. Ученици са *да* и *не* одговарају на тезу: Сматрам да су професори захтевнији током онлајн-наставе.

Тезу *Сматрам да су професори захтевнији током онлајн-наставе* оповргло је 25% ученика, док ју је (убедљивих) 75% ученика потврдило. Закључујемо да су професори захтевнији током онлајн-наставе, а то можемо повезати и са већим бројем домаћих задатака (поглавље *О домаћим задацима*).

Квалитет онлајн-наставе варирао је од професора до професора.

24 одговора

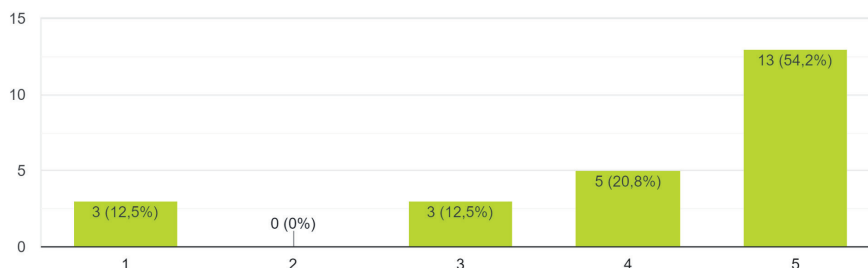
Графички приказ 8. Ученици потврђују или оспоравају тезу: Квалитет онлајн-наставе варирао је од професора до професора.

Већина ученика (87,5%) је сагласна са тврдњом да је квалитет онлајн-наставе варирао од професора до професора, док се преосталих 12,5% ученика не слаже са истом тврдњом. Дакле, не можемо уопштавати повећану захтевност професора или подједнаку ангажованост професора; неки професори су такође невешти у коришћењу интернет платформи, па је и квалитет наставе био на nižем нивоу.

6. О здрављу

Истраживање учења у пандемији обухватило је и анализу физичке активности ученика за време онлајн-наставе и времена које су дневно проводили испред екрана.

Током онлајн-наставе бавио/ла сам се физичком активношћу:
24 одговора

Графички приказ 9. Ученици процењују сопствено бављење физичком активношћу током онлајн-наставе у периоду пандемије.

Више од половине ученика (54,2%) сопствено бављење физичком активношћу (учесталост, не успелост) током онлајн-наставе у периоду пандемије оцењује највишом оценом. Затим, физичку активност 20,8% ученика на скали оцењује бројем четири, 12,5% ученика оценом три и такође 12,5% ученика оценом један. Закључујемо да је највећи број ученика био веома физички активан, што може бити последица навике или вишка слободног времена за бављење спортом (којег је иначе током традиционалне наставе мање, јер ученици проводе доста времена у школи).

7. О манама и предностима онлајн-наставе

Финални и најзначајнији сегмент нашег истраживања посвећен је манама и предностима онлајн и традиционалне наставе.

Као предност онлајн-наставе ученици пре свега наводе уштеду времена, односно флексибилност (могу учити и радити задатке онда када они то желе, у складу са тиме да ли су ранораниоци или *ноћне птице*, и онда када имају највећу концентрацију; што би било другачије током традиционалне наставе у школи, јер су ученици условљени распоредом). Такође, ту постоји и мана, јер су ученици често били ангажовани у било ком делу дана, стизали су им домаћи задаци у различитим сатницама, тако да је граница између одмора и учења често била недефинисана. Оно што ученици наводе као ману онлајн-наставе је и то што су професори слали материјале и задатке викендом, па су изгубили осећај за *весели нетак* и дане у недељи уопште. Такође, било је и унапред ненајављених часова, па се дешавало да поједини ученици преспавају предавања. Када се говори о већ снимљеним предавањима на платформи Моја школа, ученици сматрају да је практично то што могу изнова слушати иста предавања, те поново одслушати мање јасне делове, или прескочити оне које су већ савладали и тако уштедети време. Такође, сматрају да и концентрација професора у школи може опати у зависности од његовог расположења, фонда часова и слично, те он не може бити на сваком часу подједнако спреман да пренесе ученицима знање, иако је обучен за то. Више времена за ваннаставне активности, било да је у питању спорт, уметност или нека друга активност, ученици издвајају као једну од предности онлајн-наставе. Већина ученика сматра да је критеријум оцењивања знатно нижи када се настава одвија онлајн, те они углавном своје време посвећују предметима који их више занимају, а не онима који су им теже савладиви, што посматрају као предност, али управо то има и своју ману – јер се они одвицавају од онога што им се *не допада* и тиме стварају *рупе* у знању, те се касније могу јавити потешкоће при савладавању комплекснијег градива. Неким ученицима је потребна већа пауза између часова, што код куће себи у већини случајева могу приуштити, док је то у школи стриктно организовано. Такође, уколико су ученици на било који начин спречени, било због болести или неких других разлога, предавања могу испратити и накнадно на интернет платформама, што ученици наводе као предност онлајн-школовања. Међутим, опет долазимо и до мана, а то је да постоји знатно већа могућност да се развије анксиозност или депресија, поготово код адолесцената. Недостатак социјалног аспекта је израженији, што може резултирати тешкоћама у формирању међуљудских односа. Мана је и то што је повећан ризик да се развије зависност према технологијама и паметним уређајима, а такође и то што неки ученици деле рачунаре са својим укућанима, или у тренутку када су им потребни, интернет или струја их могу издати, те уче-

ници немају комплетно сигурне услове за праћење онлајн-наставе. Такође, мана је и та што ученици нејасноће које се односе на градиво не могу одмах разјаснити уз помоћ професора, а професора замењују консултацијом интернета, који често уме да понуди и дезинформације. Ученици наводе како је немогуће заменити *живу реч* као један од главних аргумената против онлајн-наставе и као водећу ману онлајн-наставе; и упркос већој одговорности и мањку слободног времена, већина њих радије бира традиционалну наставу у школи (неки од разлога за то су приступ кабинетима, поготово за предмете при чијем проучавању је неопходно извести и практични део наставе и могућност присуствовања различитим секцијама – драмска, литеарна, рецитаторска, за које онлајн-настава нема замену).

Snežana Radoičić

Isidora Tamburić

Danica Lepović

Jasmina Ročkomanović

A YEAR OF LEARNING IN A PANDEMIC

By talking about our classmates' experience (third grade of high school Gimnazija in Kursumlija, natural sciences-mathematics classroom) on the theme A year of learning in a pandemic in the Learning during a pandemic – the summary of impressions conference, which took place at the Faculty of Philosophy in Niš (online), on September 24th and 25th 2021, we especially indicated on deficiencies of online classes with the aim of improving the school system, the relationship between teachers and students, and functioning of that (and also a traditional) way of studying. Because of Covid-19, we realized that things can change fastly (concretely the way of holding classes), and we were examining how much that was effective in the walls of our classroom.

Keywords: a pandemic, the school, online classes, students, homework

Александра С. Стошић⁸⁵

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за Србистику

НАСТАВА У ДОБА ПАНДЕМИЈЕ ИЗ УГЛА СТУДЕНАТА ФИЛОЛОШКИХ ФАКУЛТЕТА ПЕТ ЗЕМАЉА⁸⁶

У раду су представљена искуства студената са онлајн-наставом извођеном у периоду од марта 2020. до маја 2021. године на филолошким факултетима у Русији, Пољској, Словенији, Мађарској и Србији. Због ситуације са вирусом корона настава у датом периоду одвијала се у 90% случајева на даљину, преко интернет платформи, што је умногоме изменило дотадашњи приступ у извођењу факултетског градива. У том периоду великих изазова и одрицања образовни систем у свету показао је да се на путу описмењавања не сме стати, тако су пронађени различити начини извођења наставе. То је и професорима и студентима наметнуло већу одговорност, јер је наставне методе и принципе који су примењивани до појаве пандемије требало ставити по страни и осмислити нове како би настава неометано текла. Искуства студената филолошких факултета показују да су њихови универзитети делимично успели у томе, а појединачна искуства варирају од оних незадовољавајућих до оних којима настава у пандемији више одговара. У раду је коришћен упитник на који је одговорило укупно 20 студената из различитих земаља. Сумирањем 300 различитих одговора на 15 питања, добили смо широку слику различитих начина извођења наставе, упознали различите начине и методе професора из иностранства и тиме направили поређење са извођеном наставом у Србији. И позитивна, али и негативна искуства студената су драгоцене, јер нам пружају могућност да учимо једни од других и стечена знања примењујемо у пракси.

Кључне речи: пандемија, настава, учење у пандемији, филолошки факултети, искуства студената

⁸⁵ aleksandrastosticd@gmail.com

⁸⁶ Рад је настао у оквиру научног скупа „Учење у пандемији – summa утисака“, одржаног 24. и 25. септембра, у организацији Центра за савремена филолошка проучавања младих истраживача Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

1. Увод

У условима популарно названог периода *доба пандемије* дошло је до прекида традиционалног извођења наставе која је успешно настављена захваљујући високо развијеној технологији. Технолошки развој друштва захтева и развијено образовање „које на тај начин постаје uslov opstanka i napretka modernog društva” (STOJANOVIĆ 2020: 121). Без обзира на време или локацију настава се може одвијати путем платформе за учење на даљину. Од почетка ширења пандемије широм света дошло је до преласка на учење из тоpline сопственог дома и начин образовања који су изнедриле развијене технологије постао је најпопуларнији у свету. Забележено је да се од тада масовно отварају школе које пружају приватне часове на даљину, састанци великих компанија одржавају се путем интернета, научни скупови, конференције, промоције књига, па и песничке вечери и сл. То је створило многе потешкоће дигиталним досељеницима којима није урођено коришћење дигиталних иновација. Они улажу напор да савладају новине на пољу техничких иновација (БОЖИЋ 2014: 60). У таквом окружењу јављају се одређени застоји, грешке и ситуације које ометају наставу. Управо су такве ситуације забележене током периода када је факултетска настава прешла на онлајн или одржавања на даљину. Са друге стране налазе се дигитални урођеници који су учење на даљину лакше прихватили с техничке стране. У нашем случају то би важило за опозицију професори–студенти. Међутим, отежавајуће околности у којима су се налазили студенти јесу ослабљена конекција (која не зависи од њих и њихових техничких знања), обавеза набавке савременијих лап-топова или таблет уређаја ради лакшег праћења наставе, недостатак дружења са вршњацима и слично.

У литератури се за онлајн-учење често као синоними дају е-учење, учење на даљину, умрежено учење. Прва умрежена учења јавила су се средином деведесетих година 20. века, и то на високим универзитетским центрима. Тада се први пут у учењу почињу примењивати видео-записи и аудио-записи (ТОНКОВИЋ I DR. 2020: 123). Захваљујући развијеној технологији учење на даљину сада је усавршено до те мере да ученици могу међусобно водити дискусију, одговарати на питања наставника, вршити проверу знања и сл. Кроз наше истраживање потврђено је које су предности, а који недостаци учења у доба пандемије. Резултати до којих смо дошли једним делом се поклапају са истраживањима ранијих проучаваоца наставног процеса на даљину. Још су Bunn (2004)⁸⁷ и Jukić (2017)⁸⁸ у својим истраживањима препознали предности мрежне наставе, како је они називају, а то су:

⁸⁷ Bunn, Joanne. *Student persistence in a LIS distance education program Australian Academic and Research Libraries* 35(3). 253–269.

⁸⁸ Jukić, Dina. 2017. „Техничка припремљеност и мотивираност студената хрватских свеучилишта за online oblik nastave.” *Život i škola* LXIII/1. 93–104.

већа креативност, флексибилност, самосталан ритам учења, нови комуникацијски канали, постојање више модела за процену знања (квизови за самопроцену, евалуацију и сл.). Као недостатке ове наставе они наводе мањак социјализације.

Како бисмо видели какве резултате је дала настава у пандемији на филолошким факултетима у Србији испитали смо студенте о начинима извођења наставе, о томе које су платформе по њима најбоље, да ли се структура часова разликовала од оне у уобичајеним околностима, као и то какви су резултати на испиту били након наставе на даљину. Како бисмо употпунили слику рада филолошких факултета истраживање је проширено и на искуства студената из Русије, Пољске, Словеније и Мађарске. Упоредни приказ утисака студената из иностранства, на једној, и студената из Србије, на другој страни, дали су јасан увид у успешност извођења наставе на даљину на високошколским институцијама.

2. Промене на пољу наставе услед појаве вируса корона

Када је почетком 2020. године свет задесила велика пандемија, Кина је била земља која је прва затворила школе. То је била једна од првих мера за спречавање вируса корона. У нади да ће вирус бити кратког даха ученици су данима били без наставе. Међутим, када се видело да се ситуација шири и у осталим крајевима света, дошло се до закључка да се пут образовања мора наставити.

Почетком марта 2020. године УНЕСКО издаје предлог да се у земљама погођеним пандемијом омогући настава путем интернета. На изненађење родитеља, наставника, али и самих ученика овај начин извођења наставе убрзо је заживео. Тако је до краја јула 2020. године на онлајн⁸⁹-учење прешло више од милијарду ученика широм света. Након преласка на овај вид наставе многи ученици су наишли на проблеме који су везани за техничке ствари као што је немогућност приступа интернету од куће. У Европи овај проблем није био толико изражен, колико је то било у афричким или индо-нежанским земљама:

„Digitalna infrastruktura u Europi prilično je napredna, jer većina škola i kućanstava ima pristup internetu. Nije svugdje u svijetu tehnologija napredna kao u Europi. Procjena je da u svijetu 826 milijuna učenika nema pristup računalu u kućanstvu, 706 milijuna učenika nema pristup internetu kod kuće, a 56 milijuna učenika nije pokriveno mobilnom 3G ili 4G mrežom. Obitelji bez pristupa internetu doživljavaju veliki nedostatak tijekom krize. Prema ITU, 82.2% kućanstava u Africi nema pristup internetu u svojim kućanstvima (epidemija ebole, niska stopa obrazovanja, rano napuštanja škole). Prema OECD-u, postoje velike razlike

⁸⁹ Изв. online

između društveno-ekonomskih skupina učenika. U mnogim europskim zemljama više od 95% učenika navodi kako imaju računalo za rad kod kuće. Oko 91% kaže da imaju pristup mirnom mjestu za učenje. Međutim, u Indoneziji samo 34% ima računalo, a samo 70% ima pristup mirnom mjestu za učenje.” (TONKOVIĆ I DR. 2020: 126).

Проблеми студената филолошких факултета у Србији не разликују се драстично од већ поменутих проблема ученика и студената у досадашњим истраживањима. Међутим, позитивне ствари наставе у пандемији из угла студената језика и књижевности су далеко бројније.

3. Искуства студената филолошких факултета

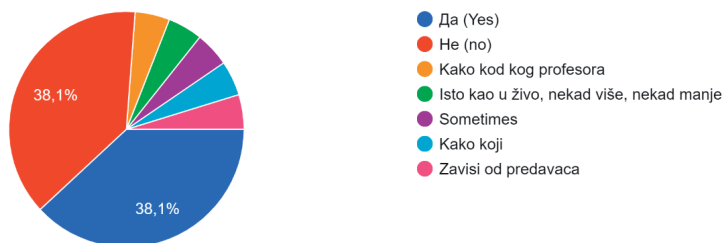
Како би се испитала искуства студената филолошких факултета направљен је упитник од 15 питања, 21 испитаник је успешно дао одговоре на наведена питања, поштујући све захтеве. Испитаници су студенти на следећим факултетима:

- Филолошки факултет Универзитета Ломоносов у Москви;
- Балканистика на Универзитету Адама Мицкевича у Познању;
- Балканистика и пољска класична филологија на Универзитету у Гдањску;
- Универзитет у Перму;
- Филозофски факултет Универзитета у Љубљани ;
- Славистика на Универзитету ЕЛТЕ;
- Србистика и Англистика на Филозофском факултету Универзитета у Нишу;
- Српски језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду;
- Кинески језик на Филолошком факултету у Београду;
- Српски језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Косовској Митровици.

Као полазна тачка испитивања студената јавило се питање да ли су им часови у доба пандемије били занимљиви и подједнак број студената дао је и потврдни и одрични одговор. Од укупног броја испитаних студената, 72,2% одговорило је са *да* и *не*, а осталих 27, 8% одговора варирају: *зависи од предавача, како који, понекад*. Видимо да студенти занимљивост на часу повезују са професорима што још једном потврђује познату методичку чињеницу да је професор централна фигура у процесу наставе и да од њега у великој мери зависи колики ће бити степен успешности часа.

Да ли су online часови занимљиви?

21 одговор

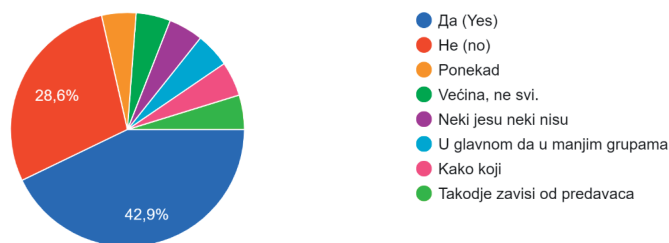

Графички приказ 1. Процент занимљивости онлајн-часова

Када је реч о активности студената на часовима, и студенти из иностранних земаља и студенти из Србије давали су потврдне одговоре. Метод свесне активности је развијен и у условима учења на даљину, али у мањем степену него што би то било у уобичајеној настави на факултету. Од укупног броја студената, 42% испитаника тврди да су током целог семестра били подједнако активни као и у регуларним условима, док 28% студената каже да је активност оно што недостаје онлајн-часовима. Мањи проценат студената наводи да активност на часу зависи од бројности групе, те што је група мања стварају се већи услови за активно учествовање студената у настави, као и то да је активност индивидуална особина.

Да ли су студенти активни током online наставе?

21 одговор

Графички приказ 2. Активност студената током онлајн-наставе

Прелазак са регуларне на онлајн-наставу омогућен је захваљујући постојању платформи за учење. Студенти су навели које су платформе за учење користили у претходном периоду напомињући да после повратка на факултет нису престали са коришћењем појединих апликација. Такав је

случај са платформама: Гугл учионица, Гугл Мит, Зум, Мајкрософт Тимс. Поред ових, студенти из свих земаља као добре платформе издвојили су: Мудл, Скајп, Дингток. Према искуству свих студената убедљиво најбоља платформа за састанке путем интернета је Зум.

Као што настава на факултету има своје предности и мане, тако и новонастали тип наставе у доба пандемије има позитивне и негативне стране. Према истраживању које је спроведено, студенти из Србије у мањој мери су задовољни часовима у доба пандемије. На другој страни налазе се студенти из Пољске, који су у потпуности су сагласни да је онлајн-настава практичнија, подједнако занимљива као и настава на факултету и да су коначни резултати на испитима⁹⁰, после онлајн-семестра, успешнији. Како бисмо имали бољи увид у резултате истраживања, на једној страни ставићемо предности, а на другој страни недостатке онлајн-наставе.

Предности	Недостаци
Удобније је слушати наставу из свог дома.	Технички проблеми (лоша конекција, могућност прекидања часа и сл.).
Уштеда времена.	Умор и укоченост.
Доступност корисних материјала за припрему испита.	Недостатак дружења са колегама.
	Активност и већа ангажованост студената је на нижем нивоу.
	Структура часова је измењена.

Табеларни приказ 3. Предности и мане онлајн-наставе које су издвојили студенти

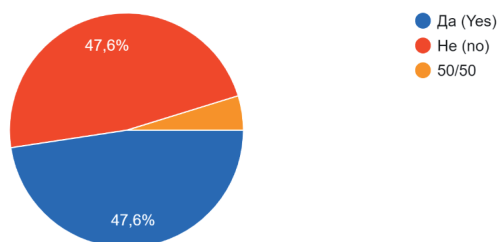
Студенти су у упитнику добили задатак да у неколико реченица опишу своје утиске о новом облику наставе који је у претходном периоду заживео. Занимљиво је што је више од 80% студента одговорило да увођење рачунара у свакодневну употребу доприноси занимљивости наставе. Употреба модерних наставних средстава као што су компјутери, таблет рачунари, телефони и сл. изискује велике финансијске трошкове, па су наше школе и образовне институције до сада избегавале примену компјутерско-информативне наставе. Нагли прелазак на овакав вид наставе за студенте представља новитет, а овакви утисци студената потврђују да је нашем школству и образовању потребно модернизовање наставе. Једино на тај начин могу се пратити преференције ученика које представљају један од важних корака у наставном дизајнирању (ЈАЊИЋ 2015: 24).

Мотивација студената (ученика) врло је важан део структуре часа. Савремене психологије сагласне су са теоријама методичара који кажу да је мотивација најзначајнија за остатак наставног часа, јер од тога зависи колико ће ученици (тј. студенти бити заинтересовани за наставну једницу о којој предавања и до 30%.

се говори. Међутим, један од проблема који се јавља на том пољу јесте како мотивисати ученике. Упитник намењен студентима филолошких факултета садржао је и питање о мотивацији који наставници (не) примењују на почетку предавања.

Да ли је професор током извођена наставе у доба пандемије мотивисао студенте на почетку часа?

21 одговор

Графички приказ 4. Мотивисање студената на почетку часа

Студенти са свих Универзитета сагласни су да им недостаје мотивације на почетку часа код већине професора. Према њиховим искуствима професор се укључује на састанак и почиње са презентовањем спремљене PowerPoint презентације. На питање на који начин су професори завршавали своја предавања у новонасталим околностима забележени су следећи одговори студената:

„Нагло, без јасно израженог задњег дела часа.“

„Pozdravom, a pre toga pitanjem da li imamo nekih nejasnoća.“

„Брзински.“

„With saying goodbye and see you on the next classes.“

„Normal, nothing special.“

Видимо да су искуства студената различита, али око једне ствари они су сагласни, а то је да је наставни час у доба пандемије изгубио своју традиционалну структуру која подразумева: уводни, средишњи и завршни део часа.

Оно што нас је посебно интересовало у истраживању које смо спровели јесте на који начин су професори студентима држали часове из језика и књижевности, јер знамо да је реч о двама областима које захтевају другачији приступ градиву. На свим универзитетима принцип наставе књижевности био је сличан: студенти су имали задатак да прочитају одређено књижевно дело, а затим заједно са професором следила је дискусија о истом. У том погледу часови књижевности у онлајн-окружењу нису се много разлико-

вали од регуларне наставе на факултету. Професори су све потребне материјале на време достављали својим студентима путем Гугл учионице, тако да студенти нису били приморани на одлазак у библиотеке, који је у том периоду био ризичан по њихово здравље. Студенти су истакли да су професори књижевних предмета пре почетка анализе књижевног дела уводили студенте у историјски контекст у коме је настало дело, а затим су заједно читали одређене одломке, да би на крају стигли и до анализе књижевног дела.

На другој страни налазе се часови из граматике односно језика, који су према речима студената захтевнији за праћење, јер је потребна већа концентрација. Професори језичких предмета на часовима увек су користили презентације, а студенти су добијали и задатке које су сви заједно решавали на часу. На основу сумирања утисака у вези са наставом у доба пандемије закључује се да су часови језика студентима свих универзитета занимљивији од часова књижевности.

У једном делу упитника студенти су добили задатак да професорима упуте савете у циљу побољшања онлајн-наставе. Одговори који би допринели побољшању наставе на филолошким факултетима јесу:

„Користити различите методе за одржавање наставе, исто као када су часови уживо, мотивисање студената на веће ангажовање (нпр. бројем поена које ће добити на предиспитним обавезама уколико су активни).”

„Више дијалога са студентима.”

„Требало би да своја предавања снимају и након предавања их пошаљу студентима. Када се часови одржавају онлајн, треба искористити све предности тога, а снимање предавања је свакако једна од њих. На тај начин студенти који из техничких или других разлога нису могли да присуствују имају шансу да надокнаде пропуштено градиво, или да га некада у будућности поново преслушају, уколико имају нејасноћа.”

„Можда би више требало укључити принцип свесне активности.”

„Понекад смо имали превише домаћих задатака (вежби или литература за читање), што је отежавало добру припрему за све часове. Такође, у време пандемије одлазак у библиотеку био је отежан, па би било добро да домаћи задаци одговарају тренутним могућностима.”⁹¹

„Боља мотивација студената.”

Поред свих изазова са којима су се сусрели студенти широм света у доба пандемије и нови облик наставе створили су и оне лепше тренутке са предавања које ће студенти памтити. Испитаници су поделили анегдоте са онлајн-часова које руше предрасуде да је и поред свих потешкоћа које се јављају, настава на даљину монотона.

„Током пандемије могли смо да упознамо друго лице професора. На неким часовима мачка наше професорке улазила је у кадар, понекад смо чули плач нечијег детета или реновирање које су комшије имали у својим кућама. Међутим сви су били разумљиви, сви су разумели ове ситуације и

⁹¹ Овај проблем имали су студенти из Словеније.

чињеницу да је теже изводити онлајн-часове.”

„Studentkinja je na času htela da napiše smajlic u komentaru, a profesorka je to pročitala kao puta d (xD) i rekla ja ne znam šta je ovo puta d.”

„Teachers always struggle with technology, in most classes the first 15 minutes go by with them trying to use the online platforms right.”

Након што су студенти поменутих филолошких факултета поделили искуства можемо закључити да нема веће разлике у приступу наставном градиву између високошколских институција у Србији, Русији, Словенији, Пољској и Мађарској, као и то да су потенцијални проблеми који се јављају углавном слични код свих студената. Уз поменуте предности и мане, предвиђено градиво успешно је савладано у условима који су у доба пандемије били једино могући.

Литература

- БОЖИЋ 2014: Божић, Снежана. „Значај теорије хипертекста за наставу књижевности”, *Зборник радова: Свет у књижевности – књижевност у свету*. Ниш, 2014, 59–72.
- ЈАЊИЋ 2015: Јањић, Марина. Наставно дизајнирање часова српског језика. Ниш: Филозофски факултет, 2015.
- СТОЈАНОВИЋ 2020: Stojanović, Danijela. „Analiza realizacije učenja na daljinu u Srbiji za vreme pandemije virusa covid 19”, *Black swan in the world economy 2020 [Elektronski izvor]*. Beograd, 2020, 121–140. Dostupno na: <https://www.library.ien.bg.ac.rs/index.php/monog/article/view/1296/1096>
- ТОНКОВИЋ и др. 2020: Tonković A., Pongračić L., Vrsalović P. „Djelovanje pandemije Covid-19 na obrazovanje diljem svijeta”, *Časopis za odgojne i obrazovne znanosti Foo2rama*, Vol. 4, No. 4, 2020, 121–134. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/251672>

Aleksandra S. Stosic

University in Nis

Faculty of Philosophy

Department of Serbian Studies

TEACHING DURING THE PANDEMIC FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENT OF FACULTIES OF PHILOLOGY IN FIVE COUNTRIES

Summary

The study presents the experiences of students with online classes held in the period from March 2020 to May 2021 at faculties of philology in Russia, Poland, Slovenia, Hungary and Serbia. Due to the situation with COVID 19 virus, in 90% of cases teaching in the given period was held remotely, via internet platforms, which greatly changed the previous approach in the presenting of faculty material. In that period of great challenges and sacrifices, the educational system in the world showed that we must not stand in the way of acquiring literacy, thus, different teaching methods were found. That imposed a great responsibility on both professors and students, as methods and principles applied before the pandemic outbreak had to be put aside while new ones had to be devised for teaching to run smoothly. The experiences of students of faculties of philology have shown that their universities have partially succeeded in that, while individual experiences vary from those who are unsatisfactory to those whom teaching in a pandemic is more suitable. A questionnaire was used in the study, which was answered by a total of 20 students from different countries. By summarizing 300 different answers to 15 questions of which the questionnaire was designed, we got a broad picture of different teaching methods, got to know different ways and methods of foreign professors, therefore, made a comparison with the teaching in Serbia. Both positive and negative students' experiences are valuable because they provide us with the opportunity to learn from each other and apply the acquired knowledge in practice.

Key words: pandemic, teaching, teaching in pandemic, faculties of philology, experiences of students

**ШКОЛСКЕ/ВИСОКОШКОЛСКЕ СЕКЦИЈЕ
У ПАНДЕМИЈИ**

ЗНАЧАЈ МЕДИЈА У КРЕИРАЊУ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА МЛАДИХ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19

Савремено поимање слободног времена подразумева простор и могућност интеракције у процесима социјализације, самоактуализације и самоостварења личности. Уместо бављења нужном професијом, у слободном времену, личност се бави аматерским делатностима, хобијима и другим активностима који иду у сусрет њеним развојним потенцијалима и интересовањима. У научним дискурсима о слободном времену се може говорити у доменима доколице, односно периоду времена који није у функцији развоја личности. Насупрот овим мишљењима, разноврсна педагошка и социолошка литература тумачи слободно време као прилику за културно и образовно оплемењивање индивидуе истичући притом функционални и едукативни карактер слободног времена. Интегрални процес развоја личности такође је праћен ефектима медија и технологије. Јединствено тумачење деловања медија односи се на негативне последице које фаворизују нехумане обрасце понашања, нарушене традиционалне вредности до потпуне пасивизације личности. Захваљујући методи теоријске анализе и технике анализе садржаја релевантне литературе, сагледани су методолошки приступи тумачења предности и недостатака спровођења слободног времена и садржајног испуњавања истог. Посебан осврт усмерен је на разумевање позитивних и негативних ефеката који стварају медији. Вођени жељом да разумемо савремено перципирање ових феномена, спровели смо истраживање са циљем да дођемо до сазнања о начинима организације слободног времена и употребе медија од стране данашње омладине средњошколског и универзитетског узраста. Истраживање је реализовано у јануару 2021. године употребом петостепене скале процене Ликертовог типа у онлајн-форми. Подаци добијени техником скалирања и интерпретирани методом дескриптивне статистике омогућили су јасан увид у резултате истраживања. Налази су потврдили да млади, упркос обавезама, успевају себи приуштити мало слободног времена. Са друге стране, налази су указали на чињеницу да се млади више воде активностима које им тренутно испуњавају потребе па су зато спортске активности једна од преферираних активности. Забрињавајући је податак да су млади истакли проблем рационализације времена проведеног уз медије као и неуспеле покушаје у редуковању истог. Чињеница је да медији постају савремени проблем омладине те да је потреб-

⁹² m.djordjevic-17505@filfak.ni.ac.rs

но додатно улагање и труд да се проблем реши и пронађу ефикасне методе у минимизирању овог проблема.

Кључне речи: предности и недостаци медија, омладина и медији, слободно време и медији, истраживање о медијима и слободном времену, пандемија и учење

Појам медија и његове карактеристике

Корене и настанак медија можемо пратити од времена када је постојала примарна потреба да се информације пренесу широј популацији људи. Корен речи медиј односи се на посредника преноса поруке од пошиљаоца поруке до примаоца. Посматрано са кибернетичког становишта, реч медиј уско се везује за теорију информација чији је задатак да врши кодирање, сажимање и декодирање садржаја поруке која се преноси.

Терминолошка тумачења овог појма указују на постојање плуралних значења која се различито интерпретирају у зависности од научног подручја или подручја друштвеног деловања. У зависности од аспекта деловања и научне стварности, карактеристике медија се могу посматрати са следећих становишта. Па тако, у физиолошком смислу медији се означавају као начин комуникације која може бити: аудитивна, визуелна, тактилна, па у складу са тим се развио такав вид комуникације. Даље, у физичком смислу, када медији означавају средство помоћу кога се изражава нека нова порука. Посматрано са овог становишта може се рећи да је ово уједно и примарна функција и сврха медија. Посматрано са поља друштвеног деловања, социолошки смисао схвата медије као институцијско-организациски оквир комуникације па се говори о политици, науци, васпитању. И најзад, последње становиште тумачења медија јесте технолошко разумевање медија, а огледа се у чињеници да означавају средство посредовања између знаковне производње и потрошње (ЈУРЧИЋ, 2017). Исто ово становиште налазимо код оних аутора (МИЛИША И МИЛАЧИЋ, 2010) који су веровања да су данашњи медији под сталним притиском да стално прокламују нове прозводе. Они су под тиранијом тржишта и под утицајем тога медији могу постати средство манипулације. Таква манипулативна дејства, сматрају Микановић и Стојановић (2018), евидентна су путем контроле и надзора људских маса, а њима управљају приватни капитал и приватни интереси. Опречно мишљење износи Бакингам (BUCKINGHAM, 2008) који у први план истиче аутономност развоја технологије, те да она није настала као производ интереса и капитала. Наиме, разлози који су условили појаву и развој технологије јесу првенствено потребе науке па потом и друштва. Прво, научно становиште говори о егзистенцији медија и технологије као о информационом детерминизму при чему се информације доживљавају као неутрално добре

које су на услузи друштву, као главним потрошачима медија. У други план долази друштво чије су интенције усмерене ка потрошњи медија у циљу стицања нових знања и научног прогреса.

Подједнако је важно разумети медије и сагледати место у животу појединца. Поред тога што медији служе као медијатори у преносу информација, медији имају далеко шири спектар импликације и апликације у свакодневном функционисању. Репертоар функција медија се не завршава на овој наведеној, те тако аутор Валковић (2016) говори о примарним функцијама. Прва јесте селекцијска и интерпретацијска функција. Ова функција омогућава стицање свести о заједничким проблемима и на тај начин доприноси бољој повезаности заједнице (ЉАЈИЋ, 2018). Наредна, експликацијска функција служи за успостављање и одржавање колективне свести, а на личном нивоу њоме се постиже интеграција појединца у заједничку акцију. Комплексна и јако важна јесте образовна функција. Значај ове функције огледа се у преносу културних садржаја с једне генерације на другу. Бенефити ове категорије могу се видети у повећавању друштвене кохезије, проширивању друштвених норми и развоју социјализације. Људи који користе медије ради психолошког задовољства уче како да унапреде свој свет стварности, ослободе се усамљености и стекну поштовање, унапреде своје естетске вештине и самомотивишу се за даљу активну употребу медија. И најзад, последња на листи карактеристика јесу економско-политичке које се директно односе на ширење интернетских друштвених мрежа и тиме олакшавају координацију и организацију активности (МУЧАЛО И ШОП, 2008; TORUK, 2015). Иако корисне, понекада ове карактеристике могу имати супротна, неочекивања дејства. Па тако, дисфункције информацијске функције медија и информисање јавности о другим заједницама може врло једноставно створити слику о бољим друштвима што даље може довести до дестабилизације друштва и појаве апатије код појединаца. Поред ове, дисфункције могу настати и у погледу сваке од функција. Уколико се сагледају добре стране медија и користе на прави начин, верује се да ће ове аномалије бити минимизиране (ЈУРЧИЋ, 2017).

Педагошке вредности и слабости медија

Медији су саставни део наших живота јер се преко њих можемо информисати о сваком сегменту стварности. Они нас едукују, забављају и шире наш опсег знања. Осим реченог, они имају велику моћ утицаја на формирање јавног мњења, ставова али и понашања појединца. У разноврсној педагошкој литератури, многи аутори (BORGEN ET AL., 2019; BUCKINGHAM, 2008; ЈУРЧИЋ, 2017; КОКОВИЋ, 2015; МИКАНОВИЋ И ССТОЈАНОВИЋ, 2018; RATTINGER, 2017; РОДЕК, 2011; SINGH, 2020; ВАЛКОВИЋ, 2016)

говоре о дихотомном деловању медија на младе. Тако се може говорити о позитивном деловању које би требало према мишљењима горепоменутих аутора бити у функцији развоја и унапређивања личности. Са друге стране, негативно деловање медија је истовремено добра прилика да се медији као такви унапреде али и да се примене одговарајуће педагошке превентивне мере са циљем предупредивања друштвено неприхватљивог и санкционираног понашања узрокованог медијима.

Првенствено, позитивне стране медија, према наводима аутора Родека (2011) огледају се у организацији когнитивних процеса и настојањима да се они прошире. Иако су лако доступни и приступачни свима, овај аутор је у први план истакао вештину учења као најдоминантнију позитивну страну медија. Његова схватања усмерена су ка чињеници да медији својим широким могућностима могу утицати на организацију процеса учења и тиме дати свој допринос у стварању нове културе (МИКАНОВИЋ И СТОЈАНОВИЋ, 2018). Овакво тумачење иде у прилог томе да се превазиђе пређашњи начин учења, а промовише модерније и квалитетније усвајање знања. Досадашњем начину образовања замера се апстрактност и усмереност према личном учењу који узима у обзир само ученике, а занемарује интеракцију са околином. Учење у контексту медијске културе више је окренуто према свакодневном животу и снажније је повезано с амбијентом. Употреба нових средстава могла би имати важно дидактичко значење у смислу премошћавања јаза од уобичајених начина који су индивидуални и искључиво симболични, ка социјалним који су праћени употребом средстава и технологија и одговарајућим формама контекстуализованог промишљања (ВАЛКОВИЋ, 2016).

Расправа о утицају медија и технологије на младе увек је била фокус за много шире наде и страхове од друштвених промена. С једне стране, моћан је дискурс о начинима на које дигитална технологија прети или чак уништава младост и детињство. Прети опасност и од манипулације која је најчешће у данашње време. Први и један од најчешће употребљених медија припада телевизији. Медијски критичар и комуниколог Нил Постман упозорава на штетност коју телевизија може нанети пропагирајући угодност и забаву. Према његовом мишљењу, телевизија делимично уништава друштво јер деградира и обезвређује праве вредности. У првом реду издвајају се насиље, посезање за наркотицима, а у најгорим случајевима долази и до девијантних облика понашања (ЈУРЧИЋ, 2017). Узроке настанка нежељених појава можемо тражити не само у телевизији већ и у међудејству других фактора од којих је интернет најчешће. У том духу може се направити дихотомија између деловања интернета и телевизије. Слично, телевизија доводи до алијенације, док интернет гради заједнице и мреже социјалних група и сл. (МИЛИША И МИЛАЧИЋ, 2010). Опасност која долази употребом интернета јесте манипулација која задобија све веће размере. Различите обмане и

дезинформације се пласирају путем друштвених мрежа промовишући нарушен систем вредности који услед неупућености корисника постају усвојени у свакодневни живот.

Специфичности и организација слободног времена

Разматрање специфичности слободног времена захтева добро познавање његове организације и структуре које могу бити детерминишуће за његово квалитетно провођење. Значајне особености слободног времена могу се сагледати са три аспекта. Први аспект односи се на интегралност и неодвојивост од саме личности. То је простор у коме особа има могућност да пронађе занимања, хобије или открије своје способности које прате њену структуру личности. Наредни аспект, а који је уско везан за претходни јесте репертоар активности. У зависности од способности, интересовања и жеља, појединац ће се определити за оне активности које најбоље одражавају његову личност. Ту се могу уврстити активности попут спортских, креативних, изласци са друштвом и сл. На ову се надовезује следећа која указује на сврсисходност провођења времена. То даље подразумева да слободно време као такво треба имати своју намеру, циљ и сврху којом би се на правилан и рационалан начин развила личност која би своју улогу остварила самореализацијом и социјално се афирмисала (ПЉАКИЋ, 2013). Социјална промоција, похвала и самореализација могу се сматрати као значајне особине које утичу на формирање селф-концепта и развоја идентитета младе јединке.

Проницањем у суштину тумачења особина слободног времена, важно је сагледати факторе истог од којих зависи структура његовог провођења. Пехлић (2014) је факторе категорисао у пет група. Прву групу чине васпитно-образовне установе које се истичу бригом за сва подручја васпитног деловања. Ту спадају: установе за рано васпитање или предшколске установе, установе за продужени боравак деце и младих, домови и друге различите установе које се брину о популацији старијих. Наредна група карактеристична је према средини у којој се одвија живот јединке, па се тако говори о породици, омладинске и друштвене организације којима је циљ брига за квалитетан развој омладине као и оне установе које спадају у домен инклузивног образовања и васпитања. Следећа, трећа група фактора указује на објекте у којима се може проводити време. То могу бити: излетишта, одмаралишта, летовалишта, пионирски и омладински клубови, домови, центри културе и сл. Претпоследњи фактори орјентисани су на културно образовање и обогаћивање културног капитала појединца. Установе којима се постиже ова сврха јесу: позоришта, културне и уметничке изложбе, библиотеке, музеји, телевизијске станице, издавачка предузећа, историјски архиви, галерије и сл. И најзад, последњу групу фактора чине средства којима се данас испуњава време. Реч је о медијима који све више заузимају места

у животу појединаца. Медији о којима је реч данас врше утицај и на емоционални и интелектуални живот појединца и значајно одређују његов став према свету (МЈАТОВИЋ, 2014; ПЕХЛИЋ, 2014).

Структурисање слободног времена настаје као продукт синергичног деловања претходних фактора и довођење њиховог деловања у кохезивну целину. Важну улогу њихове селекције има образовна компонента којом се култивише и усмерава личност. Због тога се за активности може рећи да имају инструменталну улогу јер могу послужити као средство васпитања и образовања. У зависности од динамике и врста активности, може се говорити о структурираним, циљем орјентисаним активностима као и о оним активностима које се остварују ради њих самих. У погледу структурираних активности (читалачке навике, посвећеност неформалном учењу, писању радова и др.) може се рећи да су то активности које имају пре свега формативну страну. Циљ оваквих активности јесте стицање функционалних знања, вештина и способности које ће се примењивати у свакодневном животу. Њима се доприноси развоју здраве, културне и стваралачке личности са развијеним радним и другим значајним навикама. На другом полу су неструктуриране активности чије деловање нема развојних бенефиција за појединца које су у репертоару његовог слободног времена. Овакве активности вођене су циљевима као што су уживање, опуштање, учвршћивање статуса појединца у групи и приклањању ка оним вредностима које нису пожељне. Наиме, то су активности које са собом доносе ризик за појаву девијантних облика понашања попут пушења, укључивање у нелегалне активности, преференција ка брзим вожњама, опијању и сл. (ЈАРЕДИЋ И САР., 2019; ПЕШИЋ И САР., 2012).

Педагошко разумевање слободног времена заснива се на селекцији оних активности које су базирани унутрашњом мотивацијом личности. Посматрано са овог аспекта, многи аутори (АНИЋ И САР., 2017; МИКАНОВИЋ И СТОЈАНОВИЋ, 2018; ПЕХЛИЋ, 2014; ПЛУТ И САР., 2018) су покушали да направе типологију активности које су углавном заступљене у животу младих. На првом месту могу се издвојити активности које су усмерене на научне, стручне, културне, информативно-поучне, радне и друге активности које обогаћују младе, развијају њихову особност и подстичу их на људско деловање. То могу бити на пример: пружање прве помоћи, писање стручних радова, тумачење стручних текстова и сл., које су у функцији пружања конкретних способности. Поред ових, убрајају се и здравствено-хигијенске, спортске, уметничке и рекреативне активности којима је циљ промоција очувања здравља и здравог стила живота. Листи активности могу се придружити следеће: алтруистичко-педагошке активности, односно хуманитарне и васпитне активности, културно-естетске активности засноване на посматрању, доживљавању и стварању културних добара у области музике, књижевности, позоришне и ликовне уметности, мануелно-делатне

активности у којима доминирају радне активности и креативност као хоби. Постоји још једна занимљива класификација активности којој су млади склони. С обзиром на изражене жеље појединаца у адолесцентској фази развоја, младима се буди жеља за новим, изазовнијим активностима којима доказују самосталност и одсутност родитељске контроле, па се из тог разлога препуштају ноћном стилу живота и бунтовним догађајима.

Педагошки аспекти провођења слободног времена инсистирају на њеној активизацији, компоненти којом ће се постићи максимално развијање свих чула. Слободно време не сме бити време у коме ће појединац бити пасиван, већ оно треба да има диманичну улогу у организацији и осмишљавању начина на које ће утрошити време.

Методолошки приступ проблему истраживања

Истраживање је вршено у јануару 2021. године помоћу Гугл упитника којим су испитаници исказивали своје ставове сагласности на дате тврдње. Коришћена је петостепена скала процене Ликертовог типа која се састојала од петостепеног нивоа сагласности. Проблем истраживања заснован је на питању да ли су медији најзаступљеније активности у слободном времену омладине док је предмет истраживања усмерен на ставове омладине узраста од 11. до 25. година старости. Главни циљ истраживања утемељен је на сазнавању начина продуктивне организације активности у слободном времену и сагледавања позитивних исхода медија значајни за унапређивање квалитета развоја младих. У складу са тим, дефинисани су следећи задаци истраживања: 1) испитати младе о предностима и недостацима употребе медија у њихово слободно време; 2) испитати младе о учесталости употребе интернета и медија и 3) испитати младе о садржајима које прате користећи медије у слободно време. За потребе овог истраживања користио се пригодни узорак, односно истраживањем су били обухваћени доступни испитаници са територије Републике Србије с обзиром на чињеницу да се инструмент попуњавао онлајн, уз помоћ Гугл упутника. Добијени подаци обрађени су у програму за статистичку обраду података SPSS 20.0 for Windows.

Табела 1. Структура испитаника према радном стажу

Године старости	Фреквенције (f)	Проценти (%)
од 11 година до 18 година	39	35,5
од 19 година до 25 година	71	64,5
Укупно	110	100

Из приложене Табеле 1, видимо да је у истраживању учествовало 39 испитаника (35,5%) узраста од 11 до 18 година, и 71 испитаник (64,5%) уз-

раста од 19 до 25 година. Наведени подаци показују да је учествовало укупно 110 испитаника (100%).

Резултати истраживања

Имајући у виду да је узорак овог истраживања фокусиран на омладину, дистрибуција резултата истраживања приказује ставове омладине на горе-наведене ставове омладине. У циљу разумевања налаза, статистичка обрада података подвргнута је поступку факторске анализе са намером редуковања тврдњи који су важни за ток истраживања. Факторизацијом је издвојено 5 фактора који објашњавају ставове омладине. У погледу разумевања ставова омладине на први истраживачки задатак, издвојена су два фактора. Табеларни приказ омогућава увид у ставове.

Табела 2. Ставови омладине о вредностима медија у односу на

Фактор	Године старости	N	M	sd	t	df	p
<i>Штетност медија проузрокован његовом прекомерном употребом</i>	од 11 до 18 година	39	11,26	2,54	1,69	68,82	0,37
	од 19 до 25 година	71	12,07	2,18			

Увидом у Табелу 2 можемо видети дистрибуцију података на први истраживачки задатак који се односио на вредности употребе медија. Приложени резултати из Табеле 2 показују вредност t-testa за груписане ајтеме, а који се односе на избор активности којима се млади руководе у свом слободном времену. Параметри показују да има 39 испитаника узраста од 11 до 18 година и 71 испитаник узраста од 19 до 25 година. Вредност параметра t-testa ($t=1,80$ уз степен слободе $df=65,17$) показује да није уочена статистички значајна разлика ($p=0,08$) у погледу преференција слободних активности омладине. Вредности које указују на њихове ставове указују на податак да старија популација омладине више изражава тежње ка едукативним и спортским активностима ($M=11,89$ $sd=2,50$). Уочљиво је да су и млађи адолесценти показали ставове сагланости са овим фактором и наведеним активностима на шта нам указују вредности ($M=10,85$ $sd=3,12$). Могло би се рећи да се млади више усмеравају ка спортским док према другим активностима изражавају мање интересовања.

Табела 3. Ставови омладине о учесталости употребе интернета и медија

Фактор	Године старости	N	M	sd	t	df	p
<i>Свакодневна употреба медија као савремени проблем омладине</i>	од 11 до 18 година	39	10,80	2,75	0,67	74,14	0,50
	од 19 до 25 година	71	11,15	2,57			

Увидом у Табелу 3 омогућен је јасан преглед ставова омладине на други истраживачки задатак који се односио на фреквентност употребе интернета и медија. Вредност параметра *t*-testa показује да он износи $t=0,67$ уз степен слободе $df=74,14$, а вредност $p=0,50$ указује на податак да не постоји статистички значајна разлика у одговорима омладине. Изузимањем овог података, евидентно је да је проблем употребе медија присутан у животу омладине и да се на његовом решавању морају усмерити сви напори како би се редуковала његова употреба и појава зависности минимизирала. На постојање ове чињенице потврдили су скоро идентични ставови сагласности млађег дела популације омладине ($M=10,80$ и $sd=2,75$) и старије популације ($M=11,15$ и $sd=2,57$). Проблем са којим се млади сусрећу је озбиљан, а његова свакодневна присутност истог индикатор је да се овом феномену мора посветити много пажње.

Табела 4. Перцепције студената о садржајима који прате путем медија

Фактор	Године старости	N	M	sd	t	df	p
<i>Филм, музика и квизови едукативног карактера као преферирани медијски садржаји</i>	од 11 до 18 година	39	10,85	3,12	1,79	65,17	0,08
	од 19 до 25 година	71	11,89	2,50			

Дата табела пружа одговоре испитаника на трећи истраживачки задатак којим су се испитивали садржаји који млади прате. Занимљива је констатација да старији адолесценти ($N=71$) узраста од 19 до 25 година изражавају подједако исти домен интересовања ($M=11,89$ и $sd=2,50$) као филмовима, музици и квизовима едукативног карактера као и млађи адолесценти ($N=39$) који припадају категорији од 11 до 18 година. На основу њихових параметара може се рећи да су им ставови једнаки у нивоима сагласности ($M=10,85$ и $sd=3,12$). Овим параметрима смо испитали ставове младих о преферираним садржајима које прате. Наиме, факторизација је показала да су млади

подједнака интересовања испољили како према филмовима, музици и кви-зовима, тако и према спортским програмима које млади такође воле.

Емпиријска страна овог рада указала је на круцијалне налазе које сматрамо важним за разумевање данашњих младих и вредности којима се они руководе у свом слободном времену. Налази истраживања сугеришу на следеће констатације. Када су у питању префериране активности за које се млади најчешће опредељују, на овом истраживачком задатку уочена су два круцијална фактора којима се објашњава склоност младих. Реч је о склоностима младих према активностима едукативног карактера и 71 спортским активностима које младе највише занимају. Чини се да усвајање знања путем квивова и других емисија постаје изазовно за младе нарочито за старију популацију обухваћену од 19. до 25. година. Добра страна баш оваквих преференција огледа се у стварању навика за стицање знања и ван оквира формалних услова учења чиме се полако, али сигурно, наглашава значај самообразовања као основна парадигма учења. Изузетак пак чини налаз да млади обухваћени овим узорком не испољавају интересовања у домену културних и уметничких активности. Ово би се могло разумети једино у случајевима да су млади недовољно упућени у установе културног карактера те да немају интересовања за активности о којима се мало зна. Налази нашег истраживања указали су на свесност младих о штетности медија које могу негативно утицати на њих саме. Фактор којим су се испитивале штетне последице медија објашњава чињеницу да су медији одговорни за настанак насиља, опадање језичке културе као и физичке пасивности и лењости. Са друге стране, у погледу учесталости употребе медија испитивани узорак указао је на постојање проблема када је у питању овај сегмент истраживања. Забрињавајући је податак да су млади били изложени вишечасовној изложености медија и да су у истој мери показали проблеме са смањењем времена.

Закључна разматрања

Слободно време, као сложен педагошки и социолошки конструкт, у најопштијим оквирима се односи на остатак времена и дана након завршетка свих обавеза и активности. У центар слободног времена треба да буде личност са свим својим особеностима, ставовима, знањима и мишљењима која ће на себи својствен начин организовати своје време и утрошити га на квалитетан начин.

У настојању да разумемо тумачења аутора у проучавању ове тематике, аутори су своја усмерења орјентисали на специфичности ове тематике и комплексности његове организације. Примарна функција слободног времена јесте забава, разонода која за своју полазну основу има функцију испуња-

вања тренутних задовољства и проналажењу ефикасних начина да млади остваре своје жеље. Како ово најчешће није лако постићи, важан осврт у овом сегменту времена чине активности које би требало да одражавају суштину садржајног аспекта слободног времена. Реч је о специфичностима слободног времена које зависи пре свега од низа других чинилаца у које се могу убројати: породица, васпитно-образовне установе, околина и сл. Ипак, превласт над овим факторима представља личност за својим преференцијама, способностима и унутрашњим мотивима које је наводе на одређено понашање. Према теорији мотива, истиче се да ће особа испољити карактеристично понашање којим се одражавају његове доминантне особине и црте личности. Будући да је слободно време повољна прилика за развијање и унапређивање потенцијала личности, активности које се тада практикују могу предодредити ток развоја.

Теоријском поставком и емпиријском провером желели смо да укажемо на савременије тумачење феномена слободног времена, као и о начинима на које се оно као такво може утрошити. Указали смо да се млади воде различитим активностима и изражавају преференције према сродним садржајима које прате путем медија. Како су медији саставни део њиховог времена, указали смо на опасности које медији проузрокују и које негативно делују на личност. Савремена пракса и живот у 21. веку захтевају да се овој теми посвети више пажње у настојањима да се млади оспособе за квалитетно провођење времена и на тај начин унапређују своју личност. Педагошко деловање у овом смислу треба бити циљем и смером одређено како би се личност квалитетно развила и достигла своју потпуну афирмацију, као једну од најважнијих људских потреба.

Литература

- Anić, P., Roguljić, D. i D. Švegar. (2017). What do students do in their free time and why?. *Polish Psychological Bulltein*. 48(4), 504-515.
- Borgen, A., Domoff, S., Foley, R. & Maffett, A. (2019). Excessive use of mobile devices and children's psysical helath. *Human Behaviour and Emerging Techonologies*. 1(2), 169-175.
- Buckingham, D. (2008). *Youth, Identity and Digital Media*. Cambridge: MIT Press
- ЈАРЕДИЋ И ДР. 2019: Јаредић, Биљана, Јелена Минић и Татјана Радојевић, „Улога и значај слободног времена у животу младих”, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*. 2017, 49(2), 205–219.
- ЈУРЧИЋ 2017: Јурчић, Данијела. „Теоријске поставке о медијима: дефиниције, функције и утјецај”, *Мостариенциа*, 21(1), 127–136.
- КОКОВИЋ 2007: Коковић, Драган. „Друштво и медијски изазови”, 2017, Нови Сад: Новинарска библиотека.

- ЉАЈИЋ 2018: Љајић, Самир. „Улога традиционалних и савремених медија у животима деце и младих”, *Синтеза*, 2018, 13(7), 67–76.
- МИЈАТОВИЋ 2014: Mijatović, Milena. Possible ways to organize free time of the young. *Research in Pedagogy*. 2014, 4(2), 36–46.
- МИКАНОВИЋ И СТОЈАНОВИЋ 2018: Микановић, Бране и Милена Стојановић. „Медији у слободном времену ученика основних школа”. *Зборник радова Учитељског факултета у Призрену*. 2018, 12(1), 61–177.
- МИЛИША И МИЛАЧИЋ 2010: Милиша, Златко и Вишња Милачић. „Улога медија у креирању слободног времена младих”, *Ријечки теолошки часопис*, 2010, 18(2), 571–590.
- МУЧАЛО И ШОП 2008: Мучало, Марина и Силвио Шоп. „Нова публика нових медија”, *Информатологија*, 2008, 41(1), 51–55.
- ПЕХЛИЋ 2014: Пехлић, Изет. „Слободно вријеме младих: социјалнопедагошке рефлексije”, *Центар за напредне студије*. 2014, Сарајево.
- ПЕШИЋ И ДР. 2012: Пешић, Јелена, Марина Виденовић и Дијана Плут. „Слободно време и позитиван развој младих: анализа буџета времена”, *Психолошка истраживања*, 2012, 15(2), 153–168.
- ПЉАКИЋ 2013: Пљакић, Горан. „Култура коришћења слободног времена”, *TIMS Acta*, 2013, 1(7), 163–170.
- Rattinger, M. (2017). Activities and social networks in the leisure time of young teenagers. *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*. 66(2), 222–238.
- РОДЕК 2011: Родек, Стјепан. „Нови медији и нова култура учења”, *Напредак*, 2011, 152(1), 9–28.
- Singh, N. (2020). The Impact of media on Youth Mental Health Status. *International Journal of Psychology*, 5(2), 108–110.
- Toruk, I. (2015). *The Role of the Media as a Leisure Time Activity for the School Age Youth*. Turkey: Selçuk University.
- ВАЛКОВИЋ 2016: Валковић, Јерко. „Утјецај медија на социјализацију”, *Ријечки теолошки часопис*, 2016, 24(1), 99–116.

УДК 371.3:004.738.5
371.3:811.163.41

Милица З. Живковић⁹³
Основна школа „Браћа Барух”
Београд

УМЕТНОСТ ИМА РЕЧ – УПРКОС СВЕТСКОЈ ПАНДЕМИЈИ

Рад секција Основне школе „14. октобар” у време пандемије

У овом раду приказаћемо резултате повезивања активности различитих секција. С обзиром на то да се настава у време пандемије одвијала преко онлајн-платформа, а да на самом почетку није било јасно дефинисано које платформе треба користити, ученици су, уз ваљано менторско вођење, успели да све недостатке наставе на даљину претворе у предности. У раду ћемо приказати како су ученици време проведено уз рачунар искористили да, поред редовне наставе, остваре исходе предвиђене планом и програмом новинарске и драмско-рецитаторске секције.

Кључне речи: секције, уметност, подкаст, пандемија, онлајн, настава

1. Увод

Васпитање деце један је од најважнијих, најсложенијих и најодговорнијих процеса у животу сваког родитеља. На овај процес, поред родитеља, утичу социјални, психолошки, економски и образовни фактори, који карактеришу друштвену заједницу у којој дете одраста. На почетку живота детета, родитељи су ти који одређују у којој ће се мери дете прилагођавати актуелним друштвеним приликама. Међутим, када дете постане део већег колектива, и када се у његово васпитање укључи више људи различитих социјалних група, процес васпитања се компликује. Дете постаје ученик и убрзо се суочава са различитим моделима понашања, па му је потребна помоћ у селекцији и одабиру исправног.

Једно од најсложенијих питања савременог доба, када је реч о васпитању ученика, свакако јесте како пронаћи начин да се ученик у развоју сачува од утицаја медија који промовишу искривљен систем вредности. Изузетно је тешко приближити се ученицима и пронаћи начин на који можете,

⁹³ milica.zivkovic21071989@gmail.com

као професор или ментор, утицати на васпитање литерарног и уметничког укуса, мотивисати ученике да посећују галерије, позоришне и биоскопске представе, библиотеке, музеје. Наилазимо у пракси на примере ученика који се истичу по својим квалитетима, али су због тога исмејани или одбачени од стране вршњака, па такве ученике треба подржати у напредовању, а њиховим вршњацима објаснити да је успех поседовати врлине, бити заинтересован, радознао и свестран и постизати успехе у разним областима.

Данашње друштво опседнуто је проналажењем начина за јачање и стабилност економије и привреде, а све у циљу побољшања квалитета живота људи у свету. Међутим, важан и незанемарљив фактор за развој и стабилност друштвене заједнице свакако јесте систем образовања, који је у чврстој корелацији са културом и традицијом тог друштва. У време пандемије показало се да професори морају пратити технолошки напредак и ићи у корак са временом како би настава била реализована у ванредним околностима.

Многи професори у нашој земљи били су неприпремљени за нови начин рада, па су ученици остали ускраћени за знање из значајних области. На почетку пандемије онлајн-настава подразумевала је праћење часова посредством Јавног сервиса, а ретки су били примери реализовања наставе посредством неке од доступних платформи за учење. Осим часова редовне наставе, ученици нису могли да присуствују секцијама. Услед пандемије није било могуће реализовати ни ваншколске активности, па су се ученици осећали усамљено и немотивисано. То их је подстицало да се окрену друштвеним мрежама и удаљило од креативних садржаја и спорта.

Због свега наведеног потребно је истраживати начине на које, упркос отежаним условима рада, поред редовне наставе можемо остваривати и часове секција и пружити могућност ученицима да на стваралачки начин проводе дане у кући. Но, како остваривање рада секција често није приоритет ни у уобичајним околностима, потребно је подсетити наставнике на значај остваривања исхода и циљева који су имплементирани у садржаје активности секција.

Континуираним радом секција за време пандемије смањује се утицај медија на ученике, подстиче се свесна активност ученика и приказују се начини на које ученици могу ширем аудиторијуму показати свој рад и тако послати одређене поруке које су значајне за читаво друштво. Ученици се осећају добро, јер приказани резултати њиховог рада представљају позитиван пример понашања појединца и групе у ванредним околностима.

2. Учесће ученика у раду секција

Организовање секција у основној школи представља облик васпитно-образовног деловања којим се омогућује ученику да открије, задовољи и даље развије интересовање, склоност и способност за поједине области

живота, рада и стваралаштва. Њима се битно доприноси социјализацији потреба и мотива ученика, њиховом свестраном и слободном васпитању. Наставник својим радом на редовним часовима српског језика и књижевности треба да мотивише ученике да учествују у раду секција. Поред ученика који експлицитно показују интересовање за одређену област, наставник би требало да подстакне и оне који су стидљиви, ненаметљиви и недовољно амбициозни да се укључе у рад секције, не би ли се на тај начин ослободили несигурности и страха.

Секције које су у вези са наставом српског језика и књижевности подразумевају учење о језику, креативном писању, методама беседништва, увежбавање дикције, образовање кроз драмско искуство и доживљаје. Чланови секција због јавних наступа и објава привлаче пажњу осталих ученика и стичу позитивну популарност. Због природе садржаја ових секција, које подразумевају отвореност, слободу и комуникативност чланова, ученици стварају нова пријатељства, лепо се забављају и уче кроз игру. Рад у секцијама ученицима помаже да развију осећај самопоуздања, говорне и изражајне способности и вештине, машту и креативност. Ментор који води секције кроз планиране садржаје утиче на јачање друштвене свести ученика и осећај одговорности ученика-чланова. Ученици имају могућност да се индивидуално истакну, али и да науче да раде и доприносе тиму.

Рад у секцији не треба да буде оптерећујући, па професор-ментор не треба да задаје претешке задатке који ће обесхрабрити ученике. Најважнији циљ свих секција у оквиру предмета српски језик и књижевност је развијање љубави и разумевања према уметности и језику.

Због свега наведеног, уз правилно методичко вођење и континуирано усавршавање наставника, ученици су увек расположени да приступе секцијама. Пре пандемије, ученици, чланови уметничке секције ОШ „14. октобар” реализовали су бројне активности од којих издвајамо:

- Организацију првог школског фестивала „Наша Нушићијада”
- Организација читања писмених задатака уз клавир и гитаре „У почетку беше реч”
- Реализација перформанса „Рецимо НЕ насиљу”
- Рад на јубиларном броју школског часопису „Наши погледи”

Уметничка секција ОШ „14. октобар” подразумевала је, још пре пандемије, синкретизам различитих секција (новинарске, драмске, рецитаторске, секције креативног писања) и чланови су остваривали сјајне резултате на драмским, литерарним и рецитаторским такмичењима и фестивалима. То је мотивисало ученике и менторку да, и за време пандемије, наставе у истом смеру и да реализују часове уметничке секције посредством Зум платформе.

3. Приказ резултата рада уметничке секције за време пандемије

Говорећи о наставном процесу Александар Нил закључује: „Не можемо ни слутити колико креативности бива угушено по учионицама у којима се само инсистира на учењу.” (НИЛ, 1990: 43). Измештање наставе из учионице и пребацивање на дигиталну платформу може подстаћи наставника да комбинује традиционални и савремени приступ и тиме избегне негативне последице примењивања искључиво традиционалног приступа који, по дефиницији Симеона Маринковића има „догматско-репродуктивни карактер” (МАРИНКОВИЋ, 2013: 11). То значи да ни у редовној настави, а ни на часовима секција не треба допустити да ученици буду пасивни посматрачи наставног процеса. Ученици препознају комбинацију поменутих модела (спајање традиционалног и модерног приступа) у раду наставника и позитивно реагују на њу. Како су навикли да и на часовима редовне наставе буду слободни да предлажу, истражују и буду активни учесници у стваралачком процесу, тако и као чланови уметничке секције активно учествују у организацији и планирању рада. У току пандемије сви ученици, чак и они који нису редовни чланови секција, учествовали су у активностима које подразумева уметничка секција.

Наиме, ученици су приметили да су интернет и други медији преплављени садржајима који пружају информације о актуелном вирусу, а да је све мање садржаја који су занимљиви младима, а тичу се спорта и културе. Како би то променили, ученици су, у сарадњи са својом менторком, организовали низ активности којима би ширили позитивне садржаје из области књижевности, позоришне уметности и психологије.

3.1. Активности у оквиру онлајн-рецитаторске секције

Лепота књижевности је у томе што је сваки човек може анализирати на свој начин и у складу са својим осећањима, узрастом и околностима у којима чита, тумачи и доживљава књижевност. Поезија је посебан вид уметничког израза. Посредством стихова песници преносе важне егзистенцијалне поруке, а од интерпретације читалаца зависи како ће поруке бити инкорпорирани у њихов доживљај стварности и живота.

Кроз рецитаторску секцију ученици уочавају управо поменуте особности лирике. Свака песма може се интерпретирати другачије. Говорећи поезију, ученици уче моделе изражајног казивања, правилно артикулишу и акцентују речи, уочавају значај интонације и логичких акцената. Симеон Маринковић сматра да радом у рецитаторској секцији у великој мери залазимо у тајни свет књижевности и обезбеђујемо „креативно испољавање и развијање младих – њихове маште, мисли, осећања и многих позитивних особина воље и карактера.” (МАРИНКОВИЋ, 2013: 193).

Пре него што се опробају у казивању стихова, ученици добијају задатак којим ће вежбати артикулацију и изговарање логичких акцената. Професорка снима ученицима брзалице, а затим текст брзалица и снимак поставља на Инстаграм платформу и Гугл учионицу. Ученици имају задатак да науче неку од брзалица и сниме резултат. Ученици су најчешће бирали лакше брзалице⁹⁴. Храбрији и спретнији одлучивали су се за компликованије брзалице⁹⁵ и били изузетно успешни. Ученици су имали прилике да коментаришу радове својих вршњака и позитивно су оценили оне најуспешније. Неки од њих одлучили су да садржаје поставе на своје профиле на друштвеним мрежама и тиме дају идеју вршњацима како се могу забавити и учити истовремено.

Након што су савладали брзалице, ученици су добили задатак „Закуцај стихом”. Професорка је на платформу за учење и на свој Инстаграм профил поставила снимак неколико рецитација, а затим подстакла ученике да одаберу омиљену песму и направе креативни и оригинални снимак интерпретативног казивања стихова. Ученици су бирали музику, слике које су се смењивале у позадини или говорили стихове на необичним местима, у парку, на ливади, покрај цркве, у шуми или у просторијама свога дома. Није било обавезно да се ученици виде на снимку, па су и они који су стидљивији, радо прихватили и реализовали задатак.⁹⁶

Тражећи стихове којима желе да пошаљу поруку, ученици су време искористили за читање и учење позије. С обзиром на то да су бирали и песме чије је тумачење предвиђено планом и програмом редовне наставе, али и оне које нису део програма, ученици су са професорком коментарисали начине интерпретације својих вршњака, али и саопштавали доживљаје и утиске након слушања стихова. Слушајући стихове, неки од ученика били су мотивисани да самостално прочитају, не само једну, већ више песама истог или различитих аутора.

Ученици су, након одгледаних интерпетација, учествовали и у онлајн-квизу и одговарали на питања о вештинама и знању које добар рецитатор мора поседовати.

3.2. Подкаст *Уметност има реч – упркос пандемији*

На једном од часова уметничке секције преко Зум платформе ученици су разговарали са професорком о начинима на које могу допринети ширењу позитивних садржаја преко онлајн-платформи. Ученици су закључили да

⁹⁴ Миш уз пушку, миш низ пушку.

Риба риби гризе реп.

Жуте чизме учизмецибаше.

⁹⁵ Ја пасах покрај злокотлокрпове куће, где злокотлокрп котле крпи, злокотлокрповица ручак кува, а око њих триста тридесет троје злокотлокрпчаци.

⁹⁶ Резултати су видљиви на Инстаграм страници SkoloGram и srpski.jezik_milicazivkovic21

живимо у време технолошког напретка и да су нови узорни младима блогери, инфлуенсери и јутјубери који комуницирају са публиком преко својих канала. Ученици су сматрали да би, уз подршку менторке, било добро реализовати емисију или подкаст који би популаризовао културу и уметност, уместо испразних садржаја, псовки, и вредновања и истицања материјалног статуса.

Ученици су предложили да посредством платформи које већ користимо у редовној настави пошаљемо неку снажну поруку. Коментаришући дешавања у вези са пандемијом, ситуацију у којој су се људи нашли, немогућност изласка и дружења, ученици су закључили да је људима потребна помоћ и подршка, али и мотивација да истрају у тешким временима. Желели су да резултатима секције подстакну своје вршњаке да време проведено у кући не потроше на очајавање, већ да ситуацију преокрену у своју корист.

Ученици бирају форму подкаста, јер он подразумева програм у дигиталном формату који коментарише друштвене, политичке или забавне теме. Чланови тима Образовно креативног центра ОКЦ на својој интернет страници истичу да су подкасти доказ да се едукативни садржај није изгубио, већ се са телевизије *преселио* на интернет и указују на предности коришћења подкаста у образовању.⁹⁷

Чланови секције договарају се и предлажу теме подкаста, а затим распоређују задатке. Један од првих задатака био је избор гостију. Ученици су се сложили да би волели да у својој емисији разговарају са људима који су занимљиви, који утичу на развој културе и уметности у Србији и који ће бити интересантни за слушање. Истакли су да је један од критеријума за избор гостију и чињеница да су се остварили у свом послу и да су њихови резултати подстицајни.

Гост прве емисије био је Душан Пејчић, учитељ и аутор романа за децу и младе.⁹⁸ У другој емисији угостили су Јелену Матијашевић, глумицу и водитељку хуманитарне емисије „Кућа од срца”⁹⁹. Трећа емисија посвећена је разговору о књижевности, али и менталном здрављу младих, а реализацији је допринела Ивана Лукић, списатељица за децу и младе и психолошкиња у Четрнаестој београдској гимназији.¹⁰⁰ У последњој, четвртој емисији, своје ставове са ученицима је поделио популарни глумац Стеван Пиале.¹⁰¹

Концепт емисије подразумева увод којим се најављује гост, а затим следи разговор о актуелним темама, о књигама које гости предлажу, о њиховом раду, о саветима и порукама које шаљу младима. Ученици су се у току припремања и снимања подкаста нашли у улози истраживача, водитеља,

⁹⁷ Више о овоме на страници <https://okc.rs/podkast-i-obrazovanje/>

⁹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=IxB7No0eJVU&t=19s>

⁹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=65sMcxmDZh0&t=1022s>

¹⁰⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=LtDqT12co0M&t=87s>

¹⁰¹ <https://www.youtube.com/watch?v=YruWuySyiVU>

монтажера. Свако од учесника добио је задатак да истражи рад одабраног госта и смисли питања на која би желео да одговори. На овај начин увежбава се и проверава информациона писменост ученика коју Ксенија Миловановић у свом раду дефинише као „способност проналажења, процене и ефикасне употребе информација, као и развијање критичког односа према изворима знања.” (МИЛОВАНОВИЋ, 2014: 78). Професор указује ученицима на литературу и изворе уз помоћ којих могу сазнати поуздане и занимљиве информације и на основу тога смислити креативна и подстицајна питања.

Ученици сами смишљају уводну шпицу и монтирају емисију, а затим постављају на Јутјуб канал, чиме усавршавају своје информатичке и дигиталне компетенције. Након тога, ученици добијају улогу промотера свог садржаја. Аутори на својим профилима на друштвеним мрежама рекламирају емисију и проналазе креативне начине на које могу заинтересовати своје вршњаке да прате њихов рад.

Говорећи о раду секција Милија Николић каже да може доћи до засићења чланова „када је предметност рада дружине дуже времена иста и једнолична, поготову ако не обезбеђује више афирмативних фаза.” (НИКОЛИЋ, 2009: 136). Различитим активностима у оквиру секције, разноврсним задацима и улогама избегнута је монотонија и једноличност, те су резултати рада секције на високом нивоу.

3.3. Огранизовање онлајн-промоције књиге

Након успешне сарадње у оквиру подкаста *Уметност има реч* када су ученици разговарали са професорком Иваном Лукић, завредили су њену пажњу, па су добили позив да говоре на онлајн-промоцији њене најновије књиге *У потрази за сунцем*. На тај начин ученици су приказали своје тумачење књиге, али би разменили искуства са ауторком, уредницом, илустраторком и ученицима и професорима Четрнаесте београдске гимназије, који су организовали промоцију. Ученици су се и раније опробали у улози књижевних критичара, гостујући у емисији Радија Београд 1, када су износили своје утиске и тумачења дела *Дневник Ане Франк*.¹⁰²

Ученици су најпре читали књигу, а затим су записивали своје утиске и реферате које ће изложити у току промоције. Поред тога, ученици су смислили питања која ће поставити ауторки романа како би допринели анализи стваралачког поступка и мотивацији за читање. У току излагања ученици су показали свестрани и истраживачки приступ књижевном делу и одушевили своје старије колеге и професоре. То је подстакло уредницу романа да их ангажује као рецензенте свог методичког приручника за наставнике и ученике, те су ученици наставили свој истраживачки рад на новом тексту.

¹⁰² <https://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/radio-beograd-1/3551711/familiologija.html>

4. Закључак

На оваквим примерима из праксе уочавамо како ваљане активности у оквиру једне секције могу подстаћи остваривање бројних сарадњи и корелација, чиме се реализује један од најзначајнијих циљева наставног процеса. Као чланови уметничке секције ученици су усавршили своје истраживачке, информатичке и дигиталне компетенције. Поред тога, ученици су, у ванредним околностима, искористили своје вештине, таленте и интересовања како би послали снажну поруку да је образовање, учење, читање и информисање изузетно значајно за квалитет живота појединца, али и читавог друштва. Својом мотивисаношћу за рад у оквиру ваннаставних активности, ученици су показали иницијативу да напредују и развијају своје таленте, као и да откривају начине на које своје знање могу практично применити. Резултатима свог рада мотивишуће делују на своје вршњаке, али и на родитеље и наставнике, и доприносе успешној реализацији савременог, истраживачког и стваралачког наставног процеса, чак и у условима пандемије.

Литература

- МАРИНКОВИЋ 2013: МАРИНКОВИЋ, Симеон. „Методика креативне наставе српског језика и књижевности”, 2013, Креативни центар Београд.
- МИЛОВАНОВИЋ 2014: МИЛОВАНОВИЋ, Ксенија. „Нове технологије у настави српског језика и књижевности”, *Школски час број3-4-5*, 2014, ИП „ВАША КЊИГА” д.о.о.
- НИКОЛИЋ 2009: НИКОЛИЋ, Милија. „Методика наставе српског језика и књижевности”, *Завод за уџбенике*, 2009, Београд.
- НИЛ 1990: НИЛ, Александар. „Слободна деца Самерхила”, *БИГЗ*, 1990, Београд.
- Коришћени сајтови: <https://okc.rs/>

Milica Z. Živković

ART HAS WORD – DESPITE THE WORLD PANDEMIC The work of the section of the Primary School 14. October at the time of the pandemic

Summary

In this work we will show the results of linking activities related to different sections. Given the facts that teaching and learning during the pandemic were taking place online without any clear instructions about which platform to use,

students managed to take advantage of this kind of learning with the proper help of their teachers supervision. In this work we will also point out how the students succeeded in achieving the results defined by curriculum within the section for drama and recitation as well as journalism.

Key words: sections, art, podcast pandemic, online teaching, learning

УДК 316.472.4:004.738.5

371.3

379.8:371.212

Милица З. Живковић¹⁰³

Основна школа „Браћа Барух”

Београд

Јелена Ђ. Ђорђевић¹⁰⁴

Основна школа „Владимир Роловић”

Београд

ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ НАСТАВЕ (ПРИКАЗ РЕЗУЛТАТА ПРОЈЕКТА *ШКОЛОГРАМ*¹⁰⁵)

У време глобалног умрежавања и потребе да сваки човек свој живот прикаже у онлајн-простору, наши подаци, фотографије и мишљења доступни су свима. Ученици најчешће нису свесни опасности које вребају на друштвеним мрежама, не препознају и не могу да се носе са дигиталним насиљем, а нису свесни ни опасности рецепције дезинформација и негативних садржаја којима се подстиче насиље и мржња. Рад представља пример писања, реализације и анализе школског пројекта у онлајн-простору у време пандемије, чији је један од најважнијих циљева подстицање критичког мишљења према садржајима на друштвеним мрежама код ученика.

Кључне речи: пандемија, ШколоГрам, пројекат, ваннаставне активности, настава на даљину

1. Увод

Сагледавајући употребу друштвених мрежа у контексту савремене наставе, ослањали смо се на један од радова¹⁰⁶ чија је тема у уској вези са употребом интернета и дигиталних технологија у Србији. То је рад УНИЦЕФ-а *Користићење интернета и дигиталних технологија код деце и младих у Србији* (КУЗМАНОВИЋ И ДР. 2018).

¹⁰³ milica.zivkovic21071989@gmail.com

¹⁰⁴ jelena.dj.djordjevic@gmail.com

¹⁰⁵ Рад је настао у оквиру пројекта *Школограм* чији је руководилац проф. српског језика и књижевности Милица Живковић.

¹⁰⁶ Видети и радове Новаковић (2022), Рањеловић и Новаковић (2021).

Ово истраживање спроведено је над ученицима двају узраста – млађи, од девет до једанаест година и старији ученици од једанаест до седамнаест година, што подразумева ученике од трећег до осмог разреда основне школе и ученике од првог до трећег разреда средње школе. Прикупљени подаци били су анкетног типа спроведени као упитници, прилагођени узрасту ученика. Пројекат је реализован у школама у Србији 2018. године и даје нам информације о различитим аспектима коришћења дигиталне технологије код деце и младих. Посебан значај овог пројекта имало је и оснаживање права деце у дигиталном простору што представља и један од најтежих задатака у свакодневном свету као и у контексту коришћења друштвених мрежа у настави.

Кроз ову студију можемо да се упознамо са начином и вештином коришћења дигиталних технологија код ученика.

Користећи податке из публикације уочавамо којим уређајима најчешће ученици приступају интернету.

Уређај који ученици користе за приступ интернету	У процентима
1. Мобилни телефони	86%
2. ТВ	45%
3. Десктоп, лап-топ рачунар	40%
4. Остали уређаји као таблет	14%

Посматрајући ове податке као и чињеницу да ученици старијих разреда основне школе свакодневно имају проблем са ограничењем коришћења мобилних телефона у школама, закључујемо да се њихова употреба може искористити у наставном процесу уколико наставници имају јасне инструкције и захтеве за коришћење мобилних телефона на часу које упућују ученицима.

У креирању различитих захтева који су били упућени ученицима, помогли су нам и подаци који се односе на садржаје које ученици користе у свакодневним активностима на интернету.

Активности ученика на интернету
1. Слушање музике
2. Гледање видео-снимака
3. Коришћење друштвених мрежа

Од петнаест најчешћих активности на интернету на трећем месту налази се коришћење друштвених мрежа. Уз овај податак поставља се питање на који начин се употреба друштвених мрежа може искористити у формалном образовању. Узели смо у обзир и податак о броју ученика који имају профил на некој од друштвених мрежа. „Међу испитаним ученицима узра-

та од девет до седамнаест година, њих 74% пријављује да има профил на друштвеним мрежама или сајтовима за играње игрица.” (КУЗМАНОВИЋ И ДР. 2018: 24)

Овај податак јасно упућује да друштвене мреже могу бити искоришћене у контексту савремене наставе. Пред наставнике се ставља могућност да, уз коришћење дигиталних технологија, развијају различите компетенције код ученика уз корелацију различитих предмета.

Свесни смо да је савремени свет у потпуности умрежен и да сваким даном постаје све дигиталнији. Савремена настава иде ка томе да школе морају да се прилагоде новом начину рада ослањајући се на употребу модерних технологија. У имплементацији модерних технологија умногоме може да нам помогне пројектна настава која и ученицима и наставницима пружа виши степен ангажовања. Платформе за савремену комуникацију могу да подстакну ученике на изузетно залагање. „Друштвене мреже треба сматрати основном компонентом пројектног учења у XXI веку” (БЕНДЕР 2020: 96). У том контексту, употреба друштвених мрежа може да се посматра и кроз проналажење и умрежавање ученика за неке смислене активности у којима ће наставник успети да предочи ученицима како да процењују тачност информација, разликују чињеницу од мишљења или утврде са којим намерама се одређене информације постављају на друштвене мреже. Од изузетне важности је да ученици знају да разликују примерене податке и садржаје од оних који могу бити опасни.

Друштвене мреже могу да нам послуже и за објављивање ученичких радова или, као у реализацији *ШколоГрама*, за објаву читавог пројекта на платформи Инстаграм, која је одабрана за представљање реализованих активности.

2. Пројекат *ШколоГрама* – *запрати мудро*

2.1. Опис пројекта

Друштвене мреже постале су ових дана опасно игралиште за децу и младе. Чини се да ни сами оснивачи платформи попут Фејсбука, Инстаграма и ТикТока нису ни слутили колику ће моћ имати друштвене мреже у двадесет првом веку. Најснажније средство за манипулацију и пласирање разних, нефилтрираних садржаја, све више се користи и у нашим крајевима. Уколико не научимо ученике да развију критички однос према огромној количини садржаја, тачније, уколико их не научимо на који начин могу препознати злоупотребу друштвених мрежа, упашће лако у замку која их може коштати и живота, ако за пример узмемо *црне изазове* који су се појавили на ТикТоку.

Развој критичког мишљења код ученика један је од основних циљева редовне наставе. Како је у последње време настава измештена из тради-

ционалне у дигиталну учионицу, добро би било указати ученицима, али и родитељима и наставницима, на све опасности које вребају.

Како би ученици увидели да се уз помоћ друштвених мрежа могу открити неке позитивне вредности, пратити ваљани садржаји и истраживати, задатак ментора је да им на то и укаже. Наставници могу на различите начине користити друштвене мреже како би промовисали свој предмет, како би ученицима учинили часове занимљивијим, али и како би подстакли ученике да разликују позитивне стране друштвених мрежа од негативних – како да буду корисници, а да њихови подаци не буду злоупотребљени. Чини се да се о дигиталном насиљу данас најмање говори, што сматрамо парадоксом, јер живимо у ери дигитализације, па чак се, због двогодишње пандемије, и настава одвија посредством дигиталних платформи. Од свих облика насиља, чини се да се дигиталном насиљу не придаје довољно значаја, можда због тога што нисмо довољно упознати са тим шта наша деца и наши ђаци раде на интернету, какве садржаје прате и на који начин користе своје профиле на друштвеним мрежама. Управо због тога значајну улогу има превенција.

Говорећи о превенцији у публикацији *Дигитално насиље – превенција и реаговање* ауторке истичу да „У превенцији дигиталног насиља кључну улогу имају: Дигитална писменост или дигитална компетенција (*енг. digital literacy, digital competence*)” (КУЗМАНОВИЋ И ДР. 2016: 32). Ауторке указују на значај дигиталне компетенције у 21. веку и објашњавају да се

„дигитална компетенција налази међу осам кључних компетенција за целоживотно учење и активно учешће у друштву, а дефинише се као способност критичког и безбедног коришћења технологије на послу, у слободно време и у комуникацији (*European Parliament and the Council 2006*). У многим земљама света дигитална писменост укључена је у наставни програм свих предмета, на свим нивоима образовања. Развијање дигиталне писмености младих и одраслих (наставника/ца и родитеља) с циљем да се унапреде њихове вештине примене техничких мера заштите, али, још важније, да се развије свест о ризицима, али и о потенцијалима и позитивним аспектима коришћења дигиталне технологије; стицање социјалних вештина, односно вештина ненасилне комуникације и у реалном и у дигиталном окружењу, као и неговање породичне/школске климе која не толерише ниједну врсту насиља, па ни дигитално.”

С тим у вези, сматрали смо да је неопходно да, као наставници, дамо свој допринос у развоју дигиталне писмености и социјалних вештина код ученика и да реализујемо пројекат који ће подразумевати коришћење друштвених мрежа у циљу промовисања позитивних садржаја из области уметности, спорта и науке. У току реализације пројекта не треба унижавати нити оспоравати значај и утицај, као ни заступљеност друштвених мрежа. Суштина активности би требало да подразумева приказ начина на које можемо користити друштвене мреже за промоцију правих вредности, знања, талената и вештина. Оваквим пројектом спајамо два модела учења: пројектну наставу и учење

на даљину. У својој публикацији *Приручник за пројектну наставу и наставу на даљину* Милан Петровић и Дениз Хоти о пројектној настави кажу да она подразумева „другачији приступ учењу, јер се, уместо преношења чињеница, фаворизују процеси истраживања, упитаности и активне сарадње како би се решио неки изазов или проблем” (ПЕТРОВИЋ И ХОТИ 2020: 7). Полазећи од овако дефинисаног појма пројектне наставе, осмислили смо пројекат који подразумева заједнички рад ученика и ментора, који се не мора дешавати у учионици, већ ученици сами одређују време када ће радити. Задаци подразумевају припрему, истраживачки рад, али и таленат и вештине, а резултате приказујемо јавно, на друштвеној мрежи коју ученици највише користе.

2.2. Припремне активности

На основу упитника који су попунили ученици од петог до осмог разреда, утврдили смо да највише користе Инстаграм (83%), Снепчет, а затим и ТикТок. Утврдили смо – у току анализе упитника, да ученици користе и Вибер, али да ову платформу не доживљавају као друштвену мрежу. Упитник је подразумевао три питања, а учествовало је 100 ученика од 5. до 8. разреда. Само 7% ученика не користи ниједну друштвену мрежу, иако већина ученика нема довољно година да би легално користили друштвене мреже. У току анализе упитника сазнали смо да неки ученици користе профиле својих родитеља, или једноставно не напишу тачан број година приликом прављења профила. Закључили смо да ученици, упркос ограничењима, користе друштвене мреже и то је био додатни подстицај за реализацију пројекта који би их научио како да посредством друштвених мрежа деле паметне и корисне садржаје и да се повезују са вршњацима који имају сличне афинитете, таленте и вештине.

Прилог 1

Упитник за ученике

1. Да ли користите друштвене мреже (ако је одговор „да”, наставите да попуњавате упитник, ако је одговор „не” не морате одговарати на остала питања)

2. Коју друштвену мрежу највише користите:

Инстаграм

Фејсбук

Снепчет

ТикТок

Ниједну од наведених

3. На друштвеним мрежама пратим:

Профиле својих другара

Профиле својих идола

Профиле културних институција Профиле спортских клубова

Како смо, на основу упитника утврдили да ученици највише користе Инстаграм, у циљу реализације пројекта отворили смо Инстаграм профиле школа и прикупљали пратиоце. Циљна група били су ученици, колеге и родитељи.

Наставници – ментори, обавестили су ученике, колеге и сараднике да ће се у школи реализовати пројекат *ШколоГрам*. Направљени су промотивни плакати, а ментори су објаснили детаље пријаве и учешћа у пројекту. Пројекат је подразумевао литерарни конкурс, лого конкурс, фото-конкурс, снимање филмова у оквиру кампање против вршњачког и дигиталног насиља, угледне часове и емисије.

2.3. Активности у оквиру пројекта

Изазови ме вештином, талентом и знањем

Опис активности: професори предметне наставе и професори разредне наставе могу снимити неку своју активност (на пример, наставник физичког може направити снимак како ради склекове или чучњеве, титра лопту), али занимљиво би било да наставници сниме и активност која није њима својствена, односно није из њихове области. Тиме би мотивисали ученике да изађу из зоне комфора и истраже своје вештине. Снимак изазова постављамо на Инстаграм страницу школе и изазивамо ученике да одговоре на изазов или поставе свој изазов у оквиру задате теме. Ученици своје снимке не постављају директно на профил, већ шаљу менторима, а ментори постављају на профиле све три школе које учествују у пројекту. На тај начин ученици свих школа учествују у изазовима и одговарају једни другима. На овај начин се Инстаграмом шире позитивне вредности и занимљиви садржаји. Ученици посматрају наставнике из другог угла, они су им сада занимљивији, јер користе и деле садржаје на платформи која је њима занимљива на начин који је њима близак, а образовни циљеви инкорпорирани су у овакву активност.

Изазови су подељени у теме:

1. Направи здраву ужину

Резултати: Овим изазовом ученици разбијају предрасуде о здравој храни. Неки од њих су се опробали у улози куvara, а неки су кували са својим родитељима. Овај изазов повезао је породицу, учинио дан занимљивијим, а ученици су научили да и здрава храна може бити укусна. Ученицима су ови изазови били најзанимљивији, па су самим тим, клипови на ову тему најбројнији.

2. Породични изазов – Учини једно добро дело

Резултати: Ученици су снимали клипове у којима су хранили псе луталице, посетили наставнике и учитеље у пензији, слали писма бакама и

декама из домова за старе, чистили паркове, али и позивали вршњаке да шаљу поруке за помоћ онима којима је она неопходна. Наставници су са ученицима донирали бојанке и прибор вртићу, садили дрвеће и подстицали остале ученике да одговоре на изазов и шире хуманост и лепо понашање.

3. Научни изазови

Резултат: Ученици су изазвани од стране наставника да изводе огледе у кућним условима. Неки од најзанимљивијих огледа била је лава лампа. Неке ученице приказале су начине израде сапуна и подстакле вршњаке да пронађу свој хоби који може бити користан читавој заједници.

4. Уметнички изазови

Резултат: Ученици су плесали, певали, свирали и рецитовали. Несвесни камера, чак и они најстидљивији, показали су свој таленат и изненадили менторе. Наставници су, такође, одговарали на ученичке изазове. Рецитовањем стихова, ученици су Инстаграмом делили лепоту уметничког израза. Профилима се, уместо непримерених речи новокомпоноване музике, ширио звук Бетовена, Баха, али и традиционалног кола и изворних песама. Ученици су увидели да није срамота играти фолклор, читати, глумити. Ослободили су се треме и приказали најкреативније интерпретације.

5. Представи свој град/школу

Резултат: Ученици су снимали филмове о свом граду, општини или школи и на тај начин се нашли у улози промотера. Ученици су из позиције истраживача проучавали историјат школа, историјске податке и географски положај, предности, туристичке атракције места из кога долазе. На тај начин су сазнали нове ствари, утврдили претходно знање и применили га у пракси са циљем да што боље упознају своје вршњаке са својим школом, градом или општином.

6. Спортски изазови

Резултат: Ученици овим изазовима подсећају своје вршњаке колико је значајно да развију здраве навике, да се баве спортом и да буду активни. Поред тога, ученици се свим изазовима, а посебно спортским подстичу на развијање такмичарског духа и подстицајног навијања.

7. Језички изазови

Резултат: Ученици су читали дела на дијалекту и уочавали функцију језика у карактеризацији јунака. Поред тога, ученици су од говорника призренско-тимочког дијалекта учили речи и изразе са којима се раније нису сусретали. Тиме су спознали богатство језика и увидели да је лепота језика у разноликости. Учење о дијалектима утиче на то да ученици буду свесни свог националног идентитета. Ученици су се такмичили у изговарању брзалица и тиме учили о значају правилне дикције и артикулације.

8. Вештине

Резултат: Ученици су приказивали своје необичне вештине (израда слова, предмета, накита, склапање коцке) и подстицали учеснике да одговоре на изазове, али и да прикажу своје необичне вештине.

Литерарни конкурс

Теме:

- *Мрачна страна Инстаграма*
- *Онлајн-двориште*
- *Асоцијални корисници социјалних мрежа*

Опис активности: ученици имају месец дана да пошаљу радове на задате теме. Проглашење победника Конкурса одржава се у задатом термину у пројектној недељи. Радови се могу изложити на паноима. Литерарни радови се могу читати на Књижевној вечери у оквиру Пројектне недеље (снимак или уживо). Сви радови, а посебно победнички, биће постављени на Инстаграм странице школа.

Конкурс за најбољу фотографију школе која ће бити профилна фотографија на Инстаграм и Фејсбук страници

Тема конкурса: Наш мали свет у једном кадру.

(Запрати моју школу)

Конкурс за најкреативнији лого пројекта

Лого за ШколоГрам

Умрежи се, позор сад!

Опис активности: подкаст који ће снимити ученици преко Зум платформе или уживо. Гости емисије могу бити професори, педагог и психолог школе, али и родитељи.

Желим да будем корисник, али не и искоришћен/а

Употреби, али не злоупотреби профил на Ig

Опис активности: снимање перформанса који би послао снажну поруку о опасностима на друштвеним мрежама. У перформансу учествују ученици свих узраста. Текст је ауторски и користи се као део кампање која промовише заштиту малолетних лица на интернету и подизање свести о злоупотреби Инстаграма и ТикТока.

2.4. Циљеви пројектне наставе

Неки од специфичних циљева пројекта су мотивисање ученика да се ослободе треме од јавног наступа, да прикажу своје таленте, знање и вештине. Такође, ученици добијају прилику да учествују у реализацији пројекта и тиме уче како да у будућности сами реализују и смишљају пројекте који имају утицај на заједницу.

Даљи циљ пројекта је подстицање развоја критичког мишљења према садржајима на друштвеним мрежама код ученика основношколског узраста.

2.5. Исходи

Ученик ће бити у стању да:

- Препозна начине на које се друштвене мреже могу злоупотребити;
- Уочи врсте насиља на интернету;
- Разликује ваљане, корисне, забавне и поуздане садржаје од негативних, увредљивих садржаја који подстичу било какав облик мржње и насиља;
- Користи друштвене мреже за промоцију знања, вештина и талента;
- Користи друштвене мреже за дружење и учење;
- Користи друштвене мреже за промоцију образовања, културе, уметности, спорта и других области (друштвених и природних наука);
- Аргументовано износи своје ставове о разним социјалним питањима у складу са узрастом и интересовањима;
- Истражује и сазнаје на интернету посредством друштвених мрежа;
- Подстиче своје вршњаке да шире корисне садржаје на друштвеним мрежама;
- Учествује и организује различите активности и кампање чији је циљ унапређење и развој свести о важним друштвеним проблемима, посредством друштвених мрежа и платформи;
- Снима филмове, рекламе;
- Организује и снима емисије едукативно-забавног карактера;
- Активно учествује у стваралачком процесу у току часа и ваннаставних активности које се баве проблемом злоупотребе друштвених мрежа у савременом друштву.

2.6. Циљна група

У пројектној недељи могу учествовати сви ученици старијих разреда, наставници и родитељи који су креативни и заинтересовани за менторски рад или учешће у пројекту као сарадник, слушалац, реализатор активности. У активностима у оквиру пројекта могу учествовати ученици старијих и млађих разреда у складу са својим интересовањима. Учесници пројекта могу бити и стручни сарадници, директор школе и родитељи (представници Савета родитеља или они који сматрају да могу допринети успешној реализацији пројектне недеље).

Напомена: У паметним изазовима које бисмо постављали на Инстаграм могу учествовати сви ученици чији су родитељи сагласни. Циљ је да се

друштвеним мрежама промовишу ваљани садржаји и да се што више деце укључи, јер тако шаљу својим вршњацима поруку да није срамота окачити добру књигу, препоручити добар филм, говорити стихове или тренирати, а да свакако није паметно постављати увредљиве, непроверене садржаје или реализовати опасне изазове.

Пројекат траје двадесет дана. Сви резултати и активности треба да буду приказани на платформама посредством којих се оглашава школа. Мото пројекта је *Хајде да лајкујемо и шерујемо само добре и занимљиве ствари!*

2.7. Резултати пројекта *ШколоГрам*

Укључивање у пројекат *Школограм* било је подстакнуто личним афинитетима према теми којом се пројекат бави. Група наставника, спремних за нове идеје и измештање из устаљеног и традиционалног начина држања наставе, прихватила је изазов и укључила се у пројекат.

За потребе *Школограма* отворени су Инстаграм профили школа. С обзиром на то да школе нису имале Инстаграм налоге пре реализације пројекта, треба истаћи позитивне стране овог корака. Наиме, већина школа своје резултате представља на Фејсбук страницама, али, како смо приметили да новије генерације не користе Фејсбук, закључили смо да школе преко ове платформе комуницирају искључиво са колегама и родитељима. Након отварања профила на Инстаграму, број пратилаца брзо је порастао и данас ти профили имају преко четиристо педесет пратилаца (ученика, родитеља и наставника), а користимо их и данас у циљу афирмације и промовисања ученичких радова, њихових активности и постигнућа. Профиле користимо и за повезивање са другим образовним, културним и спортским институцијама и тиме обавештавамо ученике о текућим изложбама, музејским поставкама, књижевним вечерима, представама и спортским догађајима.

У пројекту *Школограм* иницијално су учествовале три школе: ОШ „Вук Караџић” из Пирота, ОШ „Владимир Роловић” и ОШ „14. октобар” из Београда. Међутим, након што су циљеви и исходи пројекта постали вирални, умрежено је више школа из целе Србије, а највише оних које су послале литерарне радове својих ученика на конкурс који је пратио тему пројекта. Литерарни радови у поезији и прози одговарали су на теме вршњачког насиља, коришћења интернета, добрих и лоших страна друштвених мрежа. Своје радове на конкурс је послало чак дванаест школа из: Суботице, Прокупља, Новог Сада, Ниша, Београда, Станишића, Пригревице, Инђије, Крагујевца, Врњачке Бање, Пожаревца, Пирота.

За пројекат *Школограм* био је расписан и конкурс за лого пројекта, а победнички лого штампан је на мајицама и дуксевима који су на крају пројекта, као једну од награда, добијали најуспешнији учесници пројекта.

Пројекат је трајао укупно пет недеља, од чега је три недеље било резервисано за виралне садржаје које су ученици самостално припремали уз

инструкције својих ментора (наставника), а који су били објављивани на Инстаграм профилима школа. Ученици су задавали изазове и одговарали на њих из различитих области: 1. научних (физике, математике, историје); 2. уметничких (музике, плеса, народних игара); 3. кулинарских (здрава ужина); 4. спортских. На Инстаграм профиле школа укупно је постављено преко двеста педесет видео-материјала. Доступност садржаја преко друштвене мреже Инстаграм подстакло је многе школе које нису биле укључене у пројекат да снимају материјале и на тај начин дају свој допринос у афирмацији коришћења друштвених мрежа у савременој настави на позитиван начи. Резултат је био и снимање кратких филмова на тему превенције вршњачког насиља.

Многе уметничке институције и фирме из локалне самоуправе виделе су значај овог пројекта за читаво друштво и укључиле се у њега. Показало се да је корелација различитих институција путем друштвених мрежа могућа и одржива, а да је крајњи циљ подстицање ученика да науче, истражују и прикажу своје знање, вештине и таленте. Прикупљене су донације у виду књига и уџбеничких комплета за награђивање (Креативни центар, Вулкан, али и приватне донације песника Недељка Попадића и Тода Николетића, као и писца Душана Пејчића). У пројекат су се укључили и Народни музеј и Музеј илузија, који су учесницима обезбедили улазнице; затим Театар Вук и Народно позориште Пирот, које су поклонили улазнице за своје представе. Донације је дала и фабрика „Тигар” из Пирота која је поклонила чизме, а за најбоље учеснике обезбеђени су телефони и таблет рачунари. Штампане су и мајице и дуксеви са победничким симболом пројекта *Школограм*. Школа – домаћин пројекта, обезбедила је слушалице, екстерне меморије и дидактичке игре.

Један од резултата пројекта је промоција школа у медијима које су препознале значај ове теме. О активностима које су пратиле недеље *паметних изазова* прилоге су снимиле Радио-телевизија Србије као и локалне телевизије у Пироту. О самом пројекту писао је и школски портал *Табла*, а након реализације свих активности у новинама *Просветни преглед*, пројекту *Школограм*, посвећен је чланак.

Ако имамо у виду да је пројекат реализован у доба пандемије вируса корона, резултате и постигнућа ученика и наставника можемо посматрати на различитим нивоима. Пре свега, укључивање ученика различитих интересовања и сензибилитета дало је могућност да се прикажу умећа оних ученика који то нису имали прилике да покажу на редовним часовима због своје повучености и стидљивости. Наставници су показали да осим свог предмета и професије умеју да буду и спортисти, музичари, кувари и дали су подстицај свим ученицима да покажу шта знају. Резултате наставничких видео-садржаја, ученици су оценили и вредновали, а затим изабрали најуспешније. На овај начин у виралном свету направили смо обрнуту учионицу

у којој ученици процењују постигнућа наставника. Видео-снимци најбољих наставника су били награђени. Један од посебно значајних резултат је самостално укључивање родитеља у реализацију пројекта. На тај начин, родитељи су показали да разумеју значај употреба дигиталних технологија и друштвених мрежа: увидели су опасност која постоји на интернету, али и разумели да се друштвене мреже могу користити и у процесу учења.

Након реализације пројекта *Школограм*, закључујемо да су ученици успели да друштвене мреже искористе за промоцију знања, вештина и својих талената из области природних и друштвених наука, спорта, уметности као и да су успели да разликују корисне и забавне садржаје од негативних садржаја који подстичу мржњу и насиље. Показало се да друштвене мреже могу да се користе за забаву, али и учење. Ученици су учешћем успели да подстакну своје вршњаке да шире корисне садржаје на друштвеним мрежама да истражују и унапређују своје знање из разних области, али и да повезују градиво из различитих предмета и примењују га у пракси. Пројекат је развио свест о различитим и важним друштвеним питањима и проблемима на друштвеним мрежама, што је за општи циљ имало формирање критичког мишљења код ученика. Остварени су предвиђени исходи пројекта.

Литература

- БЕНДЕР 2020: БЕНДЕР, Вилијам. „Пројектно учење”, *Clio*, 2020.
- КУЗМАНОВИЋ И ДР. 2018: КУЗМАНОВИЋ, Добринка, Зоран Павловић, Драган Попадић и Тијана Милошевић. „Коришћење интернета и дигиталних технологија код дече и младих у Србији”, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, 2018.
- КУЗМАНОВИЋ И ДР. 2016: КУЗМАНОВИЋ, Добринка, Биљана Лајовић, Смиљана Грујић и Гордана Меденица. „Дигитално насиље – превенција и реаговање”, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Педагошко друштво Србије, 2016.
- ПЕТРОВИЋ И ХОТИ 2020: ПЕТРОВИЋ, Милан и Дениз Хоти. „Приручник за пројектну наставу и наставу на даљину”, NALED, 2020.
- НОВАКОВИЋ 2020: НОВАКОВИЋ, Александар. „Онлајн настава књижевности на почетку XXI века”. *Иновирање основношколске лектире у функцији унапређења културе читања савременог дјетета у Републици Српској, зборник радова* (ур. Слађана Миљеновић). Бијељина: Педагошки факултет, 2020, стр. 123–145.
- РАНЂЕЛОВИЋ И НОВАКОВИЋ 2021: Ранђеловић, Бранислав и Александар Новаковић. „Средњовековна књижевност и електронски ресурси у школи XXI века”. *Црквене студије*, 18, 2021, стр. 417–432.

Milica Z. Živković

Jelena Đ. Đorđević

**SOCIAL NETWORKS IN TERMS
OF CONTEMPORARY LEARNING
(PRESENTATION OF THE RESULTS
OF SCHOOLGRAM PROJECT)**

Summary

During the period of global networking and every man need to show his life in online space, our data, photos and opinions are available to everyone. Students are mostly unaware of dangers that lurk on social networks, they do not recognize and they cannot cope with online violence. Furthermore, they are not aware of the danger of receiving misinformation and negative content which stimulate violence and hatred. The work represents an example of writing, realisation, and analysis of the school project in online space during the pandemic, whose most important aim is to encourage critical approach to the content of social networks with students.

Key words: pandemic, SchoolGram, project, extra activities, online teaching, learning.

Мирјана Бојанић Ћирковић¹⁰⁷

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

Јелена Стошић

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

ФИЛОБЛОГ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ: ИЗМЕЂУ УЧЕЊА И ЕСКАПИЗМА

Предмет рада је интердисциплинарна анализа лексичких, тематско-мотивских и методолошких аспеката *текста* и његове рецепције у време пандемије у виртуелном, пандемијом повлашћеном простору у којем значајно место заузима блог Филозофског факултета у Нишу – *Филоблог*. Анализа промена у дискурсу *Филоблога* и његовој интенцији (између учења и ескапизма) вршена је у опсегу март 2020–март 2021, са фокусом на два пресека: након првог триместра пандемије и након годину дана пандемије. Као релевантне закључке истраживања издвајамо: допринос текста *Филоблога* метафоризацији пандемије, допринос актуелним социјалним, филозофским, психолошким и лексичким расправама и истраживањима, афирмацији уметности (у првом реду књижевности) у доба пандемије као амбивалентан вид борбе, односно ескапизма, помоћи у осмишљавању и реализацији наставе на даљину и др.

Кључне речи: Филоблог, пандемија, SARS-CoV-2, психологија, социологија, лингвистика, публицистика, уметност

1. Филоблог у дијахронији: историјат, циљеви, задаци (опште информације)

Блог Филозофског факултета у Нишу, *Филоблог*, формиран је крајем 2018. године на домену (<https://blog.filfak.ni.ac.rs/>) званичног сајта Филозофског факултета Универзитета у Нишу (<https://www.filfak.ni.ac.rs/>). Блог је креирао и испрва уређивао Рачунарски центар Филозофског факултета у Нишу. Улога уредника блога постепено је додељивана члановима тимова за промоцију студијских програма Филозофског факултета, уједно чланови-

¹⁰⁷ jelena.stosic@filfak.ni.ac.rs, mirjana.bojanic.cirkovic@filfak.ni.ac.rs

ма департмана и већа департмана. Данас *Филоблог* уређују представници дванаест департмана и Центра за стране језике, који су задужени за уже стручне теме. У тренутку израде овог рада, септембра 2021, *Филоблог* обрађује двадесет и седам актуелних тема из области друштвено-хуманистичких наука, уметности и едукације. Поред тематске организације, чланци су распоређени хронолошки, те увезани додатним темама и кључним речима. Форма чланака *Филоблога* је текстуална, са пропратним мултимедијалним садржајима (сликама, аудио и видео записима). Посетиоцима *Филоблог* омогућено је активно учешће у дискутовању о темама блога и појединачних чланака, уз поштовање Члана 38. Закона о јавном информисању.

Циљеви *Филоблога* у сагласју су са општим образовним, педагошким и социјалним циљевима блога као типа веб-сајта.¹⁰⁸ Примарни циљ формирања *Филоблога* је промоција науке, са великим потенцијалом за промоцију Филозофског факултета у Нишу кроз представљање метода и резултата наставних и ваннаставних активности, као и студентских истраживања, искључујући личну промоцију.¹⁰⁹ Ови циљеви имплицитно су назначени првим објављеним текстом „Зашто уписати Филозофски факултет у Нишу? Зашто студирати Француски језик и књижевности?“ ауторке Наташе Живић из 17. 1. 2019. године.

Многи објављени текстови *Филоблога* које потписују студенти настали су као резултат истраживања у оквиру предиспитних обавеза, завршних и мастер радова, а могу се наћи и победнички текстови различитих средњошколских конкурса које су спроводили департмани нашег факултета у претходном периоду. Циљ *Филоблога* јесте да допре до млађих нараштаја и да им отвори свет студија и студирања, али и да актуелним студентима пружи нека другачија искуства и сазнања. Било да се баве неким аспектом живота, наставе и рада у доба короне или темама које служе за забаву и разбирлигу, језик ових прилога различит је – од научног дискурса са употребом одгова-

¹⁰⁸ О образовном, педагошком и социјалном потенцијалу блога опширније је писала Снежана Божић у монографији *Пријатељство на мрежи: о интернету и настави књижевности* (2018). Позивајући се на савремене истраживаче могућности примене интернета и мултимедије у настави књижевности, а пре свега полазећи од свог научног рада и вишегодишњег искуства у области методике наставе књижевности, Снежана Божић (2018: 131–132) издваја предности блога у настави књижевности: „Ричардсон издваја две кључне карактеристике блога које му обезбеђују велики образовни потенцијал: чињеницу да је писање блога на Мрежи лако (по једноставности га пореди са писањем имејла), и другу, да на интернету увек има публике за идеје које се на блогу износе. Поједини теоретичари који су се бавили педагошком употребом блога наглашавали су да он представља 'трансформативну комуникативну технологију' која корисницима омогућава да се повежу, и да увежбају и афирмишу своје личне изражајне способности. Од употребе блога неодвојиво је очекивање социјалне трансакције, комуникације и самоафирмације његових корисника. [...] Врло често се учење уз употребу блога доводи у везу с конструктивистичким теоријама учења, које тај процес описују као изградњу (конструкцију) веза између концепата у одређеном контексту.” О недостацима употребе блога у настави в. Божић 2018: 133.

¹⁰⁹ В. Рачунарски центар Филозофског факултета 2019: 2).

рајуће терминологије и позивањем на релевантну литературу до непосредности у циљу поделе искустава у учењу, студентској размени, читању и сл.

Статистика чланака *Филоблога* је двострука и предочена је кроз пет најчитанијих прилога на недељном нивоу и путем пет најновијих текстова. Архива *Филоблога* може се претраживати тематски или календарски (дан, месец и година објављивања чланка).

2. Ковид-19, кључна реч подела *друштва и текста*

Пандемија вируса корона званично је у Србији проглашена 16. марта 2020. године. Процес наставе на Филозофском факултету убрзо је прешао на режим наставе на даљину помоћу различитих платформи за онлајн-наставу (Google Meet, Zoom, Google Classroom). Силом прилика, читав се процес наставних и ваннаставних активности из реалног простора преселио у виртуелни простор.

Један од таквих виртуелних простора постао је и *Филоблог*, у коме своја промишљања о различитим темама у виду кратких, пријемчивих текстова пишу студенти, наставници и сарадници Филозофског факултета у Нишу, али и спољни сарадници са којима наставно особље има успостављену сарадњу.

У периоду од проглашења ванредног стања до данас обрађиване су различите теме које су директно или индиректно биле повезане са ситуацијом у којој се налазимо, али, у већој мери, објављивани су текстови које сврставамо у својеврсни ескапизам – у нормалан свет за који смо једино знали пре пандемије вируса корона. Ипак, не можемо а да не приметимо да се многи ескапистички текстови барем у уводним деловима дотичу ситуације у којој се налазимо.

Од 16. марта 2020. до 24. септембра 2021. године на *Филоблогу* је објављено укупно 250 текстова. У наставку ћемо дати статистички преглед како бисмо указали на различите области којима су се бавили објављивани текстови: Језици и лингвистика (49), Књиге и литература (39), Филозофија (28), Психологија (24), Социологија (23), Уметност, позориште и култура (17), Историја (16), Комуникологија (12), Педагогија (10), Социјални рад (10), Студије и студијски програми (6), Интернационализација (5), Друштвене мреже (4), Рачунари и информационе технологије (3), Религија (2), Економија (1), Проучавање фолклора (1). Реч *пандемија* употребљена је двадесет три пута у насловима, реч *корона* петнаест, а назив ковид (19) шест пута, али се ове речи употребљавају и у осталим текстовима, барем успутно.

Иако у овом тренутку ни са каквом извесношћу не можемо сагледати даљи ток пандемије изазване вирусом SARS-CoV-2 у медицинском (здравственом) смислу, на фону *друштва и текста*, а пре свега језика и те како можемо извући одређене, утемељене закључке у вези са променама које је пандемија

донела наведеним конструктима. Ковид је кључна реч текуће текстуалне стварности; опседантна је тема и критеријум свеколиких класификација (ковид и нековид пацијенти, сертификат и ковид-сертификат, пасош и ковид-пасош и сл.). И сами текстови заступљени у свеколиком медијима наше савремености (штампаној и електронској књизи, новинским штампаним и електронским медијима, друштвеним мрежама и др.) могу се поделити на ковид и нековид текстове. На примеру *Филоблога*, кроз два пресека (првог триместра од почетка пандемије и марта 2021) сагледаћемо *кључност* и *разделност речи ковид*.

Форма блога подразумева оперативност кључним речима; оне су неизоставан део техничке и садржајне стране *Филоблога*. Дана 22. септембра 2021, уочи научног скупа на којем се сумирају утисци учења у пандемији, ковид-19 (COVID-19) и пандемија су међу најфреквентнијим кључним речима (и хаштаговима/хештеговима (микро)блогинга) *Филоблога* уз социологију, филозофију, историју, историју књижевности, немачки језик и поезију. *Slide-bar* („#АКТУ-ЕЛНО”) индикативан је у погледу поља, научних дисциплина и књижевног жанра где је најзаступљеније промишљање или било који вид тематизације ковида-19/пандемије. Ковид је кључна реч/средишња тема поља друштвено-хуманистичких наука *Филоблога*, а у погледу научних дисциплина најзаступљенија је у социологији и филозофији. Преглед садржаја *Филоблога* показује и фреквентност ковид-теме у психологији; уједно, психолошко промишљање ковида са аспекта очувања менталног здравља први је *ковид* текст на *Филоблогу*. (Не)очекивано, међу кључним ковид-областима нашла се поезија.¹¹⁰

Класификацију текстова објављених на *Филоблогу* у време пандемије на ковид и нековид чланке даље можемо разврставати на: стручне чланке (углавном ковид-чланке) међу којима су најзаступљенији медицински, психолошки (жанр самопомоћи) и филозофски (расправе), преводе стручних (ковид) чланака, полемике, лична искуства са онлајн наставом из угла ученика, студената и наставника, интервјуе поводом актуелних тема везаних за пандемију или за књижевност, представљање истраживања пандемије и учења у пандемији, те на књижевноуметничке текстове (жанровски драмске и поетске) и књижевнонаучне (књижевнокритичке).

3. *Филоблог* у првом триместру пандемије

3.1. Март 2020.

Текстови на *Филоблогу* прате дискурс о корони и пандемији који је заступљен у штампи и медијима, па су присутне многе лексеме и синтагме које су се овим путем усталиле у језику (в. Николић и др. 2021). Није нам циљ да

¹¹⁰ *Филоблог* садржи најмање десет текстова који се непосредно односе на поезију. Можемо их разврстати на ауторске поетске текстове стваралаца из редова студената на српском и на енглеском језику, преводну поезију и интервју са песницима (за децу и одрасле).

се детаљно бавимо овом лексиком на *Филоблогу*, због чега ћемо само дати неколико напомена. Придев *епидемиолошки* се у текстовима на *Филоблогу* употребљава много чешће него облик *епидемијски*, и то у оним контекстима у којима је исправно употребити други облик. Наиме, придев *епидемиолошки* значи *који се односи на епидемиологију*, па се његова употреба у значењу придева *епидемијски* (*који се односи на епидемију*)¹¹¹ сматра неправилном. Међутим, чешћа употреба првог облика у штампи и медијима у почетном периоду извештавања о корони (али и данас) довела је до тога да се, чини се, први облик више усталио у језику, што показују и текстови на *Филоблогу*.

Дистрибуција *ковид* текстова на *Филоблогу* почиње свега три дана након проглашења ванредног стања у Републици Србији услед пандемије изазване вирусом SARS-CoV-2 и посвећен је очувању менталног здравља у *доба* короне. Аутори текста (Миљана Спасић и Мила Досковић са Департмана за психологију) са психолошког аспекта предочавају иницијални доживљај пандемије као *доба*, те кроз 1037 речи (односно 5 минута читања) дају практичне смернице менталне борбе са оним што ново *ковид доба* носи. Овај текст је и носилац нове форме, тачније визуелног идентитета *ковид* текстова на *Филоблогу*: мотиви пратећих илустрација уз текстове постају *људи са маскама*, затворен прозор (зид, преграда) и човеков одраз у огледалу као алузија на могуће последице пандемије у погледу губитка идентитета личности и њених других психолошких, социјалних и физичких карактеристика.

Дијахронијски, следећи угао гледања на пандемију је филозофски, и то кроз серију текстова – превода савремених светских истраживања о етичким изазовима и дилемама везаним за пандемију изазвану вирусом SARS-CoV-2. Поређење визуелних идентитета прва два *ковид* текста на *Филоблогу* доприноси осветљавању психолошког и филозофског угла гледања на пандемију: док аутори текстова из домена психологије пандемију сагледавају као изолацију, те се усмеравају ка човековом менталном здрављу, филозофи промишљају друштвене (и глобалне) размере и последице пандемије, а на закључке алудирају црно-белим фотографијама усамљеног (из друштва изолованог) човека у пустоши (на друштвеној маргини). Важно је истаћи интердисциплинарни приступ теми пандемије, евидентан већ у прва два *ковид* текста на *Филоблогу*. Примера ради, текст *Пандемија и одговорност* (превод текста Јаше Манка *The Atlantic*), методолошки спаја филозофију етике са савременим биоетичким истраживачким методама. Кључне *ковид* речи филозофских текстова на *Филоблогу* јесу етика и одговорност, што потврђује и (такође преводни) текст *Респиратори и правда*, усмерен ка тада актуелној теми избора пацијената у тешком стању изазваном вирусом SARS-CoV-2 којима се, у време недовољног броја респиратора у Италији и другим земљама, треба дати шанса за излечење. Из филозофског (примење-

¹¹¹ В. Речник појмова из периода епидемије *ковид*.

ног етичког) угла разматран је и проблем самоизолације (*Моралне дилеме самоизолације*) кроз превод текста Алекса Кристијана. У овом контексту интересантан је и преводни текст *Пандемија и права животиња* аутора Питера Сингера и Паоле Кавалијери који се дотиче не само глобалне кризе изазване вирусом корона, већ и њеног почетка, изражавајући оптимизам да ће управо ова пандемија утицати на забрану *мокрех тржница* и шире нехуманог третмана животиња.

Трећи ковид текст на *Филоблогу* од увођења ванредног стања изазваног вирусом SARS-CoV-2 из социолошког угла разматра мере заштите здравствених радника и сузбијање ширења вируса. Такође је реч о преводу актуелних медицинских истраживања биолога Бекија Мек Кала на пољу вештачке интелигенције. Специфичност овог текста је апелативна форма (директно обраћање читаоцу), иза чега се назире тенденциозност (уверљавање/убеђивање и подстицање реципијента).

Први публицистички текст на *Филоблогу* о вирусу корона тиче се ширења дезинформација. Анђелија Милић је стручним преводом читаоцима *Филоблога* представила вредна истраживања пандемије из угла Ариб Миат и Шурит Кан, спроведена на Империјал Колеџу у Лондону. Корпус кључних ковид речи *Филоблога* овим текстом проширује се на струку, владу, лажне вести и теорије завере.

3. 2. Април 2020.

У другом месецу од увођења ванредног стања изазваног епидемијом вируса SARS-CoV-2, априла 2020, *Филоблог* је свега седам дана био без ковид текстова. Први априлски текст *Филоблога* садржао је корисне информације о алатима за креирање наставних садржаја и примену у (онлајн) настави. Уједно, овај текст потврђује потпуну адаптацију наставе на Филозофском факултету у Нишу ванредним околностима, а сет препоручених алата и даље је користан и актуелан у настави која се наредне године одржавала на даљину. Синтагма која се нашла међу кључним речима овог текста, онлајн-настава, описује и нашу савремену васпитно-образовну стварност. Тематски, на овај текст надовезује се (преводни текст) *Апликација ZOOM и безбедност корисника* Марте Митровић, који такође преиспитује негативне стране нужног коришћења платформи за наставу на даљину. У текстовима о настави на даљину, заступљеним на *Филоблогу*, приметна је употреба речи *виртуелни*, а такође и речи *онлајн* (која се јавља и као придев и као прилог), с обзиром на то да се комуникација, нарочито у процесу наставе, одвија преко различитих платформи и апликација. С тим у вези јавља се и предлошко-падежна конструкција *на даљину* као детерминатор уз лексеме *настава* и *учење*, а забележили смо и спојеве: *љубавни однос на даљину*, *рад на даљину*, *веза на даљину*. Конструкција *на даљину* се, ређе, употребљава и прилошки:

Највећа промена о којој пре свега овог нисмо могли ни да сањамо десила се тог 17. марта 2020. године, када се по први пут нисам спремила за одлазак у школу. Часови су почели да се одржавају *на даљину* (Милица Димитријевић, *Репортажа једне средњошколке о настави у доба епидемије корона вируса*, 4. 12. 2020).

Април на *Филоблогу* је месец амбивалентних сагледавања пандемије. Са аспекта психологије и педагогије, међу позитивним странама пандемије издваја се превредновање појма/концепта изолације од спољног света као *позива на заједништво унутар породице*. Аутор овог текста је Маја Ђорђевић, а породица као визуелни идентитет текста јединствена је у првом триместру пандемије. Наташа Симеуновић Бајић такође анализира позитивне стране *доба короне* кроз мотив/концепт/јединку *homo creativus-a*. Наводимо њен закључак:

„Управо у доба дубоке кризе рађа се истински *homo creativus* који повезујући оно што је у некризном времену изгледало неповезано, доноси задовољство, смисао и радост бити делом свеукупне заједнице која решава исти глобални проблем. Постаје бољи, јер је креативнији, а то значи великодушнији: даје другима несебични импулс за дељењем и није дефинисан само жељом да се стваралачки однос уновчи као једноставна економска трансакција” (Симеуновић Бајић, 2020).

О *Позитивним последицама пандемије* (иако се за то ни данас није створила значајна временска дистанца за сагледавање) најопширније и систематично говори текст Чарлса Фостера, дат у преводу Душана Раденковића. Издвајамо закључке до којих је дошао поменути професор медицинског права и етике на Универзитету у Оксфорду: пандемија показује да су државне границе вештачка творевина; помаже нам да схватимо да људи нису острва; може охрабрити одговарајућу врсту локализма; може охрабрити алтруизам и сл.¹¹²

Социолошка истраживања пандемије на *Филоблогу* у овом периоду усмерена су ка истраживању проблемске и семантичке дискрепанције у домену појмова *социјална дистанца* и *социјално дистанцирање*, фреквентним у јавном дискурсу од почетка увођења ванредног стања услед епидемије.

На *Филоблогу*, април је месец афирмисања текстова о заразним болестима у историји човечанства из угла историчара. Ковид текстови историчара на *Филоблогу* у овом периоду су: *Одбрана од епидемије: санитарни кордон и заразне болести у 18. веку* Алексе Поповића, *Епидемија куге у Србији 1837. године и мере заштите* Милана Виденовића, *Црна смрт и култ светих* Јоване Динчић, *Појава куге у Европи у 14. веку* Ненада Радуловића.

Текстови Департмана за психологију месеца априла усмерени су ка проблему анксиозности и покушају разумевања другачијег од себе (кроз призму пандемије).

112 Нав. према: Чарлс Фостер, *Позитивне последице пандемије*, превод Душана Раденковића, *Филоблог*, 8. април 2020, <https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/filozofija/item/97-pozitivne-posledice-pandemije> [23. 9. 2020]

Департаман за педагогију и Департаман за социологију у овом периоду су се определили за разматрање проблема комплексног укрштаја солидарности и егоизма у време пандемије (Марио Цекић), друштвеног феномена гомилања хране у кризним ситуацијама (Стефан Ђорић), родитељства у доба короне (Александра Богдановић и Миљана Спасић Шнеле), као и за преиспитивање рада установа социјалне заштите у време пандемије (нарочито домова за смештај старијих).

Од почетка пандемије, и данас, на *Филоблогу* актуелни су текстови о искуствима са онлајн-наставом из угла ученика, студената и наставника. Они су заступљени кроз призму више студијских програма Филозофског факултета у Нишу.

Од априла месеца у кључне ковид речи улази *криза*, уједно глобални економски и друштвени пратећи проблем пандемије. Новинари и комуниколози се од почетка пандемије на *Филоблогу* перманентно интересују за информисање јавности и начине достизања релевантних података током трајања пандемије. Један од таквих текстова, ауторке Исидоре Ђирић, садржи и видео прилог којим се рецепијенту дају практични савети у вези са медијском писменошћу.

3.3. Мај 2020.

Месец мај 2020. године је *Филоблог* обогатио са двадесет и осам, махом ковид текстова. Већина ковид текстова овог периода показује тежњу ка рекапитулацији првог триместра пандемије у социјалном, економском, психолошком, филозофском, образовном, лингвистичком и уметничком смислу.

У свету и код нас постоје и речници који бележе промене у лексикону од почетка трајања вируса корона.¹¹³ *Речник појмова из периода епидемије ковида*¹¹⁴ саставиле су проф. др Марина Николић и др Светлана Слијепчевић Бјеливук, у оквиру посебног пројекта Одсека за стандардни језик Института за српски језик САНУ.¹¹⁵ Овај речник састављен је пре све на основу медијског дискурса, који, може се рећи, креира актуелни дискурс о корони, који има највише утицаја на свакодневни говор. Он није коначан имајући у виду да се и лексика у вези са короном и даље богати новим речима, што је у једном од својих прилога на *Филоблогу* показала и проф. др Јордана Марковић, која се бавила уласком короне у српски језички систем. Први текст који

¹¹³ Речници који прате промене у доба пандемије постоје су и у другим језицима. У раду М. Николић, С. Слијепчевић Бјеливук и С. Новокмета издвојени су речници Института за немачки језик у Лајбницу и Института за хрватски језик и језикословље (НИКОЛИЋ И ДР. 2021: 367ф), а њима се може додати и *Словарь русского языка короновирусной эпохи* (2021) Института за лингвистичка истраживања Руске академије наука у Санкт Петербургу.

¹¹⁴ Овај речник доступан је онлајн на линку: <http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova/> (10. 12. 2021).

¹¹⁵ Информације су преузете са сајта Института за српски језик САНУ (<http://www.isj.sanu.ac.rs/recnik-pojmova-iz-perioda-kovida/>, 9. 12. 2021).

се дотиче ковид-лексику у енглеском језику написала је Љиљана Марковић. У њему су систематизоване лексеме – изведенице из именице у основи вируса SARS-CoV-2. О уласку короне у језик, али из угла германисте, може се читати у тексту *Немачка реч године (wort des jares) – од бунтовних седамдесетих до пандемије короне*, у коме аутор констатује да је криза изазвана вирусом корона у немачком језику изнедрила велики број сложеница.

Аутори са Департмана за социологију су у овом периоду усмерени ка разматрању пандемијске кризе и глобалних политичких односа (Жарко Крстев), психолози утицају социјалне изолозије на појединца и друштво (Јелена Илић) и методологији психоаналитичких истраживања пандемије (Владимир Богосављевић). Зоран Димић је текстом *Шта ћемо са летњим семестром 2020?* проблематизовао методологију и квалитет наставе на високошколским установама у време пандемије у релацији са светским универзитетима. Апелативним завршетком текста алудира се на перманентну актуелност и отвореност питања степена и квалитета знања у моделу учења на даљину.

4. Ескапистички текстови на *Филоблогу* у првом триместру пандемије

У време пандемије, и у односу на категорију ковид текстова, сваки нековид текст може се сматрати ескапистичким, уз одређену метатезу у погледу значења самог појма и угла гледања на стварност: у доба пандемије – карантина, социјалног дистанцирања, виртуелне реалности, ношења маске/сакривања лица, идентитета, нековид текстови представљају не бег, већ *повратак* реалном животу пре пандемије изазване вирусом SARS-CoV-2. Први у низу таквих текстова на *Филоблогу*, иначе ретких у првом триместру пандемије, јесте текст Велимира Илића *Све ће отићи и све ће проћи* (29. мај 2020) где се читање (између осталог Пушкиновог дела) препоручује као добар вид ескапизма из пандемије (иако је сам Пушкинов текст, драма *Болдино*, написан у карантину 1827. године). Департман за руски језик и књижевност је први био суочен са пандемијским изазовом јер је у првом триместру пандемије, месеца маја, била организована Недеља русистике. У онлајн-окружењу, упркос пандемији као незаобилазној теми, Департман за руски језик и књижевност определио се за *ескапистичке текстове* о студијској размени (студијским путовањима у Белгород и Краков) из времена пре пандемије, али и за представљање награђеног учесника првог онлајн-такмичења у рецитовању, одржаном у Русији. Департман за руски језик је, користећи флексибилност и ширу доступност драгоценог материјала у време короне, посетиоцима *Филоблога* омогућио виртуелни обилазак Ермитажа.

Процентуално, скоро 90% србистичких текстова на *Филоблогу* су нековид, односно ескапистички. Међутим, пандемија, ванредне околности и наглашено коришћење интернета били су добар повод за истицање предности електронских часописа као часописа протејске форме, а све је предочено кроз форму интервјуа са уредницима таквих часописа на два високошколским установама: електронски часопис „Без лимита” Филозофског факултета у Нишу и електронски часопис „Култ” који су покренули студенти Филозофског факултета у Новом Саду. *Филоблог* је у мају постао простор уметничког повезивања студената више студијских програма Филозофског факултета (в. текст *Уметнички мозаик социолога, психолога, србиста, комуниколога и будућих студената* из 29. маја 2020. године).

Класичним ескапистичким текстовима *Филоблога* у првом триместру пандемије припада чланак *О сањарењу* Ане Јованчевић, где је указано на функције и допринос маладаптивног сањарења превазилажењу последица пандемије на пољу менталног здравља.

Ескапистички, нековид текстови на *Филоблогу* постају фреквентнији од априла 2020. године. Аутори ових текстова усмеравају се ка препоруци за читање класика немачке књижевности у изолацији (Бранка Огњановић), тумачење дела *Карантин* Раше Ливаде из угла нама савременог карантина (*око нас, у нама*), о чему је писала Јелена Младеновић, као и препорукама за читање избора из поезије на енглеском језику (ауторка текста је Сања Игњатовић). Студенти Србистике су ескапизам (из пандемије) нашли у смењу, те су 23. априла на *Филоблогу* објавили текст драме по мотивима Држићеве *Новеле од Станца*, са жељом да се њоме читаоци забаве током предстојећих педесет девет часова карантина.¹¹⁶

5. Годину дана пандемије: *Филоблог* марта 2021.

Након годину дана пандемије, на *Филоблогу* се сагледавају последице појачаног коришћења дигиталних медија (в. текст *Да ли телеграфишете пријатеље* Јелене Опсенице Костић), изазови у дигиталном образовању (в. истоимени текст Милице Целатовић) и новине у новим медијима (в. текст *Александре Пешић*). Депарتمان за филозофију наставља *пројекат* истраживања пандемије из угла примењене етике, истражујући релацију прошлост–садашњост (где је граничник пандемија), рад институција, те сумирајући пост – истине.

У односу на март 2020. године, сада су на *Филоблогу* фреквентнији нековид, ескапистички текстови, углавном са Департамана за србистику: обележавају се важни датуми у култури и историји језика (в. текст/беседу *О ма-*

¹¹⁶ В. Гања Николић, Никола Пепић, *У здравом смењу здрав дух ! (или мајање по Трошарину)*, *Филоблог*, 23. 4. 2020, <https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/knjige-literatura/item/124-u-glasnom-smehu-zdrav-duh-ili-majanje-po-trosarinu> [23. 9. 2021]

терњем језику гласно и поносно Анђеле Стојановић поводом Дана матерњег језика), објављују се тумачења психолошких приповетки (в. текст *Црни мачак – унапред потписана смртна пресуда* Јована Ђорђевића), интервјуи и други текстови о значају дијалекта (афирмација одређене врсте локализма као последица/допринос пандемије), представљају се ученички и студентски истраживачки пројекти (где је из књижевог и психолошког угла нарочито занимљиво представљање старих послератних часописа). Последњи чланак публикован марта 2021. године посвећен је разговору о поезији (*Поезија је вечита свежина света – књижевни разговори Гроздане Олујић* Катарине Миленковић и Александре Пејић). Међу србистичким текстовима овог периода корона се сагледава једино кроз њен улазак у српски језички систем (в. рад *Улазак короне у српски језички систем* Јордане Марковић).

6. Језичка слика света у доба короне: метафоризација пандемије на *Филоблогу*

Одбор за стандардизацију српског језика разматрао је начин писања назива вируса и образложио да је најисправнији облик *вирус корона*, што је у складу са системом српског језика (Одбор за стандардизацију српског језика 2020: 103). У писаним медијима могу се ипак и даље наћи три решења за писање назива вируса: *коронавирус*, *корона вирус* и *вирус корона*. На *Филоблогу* су такође заступљена сва три начина писања, при чему је препоручени облик најмање заступљен. Поред наведених облика јавља се и самостално употребљен назив *корона*, као и *ковид* (19), облик који је настао као скраћеница у енглеском језику – *Corona Virus Disease*, док број представља годину када је забележен први случај ове заразе.

Текстови који се налазе на *Филоблогу* показују да се феномен короне и пандемије сагледава кроз призму различитих наука којима се баве наставници, сарадници и студенти Филозофског факултета у Нишу. Кроз анализу језика ових текстова може се веома лако открити језичка слика света, односно у нашем случају начин на који поимамо тзв. доба короне. Ова синтагма, која се често среће у текстовима, некад је стављена под наводнике, што наводи на везу са називом Маркесове књиге *Љубав у доба колере*. Потврда за овакво тумачење може се наћи на многим интернет страницама, а врло је вероватно да се доводи у везу са текстом Светислава Басаре објављеном у дневном листу Данас 20. 3. 2020. године (дакле на самом почетку пандемије), који и сам каже да је назив Маркесове књиге „malčice uprispodbio epidemiji virusa kovid čija je mečka zakucala i na naša vrata”.¹¹⁷ Период трајања ситуације у којој се налазимо назива се у текстовима на *Филоблогу* још и: *време короне*, *доба*

¹¹⁷ Наведено према: <https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/ljubav-u-doba-korone/> (23. 9. 2021).

пандемије, услови ванредног стања, услови пандемије, ванредни услови пандемије, ванредно стање мотивисано епидемијом вируса корона и сл. Ванредном стању супротстављено је *нормално стање и нормалне околности*, односно стање *без короне*.

Метафоризација представља механизам мишљења, али свој одраз налази у језику. С тим у вези бисмо посебно издвојили концептуализацију стања у коме се налазимо као ратног стања, што се огледа у схватању короне као непријатеља који напада, од кога се бранимо, који од нас одузима, који влада, који изазива сукобе и сл.:¹¹⁸

Свет је крајем претходне, а почетком 2020. године, погођен невидљивим непријатељем по имену вирус корона (COVID-19). Вирус корона узрокује различите здравствене проблеме (Милица Димитријевић, *Репортажа једне средњошколке о настави у доба епидемије корона вируса*, 4. 12. 2020).

И опет у овим специфичним условима док корона влада светом, породица опет искрсава као најбезбедније место за нас (Ивана Јанковић, *Звончићи звончићи*, 26. 12. 2020).

Много тога нам је корона одузела – грљење и љубљење без страха од заразе, дружења, прославе, путовања, здравље многим од нас (Ивана Јанковић, *Звончићи звончићи*, 26. 12. 2020).

На новинарима је да пишу, извештавају и проверавају дез(информације) на које наиђу у циљу борбе против пандемије (Горан Милетић, *Медији и пандемија*, 8. 5. 2021).

Целокупна постојећа савремена друштвена структура стављена је на својеврсан испит сналажљивости, солидарности и памети за борбу против *невидљивог непријатеља* (Горан Милетић, *Медији и пандемија*, 8. 5. 2021).

Иако нам је много тога одузела, корона нам не може одузети да се волимо, чувамо и смејемо са нама најближима.

Ово се нарочито примећује у односу Немачке према осталим државама чланицама ЕУ, а првенствено према Италији и Шпанији, које у овом моменту подносе највећи терет борбе са пандемијом на тлу читавог европског континента (Жарко Крстев, *Пандемијска криза и глобални политички односи*, 7. 5. 2020) итд.

Негативне конотације читаве ситуације веома лако се читавају у језику – осим што се корона представља као *непријатељ*, она је окарактерисана као *уљез, немила корона*, она која одузима животе, личне слободе, нормалан живот. Негативна конотација вируса као медицинске појаве огледа се, даље, у метафоризацији у вези са појмовима који немају везе са медицином. Један од текстова носи назив *Капитализам је супервирус у константној пандемији*. Појаве из друштвене сфере чије трајање и утицај остављају велики траг на човеков живот карактеришу се као пандемија („Укратко, капитали-

¹¹⁸ Овакав начин концептуализације карактеристичан је за медијски и јавни дискурс у свим језицима (ŠTRKALJ DESPOT 2020: 5).

зам ће преживјети пандемију коронавируса јер је капитализам супервирус у константној пандемији”). Још један текст има занимљив наслов *Истраживање породичних односа у време пандемије из женског угла – шта се дешава када се скину маске?*. Конструкција *скинути маске*, употребљена ван контекста короне, означава неки вид разоткривања. Метафоричност датог израза прва је асоцијација када прочитамо наслов, али стављена у контекст времена пандемије, а наравно и у контекст садржине текста, може се схватити и конкретно – читаоцима је остављен избор. Метафоризација, дакле, показује да је читава ситуација у вези са вирусом корона оставила трага и у људском мишљењу.

Кратка језичка анализа текстова који су у претходном периоду објављивани на *Филоблогу* потврђује да језик не може да остане имун на промене које се око нас дешавају, већ је заправо одраз времена у којем живимо и људског мишљења. Утицај медија у том случају је велики, с обзиром на то да су они главни извор свих информација у вези са актуелним стањем.

7. Закључак

Досадашња истраживања утицаја короне на језик на корпусу текстова *Филоблога* у периоду пандемије (март 2020–март 2021) показала су да се јавља велики број нових речи које се творе најчешће у складу са творбеним формантима српског језика. То говори у прилог чињеници да се нека реч већ довољно усталила у свакодневном говору. На овом корпусу регистрован је велики број нових речи које у својој основи имају лексема *корона* или *ковид* (в. Николић и др. 2021). Ова лексема (у било којој варијанти) допринела је *видљивости Филоблога*. О томе сведочи чињеница да је прву повратну информацију о читаности *Филоблога* у односу на блогове сличног тематског и уредничког оријентира, наставно особље Филозофског факултета добило у последњој трећини првог месеца пандемије, тачније 6. априла 2020. године. Како тренутак пуне афирмације *Филоблога* у контексту блогова сличне провенијенције пада у први триместар пандемије, већ на први поглед можемо закључити да је тематизовање тада (и сада) најактуелније теме (пандемије) непосредно допринело афирмацији (односно овог *link building*-у) *Филоблога* међу читаоцима. Међутим, са сигурношћу можемо тврдити да подстицај долази од садржаја чланака усмерених ка савременим националним и светским методама истраживања пандемије као психолошког, друштвеног, филозофског, васпитно-образовног и књижевноуметничког феномена, а потом и превод истраживања свеколиког утицаја пандемије спроведеног на водећим европским и светским универзитетима.

Поред тога што је допринела богаћењу доскурса *Филоблога* и његовој *видљивости*, проблем/тема/лексема *ковид/корона/пандемија* мотивисала

је и ујединила ауторе различитог узраста, образовног и научног профила, чинећи од њих коауторе и сведоке јединствене текстуалне, психолошке и социјалне стварности.

Литература

- БОЖИЋ 2018: Божић, Снежана. *Пријатељство на мрежи: о интернету и настави књижевности*, Ниш: Филозофски факултет.
- НИКОЛИЋ И ДР. 2021: Николић, Марина М., Светлана М. Слијепчевић Бјеливук и Слободан Б. Новокмет. „Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19”, *Зборник радова Филозофског факултета*, LI/1, 2020: 365–390.
- ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈА СРПСКОГ ЈЕЗИКА 2020: „Писање назива једног вируса: вирус корона”. *Наш језик* LI/2, 2020: 101–104.
- РАЧУНАРСКИ ЦЕНТАР ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ 2019: „Упутство за рад на порталу Филозофског факултета, верзија 1.1, 4. 11. 2019”, Ниш: Филозофски факултет.
- НИКОЛИЋ И СЛИЈЕПЧЕВИЋ БЈЕЛИВУК 2021: Николић, Марина и Светлана Слијепчевић Бјеливук. „Речник појмова из периода епидемије ковида”, Београд, Институт за српски језик САНУ. <http://www.isj.sanu.ac.rs/rechnik-rojмова/> (10. 12. 2021).
- СИМЕУНОВИЋ БАЈИЋ 2020: Симеуновић Бајић, Наташа. „Креативне индустрије у доба короне: шта су добиле, а шта изгубиле”, *Филоблог*, 5. 4. 2020, <https://blog.filfak.ni.ac.rs/teme/ekonomija/item/90-kreativne-industrije-u-doba-korone-sta-su-dobile-a-sta-izgubile>. Приступљено: 5. 9. 2021.
- Словарь русского языка короновирусной эпохи* (2021). Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований Российской академии наук.
- ŠTRKALJ DESPOT 2020: Štrkalj Despot, Kristina. „Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)?”, *Hrvatski jezik* 2, 2020: 1–7. *Филоблог*, <https://blog.filfak.ni.ac.rs/>. Приступљено: 12. 10. 2021.

Mirjana Bojanić Ćirković
Jelena Stošić

FILOBLOG IN PANDEMIC: BETWEEN TEACHING AND ESCAPISM

Summary

The subject of this paper is an interdisciplinary analysis of lexical, thematic-motive and methodological aspects of the *text* and its reception during the pandemic in a virtual, pandemic privileged space in which a significant place is occupied by the blog of the Faculty of Philosophy in Nis - *Filoblog*. The analysis of changes in the discourse of *Filoblog* and its intention (between teaching and escapism) was performed in the range March 2020 - March 2021, focusing on two sections: after the first trimester of the pandemic and after one year of the pandemic. The relevant conclusions of the research include: the contribution of *Filoblog*'s text to the metaphorization of pandemic, contribution to current social, philosophical, psychological and lexical discussions and research, affirmation of art (primarily literature) during the pandemic as an ambivalent form of contest or escapism, design and implementation of distance learning, etc.

Keywords: *Filoblog*, pandemic, SARS-KoV-2, psychology, sociology, linguistics, journalism, art

**МЕТОДИКА НАСТАВЕ ФИЛОЛОГИЈЕ
У ПАНДЕМИЈИ**

УДК 371.3:004.738.5
811.161.1

Олга А. Трапезникова¹¹⁹
Кемеровски државни институт културе,
Руска Федерација

ИНТЕРНЕТ РЕСУРСИ ЗА УСАВРШАВАЊЕ ОНЛАЈН-НАСТАВЕ (НА ПРИМЕРУ ЧАСОВА РУСКОГ ЈЕЗИКА)

У раду се разматрају савремене интернет технологије и могућности њиховог коришћења у настави руског језика као страног на даљину. Потпуни или делимични прелаз свих образовних установа на дистанциону наставу условио је неопходност детаљног истраживања доступних дигиталних ресурса, издвајања најефикаснијих начина презентације материјала и оцене резултата наставне делатности студената, што и одређује актуелност овог рада, као и његов практични и методички значај. Већина данас доступних електронских образовних ресурса, који су предвиђени за наставу руског језика као страног, развијени су без узимања у обзир специфичности рада са словенским аудиторијумом, тј. са носиоцима сродних језика. У вези са тим настаје потреба да се израде сопствени дигитални ресурси на основу већ тестираних материјала. Могућности стварања такозваних радних листова нуде различити сервиси: Google Slides, TeacherMade, Wizer.me и др. TeacherMade и Wizer.me предњаче по количини доступних алата. Wizer.me поседује много шире могућности, међу којима су многе доступне тек након плаћања, и осим тога, подразумева регистрацију сваког студента ради добијања приступа материјалима. За потребе коришћења у настави радних листова TeacherMade није потребна регистрација, што олакшава ученицима приступ тим материјалима, док значајан број алата омогућава наставнику да користи овај сервис у раду на даљину на сталној основи. Захваљујући могућности да се резултати наставне делатности студената активно прате, узимајући у обзир притом и њихову активност током вежби и исправност решавања писмених задатака, TeacherMade се може користити за увежбавање вештина свих облика говорних делатности. Онлајн-вежбе на почетној етапи учења страног језика могу да се организују у облику интерактивних вежби, разрађених уз помоћ различитих програма – конструктора тестова, чији алати омогућавају стварање ресурса не само за потребе оцењивања и контроле, већ и у циљу мотивисања ученика за даље учење језика.

Кључне речи: интернет технологије, настава на даљину, руски језик као страни, врсте говорних делатности, мултимодални ресурси

¹¹⁹ olga.trapeznikova@filfak.ni.ac.rs.

У савременим условима, када је већина образовних установа прешла на облике рада на даљину, анализа различитих метода организације таквог рада и издвајање најефективнијих начина увођења и обраде материјала, као и оцене квалитета обучености студената без икакве сумње излази у први план и постаје једно од најактуелнијих питања за наставника. Изазови тог задатка додатно су отежани широким спектром понуде таквих решења, и разноврсношћу интернет ресурса који су нам данас доступни. Само за преглед тих ресурса морали би да издвојимо прилично много времена, да не говоримо о методичкој обради материјала. У вези са тим смо желели да представимо наше искуство у вези са различитим интернет технологијама, које смо примењивали у наставној пракси са српским студентима који похађају студије руског језика и књижевности, тако да ово наше истраживање има правасходно практични и методички значај.

Према дефиницији проучавалаца, интернет технологије представљају „аутоматизовану средину стицања, обраде, чувања, преноса и коришћења података у облику информације и њиховог утицаја на објекат, која се реализује на мрежи (Интернету), и обухвата како људске (друштвене), тако и машинске елементе” (АБАЛУЈЕВ 2002: 10).

Питањима коришћења интернет технологија у сфери образовања посвећени су бројне публикације, међу којима издвајамо радове И.Н. Голицине, Ј.В. Зимоњине, В. Иљина, А. Каптерева, Ј.С. Полат, П.В. Сисојева, А.О. Трубакова и др. О улози и могућности ових технологија у настави страних језика писали су И.К. Бекасов, Т.А. Болдова, Ј.В. Војевода, Н.В. Карјев, А.К. Купцова, А.В. Переверзев, Т.Н. Таранова и др.

Несумњиво, интернет технологије пружају широке могућности за проучавање страних језика и остваривање међукултурне комуникације, где значајну улогу играју разноврсна визуелна средства, мултимедијални материјали, размена порука преко електронске поште и других канала интернет комуникације, размена мишљења помоћу блогова, видео-конференција итд. Сви ти ресурси се активно користе у настави на даљину, развијајући и ширећи њене могућности.

Захваљујући интернет технологијама разрађен је велики број дигиталних (електронских) образовних ресурса, који се карактеришу мултимодалношћу, тј. спајањем различитих модуса пружања информација (говор, писмо, слика, видео-снимак) и канала њиховог пријема. Мултимодални текст, или текст-слика, „постаје један од најважнијих инструмената презентације знања у савременом образовању” и „без икакве сумње, врши огроман утицај на квалитет доживљаја материјала, и самим тим на процес концептуализације, на формирање знања код ученика” (ГЛЕБОВА, ПЛАТОНОВА 2016: 339, 343). Истраживачи посвећују посебну пажњу потреби развоја код ученика и вештини читања и разумевања таквих мултимодалних текстова, тј. медијакомпетенција или визуелне писмености (ibid: 343–344). У вези са тим

читав низ проучавалаца почиње да користи појам *нове писмености* у науци, под којим се подразумевају, поред вештине читања и писања, још и додатне вештине и знања, повезана са развојем дигиталних и компјутерских технологија (ФРУМИН И ДР. 2018). У контексту наставе страних језика, *нова писменост* подразумева не само лингвистички аспект, већ и способност примања, разумевања и репродукције информације у различитим облицима (текстуалном, аудио-визуелном), између осталог, и у дигиталној средини.

Мултимодални ресурси се широко користе у обуци у свим облицима говорне делатности на страном језику, али се њихова ефикасност у развоју вештина једног или другог облика тих делатности разликује, нарочито у ситуацијама када се обука обавља самостално, без подршке наставника. Ови ресурси показују највећу ефикасност приликом формирања и развоја вештина разумевања страног говора на слух (тј. у пракси аудирања), као и у процесу читања. Што се продуктивних облика говорних делатности тиче (говор и нарочито писање), они се у овом облику рада активирају нешто мање. Притом се вештине говорења развијају углавном у облику монолошког говора, будући да је дијалогски говор могућ једино у случају присуства реалног саговорника. У вези са тим треба рећи да се облици говорних делатности који подразумевају коришћење усменог говора у целини могу реализовати само у условима непосредне комуникације, током које се саговорници смењују у репликама.

Из свима добро познатих разлога реална комуникација је у наставном процесу замењена виртуелном. Без обзира на постојање читавог низа специфичности (условљеност рада компјутерима и другим техничким средствима, слободније норме узајамне сарадње, ширење граница комуникације и др.), виртуелна комуникација је један од облика размене информација који се карактерише полифункционалношћу. Овде се разликује усмена и писмена комуникација, и то синхроног и асинхроног типа (САДИКОВА 2015: 204). Несумњиво, у настави на даљину кључну улогу имају управо синхроне усмене форме комуницирања, тј. онлајн часови са наставником, који омогућавају ученицима да превазиђу оквире лексичко-граматичких вежби и достигну ниво говора, тј. да постану непосредни учесници комуникативне ситуације.

Захваљујући савременим телекомуникационим средствима комуникација субјеката разговора (ученика и наставника) се остварује у режиму реалног времена, виртуелно се стварају различите комуникативне ситуације, које стимулишу спонтаност говора на страном језику и доприносе ширењу лексичког фонда ученика. Међутим, уз сву блискост условима *уобичајене* наставе, онлајн-часови се суштински разликују од традиционалних облика организације наставног процеса.

Током традиционалних часова наставник увек може да прати рад сваког ученика, може да оцени његова знања и вештине у свим облицима

говорних делатности, било да је реч о рецептивним (читање, аудирање), било продуктивним (писање, говорење). Радећи са групом у облику рада на даљину, те могућности су у одређеној мери ограничене.

Користећи доступне мултимедијалне програме и уџбенике, наставник усмерава ученика, појашњава једне или друге језичке појаве, коментарише и исправља одговоре, стимулише дијалогски и монолошки говор на страном језику. Притом се писању посвећује прилично мало пажње, или се пак уопште не удељује. Правичности ради треба истаћи да се и на традиционалним часовима писању обично посвећује мање времена у односу на усмене делатности. Међутим, разлози за то у облику рада на даљину имају нешто другачији карактер и условљени су, пре свега, одсуством могућности коришћења писаних слова (осим евентуалне ситуације коришћења интерактивне табле, али та услуга захтева постојање одређених вештина како педагога, тако и ученика). Поред тога, рад на даљину условљен је и ослонцем на програме помоћу којих се остварује аутоматска провера правописа. Треба обратити пажњу да ти програми идентификују само најраспрострањеније грешке, а понекад указују на грешке које не постоје, не препознају хомониме и, што је најбитније, могу да врше негативан утицај на ученика, омогућавајући му да се деконцентрише и престане да обраћа пажњу на исправност писања својих текстова.

Током онлајн-часова наставник нема могућност да прати квалитет обављања писмених задатака, и на том плану је нарочито отежана провера, уколико се задаци извршавају на сајту извора. Наставник не види грешке које је направио ученик, међу којима се могу наћи не само типични случајеви, који, како смо напред помињали, могу да буду исправљени и аутоматски, већ и индивидуалне, који такође захтевају корекцију.

Са друге стране, доступни мултимедијални ресурси имају одређене методичке недостатке (ЈАПАРОВА, МИФТАХОВА 2019: 224) и не одговарају увек потребама конкретне групе студената. Овај проблем је нарочито актуелан приликом учења руског језика као инословенског (термин је у научну употребу увео српски слависта Богољуб Станковић [2009: 9–12]). Савремени наставни ресурси су, пре свега, намењени носиоцима несловенских језика, и често нису прилагођени словенском аудиторијуму или услед њихове једноставности, или услед неприлагођености наставним задацима.

Један од начина решавања поменутих проблема је коришћење проверених материјала. У оквирима припремног рада анализирали смо могућности различитих сервиса, укључујући интерактивне табле (Miro, Jamboard) које омогућавају читавање различитих докумената и мултимедијалних материјала (на сајту Miro је избор доступних алата знатно шири), као и организовање истовременог рада ученика и наставника са њима. Ипак, без обзира на наведене предности, ови сервиси нису погодни за рад у групи, нарочито уколико говоримо о групи у којој се налази више од 10 људи. Поред

тога, *Miro* захтева регистрацију сваког ученика ради доступности његовим ресурсима.

Чини нам се да је најефикасније решење у том погледу самостална припрема и израда дигиталних материјала. Данас имамо на располагању неколико сервиса, који нам омогућавају да стварамо такозване радне листове: *Google Slides*, *TeacherMade*, *Wizer.Me* и др. Ови ресурси се разликују углавном по скупу алата које нуде. *TeacherMade* и *Wizer.me* предњаче по броју доступних алата. Треба истаћи да су проширене могућности сервиса *Wizer.me* доступне тек након плаћања, и да овај сервис такође захтева регистрацију сваког учесника образовног процеса.

У раду са српским студентима користили смо алате *TeacherMade*. У предности овог сервиса убрајамо: широк избор задатака (отворени одговор, избор одговора, повезивање одговора, графичко издвајање одговора и сл.), могућност рада са појединим страницама документа, могућност додавања слика, аудио и видео-документа, снимака сопствених аудио-материјала, аутоматска провера, коментарисање одговора ученика и др. Студенти не морају да се региструју на сајту, довољно је да унесу име и презиме. У корист коришћења овог сервиса сведоче и следеће чињенице:

а) када користи своје материјале, наставник може да направи и сопствени мултимедијални текст, који одговара наставним циљевима, нивоу језичке компетенције ученика и њиховим интересовањима;

б) будући да су савремени дигитални ресурси, како је већ истакнуто, у мањој мери усмерени на увежбавање вештине писања, овај недостатак може бити надокнађен само уз непосредно учешће наставника. Обука писању на страном језику није могућа без формирања и развоја правописне компетенције, која је неопходна не само ради тога да студент достигне наставне циљеве, него и за његову даљу професионалну делатност. У вези са тим на свим нивоима наставе, међу њима и на почетном, треба обратити пажњу на квалитет писмених радова ученика. На пример, српски студенти често мешају слова „њ” (јери) и „и”, изостављају или, супротно од тога, умећу сувишни „њ” (меки знак), а ређе и „љ” (тврди знак). Потешкоће изазива и правопис двојних сугласника, као и оних који се не изговарају, затим неакцентованих вокала и тако даље. Поменути ресурс омогућава не само да се виде грешке које је студент направио, већ и да се исправе и прокоментаришу. Притом ће коментари бити видљиви само ученику;

в) Провера студентских радова може да се врши и аутоматски (у оној мери, у којој је то предвидео сам наставник), и без коришћења додатних ресурса (електронске поште и других месинџера). О резултатима провере студенти такође могу бити аутоматски обавештени. Као што видимо, овај ресурс у одређеној мери смањује временско и радно ангажовање наставника и олакшава организациони рад студената (нестаје потреба за скенирањем документа и њиховим слањем).

Наставник после онлајн наставе може да оцени рад сваког ученика. То нам омогућава да проанализирамо и сам час, а такође и да одредимо ниво активности и интересовања студената. Осим тога, уколико је задатак активан, студент увек може да се врати на њега, и да у било које за њега удобно време самостално настави рад.

Треба истаћи да је TeacherMade ресурс који су ИТ-стручњаци развили заједно са наставницима. Управо из тог разлога овај ресурс у великој мери одговара нашим професионалним потребама и може стално да буде коришћен у настави на даљину.

Као што је познато, настава на даљину је пре свега самостални рад ученика који има јасно дефинисан циљ. Због тога осим онлајн-часова у раду на даљину важну улогу имају и додатни интерактивни ресурси: наставни, мотивациони, оцењивачки и контролни. У настави руског језика као страног се у такве ресурсе могу убројати програми-тренажери, који су усмерени на увежбавање једних или других језичких вештина. Притом савремени специјализовани програми-конструктори такође омогућавају израду сопствених језичких тренажера. Главна предност њиховог коришћења је могућност праћења карактеристика конкретне групе ученика и комбиновање задатака, усмерених на превенцију типичних грешака, као и детаљан рад над такозваним slabим местима.

Оваквих програма данас има прилично много (Конструктор тестов, Online Test Pad, Мастер-Тест и тако даље). Захваљујући могућности вишекратног пролажења, тест постаје незаменљиво средство савлађивања одређених вештина. Поред тога, он врши и оцењивачку и контролну функцију, и омогућава праћење динамике студентске активности. Већина таквих програма након извршеног тестирања даје ученицима сертификате где је наведен број поена и исправних одговора, што наравно може да послужи као мотивациони фактор.

Класична варијанта теста са избором одговора у настави језика се из добро познатих разлога практично не користи. Овде главну улогу имају она питања која захтевају попуњавање празних места, то јест, ако говоримо о увежбавању граматичких вештина, потребно је унети исправни облик речи, а уколико је задатак активизација лексике, онда треба унети антониме и синониме за речи, или појам за интерпретацију. Поред тога, овај рад се може учинити разноврснијим помоћу аудио-визуелних средстава, што доприноси развоју аудирања: могу се користити фрагменти видео-снимака, песме, мапе, и друге слике. Поједини програми такође омогућавају израду интерактивних диктата за проверу знања правописа. У такав електронски облик се може преbacити и традиционални час уџбеника, путем додавања питања која подразумевају слободне одговоре или додавање фајлова, међу којима могу бити и аудио-снимци студената.

Ови тестови могу бити коришћени и у уобичајеном раду у учионици. Поједини ресурси омогућавају преузимање тестова у облику текстова. Али

чак и када је та функција недоступна, линк ка тесту може бити активиран како на часовима, тако и у току самосталног рада студента.

Широк избор интерактивних задатака нуди ресурс Learning Apps. На основу готових шаблона наставник може да изради сопствене вежбе различитог типа: повезивање одговора, успоставу редоследа одговора, квизове, укрштене речи, хронологију, слагалице и друге задатке са карактером игре. Међутим, овај ресурс не омогућава праћење резултата студентске активности, те због тога он може да буде коришћен само као помоћно средство илустративно-забавног карактера.

За напредне групе, то јест за студенте старијих година, рад на даљину може бити допуњен коришћењем руских подкаста, у којима се често постављају актуелна и за студенте занимљива питања, што стимулише њихов самостални рад. Подкаст као извор аутентичног живог говора је веома перспективно средство за развој комуникативне компетенције на страном језику.

Тако имамо ситуацију да данас наставници и студенти располажу великим бројем дигиталних наставних ресурса. Међутим, уз све несумњиве предности ових ресурса, они немају увек јасну логичку структуру и дефинисану поделу материјала у зависности од нивоа владања језиком, и не одговарају увек потребама конкретног аудиторијума. Одсуство општеприменљивих критеријума за оцену квалитета таквих ресурса отежава рад наставника, који је принуђен да самостално проучава и анализира огромну количину података. Значајну помоћ у савлађивању ових потешкоћа пружају специјализовани ресурси, који омогућавају израду сопствених дигиталних материјала, и самим тим решавање разноврсних наставних задатака.

Литература

- Абалујев 2002: Абалуев Р. Н. и др. *Интернет-технологии в образовании: учеб.-метод. пособие* / Р. Н. Абалуев, Н. Г. Астафьева, Н. И. Баскакова, Е. Ю. Бойко, О. В. Вязова, Н. А. Кулешова, Л. Н. Уметский, Г. А. Шешерина. – Ч. 3. – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2002.
- Глебова, Платонова 2016: Глебова Л. Н., Платонова Ю. А. Мультимодальный образовательный текст массовых открытых онлайн-курсов (МООК): рекомендации по визуализации контента // *Научный диалог*. – 2016. – Вып. 10 (58). – С. 336–348.
- Садикова 2015: Садикова Г. В. Коммуникационные технологии веб-2.0 в преподавании иностранного языка // *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. – 2015. – № 10-2. – С. 203–206.
- Станковић 2009: Станкович Б. О целесообразности формирования методологии изучения и методики преподавания русского языка как инославянского // *Русский язык как инославянский*. – Вып. I. – Белград: Славистическое общество Сербии, 2009. – С. 9–12.

- Фрумин и др. 2018: *Универсальные компетентности и новая грамотность: чему учить сегодня для успеха завтра*. Предварительные выводы международного доклада о тенденциях трансформации школьного образования / И. Д. Фрумин, М. С. Добрякова, К. А. Баранников, И. М. Реморенко; Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», Институт образования. – М.: НИУ ВШЭ, 2018. – 28 с.
- Јапарова, Мифтахова 2019: Јапарова В., Мифтахова А. Место цифровых ресурсов в арсенале обучающих средств преподавателя русского языка как иностранного // *Филология и культура*. Philology and Culture. – 2019. – № 4 (58). – С. 223–228.

Ненад Ђ. Благојевић¹²⁰

Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет

Милица Ђорђевић¹²¹

Универзитет у Нишу,
Филозофски факултет

О МОГУЋНОСТИ КОРИШЋЕЊА ПОДКАСТА У ОНЛАЈН-НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ¹²²

У раду се разматрају могућности употребе подкаста у условима онлајн-наставе. Објашњава се појам подкаста, коментарише феномен њихове популарности, даје се кратак преглед осмишљавања употребе подкаста у образовне сврхе. Премда подкасти у образовању налазе своју најширу примену у настави језика, превасходно страних, аутори овог рада предлажу разматрање модела примене подкаста и на часовима књижевности. Оваква примена подкаста повезана је са великим изазовима, који се разматрају у раду, те се на основу тог прегледа издвајају главне смернице у процесу њихове селекције, обраде и примене у настави.

Кључне речи: подкаст, онлајн-настава, књижевност, руска књижевност

Током епидемије вируса корона постали смо сведоци процеса који је учинио информационо-комуникационе технологије делом наше свакодневнице. Људи који су на било који начин укључени у наставни процес су се истовремено суочили са тим да су те технологије постале саставни и неизбежни део савременог образовања. Прелазак школско-образовног система на удаљени облик рада не само да је подстакао процес информатизације образовања, већ је учинио онлајн-наставу практично незаобилазним решењем, уз изузетак појединих покушаја да се настава омасови и помоћу телевизијских сервиса. Захваљујући, пре свега, огромном залагању и флексибилности наставног кадра и њиховој спремности да се брзо адаптира новим околностима, и да одмах приступи изради иновативних методичких поступака који се ослањају на ИКТ, наставни процес је наставио да се одвија

¹²⁰ nenad.blagojevic@filfak.ni.ac.rs.

¹²¹ milica.djordjevic@filfak.ni.ac.rs.

¹²² Рад је настао у оквиру интерног пројекта Русистика у Нишу током 20 година постојања (бр. 100/1-10-7-01), чији је руководилац проф. др Дејан Марковић.

у отежаним, али стабилним оквирима, што је, по нашем мишљењу, остало недовољно запажено и оцењено од стране вишестејећих инстанци.

Као резултат нових околности, који сада превазилазе оквире таквих појава, каква је била епидемија вируса, већ представљају ефекат поодмаклих процеса адаптације млађих нараштаја утицају ИКТ, наставници су се *de facto* нашли у обавези да осмишљавају регуларну интеграцију нових технологија у наставу, са посебним акцентом на могућности које нуди интернет. Међутим, како свака наставна дисциплина има законитости своје реализације, којом су условљене могућношћу примене једног или другог помоћног средства или методе рада, тако се и за филологију у целини, а посебно за наставу књижевности, намећу извесна ограничења у избору ИКТ средстава која се могу ефективно применити у наставном процесу. Један од таквих ресурса који у последњим годинама стиче све већу популарност јесте интернет ресурс тзв. подкаста.

1. Шта је то *подкаст*?

У језичкој употреби наилазимо на два термина која су преузета из енглеског језика: *подкаст* и *подкастинг*. Оба термина изведена су из популарне робне марке „iPod”, коју је развила америчка високотехнолошка компанија „Apple” као своју алтернативу тада популарним МП3 плејерима. Под именом поменуте робне марке подразумева се линија преносивих медија-плејера, намењених слушању различитих формата аудио-записа. Сматра се да је сам назив „iPod” предложио мрежни маркетинг Вини Чико, ангажован за потребе промовисања новог уређаја¹²³. Други део у сложеници *подкаст* односи се на енглеску реч *broadcast*, тј. емитовање, пренос, тако да се под тим појмом подразумева серија дигиталних аудио-записа које корисник може да преузме и преко плејера слуша на начин и време који му највише одговара. Додатну популарност читавом концепту донео је интернет, будући да је у савременим условима општег умрежавања могуће праћење поменутих серија аудио-снимака директно у онлајн-режиму (PODCAST PRODUCTION 2012; Савостьянова, Сичинава 2014). Наведени термини улазе у језичку употребу, између осталог, и у научни дискурс, од 2004. године.

Оно што издваја подкасте од ранијих облика преноса информација – телевизијских и радио-емисија, управо је могућност прилагођавања временна слушања потребама крајњег корисника. Већина проучавалаца феномена подкастоа се слаже у ставу да је пресудну улогу у њиховој популаризацији имала удобност слушалаца приликом праћења аудио-материјала. Међутим, њихова је примена изворно била ограничена на људе са развијеним аудиал-

¹²³ Према речима самог Чикоа, пошто је видео прототип, присетио се филма *2001: Одисеја у свемиру* и фразе из тог филма „Open the pod bay doors, Hal”, што га је навело на идеју да исти назив „pod” да плејеру (KANEY 2006).

ним моделом рецепције информација, који су били у могућности да се концентришу на пријем звучних информација чак и у ситуацији када обављају друге активности. Услед ове ограничености се убрзо појављује једна подврста подкаста, која добија назив *скринкаст* (од споја енглеских речи за екран и емитовање), и подразумева комбинацију аудио-видео садржаја, што је било пријемчивије ширем кругу корисника. Овде је важно истаћи да термин *скринкаст* није посебно заживео, тако да је највећи број материјала које налазимо на хостинг сервисима или специјализованим интернет страницима означен термином *подкаст*, премда се у највећем броју случајева ради о аудио-видео снимцима.

Нарастајућа популарност подкаста веома је брзо довела до препознавања великог потенцијала за њихово коришћење у образовне сврхе. Због оријентације на говорне делатности, подкасти су привукли посебну пажњу филолога који се баве наставом страних језика. Убрзо се појављује и немали број истраживачких радова, који су углавном посвећени разматрању методике коришћења подкаста у настави страних језика – од сада већ прилично обимне научне литературе на дату тему, на англојезичном говорном подручју се издвајају радови Хасана и Хуна (HASAN, HOON 2013, 128–135), Јоестаре и Путри (YOESTARA, PUTRI 2018, 15–26), те Стивена Лона и Стефани Тесли (LONN, TEASLEY 2009: 88–92), у којима се разматра могућност примене подкаста превасходно за потребе аудирања и фонетике у настави енглеског језика. Та могућност није изазвала ништа мање интересовања ни на рускојезичном говорном подручју, где се у бројним радовима (САПУХ 2016; СИСОЕВ 2014; ИГНАТЕНКО 2016; ЗАРВА 2011) разрађују методички поступци имплементације подкаста у настави руског језика. Ауторима свих поменутих радова пажњу привлачи, пре свега, могућност да се помоћу подкаста ученик/студент вољно или невољно укључи у дијалог са њему својственим дискурзивним карактеристикама у условима који су максимално блиски *природном* току разговора и одговарајућем емоционалном звучању.

Међутим, неће бити претерано ако кажемо да је овакав приступ примени подкаста у настави више усмерен на њихов формални облик, него на садржину. У вези са тим нам је занимљива констатација О.А. Трапезникове, која истиче да је „још један критеријум избора подкаста њихова подударност са садржајем наставе и будућим професионалним интересовањима студената” (ТРАПЕЗНИКОВА 2021). Заправо, може се рећи да је тај критеријум кључан у процесу одабира материјала који би био усклађен са наставним циљевима и задацима. Из питања садржине подкаста у настави произилази и, за овај наш рад главно питање – да ли подкаст може да нађе своје место и у настави књижевности, узимајући у обзир сву специфичност рада у овој области?

2. Изазови примене подкаста у настави књижевности

Са аспекта примене подкаста у настави књижевности и културе не наилазимо на много разматрања у научној литератури. Сумњамо да је то условљено конзервативним схватањима о природи наставе књижевности, будући да је у њеној основи од самог почетка постојања као дисциплине утемељен дијалектички модел рада. Са те тачке гледишта подкаст идеално одговара настави књижевности у својству помоћног материјала, јер омогућава наставнику да брзо и лако створи услове за научну полемику која води ка издвајању законитости у разумевању одговарајућих књижевних процеса. По свој прилици, разлог зашто ово питање није раније постало предмет разматрања у литератури тиче се формата рада, будући да је неупоредиво једноставније организовати час књижевности у условима физичког присуства свих учесника наставног процеса. Употреба подкаста у настави језика логично је произлазила из већ постојеће популарности коришћења личних преносивих медија-плејера, те се идеја о осавремењивању аудирања и наставе фонетике ослањала на већ постојећи феномен. О могућности примене подкаста у другим дисциплинама, па тако и у настави књижевности, почело се размишљати у условима пандемије, када услед специфичности коришћења средстава комуникације за извођење онлајн-наставе постаје интригантан питање истраживања различитих формата рада.

Што се самих подкаста тиче, њихова тематска разноврсност и хиперпродукција не представља ограничење при разматрању могућности примене у настави. Заправо, као кључни проблем у осмишљавању методике засноване на укључивању подкаста у наставни рад намеће се питање избора подкаста. Чак се и у области уско стручних књижевних интересовања могу наћи одговарајући материјали, али њихов квалитет значајно варира. Зато се у својству обавезних припремних радњи уочи реализације наставе намеће потреба дефинисања критеријума према којима се врши одабир подкаста или одломак из истих, како би њихова примена имала смисао и била усклађена са наставним циљем. У том погледу се већ дефинисани критеријуми за одабир подкаста ради увежбавања фонетике и аудирања приликом учења страних језика не могу у целини узети у обзир, те зато и нису предмет детаљнијег разматрања у овом раду.

У недостатку постојећих осврта на ово питање, склони смо да предложимо неке главне смернице приликом одабира материјала, без претензије на свеобухватност. Пре свега, битан је формат подкаста. Чини нам се да монолошки подкасти имају мало смисла у контексту наставе књижевности, јер не стварају нужну дијалогску атмосферу, без које проблематизовање кључних аспеката текста није могуће, па се ученици и студенти претварају у пасивне учеснике наставног процеса, што у ионако компликованим условима онлајн-рада додатно умањује њихову мотивацију за активан рад.

Монолошки подкасти, по свој прилици, могу да нађу своје место само у оним *ex cathedra* форматима рада, када наставник на нивоу високошколских предавања контекстуализује књижевно стваралаштво одређених аутора, и то само уколико се ради о значајним саопштењима.¹²⁴ Тиме се могућност коришћења подкаста у настави књижевности своди на формате *chumchat* (пријатељски разговор) и нарочито на интервјуе. Да су ова два формата најподеснија за коришћење у настави речито говори и њихова популарност – по правилу највећи број прегледа и интересовања слушалаца привлаче управо ти облици подкаста.

Следећи важан моменат у одабиру подкаста за примену у настави књижевности тиче се њихове усклађености са наставном темом. Управо овај критеријум у највећој мери условљава сврсисходност примене подкаста, будући да захтева од наставника преслушавање великог обима материјала, одабир одговарајућих елемената (који често могу бити само делимично применљиви), и методичку припрему њиховог увођења у наставу. Тај процес донекле је олакшан тематизацијом подкаста, па се релативно брзо могу пронаћи материјали у одговарајућим књижевним правцима/периодима, али се у пракси врло често дешава да је на стилистичком плану подкаст неприлагођен публици у образовној сфери. У таквим ситуацијама је наставник принуђен да користи само оне елементе подкаста, чије коришћење не компромитује наставни процес.

Највећа вредност подкаста у условима онлајн-наставе тиче се способности да одржи интересовање и пажњу слушалаца. То је поготову значајно за наставу књижевности, где присуство интриге и необичних чињеница може да буде подстицајно за активније укључење ученика и студената у наставни процес. По нашем мишљењу, наставник, у случају када користи подкаст као материјал на самом часу, не би требало да усмерава пажњу ученика или студената искључиво на ток дијалога на снимку, већ да додатним коментарима и потпитањима подстакне разговор на одређену тему. Последњи, али једнако значајан критеријум одабира подкаста за коришћење у настави књижевности, тиче се и њихових техничких карактеристика, које би требало да обезбеде добар, чист звук, без шума и других сметњи.

3. Образовни потенцијал подкаста у настави књижевности

Када смо завршили одабир подкаста који би могли да нађу своје место у настави, намеће се питање који је њихов образовни потенцијал? Решавање овог питања значајно је због тога да не бисмо увођење подкаста реализова-

¹²⁴ На пример, из искуства наставног рада на Филозофском факултету у Нишу аутор издваја смислену употребу подкаста у којима представници савремене руске књижевности коментаришу своје стваралаштво; такође, значајно је погледати и ауторске пројекте појединих представника савремене руске књижевне критике, реализоване у облику подкаста.

ли као циљ сам по себи, већ да та иновација допринесе реалном побољшању појединих карактеристика онлајн рада. У првом реду се вредност подкаста огледа у полифункционалности. Под полифункционалношћу подразумевамо истовремени рад на постизању више наставних циљева. У том погледу је подкаст веома користан у примени на часовима књижевности у оквиру страних филологија, где до изражаја долази пасивно аудирање, ширење лексичког фонда, усвајање дискурзивне норме у условима природне комуникације и сл, напоредо са књижевно-културном тематиком подкаста. Међутим, и у ситуацији када се подкаст користи изван оквира страних филологија, он и даље задржава свој вишенаменски значај, поготову ако говоримо о формату интервјуа са писцима, критичарима или другим носиоцима књижевног процеса.

Из полифункционалности подкаста произилази још један образовни потенцијал ових средстава у настави књижевности, а конкретно онај који се тиче развоја информационих компетенција. Сматрамо да је веома значајно да се ученицима и студентима на овај начин предочи значај интернета као извора преваходно за учење, а не само за забаву. Други аспект овог питања тиче се оспособљавања ученика и студената за самостални рад – у том контексту рад са подкастом на часу постаје модел који би требало да се репродукује у облику индивидуалне активности ученика и студената.

Интерактивност би била још једна могућност која произилази из примене подкаста у настави књижевности. У овом контексту се интерактивност првенствено тиче дискусије која се може развити на основу материјала које нуди одређени подкаст. Чини нам се да специфична атмосфера рада, која се може постићи употребом подкаста, делује подстицајно на активно учешће студената, макар на нивоу факултетске наставе. Ово питање захтева детаљније разматрање израде методике коришћења подкаста као наставног средства, поготову ако говоримо о примени истих на нивоу средње школе. Верујемо да се квалитетном припремом овог типа материјала могу постићи изванредни резултати у наставном раду на свим нивоима образовања.

Једнако је важна и могућност прилагођавања индивидуалним карактеристикама ученика и студената. Наставна пракса нас из године у годину све више подсећа на разлику у брзини усвајања градива код различитих ученика и студената. Сваки покушај уопштавања, по правилу, доводи до *кажњавања* неког од учесника наставног процеса. Из тог разлога је занимљива могућност да се, између осталог, и помоћу подкаста наставни материјал прилагоди потребама различитих ученика. Наравно, веома је тешко постићи тај ефекат на самим часовима, али је такав облик рада и више него применљив у ваннаставним активностима.

Свој највећи потенцијал подкасти нуде управо у облику ваннаставне делатности, у својству домаћих задатака. Таква примена омогућује да се подкаст слуша онако како је то изворно предвиђено, у условима и времену

када то највише одговара слушаоцу. Обрада на часу би у том случају ишла у правцу разговора на одређену тему, уз истицање главних места из преслушаног/прегледаног материјала. За такав приступ нећемо рећи да *штеди* време предвиђено за наставне активности, већ да проширује рад ученика и студената изван оквира формалне наставе, што је од посебног значаја у условима савременог односа према образовању у целини. То, међутим, не искључује онај најпроблематичнији аспект разматрања улоге подкаста у настави књижевности – огроман истраживачки и припремни рад који се мора обавити уочи реализације.

Уместо закључка

На крају бисмо уместо закључка покушали да на нашем личном искуству истакнемо неке утиске о могућој примени подкаста у настави књижевности, без икакве претензије на издвајање законитости методичког поступка. У извођењу предавања и вежби из појединих књижевних предмета на програму основних академских студија руског језика и књижевности на Филозофском факултету у Нишу реализована је проба примене подкаста у настави у току академске 2019/2020. и 2020/2021. године. Извођачи наставе, аутори овог чланка, нашли су мотив за ту пробу у отежаним условима извођења наставе из књижевности у условима онлајн-рада. У припремној фази реализације ове активности је највећи део времена утрошен за проналажење адекватног материјала који би био максимално усклађен са наставним циљевима. На том плану је од великог значаја био онлајн-ресурс *культура.рф*, помоћу којег је и одабран највећи део подкаста. У зависности од садржаја курса, за примену у настави одабрани су следећи подкасти: *Књижевни базар* (рус. *Книжный базар*, посвећен савременим темама у књижевности), *Читалац* (рус. *Читатель*, познат по веома добрим интервјуима са истакнутим фигурама руске књижевне сцене), *Арзамас* (подкаст који је прерастао у популарну онлајн-платформу која нуди курсеве и лекције познатих аутора и истраживача), *Полица* (рус. *Полка*, образовни пројекат посвећен класичној руској књижевности). Премда повратне податке од студената не можемо у правом смислу речи да назовемо репрезентативним (будући да су у пројекту учествовали студенти који иначе редовно посећују наставу, у којем год облику она била реализована), преовладавајући утисак је да студенти позитивно реагују на увођење оваквог облика помоћног наставног материјала, чак и када се он задаје у облику ваннаставне активности. То нас учвршћује у ставу да и у области наставе књижевности има смисла и логике проширити постојећи инвентар помоћних наставних средстава и таквим ресурсима, какви су подкасти.

Литература

- Зарва 2011: Зарва, Майя. В. *Слово в эфире: О языке и стиле радиопередач: Произношение в радио- и телевизионной речи*. Москва: Флинта: Наука, 2011.
- Игнатенко 2016: Игнатенко, Наталья А. «Подкасты англоязычного радио в самостоятельной работе студентов на продвинутом этапе обучения иностранному языку». *Язык и культура* 1 (33), 2016: 148–159.
- Савостьянова, Сичинава 2014: Савостьянова, Юлия И., Юлия Н. Сичинава. «Интеграция системы языковых подкастов в учебный процесс военного вуза». *Теория и практика общественного развития* 14, 2014: 35–38.
- Сапух 2016: Сапух, Татьяна В. «Развитие иноязычной коммуникативной компетенции бакалавров посредством подкастов». *Азимут научных исследований: педагогика и психология* 3 (16), Т. 5, 2016: 150–153.
- Сысоев 2014: Сысоев, Павел В. «Подкасты в обучении иностранному языку». *Язык и культура* 2 (26), 2014: 189–201.
- Трапезникова 2021: Трапезникова, О.А. Использование подкастов в обучении русскому языку как инославянскому. *Славистика*. Београд: СДС, Филолошки факултет у Београду, 2021: .
- Hasan, Hoon 2013: Hasan, Md. Masudul; Hoon, Tan Bee. Podcast Applications in Language Learning: A Review of Recent Studies. *English Language Teaching*, v6 n2, 2013, p. 128-135.
- Kahney, Leander. Straight Dope on the iPod's Birth. *Wired News*, October 17, 2006.
- Lonn, Teasley 2009: Lonn, Steven; Stephanie D. Teasley. Podcasting in higher education: What are the implications for teaching and learning? *The Internet and Higher Education*, volume 12, Issue 2, 2009, p. 88-92.
- “Podcast Production”. Harvard Graduate School of Education. 2012. Archived from the original on July 10, 2012.
- Yoestara, Putri 2018: Yoestara, Marisa; Putri Zaiyana. Podcast: An alternative way to improve EFL student's listening and speaking performance. *Englisia: Journal of Language, Education and Humanities*. Vol 6, No 1, 2018, p. 15-26.

Ненад Дж. Благоевич
Универзитет в г. Ниш,
Филозофски факултет

Милица Джорджевич
Универзитет в г. Ниш,
Филозофски факултет

О ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОДКАСТОВ В ОНЛАЙН ПРЕПОДАВАНИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Резюме

В данной статье рассматриваются возможности использования подкастов в условиях онлайн обучения. Разъясняется само понятие подкастов, рассматривается феномен его популярности. В работе дается короткий обзор осмысления использования подкастов в учебных целях. Хотя подкасты в обучении находят самое широкое применение в преподавании языков, в основном иностранных, авторы данной работы предлагают модели и варианты использования подкастов на занятиях по литературе. Такое применение подкастов связано с большими вызовами, которые рассматриваются в работе. На основе данного обзора выделяются главные направления в процессе их выбора, подготовки и использования в обучении.

Ключевые слова: подкаст, онлайн обучение, литература, русская литература.

**ПЕРСПЕКТИВЕ НАСТАВЕ КЊИЖЕВНОСТИ
У УСЛОВИМА ОНЛАЈН-ОБРАЗОВАЊА**

УДК 378.147:004.738.5
821.163.41-13:398

Миливој С. Бајшански¹²⁵

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност и језик

Јована С. Стевановић¹²⁶

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Депарتمان за србистику

ЕПСКА НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ ТОКОМ ПАНДЕМИЈЕ: АНАЛИЗА ПЕСАМА *ЗИДАЊЕ СКАДРА И ПОЧЕТАК БУНЕ ПРОТИВ ДАХИЈА*

Ванредне околности су наметнуле наставнику нове начине организовања наставе током школске 2019/2020. године, те су измењене околности допринеле предностима и ограничењима наставе књижевности. Циљ овог рада јесте да се сагледа настава књижевности у доба пандемије и да допринесе њеном развијању, али и да допринесе будућој методичкој обради дела усмене књижевности. За потребе овог рада у разматрање је узета епска народна поезија. Анализиране су песме *Зидање Скадра* и *Почетак буне против дахија*. Обрада песме *Зидање Скадра* обухвата: анализу мотива, анализу ликова, језичко-стилска изражајна средства и општи принцип хуманости песме, којима се, тумачењем ове песме, утврђује поетика епске народне песме. Тачке тумачења везане су за: градњу, градбenu жртву, породичне односе и мајчинство. Претпоставља се да овакав тип анализе може олакшати посредовање ове песме ученицима и њихово разумевање концепата усмене књижевности и традиционалне културе. Обрада песме *Почетак буне против дахија* обухвата: повезивање наставе књижевности са наставом историје, повезивање наставе књижевности са наставом музичке културе, тумачење значења небеских прилика које су претходиле избијању буне, анализу ликова, језичко-стилска изражајна средства, издвајање битних вредности песме, истицање теме песме, истицање идеја песме. Резултати наставе епске усмене књижевности у ванредним околностима представљају окренутост ученика самосталном раду и истраживању, што је допринело мотивацији на нивоу одељења и већим интересовањем за усмену књижевност и традиционалну културу.

Кључне речи: пандемија, настава, епска народна књижевност, *Зидање Скадра*, *Почетак буне против дахија*

¹²⁵ bajsanskimilivoj4@gmail.com

¹²⁶ jovanica.st@gmail.com

1. Увод

Ванредне околности су наметнуле наставнику нове начине организовања наставе током школске 2019/2020. године, те су измењене околности допринеле предностима и ограничењима наставе књижевности. Кроз неколико дана променио се начин реализације часова. Традиционалну учионицу заменила је виртуелна учионица. Таблу су замениле различите платформе и апликације за учење. Часови у нашим школама организовани су на два начина: 1) онлајн и 2) хибридно.

Хибридни модел наставе или хибридна настава „представља флексибилан приступ организацији наставе који подразумева комбиновање непосредног рада у школи и онлајн наставе” (ОНЛАЈН И ХИБРИДНО УЧЕЊЕ 2021: 2). Најпознатији концепт који представља ослонац планирању хибридне наставе јесте модел изокренуте (обрнуте) учионице (ОНЛАЈН И ХИБРИДНО УЧЕЊЕ учење 2021: 12). У питању је педагошки модел „у којем су типични елементи наставе – предавања и домаћи задаци заменили места” (ОНЛАЈН И ХИБРИДНО УЧЕЊЕ учење 2021: 12). Анализирајући релевантну литературу (Бергман, Самс 2012; Ровај, Џордан 2004; Тајебиник, Путе 2012), дошли смо до закључка да су предности модела изокренуте (обрнуте) учионице следеће: 1) приступ видео-лекцијама у било ком тренутку што посебно одговара ученицима који су често физички одсутни; 2) могућност паузирања и премоћавања лекција што посебно одговара оним ученицима који редовно *хватају белешке*; 3) повећана интерактивност између наставника и ученика; 4) повећана интерактивност међу ученицима; 5) повећана мотивација за рад; 6) смањена пасивност на часу; 7) посвећивање пажње ученицима који имају потешкоћа у савладавању градива; 8) осећај заједништва међу ученицима; 9) занимљив и практичан начин учења и подучавања.

Хибридни модел наставе показаћемо на примеру обраде епске народне песме *Зидање Скадра* у петом разреду основне школе и на примеру обраде епске народне песме *Почетак буне против дахија* у осмом разреду основне школе. Циљ овог рада јесте да се сагледа настава књижевности у доба пандемије и да допринесе њеном развијању, али и да допринесе будућој методичкој обради дела усмене књижевности.

2. Методички приступ епским народним песмама

2.1. *Зидање Скадра*

Наставни предмет: Српски језик и књижевност

Наставна тема: епска народна књижевност

Наставна јединица: *Зидање Скадра*

Тип часа: обрада

Циљеви часа:

1. Образовни задаци наставне јединице:

Упознати ученике са поетиком епске народне песме, жанровским особеностима и композицијом *Зидања Скадра*. Указати на језичко-стилске особености епске народне песме. Систематизовати знања о епској народној песми.

2. Функционални задаци наставне јединице:

Подстицати исказивање сопствених доживљаја ученика поводом садржаја епске народне песме *Зидање Скадра* и тумачити те садржаје. Навикавати ученике да у тексту проналазе потврду своје доживљености. Развијати мисаоне способности ученика као што су: запажање, закључивање, доказивање, као и способности да уочавају и интерпретирају језичко-стилска изражајна средства и њихову функцију у народној песми. Мотивисати ученике да прочитају још неке епске народне песме.

3. Васпитни задаци наставне јединице:

Тумачећи тему *Зидања Скадра* и мотиве песме, развија се код ученика љубав према епској народној књижевности, потом се указује на чињеницу како се приносила жртва у традиционалној култури. Развијати код ученика критичку свест према поступцима јунака. Увидети естетске и етичке постулате дела.

Исходи часа:

Ученик ће бити у стању да:

- анализира епску народну песму;
- протумачи приношење градбене жртве у традиционалној култури;
- анализира мотиве епске народне књижевности;
- тумачи значења симбола из традиционалне културе.

Наставне методе: комбиноване (монологска, дијалогска, текст-метода, метода демонстрирања)

Наставни облици рада: индивидуални рад, рад у пару, групни рад, фронтални рад

Међупредметна корелација: Историја

Наставна средства: табла, маркер, рачунар, пројектор, читанка (Мркаљ, Зона, Несторовић, Зорица. *Читанка за седми разред основне школе*. Београд: Клет, 2020), апликација Зум (Zoom).

Литература:

Стручна:

Примарна:

Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. 2: у којој су пјесме јуначке најстарије*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1845.

Секундарна:

1. Анастасова, Екатерина. „Баладата Вградена невеста и врзката ѝ с коледа в българския народен календар”, у: *Thracia*, бр. 10, 169–188, Софија: Academia litterarum bulgarica, 1993.
2. Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book, 2007.
3. Детелић, Мирјана. „Фолклорна вода”, у: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 60, св. 2, 295–306, Нови Сад: Матица српска, 2012.
4. Ђаповић, Ласта. *Земља, веровања и ритуали*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1995.
5. Ђорђевић, Тихомир. *Вештица и вила у нашем народном веровању и предању*. Београд: САНУ, 1953.
6. Зечевић, Слободан. *Митска бића српских предања*. Београд: Службени гласник, 2008.
7. Кулишић, Шпиро, Пантелић, Никола, Петровић, Петар. *Српски митолошки речник*. Београд: Етнографски институт САНУ, 1998.
8. Пешикан Љуштановић, Љиљана. „Зидање Скадра”, у: *Главит јунак и остала господа*, Детелић, Лидија, Детелић, Мирјана, Пешикан Љуштановић, Љиљана, 81–90, Београд: Завод за уџбенике, 2017.
9. Павловић, Миодраг. „Зидање Скадра на Бојани”, у: *Реликвије из старине*, Клеут, Марија, 238–247, Нови Сад: Дневник, 2006.
10. Пешић, Радмила, Милошевић Ђорђевић, Нада. *Народна књижевност: речник*. Београд: Златна земља, 2011.
11. Раденковић, Љубинко. *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 1996.
12. Самарџија, Снежана. „Функција јеванђеља у формулама усмене књижевности”, у: *Српска књижевност и Свето писмо*, у: 26. научни састанак слависта у Вукове дане, 145–154, Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету: Филолошки факултет, 1997.
13. Толстој, Светлана, Раденковић, Раденко. *Словенска митологија: енциклопедијски речник*. Београд: Zepther book world, 2001.

Методичка:

1. Илић, Павле. *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*. Нови Сад: Змај, 2003.
2. Маринковић, Симеон. *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар, 1984.
3. Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

4. Петровачки, Љиљана, Штасни, Гордана. *Методичке апликације*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2008.
5. Росандић, Драгутин. *Методика књижевног одгоја и васпитања*. Загреб: Школска књига, 2005.

Ток часа:

Према актуелном *Наставном програму основног образовања и васпитања РС*, епска народна песма *Зидање Скадра* се обрађује у петом разреду. Њеној обради је посвећен један час. Приликом обраде ове песме применили смо хибридни модел наставе, тј. наставна јединица је реализована када су ученици похађали наставу по комбинованом моделу. Једна група ученика је присуствовала часу, а друга група је час пратила онлајн, преко апликације Зум. Традиционалну учионицу јесте заменила виртуелна учионица, али су захтеви остали неизмењени. Ученици који прате наставу од куће су били задужени да направе мапе ума и мини-групне реферате преко веб алата, уз послату одговарајућу стручну литературу у ПДФ-у. Њихов задатак је био да од куће заинтересују остале ученике за епску народну књижевност.

Уводни део (7'):

На почетку часа потребно је подсетити ученике на епску народну поезију с којом су се сусретали у млађим разредима. За почетак, веома кратко, наставник се осврће на родове усмене књижевности: лирике и епике; и њихове одлике: лирска поезија пева о осећањима, а епска пева о неком догађају. Такође, наставник упућује ученике да се присете историјског лика краља Вукашина, кога су спомињали на часовима историје, а пре свега да се присете његовог сина, Марка Краљевића. Наставник започиње час асоцијацијама. На табли исписује речи: буздован шестоперац, Шарац, велика снага, борба с Турцима. Коначно решење је: Марко Краљевић. Преко Марка Краљевића, који је општепознати јунак, долази се до његовог генеалошког стабла. Потврђују се наставни принципи: од познатог ка непознатом и од лакшег ка тежем.

Главни део (33'):

Пре самог читања наставник упућује ученике на наслов песме и пита их какав садржај очекују из оваквог наслова. Ученици одговарају да их наслов асоцира на градњу неке зграде чију намену не би могли погодити. Затим наставник изражајно чита текст из читанке. После психолошке паузе, која служи да би ученици размислили о тексту и сабрали утиске читања, почиње анализа. Наставник ученицима објашњава шта је Скадар и где се налази. I група имала је задатак да сачини списак са значењима непознатих речи и њихова значења примени на конкретној песми. Кратким и једноставним питањима наставник почиње анализу. Поставља ученицима питања, на која подробније одговоре дају ученици који су имали реферате код куће¹²⁷:

¹²⁷ Ученицима су давани реферати уз слање стручне литературе из велике бригае како ће они реципирати *Зидање Скадра*, и још веће воље да је прихвате као вредну песму епске усмене књижевности.

- Ко су главни јунаци песме? Да ли су сви познати историји? (II група);
- Како замишљате вилу? (III група);
- Како бисте описали браћу Мрњавчевиће и њихове жене? (IV група).

Важно је ученике упутити у традиционалну норму да се за сваки већи подухват у традиционалном свету жртвовало нешто. Наставник покушава повезати норму из *Зидања Скадра* са нормом која је ученицима позната из видео-игара или филмова (жртвовање робова) и књижевних дела, као што је *Хари Потер и ватрени пехар*¹²⁸ (при поновном доласку Лорда Волдемора, рука и крв слуге Питера Петигруа су жртвовани како би Лорд Волдемор добио људско обличје). V група имала је задатак да прикаже споменуту сцену и из књиге и из филма. Одлучено је да се жртвовање тумачи кроз призму популарне културе како песма не би била реципирана као варварско дело или да јој се импутирају примесе хорор жанра. Повезивањем досадашњих искустава жртвовања, ученици лакше прихватају песму и стављају је у низ искустава те природе. Ученици износе своја досадашња запажања о вилама и пореде их са утисцима о вили у песми Старца Рашка, увиђају да у песми није у питању добра вила, већ вила рушитељица. Наставник задаје задатак да ученици пронађу у тексту тачно на који начин су се браћа заклела да неће својим супругама рећи да ће прва која дође да мајсторима донесе ручак уједно бити и жртвована. Затим, ученици добијају задатак да у тексту пронађу начин на који је описано огрешење о заклетву. Предавач пита ученике зашто млади Гојко једини није рекао својој невести да ће бити узидана у темеље града ако однесе мајсторима ручак. Одговори ученика су разнолики: једна група ученика би, наравно, рекла својој најближој особи шта је очекује, али нису могли оправдати своју моралну нечистоту која произлази из тог потеза; док друга група ученика, подједнако бројна као прва, жели да испоштује заклетву, али веома тешко, скоро никако не може да се помири са чињеницом да би драга особа у том случају страдала. Трећа група, најмање бројна, остала би при договору који је постигнут, али би невесту спутали другим обавезама да не однесе ручак мајсторима на Бојану. Наставник упућује питање које се тиче односа јетрва, како се опходе једна према другој и на који начин избегавају одлазак на реку. Проблематизује се мотив Гојкових суза, како ученици, посебно дечаци, сада већ у пубертету, гледају на то. Предавач их пита да ли би они заплакали у јавности.¹²⁹ Наставник тражи од ученика да пронађу стихове у којима Гојко жали за Гојковицом; пита ученике како би протумачили пронађене стихове о златној јабуци. Ученици схватају да је јабука описана као нешто вредно што Гојко губи, и што се преноси на читава песничку слику, дакле у питању је алегорија. Тада следи подсећање

¹²⁸ Четврти део едиције *Хари Потер* ауторке Џоане Кетлин Роулинг.

¹²⁹ Увођење дела популарне културе у наставу књижевности је добар начин да ученици пронађу пут и до дела књижевног канона, а и да развију способност критичког мишљења, неопходног за процену вредности остварења и високе и популарне културе.

на стилску фигуру алегорију и очекује се одговор да је у питању замењивање дословних појмова песничким сликама. Предавач пита како се Гојковица понаша у ситуацији узиђивања у град, како тече процес узиђивања, очекује се да ученици уоче поступак градације у епској народној песми; где неко од ученика даје дефиницију градације, да је то стилска фигура код које се ређају песничке слике, осећања или утисци по јачини. Шеста група ученика који прате наставу од куће су припремили објашњење стилских фигура. Следи питање да ли се Гојковица може сматрати невином жртвом ако поручује својој мајци, преко Гојка, да купи особу која би била узидана у темеље Скадра уместо ње. Ово питање ученицима мења перспективу у размишљању, увиђају да је обред жртвовања био пракса у традиционалној норми. Иако су усвојили обред жртвовања, ученици ће, вероватно, бурније доживети слику узидане Гојковице којој је Раде неимар оставио дојке и очи неозиданим.

Завршни део (5'):

Када се дође до краја тумачења песме и ученици увиде да је на том месту остао извор који тече низ зидине града и дарује дојиљама млечност (о етимолошком предању о лековитој води је причала седма група) – ученици схватају да је жртвовање, какво год оно било, оставило трага. Износе своја мишљења о жртвовању у традиционалном свету: колико оно јесте или није добро, али се сви слажу да је жртвовање Гојковице заправо елемент који утврђује постојање града Скадра и чини га посебним.

Зидане Скадра, епска народна песма

- народни певач: Старац Рашко
- родови усмене књижевности: лирика и епика
- лирска поезија пева о осећањима, а епска поезија пева о неком догађају
- буздован шестоперац, Шарац, велика снага, борба с Турцима, Марко Краљевић
- књижевни род: епика
- књижевна врста: епска народна песма преткосовског циклуса
- тема: подизање града Скадра и узиђивање Гојковице у његове темеље
- идеја: велики подухвати захтевају жртвовање

Слика 1 – изглед табле

2.2. Почетак буне против дахија

Наставни предмет: Српски језик и књижевност

Наставна тема: Певач прича

Наставна јединица: *Почетак буне против дахија* (први час)

Тип часа: обрада

Циљеви часа: а) упознавање ученика са тематским кругом песама о ослобођењу Србије; б) подсећање на историјске околности које су условиле настанак ове песме; в) подстицање интересовања ученика према епској народној поезији; г) развијање љубави према епској народној књижевности; д) појачавање радозналости, истраживачког духа и критичности код ученика; ђ) подстицање ученика на самостално излагање; е) оспособљавање ученика да стечено знање практично примењују.

Исходи часа:

По завршетку часа ученик ће бити у стању да: а) тумачи значења небеских прилика; б) анализира ликове; в) има емпатију за Илију Бирчанина; г) издваја битне вредности песме; д) препозна стилске фигуре.

Наставне методе: монолошка, дијалогска, демонстративна, текст-метода

Облици рада: рад у пару, групни рад, фронтални рад

Међупредметна корелација: Историја, Музичка култура

Наставна средства: табла, маркер, читанка (Станковић Шошо, Наташа. *Читанка за осми разред основне школе*. Београд: Нови Логос, 2013.), наставни листићи, рачунар, пројектор, интернет, апликација *Zoom*, апликација *Viber*.

Литература:

Стручна:

Примарна:

Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књ. 4: у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу*. У Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1862.

Секундарна:

1. Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Зрењанин: Sezam Book, 2007.
2. Пешић, Радмила, Нада Милошевић Ђорђевић. *Народна књижевност: речник*. Београд: Златна књига, 2011.

Методичка:

1. Илић, Павле. *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*. Нови Сад: Змај, 2006.

2. Маринковић, Симеон. *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар, 1994.
3. Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992.
4. Петровачки, Љиљана. „Функционално повезивање наставе српског језика и наставе књижевности”, *Методички видици*, бр. 1 (2010): 18–25.

Ток часа:

Према актуелном *Наставном програму основног образовања и васпитања РС*, епска народна песма *Почетак буне против дахија* се обрађује у осмом разреду. Њеној обради су посвећена два часа. Због ограниченог простора, приказаћемо само први час обраде. И приликом обраде ове песме применили смо хибридни модел наставе. Једна група ученика је присуствовала часу, а друга група је час пратила онлајн. Приликом реализације часа коришћена је апликација Зум. Обе групе су два дана раније добиле наставне листиће са радним налозима и сарадничким императивима. Наставни листићи су послати ученицима путем апликације Вибер. За потребе овог часа два ученика су добила задатак да припреме кратко излагање о Првом српском устанку. Кратко излагање су припремили ученици који су постигли добре резултате на такмичењима из Историје. Један ученик је присуствовао часу, док је други ученик час пратио онлајн.

Уводни део (7'):

Одабрани ученици су успешно представили Први српски устанак. Упознали су нас са његовим вођом, са поводом његовог избијања, са песмама које опевају његове догађаје, са народним певачима који их изводе. Споменули су и песму *Почетак буне против дахија*, као и њеног певача Филипа Вишњића. Са друге стране, споменули су и Вука Стефановића Караџића који је ову песму забележио од Филипа Вишњића, као и тематски круг песама о ослобођењу Србије коме припада ова песма. Након њиховог излагања, наставник је најавио наставну јединицу.

Главни део (30'):

Пошто је наставник најавио наставну јединицу, прочитао је епску песму. Затим је са ученицима разговарао о уметничким доживљајима и утисцима. На ученике су најснажнији утисак оставили следећи догађаји: већање дахија, Муратова порука на самрти, опис небеских прилика, однос Илије Бирчанина и Мехмед-аге Фочића.

Следећа етапа рада била је решавање задатака са наставних листића. Групе су саопштавале резултате. Наставник је са осталим ученицима коментарисао резултате њиховог рада. Битне чињенице је истакао на табли.

Задаци за групу која је присуствовала часу изгледали су овако: а) *Обрати пажњу на небеске прилике које су претходиле избијању буне. Проту-*

мачи њихово значење; б) *Пажљиво прочитај песничку слику већања дахија. Обрати пажњу на понашање дахија.*

Задаци за групу која је час пратила онлајн изгледали су овако: а) *Пажљиво прочитај монолог Мехмед-аге Фочића. Обрати пажњу на његов поступак;* б) *Протумачи лик Илије Бирчанина. Опиши његов начин опхођења према Турцима.*

Након решавања задатака, наставник је поделио ученицима који су присуствовали часу наставни листић са домаћим задатком. Ученицима који су пратили час онлајн поделио је наставни листић кликом на *ShareScreen*. Домаћи задатак изгледао је овако: а) *Прочитај дијалог између Мехмед-аге Фочића и његовог оца старца Фоче. Зашто Мехмед-ага Фочић неће да послуша свог оца? Ко је у праву? Наведи аргументе;* б) *Протумачи лик Карађорђа.*

Следећа етапа рада била је решавање нових задатака. Наставник је поделио ученицима нове наставне листиће на исти начин као што им је поделио наставни листић са домаћим задатком. Нови наставни листић за групу која је присуствовала часу изгледао је овако: *Издвој стилске фигуре из песме; Илуструј примером стилске фигуре.* Нови наставни листић за групу која је час пратила онлајн изгледао је овако: *Издвој битне вредности ове песме; Искажи њене поруке.*

Завршни део (8'):

На самом крају наставник и ученици су слушали епску песму. Песму је извео гуслар Зоран Самарџић, а снимак се може наћи на каналу Јутјуб¹³⁰. Ученицима који су час пратили онлајн снимак је подељен преко горепоменутих апликације.

Материјали са овог часа су послати ученицима следећег дана преко апликације Вибер у ворд формату.

Почетак буне против дахија, епска народна песма

- народни певач: Филип Вишњић
- небеске прилике: помрачење месеца, појава комете, грмљавина у јануару, помрачење сунца
- стилске фигуре: градација, поређење, хипербола, персонификација, метонимија
- вредности: везивање људских догађаја са свемирским, снага вајања ликова, осећање историје
- тема: сеча српских кнезова и почетак буне српског народа против турских крвника
- идеје: треба се борити за слободу; треба се борити против ропства и насиља; не треба бити окрутан; не смемо доносити непромишљене одлуке

Слика 2 – изглед табле

¹³⁰ Линк је: https://www.youtube.com/watch?v=37Qs1XiYc7E&ab_channel=skituljko039

3. Закључак

У овом раду смо показали како се примењује хибридни модел у настави књижевности. За потребе рада је у разматрање узета епска народна поезија. Анализирани су песме *Зидање Скадра* и *Почетак буне против дахија*.

Обрада песме *Зидање Скадра* обухвата: анализу мотива, анализу ликова, језичко-стилска изражајна средства и општи принцип хуманости песме, којима се, тумачењем ове песме, утврђује поетика епске народне песме. Тачке тумачења везане су за: градњу, градбену жртву, породичне односе и мајчинство.

Обрада песме *Почетак буне против дахија* обухвата: повезивање наставе књижевности са наставом историје, повезивање наставе књижевности са наставом музичке културе, тумачење значења небеских прилика које су претходиле избијању буне, анализу ликова, језичко-стилска изражајна средства, издвајање битних вредности песме, истицање теме песме, истицање идеја песме.

Наше припреме за час показују да учење књижевности у доба пандемије не мора бити сувопарно. Применили смо хибридни модел наставе и потрудили се да што боље прилагодимо дидактички оквир садржајима из књижевности на часу. На тај начин смо постигли дугорочну меморију и продукцију нових знања. Са друге стране, повећали смо мотивацију на нивоу одељења, пробудили интересовање за усмену књижевност и традиционалну културу, смањили пасивност на часу.

Уверени смо да наше припреме могу бити од користи и садашњим и будућим наставницима.

Литература

- АНАСТАСОВА 1993: Анастасова, Екатерина. „Баладата Вградена невеста и врзката њ с колада в българския народен календар”, *Thracia*, бр. 10. Софија: Academia litterarum bulgarica, 169–188.
- БЕРГМАН, САМС 2012: Bergmann, Jonathan, Aaron Sams. *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. Washington: International Society for Technology in Education. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development, 2012.
- ДЕРЕТИЋ 2007: Деретић, Јован. „Историја српске књижевности”, Зрењанин: Sezam Book, 2007.
- ДЕТЕЛИЋ 2021: Детелић, Мирјана. „Фолклорна вода”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 60, св. 2. Нови Сад: Матица српска, 295–306.
- ЂАПОВИЋ 1995: Ђаповић, Ласта. „Земља, веровања и ритуали”. Београд: Етнографски институт САНУ, 1995.

- ЂОРЂЕВИЋ 1953: Ђорђевић, Тихомир. „Вештица и вила у нашем народном веровању и предању”. Београд: САНУ, 1953.
- ЗЕЧЕВИЋ 2008: Зечевић, Слободан. „Митска бића српских предања”. Београд: Службени гласник, 2008.
- ИЛИЋ 2006: Илић, Павле. „Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси”. Нови Сад: Змај, 2006.
- КАРАЦИЋ 1845: Карацић, Вук Стефановић. „Српске народне пјесме. Књ. 2: у којој су пјесме јуначке најстарије”, у Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1845.
- КАРАЦИЋ 1862: Карацић, Вук Стефановић. „Српске народне пјесме. Књ. 4: у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу”, у Бечу: у штампарији Јерменскога манастира, 1862.
- КУЛУШИЋ, ПАНТЕЛИЋ, ПЕТРОВИЋ 1998: Кулишић, Шпиро, Пантелић, Никола, Петровић, Петар. „Српски митолошки речник”, Београд: Етнографски институт САНУ, 1998.
- МАРИНКОВИЋ 1984: Маринковић, Симеон. „Методика креативне наставе српског језика и књижевности”, Београд: Креативни центар, 1984.
- МАРИНКОВИЋ 1994: Маринковић, Симеон. „Методика креативне наставе српског језика и књижевности”, Београд: Креативни центар, 1994.
- МРКАЉ, НЕСТОРОВИЋ 2020: Мркаљ, Зора, Несторовић Зорица. „Читанка за седми разред основне школе”. Београд: Клет, 2020.
- НИКОЛИЋ 1992: Николић, Милија. „Методика наставе српског језика и књижевности”, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992.
- НИКОЛИЋ 1999: Николић, Милија. „Методика наставе српског језика и књижевности”, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- ОНЛАЈН И ХИБРИДНО УЧЕЊЕ 2021: „Онлајн и хибридно учење”, Београд: Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Центар за образовну технологију, Центар за испите, 2021.
- ПАВЛОВИЋ 2006: Павловић, Миодраг. „Зидање Скадра на Бојани”, *Реликвије из старине*, Клеут, Марија. Нови Сад: Дневник, 238–247.
- ПЕТРОВАЧКИ 2010: Петровачки, Љиљана. „Функционално повезивање наставе српског језика и наставе књижевности”, *Методички видици*, бр. 1 (2010): 18–25.
- ПЕТРОВАЧКИ, ШТАСНИ 2008: Петровачки, Љиљана, Штасни Гордана. „Методичке апликације”, Нови Сад: Филозофски факултет, 2008.
- ПЕШИКАН ЉУШТАНОВИЋ 2017: Пешикан Љуштановић, Љиљана. „Зидање Скадра”, *Главит јунак и остала господа*, Детелић, Лидија, Детелић, Мирјана, Пешикан Љуштановић, Љиљана. Београд: Завод за уџбенике, 81–90.
- ПЕШИЋ, МИЛОШЕВИЋ ЂОРЂЕВИЋ 2011: Пешић, Радмила, Нада Милошевић Ђорђевић. „Народна књижевност: речник”, Београд: Златна књига, 2011.
- РАДЕНКОВИЋ 1996: Раденковић, Љубинко. „Симболика света у народној магији Јужних Словена”, Београд: Балканолошки институт САНУ, 1996.

- РОВАЈ, ЏОРДАН 2004: Rovai, Alfred, Hope Jordan. „Blended Learning and Sense of Community: A Comparative Analysis with Traditional and Fully Online Graduate Courses”, *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 5(2). <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/view/192/274>
- РОСАНДИЋ 2005: Росандић, Драгутин. „Методика књижевног одгоја и васпитања”, Загреб: Школска књига, 2005.
- САМАРЦИЈА 1997: Самарција, Снежана. „Функција јеванђеља у формулама усмене књижевности”, *Српска књижевност и Свето писмо*, 26. научни саста­нак слависта у Вукове дане. Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету: Филолошки факултет, 145–154.
- СТАНКОВИЋ ШОШО 2013: Станковић Шошо, Наташа. „Читанка за осми разред основне школе”, Београд: Нови Логос, 2013.
- ТАЈЕБИНИК, ПУТЕ 2012: Tayebinik, Maryam, Marlia Puteh. „Blended Learning or E-learning?”, *International Magazine on Advances in Computer Science and Telecommunications*, 3(1) (2012): 103–110.
- ТОЛСТОЈ, РАДЕНКОВИЋ 2001: Толстој, Светлана, Раденковић Раденко. „Словенска митологија: енциклопедијски речник”, Београд: Zep­ter book world, 2001.

Milivoj S. Bajšanski
Jovana S. Stevanović

EPIC FOLK LITERATURE DURING THE PANDEMIC: ANALYSIS OF AN EPIC FOLK SONGS *ZIDANJE SKADRA* AND *POČETAK BUNE PROTIV DAHIJA*

Summary

Extraordinary circumstances imposed on the teacher new ways of organizing classes during the 2019/2020 school year, these changed circumstances have contributed to the advantages and limitations of teaching literature. The aim of this paper is to look at the teaching of literature during the pandemic and to contribute to its development, but also to contribute to the future methodical processing of works of oral literature. For the purposes of this paper, epic folk literature was taken into consideration. The epic folk songs *Zidanje Skadra* and *Početak bune protiv dahija* were analyzed. The processing of the epic folk song *Zidanje Skadra* includes: analysis of motives, analysis of characters, linguistic and stylistic means of expression and the general principle of the humanity of the song, which, by interpreting this song, determines the poetics of the epic folk song. The points of interpretation are related to: construction, construction sacrifice, family relations and motherhood. It is assumed that this type of analysis can facilitate the mediation of this epic folk song to students and their understanding of the concepts of oral

literature and traditional culture. The processing of the epic folk song *Početak bune protiv Dahija* includes: connecting the teaching of literature with the teaching of history, connecting the teaching of literature with the teaching of music culture, interpreting the meaning of heavenly circumstances that preceded the outbreak, character analysis, highlighting the idea of the song. The results of teaching epic oral literature in extraordinary circumstances represent the students' orientation to independent work and research, which contributed to the motivation at the department level and greater interest in oral literature and traditional culture.

Keywords: pandemic, teaching, epic folk literature, *Zidanje Skadra*, *Početak bune protiv Dahija*

УДК 371.3:004.738.5
821.09

Јелена М. Павловић Јовановић¹³¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

Данијела М. Милчић Ђошић¹³²

Основна школа „Вук Караџић”
Житковац (Алексинац)

МЕТОД ДАВАЊЕ ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ У ЧЕТИРИ КОРАКА – РАЗВОЈ ИНОВАЦИЈЕ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ У ВРЕМЕ ПАНДЕМИЈЕ¹³³

У раду је представљен развој иновације у настави књижевности у доба пандемије на примеру метода за давање повратне информације у четири корака. Метод је првобитно развила Данијела Недић за потребе пословног окружења, а надоградиле су га и прилагодили анализи књижевног дела Јелена Павловић Јовановић и Данијела Милчић Ђошић. Модел је развијен преко радионице одржане преко платформе Гугл Мит, преко електронског приручника и преко Фејсбук групе. У приручнику је учествовало десет аутора, а приручник је дељен преко друштвене мреже Инстаграм. Сам модел се састоји од четири корака: (а) описа ситуације, (б) описа понашања, (в) описа ефекта, и (г) предложеног решења. Шире гледано, модел представља један вид практичне примене емпатијско-етичког метода у настави књижевности. Повратна информација се даје књижевном јунаку у другом лицу, што поспешује развој емпатије код ученика. Дат је пример практичне примене модела на обради романа *Аги и Ема*, а модел је могуће развити и у метод за учење ненасилне комуникације.

Кључне речи: методика наставе књижевности, емпатијско-етички модел, повратна информација, књижевни јунак, Аги и Ема, онлајн-настава

¹³¹ jelena.pavlovic@filum.kg.ac.rs, jeca.pavlovic.krusevac88@gmail.com

¹³² danijelamilcicdjosic@gmail.com

¹³³ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

1. Увод

Циљ рада је представљање пута развоја иновације у настави књижевности за време пандемије вируса корона по методу давања повратне информације у четири корака. Метод давања повратне информације у четири корака развила је Данијела Недић за потребе пословне комуникације. Метод су даље развиле Јелена Павловић Јовановић и Данијела Милчић Ђошић кроз радионицу *Како помоћи Азију – повратна информација у настави српског језика и књижевности*, а касније је израђен и електронски приручник за наставнике у програму Канва. У приручнику, који носи назив *Фидбек у настави српског језика и књижевности*, налазе се радови укупно девет наставника српског језика и књижевности и један рад професора разредне наставе. Модел давања повратне информације у четири корака представља практичну примену емпатијско-етичког читања у настави књижевности (БОЖИЋ 2020), а за циљ има развој емпатије како према књижевном јунаку, тако и према људима које ученик среће у свом свакодневном окружењу. Овај модел добија и своју практичну примену у настави српског језика и књижевности на часовима које су реализовале професорке српског језика и књижевности Лидија Неранчић Чанда (Гимназија „Вељко Петровић”, Сомбор), Анђелка Петровић (Математичка гимназија, Београд) и Весна Станојевић (Основна школа „Чегар”, Ниш).

Прво ћемо нешто рећи о емпатијско-етичком моделу у настави књижевности, затим ћемо описати процес настанка модела давања повратне информације у четири корака, описати сам процес и његову примену, а на самом крају рада ћемо дати практичан пример примене модела у анализи романа *Аги и Ема* Игора Коларова.

2. Емпатијско-етички модел читања књижевности

Као што истиче Снежана Божић методика је у исти мах и теоријска и практична вештина, те непрестано долази до прожимања теорије и праксе (2020: 295). Употребу емпатијско-етичког принципа, који своју основу има и у нашој методичкој пракси (Милија Николић, Павле Илић, Драгутин Росандић) у нашој науци и књижевности промовисала је Снежана Божић (2020). Овај принцип се заснива на афективној и когнитивној наратологији, као и на другим сродним приступима, а најразвијенији је у књизи Сузан Кин (Suzzane Keen) *Емпатија и роман (Empathy and the Novel, 2007)* (БОЖИЋ 2020: 299).

У психологији постоји двојака дефиниција емпатије: „kognitivna svesnost o unutrašnjim stanjima druge osobe” и „posredovana emotivna reakcija na drugu osobu” (ХОФМАН 2003: 37). Књижевност је одлично средство за

развој емпатије и саосећање са јунаком књижевног дела. Омогућава нам да, кроз укључивање у свет књижевног јунака и решавањем његових проблема, развијемо способност да одговоримо на потребе стварног света и да се укључимо у решавање проблема у широј заједници:

„Присуство емпатије и способност закључивања на основу наслућивања омогућава стварање заједнице (грађана) унутар које појединци негују саосећајну респонзивност на нечије потребе, разумеју како одређене околности утичу на те потребе и притом поштују туђу посебност и приватност” (БОЖИЋ 2020: 308).

Фикционалност романа је оно што ствара отклон од свакодневице и омогућава читаоцима да саосећају са књижевним јунаком: „the very fictionality of novels predisposes readers to empathize with characters, since a fiction known to be 'made up' does not activate suspicion and wariness as an apparently 'real' appeal for assistance may do.” (КИН 2007: 4)¹³⁴.

Примена емпатијско-естетичког модела у настави књижевности има као свој минимални предуслов изазивање „емпатијске узнемирености ученика читаоца”¹³⁵ (БОЖИЋ 2020: 309). Ова емпатијска узнемиреност има за циљ да код ученика изазове жељу да се помогне књижевном јунаку, да се, како се то популарно каже, *уђе у туђе ципеле*, и да се на тај начин развије код ученика осетљивост за туђе проблеме и у реалном животу (БОЖИЋ 2020: 309). Управо књижевност може довести до развоја оних аспеката емпатије које издваја Мартин Л. Хофман, који каже да је емфатичка узнемиреност скопчана са помагањем, да она претходи помагању и да се посматрачи осећају боље након што су помогли жртви. Као механизме за изазивање емпатије Хофман издваја мимикрију, условљавање и директну асоцијацију, а као сложеније механизме наводи посредовану асоцијацију и преузимање (ХОФМАН 2003: 44–53).

Модел давања повратне информације у четири корака управо се и темељи на два сложенија Хофманова механизма за развој емпатије. Посредована асоцијација се темељи на развоју емпатије преко језика, преко приче о судбини жртве, а заснива се на обради значења коју носи порука коју жртва упућује. Сама порука кодира опис ситуације жртве и њен доживљај ситуације. Овај начин изазивања емпатије важан је из три разлога: (а) време потребно за декодирање значења поруке пренете језиком је дуже, (б) декодирање поруке захтева већ ментални напор, и (в) постоји дистанца у односу на жртву (БОЖИЋ 2003: 306–307; ХОФМАН 2003: 54–57:). Овај механизам користи и метод давања повратне информације у четири корака, јер ученици вербализују поруку коју носи књижевни јунак, а вербализацијом узнемире-

¹³⁴ „ (...) сама фикционалност романа предодређује читаоца да саосећа са књижевним јунацима, пошто се за књижевност зна да је 'измишљена', па то не изазива подозрење и сумњу као што би то могао да изазове 'прави' позив у помоћ.” (КИН 2007: 4, превод је наш).

¹³⁵ Ово је термин Мартина Л. Хофмана (БОЖИЋ 2020: 306).

ности књижевног јунака дистанцирају се од властите узнемирености и могу да је процесуирају са дистанце. Преузимање улога је когнитивно најсложенији модел изазивања емпатије (БОЖИЋ 2003: 306–307; ХОФМАН 2003: 57–62), а обухвата оно што се популарно зове *техника у туђим ципелама*, где се од ученика захтева да се ставе у ципеле књижевног јунака и проблем сагледају из његове перспективе. Техника преузимања улога представља темељ методе давања повратне информације у четири корака.

У моделу давања повратне информације у четири корака књижевном лику се обраћамо директно, а он се нама обраћа у првом лицу. Обраћање у првом лицу јесте једна од наративних техника за које се претпоставља да изазивају емпатију (БОЖИЋ 2020: 304–305; ВОЈНОВИЋ 2012: 178; КИН 2007: X), а на истој линији се може поставити хипотеза да и обраћање у другом лицу и вођење замишљеног дијалога са књижевним јунаком може водити до развоја емпатије код ученика.

3. Развој модела давања повратне информације у четири корака

Модел давања повратне информације у четири корака развијен је у потпуности у онлајн-окружењу у сарадњи трију сектора: корпоративног сектора, научноистраживачког сектора и система основношколског образовања. Сам модел је настао у пословном окружењу, а развила га је Данијела Недић из компаније „Бизнис линк” из Крагујевца, која је модел презентовала у оквиру традиционалних Априлских радионица Центра за развој каријере Универзитета у Крагујевцу. Касније је овај модел, у сарадњи са Јеленом Павловић Јовановић, истраживачем-сарадником из Центра за проучавање језика и књижевности Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу и Данијелом Милчић Ђошић, наставником српског језика и књижевности у Основној школи „Вук Караџић” у Житковцу (Алексинац), развијен у модел анализе књижевног дела, који подразумева давање повратне информације (фидбека) књижевном јунаку.

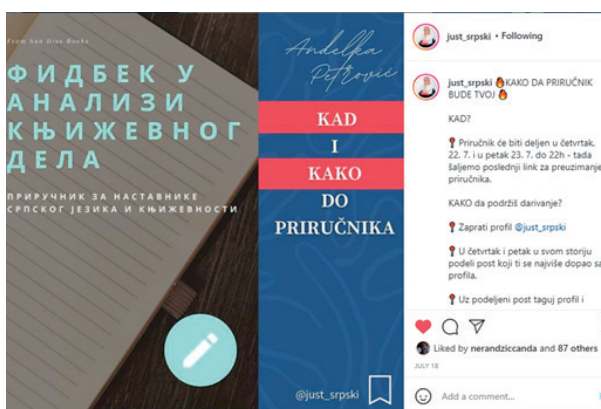
Модел је први пут презентован у оквиру радионице „Како помоћи Агију – повратне информације у настави српског језика и књижевности”, која је одржана 1. јула 2020. онлајн, преко платформе Гугл мит. Радионицу су држале и модерирале Данијела Недић, Данијела Милчић Ђошић и Јелена Павловић Јовановић. На радионици је било укупно 15 учесница што из области образовања, што из истраживачког сектора. На крају радионице, учеснице су могле да пошаљу свој рад о примени модела на конкретном књижевном делу. Строгу методичку рецензију, у коју су били укључени и спољни сарадници, прошло је осам ауторки.

У програму Канва (Canva) урађен је електронски приручник, који садржи укупно десет радова, од којих осам радова учесника радионице и два рада водитељки радионице. Приручник су уредиле Јелена Павловић

Јовановић и Данијела Милчић Ђошић, технички уредник је била Јелена Павловић Јовановић, а лектор је Бранкица Живковић. Приручник садржи следеће радове:

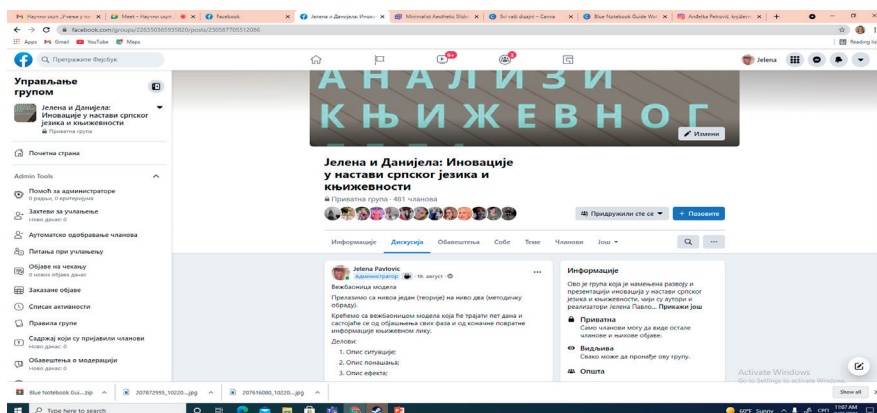
1. Данијела Милчић Ђошић – примена модела на роману *Аги и Ема* Игора Коларова;
2. Бранкица Живковић – примена модела на роману *Хајдук у Београду* Градимира Стојковића;
3. Анђелка Петровић – примена модела на народној балади *Хасангиница*;
4. Сања Томић – примена модела на Молијеровој комедији *Грађанин племић*;
5. Лидија Неранчић Чанда – примена модела на одломку из романа *На Дрини ћуприја* Иве Андрића;
6. Ивана Цекић – примена модела на роману *Мали принц* Антоана де Сент Егзиперија;
7. Наташа Распоповић – примена модела на роману *Нечиста крв* Боре Станковића;
8. Маја Радовановић – примена модела на песми *Овај дечак се зове Пено Крста* Милована Данојлића;
9. Јелена Павловић Јовановић – примена модела на народној епској песми *Иво Сенковић и Ага од Рибника*;
10. Надежда Илић – примена модела на делу *Босоноги и небо* Бранислава Црнчевића.

Приручник је дељен преко Инстаграм профила @just_srpski, кога води мр Анђелка Петровић, професорка српског језика и књижевности у Математичкој гимназији у Београду. Дистрибуцију приручника су пратили промотивни видео-снимци, као и одговарајући рекламни постови, сходно новим каналима за дељење методичких иновација. Приручник је био бесплатан.

Слика 1. Пример промотивног поста за бесплатни приручник

Касније је развој модела настављен кроз Фејсбук групу „Јелена и Данијела: Иновације у настави српског језика и књижевности”, које воде и модерирају Јелена Павловић Јовановић и Данијела Милчић Ђошић. Један од модела који се развија у оквиру групе јесте и модел давања повратне информације у четири корака. У групи је развијена и вежбаоница модела, а колегиница Весна Станојевић, професорка српског језика и књижевности у Основној школи „Чегар” у Нишу, искористила је овај модел за свој огледни час. Она је на овај начин обрадила одломак драме *Биберче* Љубише Ђокића, при чему је овај модел проширила и надоградила у модел по коме се ученици уче ненасилној комуникацији.

Слика 2. Пример преношења и развоја иновације кроз Фејсбук групу

4. Развој модела давања повратне информације у четири корака

Модел давања повратне информације у исходишном, пословном окружењу састоји се од следећих корака:

(а) Опис ситуације – први корак се састоји од објективног описа ситуације и садржи одговор на четири од пет класичних новинарских питања (*кад, где, шта, ко*), а служи да умањи тензију коју може да донесе давање повратне информације;

(б) Опис понашања – објективно се описује понашање, без било каквих квалификација;

(в) Опис ефекта – описује се ефекат понашања, из субјективне перспективе и описују се осећања које је понашање изазвало;

(г) Решење – даје се решење за будуће конфликте.

Како примена овог модела изгледа када се анализира књижевно дело илустроваћемо на примеру рада Бранкице Живковић, која је модел приме-

нила на анализу романа *Хајдук у Београду* Градимира Стојковића (ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ, МИЛЧИЋ ЖОШИЋ 2021: 12–15):

(а) Опис ситуације: Опис ситуације се даје објективно и што је једноставније могуће, овај део обухвата основни ниво и у њега треба укључити и слабије ученике. Опис треба да садржи одговоре на питања *шта, ко, кад, где*.

Пример: Нови ђак, Глигорије Пецикоза Хајдук, дошао је у нову школу у Београду. Иначе је са села. Први час је, Хајдук се представља новим друговима.

(б) Опис понашања: Понашање се описује из угла објективног посматрача, описују се само чињенице, без описа осећања и без било каквих квалификација у виду позитивних или негативних придева и прилошких одредби. Очекујемо да ће се овде јавити потешкоћа и да ће неки од ученика имати проблем да одвоје опис понашања од описа емоција.

Пример: Другови задиркују Хајдука, додају му разне надимке (Козице, Сељо); Разредна покушава да смири ученике; Хајдук се не сналази најбоље, муца.

(в) Опис ефекта: Описује се ефекат, који може бити објективан, физички (на пример, нешто је сломљено), али је чешће субјективан (како се лик осећао). Ефекат се даје из субјективне перспективе јунака који је повређен и овде се описују емоције.

Пример:

Хајдук се осећа лоше, осећа неповерење нових другова, боле га увреде које му упућују поједини ученици.

Деца су добила новог друга, желе да га опробају какав је, не мисле о томе шта проузрокују својим речима, да се Хајдук осећа лоше; они заправо само желе да га тестирају, те шале по дечјем схватању нису ништа негативно.

Разредној није пријатно због понашања ученика.

(г) Решење: Даје се решење које је лако оствариво и које је усмерено ка будућности. Охрабрују се решења која ученици могу остварити и применити у свом контексту.

Пример:

Хајдук треба да замисли да је код њега у одељење дошао нови ученик, можда би се и он мало шалио са њим, а касније би га прихватио; потребан је разговор са друговима о томе зашто то раде и како се он осећа због таквог понашања.

Разредна треба помоћи Хајдуку како би се што боље уклопио.

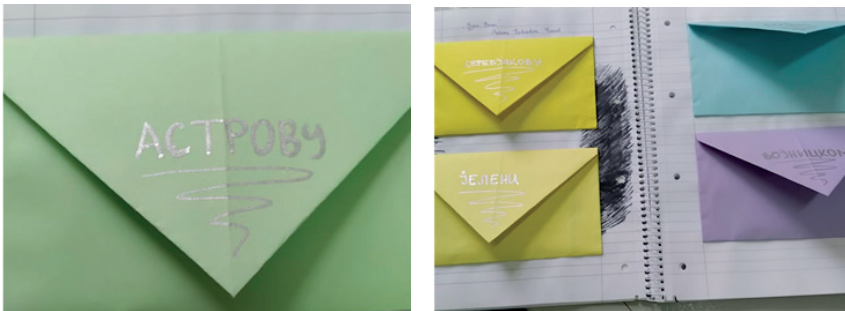
Неки утицајни ученици у одељењу такође могу помоћи новом другу да се лепо прилагоди.

На крају, све се ово склапа у једну повратну информацију дату књижевном јунаку. Овде ћемо то илустровати повратном информацијом коју је

Бранкица Живковић дала Глигорију Пецикози Хајдуку, главном јунаку романа *Хајдук у Београду*:

Знам да си дошао у нову средину, дошао си са села у град, бринеш како ћеш да се уклопиш са новим друговима. Не сналазиш се у почетку, имаш трему око тога хоћеш ли бити прихваћен. Ипак, буди свој, потруди се да боље упознаш нове другове, пробај да нађеш неке заједничке ствари са њима, разговарај о томе шта те мучи. И видећеш, све ће бити у реду, постаћеш равноправни члан друштва. (Бранкица Живковић, *Хајдук у Београду* у Павловић Јовнаовић, Милчић Ђошић 2020: 15).

Овај модел је и додатно разрађен у радовима других ауторки. Анђелка Петровић је овај модел искористила као подлогу за развој емпатије према свим јунацима баладе *Хасанагиница*, а Наташа Распоповић је модел надоградилa тако што је увела могућност да књижевни јунаци буду ти који дају повратну информацију другим књижевним јунацима. Лидија Неранчић Чанда, професор српског језика и књижевности у Гимназији „Вељко Петровић” у Сомбору, овај модел је увела и у учионицу и учинила га живим моделом за обраду драме *Ујка Вања* Антона Павловича Чехова.

Слика 3 и 4. Пример како ученици Лидије Неранчић Чанде дају повратне информације књижевним јунацима

5. Практична примена модела на обради романа *Аги и Ема* Игора Коларова

Модел давања повратне информације у четири корака применљив је у настави и то ћемо показати на примеру дечјег романа *Аги и Ема*. За анализу и рад на часу предвидели смо два школска часа.

Први час

У уводном делу првог часа ученике позивамо да се присете неке ситуације у којој је било присутно вршњачко насиље. Уколико је потребно, помажемо потпитањима како бисмо дошли до што конкретнијих одговора. На часу, као уводну мотивацију, треба искористити дечја искуства.

Главни део првог часа: Један од ученика добио је раније улогу и инструкције да буде у улози Агија. Он ће изаћи пред ученике и изнеће свој проблем. Користећи модел у *туђим ципелама* дечак је уживљен у лик Агија. Говори о томе како га деца не прихватају, називају га погрдним именима, подсмевају му се, прате га, досађују му, прете му. Он се плаши, стиди се, тешко му је, стално мења место становања, родитеље не виђа, они су незаинтересовани, нема никог од другова. Ученици прате, записују оно што сматрају битним. Следи рад у групама. Ученици су унапред подељени у четири групе. Свака група добија задатке кроз које ћемо развити наш модел.

Задаци за групе:

(а) **Ситуација.** Опишите ситуацију, на основу садржине романа и на основу претходне драматизације. Важно је да знамо битне чињенице о времену и месту, учесницима и главним догађајима. (Прибор: флипчарт папир, фломастери, стикери).

(б) **Понашање.** Замислите да сте Аги. Како бисте описали понашање других? Можете ли им се директно обратити и, без увредљивих придева, објаснити шта вас мучи? (1. група обраћа се родитељима, 2. група деца из школе, 3. група Еми, 4. група Аги сам себи).

(в) **Ефекат.** Описаћемо како се осећамо. Прва група из угла родитеља, друга група из угла деце, трећа група из угла Еме, четврта група из Агијевог угла.

(г) **Решење.** Како ћемо помоћи Агију? Излистајте, понудите решења за која мислите да ће бити делотворна. Можете укључити све ресурсе за које сматрате да ће помоћи Агију.

Завршни део првог часа. Док ученици раде, наставник обилази групе, пружа техничку помоћ и решења у реализацији. Најављујемо да ће извештавање бити на следећем часу.

Други час

Овај час је намењен извештавању и евалуацији. Свака група има по 10 минута да представи своје радове. У евалуацији говорићемо о томе на које смо потешкоће наилазили у раду, као и шта је било занимљиво или необично.

Ово је и спроведено на часу. Реализација часа је изгледала овако:

(а) Прва фаза је опис ситуације. Одговарамо на једноставна питања: *ко, где, кад, како, зашто.*

Пример ученичког одговора:

Аги је Дечак чији се родитељи стално селе. Сва места су му иста. Нова адреса Улица Храстова. Обично је у дворишту куће из кога гледа на Зачарани Замак – оронула кућа прекопута. Сам је. Деца га задиркују.

Родитељи много раде, а и кад не раде, ретко су код куће. Мисле да је Аги чудан, да је странац у кући јер поставља чудна питања. Када је тата

незадовољан, вуче Агија за уво. Стално гледају ТВ, рачунар или „кроз Агија”.

Деца из школе називају Агија глупердом. Аги се ушепртља кад год би прилазио деци у новој школи. Агију је лакше да не примећује децу која иду за њим и називају га погрдним именима.

Ема је маштовита старица из Зачараног Замка, све поправља сама, води Агија у позориште, у биоскоп, у музеј, пише му писма, прича му приче, игра шах, воли бродове и авионе. Награди га са: „Браво! Аги, геније!” Кад се смеје из очију јој вири сунце.

(Б) Друга фаза је опис понашања. Треба описати ко је од ликова повредио Агија? Какав је однос свакога од њих према дечаку? Обраћање учесницима је директно, са описом ситуације или стања. Не сме бити придева у погрдном смислу.

Пример ученичког одговора:

Аги се обраћа родитељима, каже им да је сам, да се родитељи, и када су код куће, углавном баве другим стварима. Грде га и када није крив. Боји се друге деце. Пита их да ли могу да га саслушају, да му праве друштво, да заједно раде нешто или иду некуд. Каже им да су му потребни!

Аги се обраћа деци из школе и каже им да када се враћа из школе, они трче за њим и говоре му да је глуперда. Аги описује да га то растужује: „Желим да вам приђем, али се увек ушепртљам. Зашто ми овако говорите?”

Аги се обраћа Еми: „Ема, научила си ме да маштам. Идеш на моје родитељске састанке. Похвалиш ме увек када нешто урадим или кажем. Верујеш у мене. Купујеш ми сладолед, причаш приче. Оснажио сам се да се одбраним од деце, а да ја њих не повредим. Желиш да постанеш витез - то си постигла јер си мене заштитила!”

Аги се обраћа сам себи и схвата да је живот као мали торнадо и да мора да се избори са свим невољама, схвата да мора да решава проблеме, а не да бежи.

(В) Трећа фаза је опис ефекта. У овој фази описујемо како је овај Агијев проблем утицао на нас, како се осећамо, како се други актери догађаја осећају, како се Аги осећа.

Пример ученичког одговора:

Агијеви родитељи и даље остају при ставу да је живот са Агијем као са странцем и да са њим нешто није у реду.

Ема показује своју љубав према Агију, упућује му нежне речи, свесна је да му недостају и родитељи и друштво, али му ипак усађује идеју да је живот диван.

Деца из школе признају да је Аги новајлија који их не примећује и да они све лоше ствари раде зато што им је досадно. Зато одлучују да га живцирају како би се нашалили са њим.

Аги постаје свестан да је злоба досадна, да га Ема воли, а да он воли да има брата. Жели да му неко прича приче.

(Г) Четврта фаза је решење које се предлаже. Тражимо могућности како да уредимо односе и да тако помогнемо и Агију, али и родитељима и деци из школе. Шта можемо да урадимо?

Пример решења која су предложили ученици:

Разговор са Агијем: Аги, шта мислиш о томе да некада укажеш некоме на оно што ти смета? Или да објасниш како се осећаш у одређеној ситуацији? Колико би ти било лакше да и родитељима и друговима скренеш пажњу на себе?

Разговор са родитељима: Аги је често тужан и не може сам да се избори са проблемима. Шта мислите о томе да му помогнете разговором, а онда и дружењем са њим. Јесте ли размишљали да сте му врло битни и потребни? Разговор са децом из школе: Децо, да ли би неко од вас волео да је на Агијевом месту? Ако не би, зашто не би? Колико вама значе другови? Колико вас повређује када вам се неко смеје? Јесте ли размишљали како је њему? Шта је разлог за такво понашање?

Заједничка игра: Аги и друга деца могу имати заједничке активности попут замена улога, слушања и анализе песме Другарство, израда постера дечјих страхова, туге, патње или постер другарства.

На крају часа следи евалуација о потешкоћама у раду, али и о ономе шта је ученицима било необично, занимљиво. Шта су на оваквим часовима научили, на који начин можемо решити или ублажити проблем? Зашто нам је важно да усвојимо и примењујемо модел давања повратне информације?

Овај модел је примењен са ученицима седмог разреда и ученици су позитивно оценили реализован час. Могући проблеми везани су за неодвајање другог и трећег корака, односно неки од ученика су мешали осећања и понашање, што није дозвољено у моделу, јер је потребно одвојити оно што је понашање од наше рецепције понашања. Сам модел је показао позитивне ефекте у смислу да су ученици показали емпатију према Агију, предложили су нека реална решења применљива у њиховом контексту, а као додатни задатак написали су и *Приручник за усамљену децу*.

6. Закључак

У раду је описан модел давања повратне информације у четири корака који је првобитно развила Данијела Недић из компаније „Бизнис Линк” из Крагујевца, а који су за потребе анализе књижевног дела прилагодиле Јелена Павловић Јовановић и Данијела Недић. Модел је развијен кроз радионицу одржану преко платформе Гугл Мит, преко електронског приручника дељеног преко друштвене мреже Инстаграм, као и преко Фејсбук групе. У

приручнику је учествовало укупно десет ауторки које су касније надоградиле овај модел. Сам модел потпада под модел емпатијско-етичког читања у настави књижевности, а састоји се од четири корака: (а) описа ситуације; (б) описа понашања; (в) описа ефекта; (г) предлога решења. На крају се даје повратна информација јунаку у првом лицу. Могућа је и надоградња овог модела у модел за развој емпатије (Анђелка Петровић), модел у коме књижевни јунаци дају повратну информацију другим јунацима (Наташа Распоповић) или у модел за учење ученика ненасилној комуникацији (Весна Станојевић, огледни час). Овај модел, у основном облику или надограђен, користи се активно и у настави, што показују часови Лидије Неранчић Чанде и Весне Станојевић, што показује жив потенцијал модела да се користи као наставна метода за развој емпатије код ученика свих узраста.

Литература

- БОЖИЋ 2020: Божић, Снежана. „Емпатијско-етички модел читања у настави књижевности”, *Књижевна историја*, 52/170, Београд: Институт за књижевност и уметност, 295–318.
- ВОЈНОВИЋ 2012: Vojnović, Branka. „Empatija u književnosti: uloga lika u sabotazi nacionalističkih stereotipa i generalizacija”, *Filološke studije*, 10/2, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 177–186.
- КИН 2007: Keen, Suzanne, *Empathy and the Novel*, Oxford: Oxford University Press.
- КОЛАРОВ 2006: Коларов, Игор. „Аги и Ема”. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ И МИЛЧИЋ ЂОШИЋ 2021: Павловић Јовановић, Јелена и Милчић Ђошић Данијела. „Фидбек у анализи књижевног дела: приручник за наставнике српског језика и књижевности”, необјављено електронско издање рађено у програму Canva, https://www.canva.com/design/DAEkiE9wIVg/pnLqgIHZIEiiXkQZE4Pa6Q/view?utm_content=DAEkiE9wIVg&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=publishsharelink, приступљено 26.11.2021.
- СТОЈАНОВИЋ 2021: Стојановић, Весна. „Књижевно дело као подстицај за учење ненасилне комуникације”, необјављена припрема за огледни час, Ниш: Основна школа „Чегар”.
- ХОФМАН 2003: Hofman, Martin L. „Empatija i moralni razvoj: značaj za brigu i pravdu”. Београд: Dereta.

Jelena M. Pavlović Jovanović
Danijela M. Milčić Došić

THE FOUR STEP METHOD OF GIVING FEEDBACK – THE DEVELOPMENT OF INNOVATIONS WITHIN THE LITERATURE COURSES DURING THE PANDEMIC

Summary

In this paper we have presented the development of innovations within the literature courses during the pandemic situation based on a four step method of giving feedback. This method was initially developed by Danijela Nedić for the workplace environment and it was further upgraded and adapted for the literary analysis by Jelena Pavlović Jovanović and Danijela Milčić Došić. The model was developed via a workshop on the Google Meet platform, by creating a digital manual and by means of a Facebook group. The manual consisted of works by ten authors, and it was shared on the social network Instagram. The model itself comprises of four steps: (a) description of the situation, (b) description of the behavior, (c) description of the effect, (d) suggested solution. On a broader scale, the model presents a way to practically use the empathic and ethic models within literature courses. Feedback is given to the literary character in the second person which enhances empathy within students. Practical application of the model was conducted on the analysis of the novel *Agi and Emma* (Serbian: *Agi i Ema*), and it is possible to further evolve the method into one for teaching nonviolent ways of communication.

Key words: methodology of teaching literature, empathic and ethic models, feedback, literary character, *Agi and Emma*, online teaching.

УЧЕЊЕ У ПАНДЕМИЈИ – *SUMMA* УТИСАКА
Тематски зборник радова

Издавач
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача
Проф. др Наталија Јовановић, деканица

Координаторка Издавачког центра
Доц. др Сања Игњатовић, продеканица за научноистраживачки рад

Лектура
Ксенија Стаменковић
Наталија Ристић

Техничко уредништво
Дарко Јовановић (Дизајн корице)
Милан Д. Ранђеловић (Прелом)
Ирена Вељковић (Дигитализација)

Format
17x24

Штампа
Филозофски факултет Ниш

Тираж
10 CD примерака

ISBN 978-86-7379-621-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.018.43:004(082)(0.034.2)
616.98:578.834(100)(082)(0.034.2)
378.147:8(082)(0.034.2)
37.091:004(082)(0.034.2)

УЧЕЊЕ у пандемији – summa утисака
[Електронски извор] : тематски зборник радова
/ [уредници] Ненад Благојевић, Никола Татар.
- Ниш : Филозофски факултет Универзитета,
2023 (Ниш : Филозофски факултет). - 1
електронски оптички диск (CD-ROM) ; 12 cm

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл.
са насловне стране документа. - “Зборник са
научно-стручног скупа ‘Учење у пандемији –
summa утисака’, одржаног 24. и 25. септембра
2021. године.” --> колофон. - Тираж 10. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7379-621-5

а) Образовање на даљину -- Зборници б) Ковид
19 -- Пандемија -- Зборници в) Информациона
технологија -- Образовање -- Зборници

COBISS.SR-ID 119825161